



JULKAISUJA 31

# OTTA NOESSA

KUORTANEENJÄRVEN KOTISEUTUTIHENTYMIEN SYVÄRAKENTEITA

SULEVI RIUKULEHTO JA KATJA RINNE-KOSKI





# OTTA NOESSA

## KUORTANEENJÄRVEN KOTISEUTUTIHENTYMIEN SYVÄRAKENTEITA

SULEVI RIUKULEHTO JA KATJA RINNE-KOSKI



Euroopan maaseudun  
kehittämisen maatalousrahasto:  
Eurooppa investoi maaseutualueisiin



**Kuortanes-  
Seura ry**

Julkaisija	Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti <a href="http://www.helsinki.fi/ruralia">www.helsinki.fi/ruralia</a>	
	Kampusranta 9 C 60320 SEINÄJOKI	Lönnrotinkatu 7 50100 MIKKELI
Sarja	Julkaisuja 31	
Kannen kuva	Mika Vihma. Nokiotta työssään Aholankankaan tervahaudalla kesällä 2013. Hautaa vahtimassa Vesa Jaskari.	
ISBN	978-952-10-8483-6 978-952-10-8484-3 (pdf)	
ISSN	1796-0649 1796-0657 (pdf)	

## ESIPUHE

---

Helsingin yliopiston Ruralia-instituutissa toimii aluehistorian, kotiseudun ja kulttuurin teemoihin keskittyvä tutkimusryhmä, jota johtaa aluehistorian tutkimusjohtaja Sulevi Riukulehto. Ryhmän yhtenä kiinnostuksen kohteena on kokemuksellisen kotiseututeorian kehittäminen ja testaaminen sekä siihen liittyvien kotiseutuaineistojen kokoaminen. Tuon kiinnostuksen tuloksena syntyi myös *Nokiottaan kotomaa* -hanke, Kuortaneenjärven ympärillä asuvien ihmisten kotiseutukokemuksia ja -käsityksiä kokoava ja tulkitseva kotiseutus suunnitteluprojekti.

Hanketta ovat rahoittaneet kehittämissyhistys Kuudesta ry ja Etelä-Pohjanmaan Ely-keskus Euroopan unionin Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta sekä Kuortanes-Seura ry ja Kuortaneen Säästöpankkisäätiö. Kiitoksia on esitettävä monille tekijöille. Hankkeen projektipäällikkönä työskenteli Katja Rinne-Koski. Raportin kuvituksessa ja tilaisuuksien dokumentoinnissa avusti Markku Honkola. Kirjan lopullisesta painosasta on huolehtinut Jaana Huhtala. Kesällä 2013 tiimiä vahvisti vielä harjoittelija Ilona Heikkilän työpanos. Erityinen kiitos kuuluu Kuortanes-Seuralle, alueen kyläseuroille sekä muille kumppaneille, jotka mahdollistivat hankkeen toteuttamisen sekä kaikille niille henkilöille, jotka ovat osallistuneet Nokko-hankkeen tilaisuuksiin tai myötävaikuttaneet raportin syntymiseen antamalla aineistoja tutkijoiden käyttöön.

Jos ihan tarkkoja ollaan, useimmat kuortanelaiset panisivat tämän kirjan otsikon muotoon *Otta noes*. Sananloppuinen A jää Kuortaneella usein pois. Tosin murrevaihtelua on järven ympärillä jonkin verran. Muotoilu *Otta noessa* valittiin siksi, että yleiskielinenkin lukija hahmottaisi varmasti sanojen merkityksen. Otsan nokisuudesta on kysymys. Nimi viittaa Kuortaneen pitkällisiin tervanpolttoperinteisiin. Vaikka tervakulttuuri on historian ilmiö, se on myös monipuolisesti läsnä ihmisten arjessa tänään. Sen varassa rakennettiin talonpoikaistalot, jotka ovat edelleen ihmisten koteina. Tervaa poltetaan vieläkin Kuortaneen kesätahtumissa, se näkyy yritysten nimissä, katukuvassa ja kuuluu ihmisten puheissa. Tervakulttuuri on yksi niistä historian jäljistä, joita seurataan, kun luvassa on syvärakenteita Kuortaneenjärven kotiseutututkimista.

Seinäjoella marraskuussa 2013

Tekijät



# SISÄLLYS

---

<b>TIIVISTELMÄ</b> .....	7
<b>ABSTRACT</b> .....	8

<b>JOHDANTO</b> .....	9
Aineistonkeruumenetelmät ja aineisto .....	10
Kokemuksellinen kotiseutu .....	12

<b>LUONTO KUORTANELAISTEN KOTISEUDUN OSANA</b> .....	19
Vesistöt ja suot .....	19
Metsät.....	29
Mäet, vuoret, näköalapaikat .....	34
Pellot ja kedot.....	35
Erityiset luonnonkohteet ja luonnonmuistomerkit .....	37
Lajisto .....	42
Luontosuhteeseen liittyviä syvärakenteita .....	46

<b>RAKENNETTU YMPÄRISTÖ KUORTANELAISTEN KOTISEUDUSSA</b> .....	51
Pohjalaistalot.....	51
Vapaa-ajan asutus .....	60
Kirkolliset rakennukset.....	63
Liikuntapaikat .....	69
Kunnalliset rakennukset.....	78
Teolliset ja liiketoiminnalliset rakennukset .....	85
Yhdistysten ja seurojen talot.....	93
Logistiset rakenteet .....	95
Muistomerkit .....	103
Perinnemaisemaan liittyviä syvärakenteita.....	105

<b>HENKISEN JA SOSIAALISEN YMPÄRISTÖN OMAISPIIRTEITÄ</b> .....	109
Tavat ja luonteenpiirteet.....	109
Uskonto.....	113
Sivistykselliset ja poliittiset liikkeet .....	114
Harrastukset .....	116
Ruokakulttuuri .....	121
Perinteet ja tapahtumat.....	123
Kieli ja murre .....	125
Sukulaisuus .....	128
Historian tapahtumat.....	129
Kotiseutua luonnehtivat henkilöt .....	132
Henkiseen ympäristöön liittyviä syvärakenteita.....	136

<b>KOKONAISKUVA KOTISEUTUJEN TIHENTYMISTÄ KUORTANEELLA</b> .....	140
--	-----

<b>LÄHTEET</b> .....	144
----------------------	-----

<b>KIRJALLISUUS</b> .....	145
---------------------------	-----

## KUVAT

Esimerkki kotiseutukokemuksien tihentymisestä Salmenkylällä.....	14
Kuortaneenjärvi.....	21
Löyän Isomänty.....	35
Lehmiä Leppälänkylällä.....	44
Lajinimiä visualisoiva sanapilvi.....	47
Piskoomänty.....	50
Knuuttilan talot.....	55
Nisulan talot.....	55
Yli-Kuha.....	56
Viitala.....	56
Kuortaneen kirkko.....	65
Sisänäkymä Kuortaneen kirkkoon.....	65
Urheilukenttä.....	76
Tervanpolttajia.....	115
Haitarinsoittaja.....	118
Kuhakeittoa Kuhapirtillä.....	122
Henkilönimiä visualisoiva sanapilvi.....	133
Petäjäniemi.....	139
Paikannimiä visualisoiva sanapilvi.....	141
Paikannimiä visualisoiva sanapilvi 2.....	141

## KARTAT

<b>Kartta 1.</b> Kuortaneen sijoittuminen Etelä-Pohjanmaalle ja Suomeen.....	9
<b>Kartta 2.</b> Kotiseutukeskustelujen ja maastokäyntien kohteiden yhdistelmä.....	12
<b>Kartta 3.</b> Kuortaneen tervahaudat 1965.....	39
<b>Kartta 4.</b> Yksittäisiä kotiseutukohteita.....	40
<b>Kartta 5.</b> Kirkolliset kohteet.....	64
<b>Kartta 6.</b> Kansakoulupiirit ja koulujen paikat.....	79
<b>Kartta 7.</b> Kuortaneen kotiseututihentymä.....	142



# TIIVISTELMÄ

Tässä kirjassa tarkastellaan Kuortaneenjärven ympäristössä Etelä-Pohjanmaalla elävien ihmisten kotiseutukäsityksiä, heidän kotiseutunsa avainkohteita ja syvärakenteita. Viitekehyksenä on kokemuksellinen kotiseututeoria. Sen mukaan jokaisella ihmisellä on oma, ainutkertainen kotiseutunsa, joka on rakentunut ja jatkuvasti rakentuu henkilökohtaisissa kokemuksissa. Kotiseutu on omakohmainen suhde sekä historiaan että maantieteeseen samanaikaisesti. Lyhyesti ilmaistuna kotiseudulla tarkoitetaan niiden asioiden kokonaisuutta, joiden piirissä ihminen tuntee olevansa kotonaan.

Kuva kotiseudusta Kuortaneenjärven alueella pyritään hahmottamaan kotiseudun avainkohteiden ja syvärakenteiden avulla. Aineistoon tehdään kolme tarkastelukierrosta, joissa pääpaino pannaan ensin luonnonympäristön, sitten rakennetun ympäristön ja kolmanneksi henkisen ympäristön osuuteen kotiseudun rakentumisessa. Jokaisen kierroksen kohdalla huomio kiinnitetään keskusteluissa ilmeneviin avainkohteisiin (paikkoihin ja tapahtumiin).

Keskustelijoiden esiin nostamat maisemat ja muistot ymmärretään tulkinnoiksi heille tärkeitä kotiseudun avainkohteista, jotka ovat paikkoja (maantiede) ja tapahtumia (historia). Kolmantena tulkinnan tyyppinä erotetaan kertomukset, jotka eivät ole omakohtaisia vaan yhteisön kollektiivisesti mukanaan kuljettamia tulkintoja merkittävistä tapahtumista.

Aineiston muodostavat vuosina 2012–13 alueella toteutetut 11 kotiseutukeskustelua, neljä kotiseutukävelyä ja yksi kotiseutuajelu. Tilaisuuksiin osallistui yhteensä 116 keskustelijaa.

Keskustelijoiden kotiseudun avainkohteet keskittyivät kolmeksi kotiseututihentymäksi. Kuortaneenjärven rantakylä asukkaiden avainkohteet ovat päätihentymänä tiiviisti Kuortaneenjärven ympärillä, eikä heille tärkeitä kohteita juurikaan ole tarkastelualueen etäisemmissä osissa. Lisäksi kukin kylä näyttää muodostavan oman osatihentymän.

Kauempana Kuortaneenjärvestä keskustelijoiden avainkohteet leviivät laajemmalle alueelle. Avainkohteita on järven ympärillä mutta myös etäällä siitä. Tässäkin tihentymässä voidaan erottaa osatihentymiä, mutta ne eivät ole yhtä jyrkkiä kuin Kuortaneenjärven päätihentymässä. Tällainen on esimerkiksi Kuhajärven ympärille leviävä Mäyrän kotiseututihentymä, jossa Kuhajärven merkitys korostuu.

Aineiston perustella luodaan tulkinta Kuortaneenjärven kotiseututihentymien syvärakenteista, jotka yhdistyvät alueella elävien ihmisten kotiseutukäsityksissä ja toisaalta erottavat heidän kotiseutunsa muista alueista. Syvärakenteina tarkastellaan muun muassa maakunnallista suuntautumista, avaruuden kaipuuta, pohjalaistaloperinnettä, kylänrajojen merkitystä, uskonnollisen perinnön ja historiallisen venäläissuhteen vaikutusta tämän päivän kotiseutukuvaan.

**Asiasanoja:** kotiseutu, kokemuksellinen kotiseututeoria, paikka, tapahtuma, maisema, muisto, kertomus, syvä rakenne, ryhmäkävely

## ABSTRACT

This book examines the conceptions of home in the Lake Kuortane region in South Ostrobothnia, Finland. Home is studied in its broader meaning of *Heimat*, as a question of belonging to somewhere. How do the inhabitants of the Lake Kuortane area see their homely sites and landscapes? What are the key factors and deeper structures of their home in historical and geographical perspectives? Riukulehto's experiential theory of home serves as a theoretical framework for the study. It provides that every person has a specific, unique perception of home that has been built and is continually being built from personal experiences. Home is a personal relation to both history and geography at the same time. In short, home as *Heimat* means the totality of the things among which an individual feels at home.

The general view of the Lake Kuortane region as home will be outlined by way of the key factors named by the inhabitants themselves and by the deeper historical and geographical structures sketched by researchers. The data will be analyzed in three parts. The main emphasis will be firstly on the natural environment, secondly on the built environment, and finally on the social and mental environments of home. The key factors (i.e., places and events) will be discussed on a deeper level throughout.

The informants were heard in groups. Special interest was shown in their personal memories and their descriptions of homely landscapes. The memories and landscapes revealed in the data were understood as interpretations of their home. These are interpretations of important places (geographical interpretation) and events (historical interpretation). A third group of interpretations is found

in stories that are not first hand in nature but are collectively carried in society.

The research data was created in 2012–13 in eleven group discussions, four outdoor group walks, and one group drive (a discussion held in a minibus) with a total of 116 informants.

In Kuortane, the key factors of home seem to be concentrated in three sub-regional accumulations. The main accumulation of belonging lies densely around Lake Kuortane. Those who live there do not usually have important homely places for events far from the lake. Further, all the main villages seem to constitute smaller loci within the orbit of the main accumulation.

The informants who live further away from Lake Kuortane seem to have a larger accumulation of home. They have key factors situated around the lake but also further from the lake. Again we can distinguish smaller loci, but they are not as clear as the loci within the main accumulation. The clearest example is the home accumulation of the Mäyry area with Lake Kuhajärvi in a significant role.

An interpretation of the deeper historical structures in the Lake Kuortane region is created on the strength of the data. The deeper structures influence people's conceptions of home and distinguish their home region from other regions. The influences of these deeper structures can be found in the meaning of village borders and provincial orientation, in the conceptions of space and beauty, in the traditions of rural housing, in spiritual movements, and in the attitudes towards Russians.

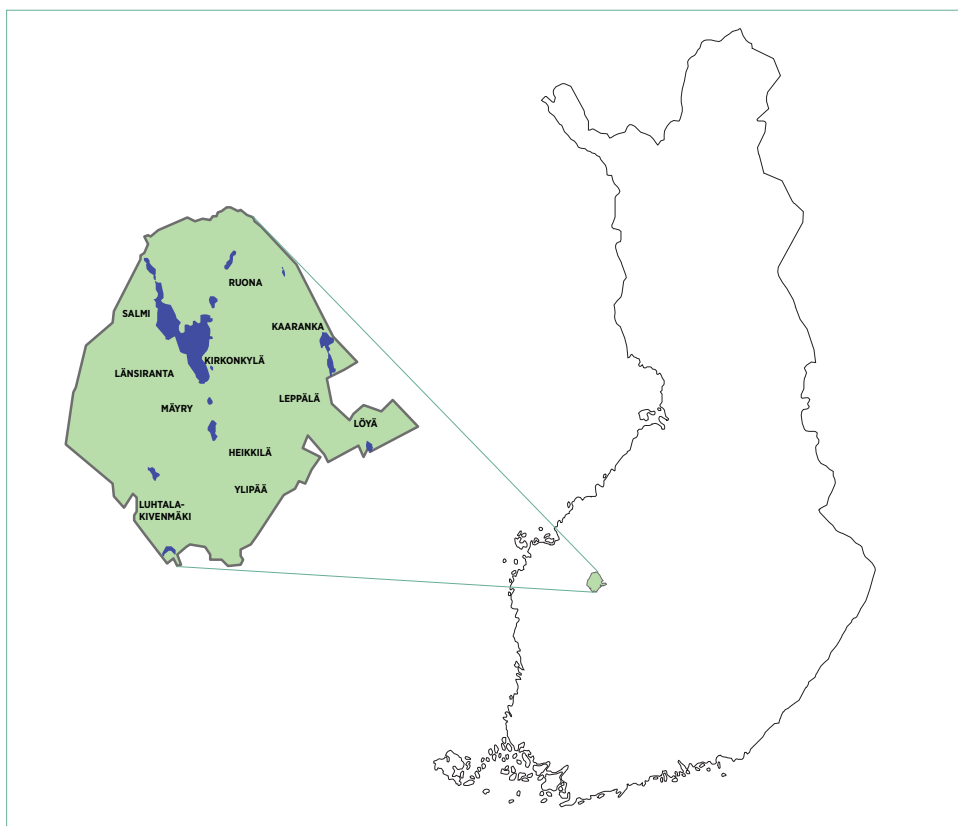
**List of key words:** home, *Heimat*, experimental theory of home, places, events, landscapes, memories, narratives, deeper structures, group walks

# JOHDANTO

Helsingin yliopiston Ruralia-instituutin nykyinen kotiseutututkimuksen aalto sai alkusysäyksen oikeastaan Nurmon, Seinäjoen ja Ylistaron kuntaliitoksesta vuonna 2009. Liitoksen myötä perustettu uusi Seinäjoen kaupunki halusi kiinnittää erityistä huomiota siihen, että kaupungin alueita kehitetään asukkaiden identiteettiä ja alueen kulttuuriarvoja kunnioittaen. Tätä tarkoitusta varten kaupunki tilasi Ruralia-instituutilta idearaportin perinteitä kunnioittavan ja kulttuurisesti kestävä kotiseutusuunnittelun toteuttamiseksi. Raportti johti myöhemmin Nurmonjokilaakson kotiseutusuunnitelman<sup>1</sup> laatimiseen. Siinä yhdistettiin ensimmäisen kerran etnografinen tutkimustapa kokemuksellisen kotiseututeorian viitekehykseen.

<sup>1</sup> Riukulehto ja Suutari (2012).

Nurmonjokilaakson kotiseutusuunnitelma herätti kiinnostusta myös Kuortaneen kotiseutuyhdistyksessä, josta esitettiin toive vastaavanlaisen hankkeen toteuttamisesta Kuortaneella. Keskustelujen myötä hankkeen kohdealueeksi valikoitui Kuortaneenjärven valtakunnallisesti merkittävä maisema-alue. Alueella ei ole hetkeen tapahtunut suuria muutoksia, mutta tulevaisuudessa tilanne saattaa olla toinen. Muun muassa Aholankankaalla, Penalanlahteen suunnitellun puutarhakylän alueella ja Mäyrän taajamassa on useita merkittäviä hankkeita, jotka toteutuessaan vaikuttavat alueisiin monin tavoin. Myös mahdollinen kuntaliitos on aihe, joka mietityttää asukkaita. Kuortanesseuralaiset pitävät tärkeänä, että näitä muutoksia toteutettaessa kuunnellaan alueen asukkaiden näkemyksiä ja



**Kartta 1.** Kuortaneen sijoittuminen Etelä-Pohjanmaalle ja Suomeen.

ajatuksia kotiseudusta sekä siihen liittyvien avainkohteiden ja kulttuuristen arvojen muodostamasta kokonaisuudesta. On tärkeää, että alueen asukkaiden ympäristölle antamat maisemalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset merkitykset saadaan näkyviksi.

*Nokiottaan kotomaa* -hankkeen tavoitteena oli kehittää kotiseutusunnittelun malli, joka soveltuu kotiseututiedon keräämiseen kuntaa pienemmältä alueelta, tässä tapauksessa Kuortaneenjärven ympäristöstä. Tarkoituksena on, että kotiseutusunnitelman laatimisen prosessin tuloksena saadaan käsitys alueen asukkaiden tämänhetkistä kotiseutukäsityksistä, kotiseudun avainkohteista ja syväraakteista sekä kuvaus ja tulkinta näiden merkityksestä. On huomattava, että kotiseutusunnitelma ei pyri olemaan suunnitelma siinä merkityksessä, että hankkeen loppuraportissa määriteltäisiin, millainen kotiseutu alueella tulee olemaan vuosikymmenen kuluttua. Suunnitelma ei myöskään ole lain edellyttämä kuulemis- tai osallistamismenetelmä, vaikka sellaiseksikin se sopisi. Suunnitelma on erinomainen työkalu tuottaa tietoa asukkailla arvokkaista kotiseudun avainkohteista ja niihin liittyvistä syväraakteista, jota yleishyödylliset tahot, kunta mukaan lukien, voivat hyödyntää.

*Nokiottaan kotomaa* -hankkeessa kotiseutusunnittelu pilotoitiin raskaassa muodossa. Sekä tilaisuuksien toteutus, aineistojen käsittely että raportointi on tehty tarkkuudella, johon ei-tutkimuksellisessa kotiseutusunnittelussa on harvoin edellytyksiä. Nämä kokemukset on tarkoitettu sovellettaviksi ja edelleen kehitettäviksi. Nyt koeteltuja ja raportoituja menetelmiä saa keventää (ja tietysti järeyttääkin) tarpeen mukaan.

## AINEISTONKERUUMENETELMÄT JA AINEISTO

Kotiseutusunnittelmaprosessin avaintekijänä on aineiston keruu. Saatu aineisto määrittää sen, millaisia tuloksia hankkeessa saadaan ja millaisia tulkintoja siitä voidaan tehdä. On selvää, että kukaan ulkopuolinen asiantuntija ei voi tulla osoittamaan alueen asukkaiden kotiseudun avaintekijöitä, vaan ne on kerättävä asukkailla itseltään. Tämä muodostaa lähtökohdan aineistonkeruulle. Asukkaiden kotiseutukäsityksien kokoamiseksi hankkeessa järjestettiin yksitoista kotiseutukeskustelutilaisuutta, joista neljän yhteydessä toteutettiin maastokäynti. Lisäksi tehtiin vielä yksi kokonaan maastossa toteutettu ryhmäkeskustelu: kotiseutuajelu.

Mahdollisuus oman keskustelutilaisuuden toteuttamiseen tarjottiin kaikille Kuortaneenjärven ympärillä toimiville kyläseuroille. Ne toimivat Kuortanes-Seuran ohella yhteistyökumppaneina tilaisuuksien järjestämisessä. Kukin kyläyhdistys ja -seura tiedotti tilaisuuksista itselleen mieluisimmalla tavalla.

Tilaisuudet järjestettiin Kuortaneen kirkonkylässä (Kylänraitti ry ja Kesäkuortanelaiset ry), Ruonalla (Ruonan rinki ry), Salmella (Salmen kyläseura ry) ja Länsirannalla (Länsirantaaset ry). Kolme kylätilaisuutta pidettiin hieman kauempana: Mäyryssä (Mäyryn Kyläyhdistys ry), Leppälänkylässä (Leppälän Maamiesseura ry) ja Virtalan-Löyän alueella. Näillä kauempana järjestetyillä tilaisuuksilla tavoiteltiin vertailuaineistoa päähuomion kohteena olevan järven rannalla sijaitsevien yhdistysten keskusteluille. Maantieteellisen kattavuuden lisäksi oli tärkeää tavoittaa eri asukasryhmien kotiseutunäkemyksiä. Tämän vuoksi kyläyhdistysten tilaisuuksien rinnalla toteutettiin kolme nuorille suunnattua keskustelutilaisuutta, jotka järjestettiin partiolaisille (Kuortaneen Kuismat), lukiolaisille ja yhteiskoulun yhdeksäsluokkalaistilalle. Kaikki kolme tilaisuutta sijoituivat kirkonkylään, ja niihin osallistui nuorisoa koko Kuortaneen alueelta.

## KOTISEUTUKESKUSTELUT

Aineistonkeruu aloitettiin eri kylillä järjestetyillä kotiseutukeskusteluilla. Menetelminä olivat aiemmassa kotiseutuhankkeessakin sovelletut virikekeskustelut ja eläytymismenetelmät<sup>2</sup>, joissa keskustelua herätellään kuvin ja sanoin.

Keskustelutilaisuudet aloitettiin hankkeen lyhyellä esittelyllä. Sen jälkeen osallistujia viriteltiin kotiseudun maisemiin muutamalla Kuortaneenjärven ympäristöä kuvaavalla ilmakuvalla. Halutessaan keskustelijat saivat kommentoida kuvia. Kuvakierroksen jälkeen osallistujia ohjeistettiin ajattelemaan kotiseudun monia merkityksiä. On olennaista, että kukin ihminen päättää itse, mitä hänen kotiseutunsa tarkoittaa: nykyistä asuinpaikkaa, lapsuudenkotia, Kuortanetta tai mitä muuta tahansa paikkaa, johon liittyy kotiseutuide. Osallistujia kehoitettiin ajattelemaan monipuolisesti ja tarkastelemaan omaksi kokemansa kotiseudun kaikkia puolia: luontoa, rakennettua ympäristöä sekä myös henkisiä ja sosiaalisia tekijöitä. Korostettiin, että keskusteluun sopii ottaa ihan mikä

<sup>2</sup> Menetelmästä: Suutari ja Riukulehto 2012, 6–9. Menetelmän soveltamista kotiseutututkimukseen maaseutuympäristössä esiteltiin tiedeyhteisölle Maaseudun uusi aika -yhdistyksen järjestämässä maaseutututkijataapaamisessa Kalajoella 22.8.2013. Suutari 2013.

tahansa aihe, joka keskustelijasta itsestään tuntuu kotiseudun kannalta tarpeelliselta. Tämän jälkeen keskustelu aloitettiin näyttämällä osallistujille virike kerrallaan. Tutkijoiden roolina oli kuunnella ja välttää keskustelun ohjaamista mihinkään ennalta määrättyyn suuntaan.

Keskustelurunko sisälsi seuraavat virikeaiheet:<sup>3</sup>

- kotiseudun koostuminen
- kotiseutu vieraille kuvailtuna
- kotiseutu valokuvana
- luonnonympäristö, rakennettu ympäristö ja henkinen ympäristö kuvakollaaseina
- kotiseutua muokanneet tapahtumat
- kotiseutuun vaikuttaneet henkilöt
- paikan ottaminen kotiseuduksi
- kotiseudun muutokset
- mitä kotiseudussa täytyy säilyä

Keskusteluvirikkeiden lisäksi virikerunko sisälsi kaksi kirjoitustehtävää. Ensimmäisessä tehtävässä osallistujia pyydettiin nimeämään yhdestä kolmeen itselleen tärkeää kotiseudun paikkaa ja kirjoittamaan paperille omin sanoin, miksi valitut paikat ovat tärkeitä. Viimeisessä tehtävässä sovellettiin eläytymismenetelmän periaatteita. Siinä vastaajille annetaan ennalta suunniteltu kehyskertomus, jolle heidän tulee kirjoittaa jatko omien mielikuviansa perusteella.

Käytetty virikerunko oli kaikissa keskusteluissa jokseenkin sama. Sitä täsmäytettiin osallistujien tarpeisiin vain parissa tilaisuudessa. Tämä on hyvä asia aineiston yhteismitallisuuden kannalta eri alueilla ja eri osallistujaryhmissä. Keskustelujen painotukset ja sisällöt muotoutuivat tilaisuuksissa vapaasti osallistujien ja alueiden ominaispiirteiden mukaisiksi virikkeiden pysyessä samoina.

## MAASTOMENETELMÄT

Hankkeen menetelmällisenä tavoitteena oli kehittää ja testata kotiseutusunnitelman tarkoitukseen soveltuvia metodeja. Päädyimme pilotoimaan kahta uudentyypistä maastokäyntimenetelmää: järjestimme neljä kävelykeskustelua ja yhden ajelukeskustelun<sup>4</sup>. Kävelykeskustelut järjestettiin kotiseutukeskustelujen yhteydessä maastokäynnistä kiinnostuneiden osallistujien kanssa. Tilaisuuteen

osallistujia pyydettiin valitsemaan kotiseudultaan yhdestä kolmeen käyntikohdetta siten, että ne olivat tavoitettavissa yhdellä enintään tunninpituisella kävelylenkillä. Maastokohteita ei valittu etukäteen, vaan kohde päätettiin ja reititettiin keskustelutilaisuuden lopussa ennen kävelylle lähtöä. Ruonan keskustelutilaisuudessa kohteeksi valittiin kylän keskusristeys Ruonanmäki, Salmella Piiskoomänty, Mäyryssä Tulliportti ja Leppälänkylässä Mertajärvi.

Kotiseutukävely osoittautui erittäin toimivaksi tavaksi tuottaa kotiseutuaineistoa. Osallistujat valitsivat käyntikohteiksi paikkoja, joissa oli tapahtunut kotiseudulle tärkeitä asioita (esim. Ruonanmäki) tai jotka muistuttivat olemassaolollaan tapahtumasta muistomerkkinä tavoin (Tulliportti). Keskustellessaan kävelijät eivät yleensä juurikaan kuvailleet maisemaa tai paikkaa sinänsä, kuten sisätiloissa tapahtuvassa keskustelussa helposti käy, vaan toivat julki paikkoihin liittyviä tapahtumia kertomuksina ja muistoina. Kertomukset olivat sekä laajempaa yhteisöä yhdistäviä että henkilökohtaisia muistoja.

Toinen pilotoitu maastomenetelmä oli koko Kuortaneenjärven ympäri tehty kotiseutuajelu, joka järjestettiin yhdessä Kuortanes-Seuran kanssa. Ajelun reitti suunniteltiin pääpiirteissään etukäteen, mutta ajeluun varattiin mahdollisuus myös osallistujien omille ehdotuksille ja pysähdyksille.

Suunniteltuja käyntikohteita oli seitsemän: Kirkkoranta ja museoalue, Aholankangas (Urheilupuisto), Nurminiemi, Talinkalma, Salmen koulu, Seppälänpiha sekä Yli-Mäyryn taidehalli. Kukin näistä muodosti yhden pienimuotoisen kotiseutukävelyn. Lisäksi ajelun kuluessa tehtiin keskustelijoiden pyynnöstä lyhyempiä seisahduksia, joiden aikana autosta ei kuitenkaan noustu. Seisahdus tarjosi kuitenkin mahdollisuuden pysähtyä tarkastelemaan kohdetta lähemmin ja vaihtamaan siitä ajatuksia.

Keskustelutilaisuuksien sisällöt ja maastokäyntien kohteet on kuvattu yksityiskohtaisesti tämän kirjan sisärajauksissa *Kotiseudun kerroksia Kuortaneelta*. *Kuortaneenjärven lähiympäristö kotiseutukuvassa*. Siihen kannattaa syventyä varsinkin niiden lukijoiden, jotka ovat kiinnostuneita näiden menetelmien soveltamisesta omaan kotiseutusunnitteluprojektiin – tai johonkin muuhun tarkoitukseen. Kävely- ja ajelukeskustelut taipuvat varmasti moneksi. *Kotiseudun kerroksia Kuortaneelta* -raportissa on kuvattu aineiston hankinta ja menetelmät yksityiskohtaisesti sekä dokumentoitu tilaisuuksissa käyty keskustelu sellaisena, kun sitä paikan päällä käytiin. Tilaisuuksien tallenteet luovutetaan Kotimaisten kielten keskuksen arkistotavaksi.

<sup>3</sup> Käytetyt virikkeet ja niiden soveltaminen Kuortaneenjärven keskusteluissa on kuvattu yksityiskohtaisesti hankkeen dokumentointiosassa: Rinne-Koski ja Riukulehto 2013. Raportti on vapaasti luettavissa osoitteessa [www.helsinki.fi/ruralia](http://www.helsinki.fi/ruralia).

<sup>4</sup> Menetelmien toteutusta ja niistä saatuja kokemuksia esiteltiin tiedeyhteisölle konferenssisitelmässä maaseutututkijoiden tapaamisessa Kalajoella elokuussa 2013, ks. Riukulehto ja Rinne-Koski 2013b.

Keskustelutilaisuuksissa ja maastokäynneillä luotu aineisto kuvastaa nykyisten kuortanelaisten käsityksiä omasta kotiseudustaan ja sen avainkohteista. Kartasta 2 näkyy, että aineistoa kerättiin Kuortaneenjärven ympäristöstä kattavasti. Kotiseutusunnitteluprosessi on tuottanut rikkaan aineiston, jonka perusteella pääsemme esittämään tulkintoja kotiseudusta nykykuortanelaasten kokemina. Se on tämän julkaisun pääasiallinen tarkoitus.

Julkaisussa käytetään kotiseutukeskusteluiden lainauksia elävöittämään ja perustelevaan tekemiämme päätelmiä kuortanelaisten kotiseudun syvärakenteista. Nämä käydyt kotiseutokeskustelut muodostavat tulkintaosan varsinaisen aineiston, johon viittaamme keskustelutilaisuuksien sekä maastokäyntien numeroilla. Numerointi on tehty tilaisuuksien järjestämisajankohdan mukaan. Lista tilaisuuksista ja maastokäynneistä löytyy lähdeluettelosta.

## KOKEMUKSELLINEN KOTISEUTU

Ihminen elää aina ajassa ja tilassa. Aika ja tila ovat mielenkiintoisesti toisiinsa kietoutuneita. Niitä on melkein pakko ajatella yhtä aikaa. Ranskalaisen maantieteen kehitykseen voimakkaasti vaikuttanut Paul Vidal de La Blache korosti tätä yhteyt-

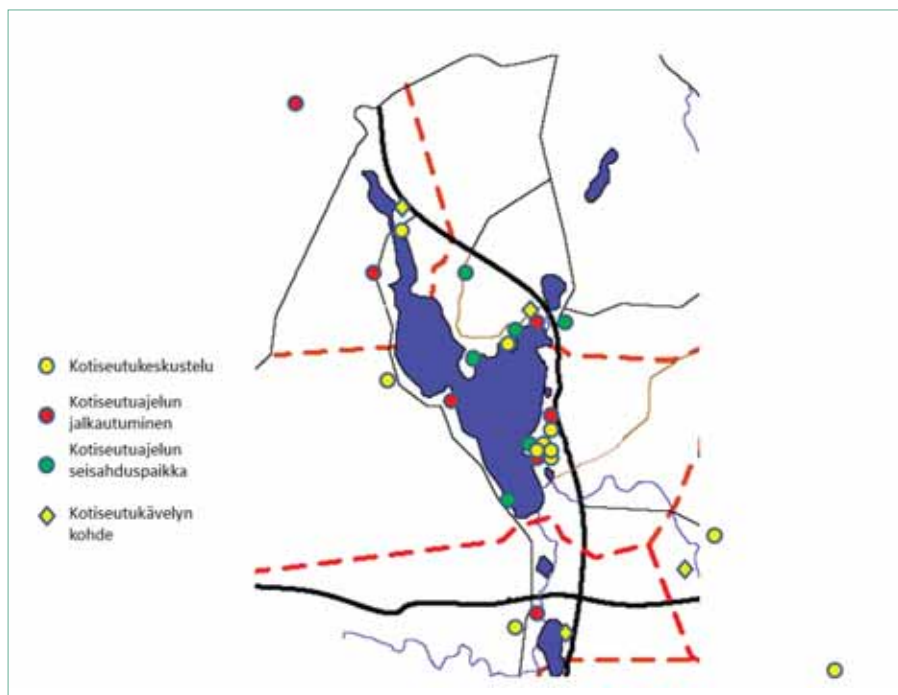
tä jo 1900-luvun alussa: geografia syntyy ajassa.<sup>5</sup> Maankuori kertoo vuosimiljoonien mittaisesta pinnanmuodostuksesta. Osa siitä on ollut nopeaa, jopa silmänräpäyksellistä, osa äärimmäisen hidasta. Meteoriitit, tulivuorenpurkaukset ja maanjäristykset, jääkaudet, auringon, vesimassojen, tuulen ja hiekan aiheuttama eroosio jäävät pysyvästi nähtäville maiseman muotoihin, jos ne vain osataan lukea. Siksi maantiede vastaa Vidalin mielestä paremmin kysymyksiimme menneisyydestä kuin arkeologia. Myös kaikki ihmisen käten työ jättää jälkensä: tiet, pellot, sillat ja ihmisasumukset ovat jokaisen nähtävissä. Vanhempien ihmispolvien työ vaatii tarkempaa tutkimusta, mutta sillakin on jälkensä. Maa on täynnä muinaismuistoja, taistelupaikkoja, vanhoja rakennuksia ja unohtuneita kulkuväyliä. Maantiede on suuri historiankirja. On vaikea ajatella maantiedettä ilman historiaa.<sup>6</sup>

Sama pätee myös toiseen suuntaan. Historia tapahtuu aina jossain paikassa, joskus sitä jopa kutsutaan tapahtumapaikaksi. Tämä ei ole tapahtumahistorian erityisyys. Myös aate-, talous- ja sosiaalishistorian ilmiöt sidotaan paikkoihin. Henkilöt elävät paikoissa, tapahtumat ja aatteet sijoittuvat paikkoihin. Historiatiede on paikkaperustainen ja kontekstuaalisuuden läpitunkema.

Aika, tapahtuma ja kertomus ovat historia-tieteiden peruskäsitteitä, paikka, tila ja maisema

<sup>5</sup> Vidal 1903, 26, 38, 62.

<sup>6</sup> Braudel 1986, 266.



**Kartta 2.** Kotiseutukeskustelujen ja maastokäyntien kohteiden yhdistelmä.



maantieteen. Näistä kahdesta käsitekorista on versonut kaksi rehevää tutkimusperinnettä, jotka voisivat keskustella enemmän keskenään. On hyvin tavallista, että tutkimuksessa valitaan jompikumpi kehys. On kuitenkin paljon ilmiöitä, jotka leikkaavat molempia. Esimerkiksi kokemus tapahtuu aina ajan ja tilan rajalla. Jos halutaan avata vaikkapa kotiseudun kokemus, tarvitaan sekä maantiedettä että historiaa. On tarkasteltava sekä maisemia että muistoja. On vaikea kuvitella kokemusta, jossa tila ja aika eivät kohtaisi. Vaikka paikka on maantieteen peruskäsite, se melkein pä edellyttää historiaa: tila muuttuu paikaksi tulemalla erityiseksi. Tämä tarkoittaa tavallisesti, että siellä tapahtuu jotain. Aivan samalla tavalla tapahtumat ja historia olisivat mahdollisia ilman nimettyjä paikkoja.

Fenomenologisessa tutkimusperinteessä todellisuutta pyritään kuvaamaan ja selittämään sellaisena kuin se ilmenee ihmiselle hänen kokemusmaailmassaan. Kokemuksellisuus ja ymmärtämään pyrkivä tutkimusote ovat tällaisen lähestymistavan ytimessä. Tutkijan on päästävä mahdollisimman hyvin kiinni tutkimuskohteeseensa. Se tarkoittaa sekä tilan että ajan asettamien ehtojen ja merkitysten ymmärtämistä. Puhutaan spatialisatiosta (tilan kontekstin sisäistäminen) ja temporalisatiosta (ajan kontekstin sisäistäminen). Historian ja maantieteen ymmärtämään pyrkivässä tutkimusperinteessä on aina otettu huomioon molemmat kehukset: aika ja tila, sillä ne yhdistyvät kaikissa valvetilan kokemuksissa.<sup>7</sup>

Asioiden kokeminen kotoisaksi, eli kotiseutukokemus, on selvästi ilmiö, jonka selittämisessä kokemuksellinen lähestyminen on käyttökelpoinen ja hyödyllinen, ehkä jopa ainoa mahdollinen. Kotiseutu on jokaiselle ihmiselle oma, niiden asioiden kokonaisuus, joiden piirissä ihminen tuntee olevansa kotonaan.

Suomalaisen kotiseutuharrastuksen alkuvaiheissa, 1890–1920, korostettiin voimakkaasti tutkimuksen merkitystä. Boldtilainen kotiseututyö oli nimenomaan kotiseutututkimusta.<sup>8</sup> Tutkimuksellisesta innosta huolimatta yleinen kotiseudun teoria jäi kuitenkin kirjoittamatta. 1900-luvun alun tieteellinen kiinnostus oli luokittelevaa ja ko koelmia rakentavaa. Kerättiin kansanrunoutta ja esineistöä, perustettiin kotiseutumuseoita ja muodostettiin arkistoja.

Akateeminen kiinnostus kotiseutututkimukseen alkoi hiipua 1950-luvulla. Kotiseututyö muutui kokonaisvaltaiseksi kehittämistoiminnaksi.<sup>9</sup> Tämä ei tarkoita sitä, että kotiseutuun sisältyviä tai läheisesti liittyviä ilmiöitä ei tällä hetkellä tut-

kittaisi yliopistollisesti. Niihin paneudutaan erillistieteissä: tehdään kansatieteellistä, esineiden, rakennusten ja kansanrunouden tutkimusta, historiotsijat tutkivat paikallishistoriaa ja kielitieteilijät murteita. Yleisellä tasolla itse kotiseudun ilmiön tutkimusta ei kuitenkaan juuri tehdä. Kotiseutututkimukseen sidottuja akateemisia oppituoleja ei ole. Panostus on aina kokonaan tutkijan oman kiinnostuksen varassa. Kotiseutututkimusta ei omana tunnustettuna tutkimusalanaan ole olemassa. Vaikka kotiseutu ilmiönä ymmärretään yleismaailmalliseksi ja vaikka kotiseudun rakentuminen kuuluu ihmisen peruskokemuksiin – se on aivan apriorisesti ihmisyyteen liittyvä ilmiö – sen käsitteellistäminen on puutteellista, toisin sanoen sitä ei ole jäsennetty käsitteellisesti kovinkaan pitkälle.

Mahdollisesti syynä on ollut ainakin osittain juuri kotiseudun ilmiön äärimmäinen kokemusperäisyys. Ihmiset kokevat kotiseutunsa kovin eri tavoin. Kotiseutu on jokaisen yksilön itse itselleen rakentama ja kotoisaksi kokemien asioiden kokonaisuus; se on niiden asioiden piiri, jossa hän on kotonaan. Sen koosta ei voi antaa yleispätevää sääntöä. Se voi olla pieni tai suuri, se voi koostua monesta osasta, se muuttuu elämäntilanteiden mukana ja voi levitä toiselle mantereelle. Useille, ehkä jopa useimmille, se on monipaikkainen. Vaikka suomenkielisessä sanassa on maantieteeltä kalskahtava kantaosa ”seutu”, itse kotiseudun ilmiö ei nojauu yksinomaan maantieteeseen. On sellaisiakin kotiseutukäsityksiä, joissa paikalla ei ole merkittävää osaa.

## KOTISEUDUN AVAINKOHEET

Kotiseutu on tutkimuksellisesti hyödyllinen käsite. Kulttuurisena käsitteenä se ylittää pelkän luonnonmaantieteellisen tarkastelutason. Kotiseudussa luonto ja kulttuuri yhdistyvät yhdeksi elämismaailmaksi, joka muuttuu ja kehittyy. Kukin ihminen rakentaa itselleen omiin kokemuksiinsa perustuvan käsityksen omasta ympäristöstään. Muodostuu kotiseutukuva. Koska kotiseutukuva on oma ja itse rakennettu, se on myös tietyllä tapaa aito ja etuoikeutettu käsite. Se ilmaisee ihmisen henkilökohtaisen suhteen ympäröivään tilaan ja aikaan. Ilman ihmiskokemusta tila ja aika ovat jäsentymättömiä kehyksiä, kaaoksia. Ne tulevat merkitykselliseksi vain koettuina. Kun jokin kohta tilassa saa merkityksen, siitä tulee erityinen. Maantieteen tutkimusperinteessä sitä kutsutaan

<sup>7</sup> Esim. Dardel 1946, 13, 85; 1952, 2–7, 12–18; Braudel 1986, 15–16.

<sup>8</sup> Stenfors 2007, 29–50.

<sup>9</sup> Turunen 2004, 127.

yleensä paikaksi.<sup>10</sup> Mitä tärkeämpi paikka, sitä erityisempänä se koetaan. Se voi olla vaikkapa koti, kapakka tai kalapaikka. Kaikkein erityisimmille paikoille annetaan erisnimi.

Myös ajan virrassa on erityisen merkityksen saaneita kohtia. Niitä sanotaan tapahtumiksi: konfirmaatio, interrail-matka, talvisodan päättyminen ja Lapuan patruunatehtaan räjähdys. Yleensä tapahtumina käsitellään myös sellaisia ilmiöitä, kuin ihmissuhteiden solmiminen ja yhteisön osaksi liittyminen, vaikka ne eivät tapahtuisikaan yhdessä hetkessä.<sup>11</sup> Tapahtumat voivat olla henkilökohtaisia, tai ne voivat olla tärkeitä siksi, että niillä on huomattava yleinen merkitys. Samalla tavalla paikkakin voi olla tärkeä henkilökohtaisista syistä, tai sillä voi olla yleinen tärkeä merkitys, joka tekee siitä arvokkaan jokaiselle yksilölle ja kaikille yhdessä yhteisön jäsenenä.

Jokainen ihminen osaa nimetä juuri hänelle merkittäviä paikkoja ja tapahtumia. Kokemuksellisessa kotiseututeoriassa kutsumme niitä hänen kotiseutunsa avainkohteiksi. Ne ovat erityisen arvokkaita juuri hänen kotiseutukokemuksensa sisältöinä.

Tietyt paikat ja tapahtumat kuuluvat yhteen. Paikka on paikka juuri siksi, että siinä on tapahtunut jotain merkittävää ja erityistä. Tämä tuli selväksi myös tämän kirjan aineistoon kuuluvilla Nokiotaan kotomaa -hankkeen maastokäynneillä, jotka toteutettiin kotiseutukävelyinä ja kotiseutuajeluna.<sup>12</sup> Maastossa informantit eivät juurikaan kuvaile avautuvaa näkymää. Keskustelun sisältönä ovat lähes poikkeuksetta paikkaan liittyvät tapahtumat, jotka ovat tärkeitä joko keskustelijalle itselleen tai koko yhteisölle. Paikan merkitys perustuu juuri siihen, että se on tapahtumien näyttämö.

Nokiottaan kotomaa -hankkeessa toteutettiin neljä kotiseutukävelyä, joiden kohteet valittiin yhdessä kotiseutukeskustelutilaisuuden päätteeksi. Ruonalaiset halusivat käyntikohteeksi kylän keskusristeyksen, Ruonanmäen, Salmen tilaisuudessa valittiin Piiskoomänty, Mäyryssä Tulliportti ja Leppälänkylässä Mertajärvi. Esimerkiksi Salmen Piiskoomännylle suuntautuneen kävelyn aikana paikan merkitystä perusteltiin historialla. Kerrottiin kylän suuresta menneisyydestä markkinapaikkana, jolle suunniteltiin kauppalaoukeusiakin. Kerrottiin vanhoista kärkeistä ja niiden tuomioiden täytäntöönpanosta Piiskoomännylä. Suomen sodan aikana alueella käytiin taisteluja: kyläläiset kuvasivat joukkojen ryhmyityksiä ja kier-

<sup>10</sup> Esim. Tuan 1977, 6.

<sup>11</sup> Pitkäkestoisten, prosessuaalisten ja toistuvien ilmiöiden kohdalla ei kuitenkaan yleensä puhuta tapahtumista. Esim. Braudel erottaa historian tapahtumat, suhdanteet ja rakenteet. Braudel 1986: 15–16.

<sup>12</sup> Toteutuksesta ja yksityiskohdista ks. Rinne-Koski ja Riukulehto 2013.



Kuvitteellinen esimerkki kotiseutukokemuksien tihentymisestä Salmenkylällä. Seutu on omakohtaisen paikka-tapahtuma -parien kyllästämä. Jokaiseen maisemakohtaan liittyy muistoja tärkeitä tapahtumista. Pohiakuva: Aarno Isomäki.



toliikkeitä. Myös vapaussotaan lähdetäessä ko-  
koonnuttiin tälle pihalle. Nämä ja monet muut ker-  
tomukset olivat välittyneet aiemmilta sukupolvilta  
osin suullisesti, mutta myös kirjallisuudessa, ehkä  
koulussakin. Lisäksi paikkaan liittyi myös paljon  
omakohtaisia muistoja. Kerrottiin viikoittaisista  
kokoontumisista maamiesseuran talolla. Muisto-  
kiven pystyttämisestä ja paljastamisesta oli yhtei-  
siä muistoja. Yksi osallistuja muisteli pihapiiristä  
palanutta taloaan, ja toinen joutsenien syksyistä  
kokoontumista kantatien risteykseen.

Ajan mittaan avainpaikkoja ja -tapahtumia  
kasautuu vierekkäin, päällekkäin ja limittäin niin  
paljon, että koko lähin elinympäristö kyllästyy  
niistä. Kaikkialle tihtyy merkityksellisiä tapah-  
tumuja. Syntyy kotiseututihentymä. Siellä jokaiseen  
kohtaan liittyy omakohtaisia kokemuksia, joita il-  
man paikka on vaikea ajatella. Tapahtumat vaikut-  
tavat käsitykseemme siihen, mitä paikka on.

Tällainen kotiseutu on ainutkertainen. Kenen-  
kään muun kotiseutukokemus ei ole täsmälleen  
sama. Näin ymmärrettynä jokaisella ihmisellä on  
kotiseutu: juuri hänelle tärkeät paikat ja tapahtu-  
mat, joiden raameissa hän tuntee olevansa koto-  
naan. Ne kuuluvat hänelle, ja hän kuuluu niihin.

## AVAINKOhteista TULKINNOIKSI

Tutkimuksessa kotiseutu voidaan paljastaa avain-  
kohteista, siis tärkeistä paikoista ja tapahtumista.  
Niitä ei voi kuljettaa mukanaan. Tapahtuma on  
ajallinen ilmiö. Kun tapahtuma on ohi, se jää taak-  
se, eikä siihen voi samanlaisena palata uudestaan.  
Paikka on sidottu tilaan. Sitä ei voi toistaa saman-  
laisena muualla, ainakin toistaminen on hyvin  
vaikeaa. Kotiseudun rakennuksien tosinnot uu-  
della asuinpaikalla ovat sittenkin vain kalpeita jäl-  
jitelmiä. Henkilökohtaisesti tärkeitä avainkohteita  
kuljetetaan mukana toisella tavalla: ei paikkoina ja  
tapahtumina vaan niistä tehtyinä tulkintoina.

Paikasta tehty tulkinta on maisema. Se kertoo,  
millaisena minä paikan koen ja käsitan. Paikka pi-  
tää tässä yhteydessä ymmärtää laveasti: kyse ei ole  
pelkästä luonnonympäristöstä tai ihmisen teke-  
mistä rakennelmista vaan myös paikan sosiaalisista  
suhteista ja perinteistä: henkisestä ympäristös-  
tä. Tavallisesti nämä kolme ympäristöä yhdistyvät  
kokemuksissa saumattomasti toisiinsa. Tällaisesta  
omien tärkeiden paikkojen tulkinnasta on kyse,  
kun puhumme luonnonmaisemista, rakennetuista  
maisemista, ääni- ja hajumaisemista tai vaikkapa  
sielunmaisemista.

Sama pätee lähes sellaisenaan myös ajan koke-  
muksiin. Ajan virrassakin voidaan erottaa erityisiä

kohtia. Niitä sanotaan tapahtumiksi, ja niistäkin  
luodaan tulkintoja, jotka jäävät pysyvästi omai-  
suudeksemme. Ne kulkevat mukana. Vaikka kaik-  
ki ajan tulkinnat (uudet ja ikivanhat) ovat monella  
tavoin samankaltaisia, ne on selvyyden vuoksi jär-  
kevää jakaa kahteen ryhmään: muistoihin ja ker-  
tomuksiin.

Tulkinta omakohtaisista tapahtumista on  
muisto. Jos tapahtuma on kuultu muilta, sen tul-  
kintaa kutsutaan yleensä kertomukseksi. Sekin  
on eräänlainen muisto, kollektiivinen muistijälki  
menneestä tapahtumasta. Tai toisinpäin: muisto-  
kin on tavallaan omaan mieleen piirretty kerto-  
mus, jota on jo tulkittu ja monin tavoin käsitelty.

Muistoilla ja kertomuksilla on myös perusta-  
vanlaatuisia eroja. Yksi merkittävimmistä eroista  
on henkilökohtaisuudessa. Muisto on paljon likei-  
semmin omakohtainen. Se on juuri minun muisto-  
ni tapahtumasta, johon olen osallistunut. Muiston  
voi jakaa muille kertomalla sen edelleen, jolloin  
siitä tulee kertomus. Kertomus liittyy meidät  
yhteisöön; se välittää meille aiempaa tietämystä,  
historiatietoa ja liittyy omat tulkintamme yhtei-  
seksi omaisuudeksi. Omakohtaisten muistojen ja  
yhteisön meille jakamien kertomusten kokonai-  
suudesta muodostuu henkilökohtainen historia-  
tietoisuutemme. Tapahtumien tulkinnat tehdään  
itse mutta vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja  
ympäristön kanssa. Esimerkiksi kotiseudun histo-  
riatiedot saadaan valtaosin muilta ihmisiltä. Vain  
pieni osa keksitään itse.

## KOTISEUDUN KOLME KERROSTA

Suomalaisessa perusmerkityksessä kodilla tar-  
koitetaan paikkaa – tavallisesti taloa tai huonetta  
– jossa säilytetään henkilökohtaisia tavaroita, vie-  
tetään vapaa-aikaa ja jossa perheenjäsenet asuvat.  
Ihmisellä ei välttämättä tarvitse olla tällaista kotia.  
Kaikilla ei ole perheenjäseniä, tai ne eivät asu sa-  
massa paikassa. Koko elämänsä voi viettää irtolai-  
sena, kulkurina, ja yönsä voi nukkua vaihtuvissa  
hotellihuoneissa tai vaikkapa junissa. Kotia merki-  
tyksessä talo, huoneisto tai oma huone ei silloin ole.  
Tällaisellakin ihmisellä on hänelle henkilökohtai-  
sesti tärkeitä paikkoja ja tapahtumia, joista hänelle  
on muodostunut omia tulkintoja: tuttuja maisemia  
ja merkityksellisiä muistoja tapahtumista ja ihmis-  
suhteista. Niissä ruumiin- ja sielunmaisemissa hän  
kokee olevansa kuin kotonaan, vaikka yhtä ja aino-  
aa fyysisesti rajattua ja kodiksi nimettyä paikkaa  
ei olisikaan.

Paikkojen ja tapahtumien omaksi kokeminen  
käynnistyy viimeistään syntymästä. Kotiseutu

alkaa rakentua heti: äidin syli, pinnasänky, perheenjäsenet ja koti esineineen. Yleensä muistikuivat näin varhaisista kotiseudun avainkohteista ovat hautautuneet myöhempien muistojen alle, sillä kokemuksia kertyy joka päivä lisää. Kotiseutu laajenee pihapiiriin, sukulaisiin, naapurustoon, leikki- ja hoitopaikkoihin, kouluun ja harrastuksiin. Maantieteen tilakehyksessä kotiseutu syntyy omiin kokemuksiin perustuvassa henkilökohtaisessa suhteessa maantieteelliseen todellisuuteen.

On helppo nähdä, että tällainen kotiseudun kokemuksellinen rakentuminen on yleismaailmallinen ilmiö. Kun ihminen rakentaa omaa maailmankuvaansa, jokainen ensimmäisenä kohdattu tapaus pääsee automaattisesti erikoisasemaan.<sup>13</sup> Lapsen ensimmäiseksi kohtaamasta koirasta tulee kaikkien myöhempien kohtien esikuva ja vertailukohta. Alkuvaiheen koirakokemukset tulevat vaikuttamaan ihmisen myöhempiin käsityksiin koirista yleensä. Samalla tavoin kaikki käsitteet saavat erityissävyn ensimmäiseksi kohdatusta mallikapaleestaan. Sanat äiti, isä, kauppa, katu, koulu, vuori, järvi ja pelto saavat sisältönsä ensimmäisistä mallikapaleista. Jokaisista myöhemmin kohdattua äitiä, isää, kauppa, katu, koulua, vuorta, järveä ja peltoa verrataan tietoisesti ja alitajuisesti aiempiin kokemuksiin, ja jonossa ensimmäisellä kokemuksella on erityinen merkitys, kunnes sen sijaan tulee uusi, vielä erityisempi kokemus.

Näin kotiseutu muodostuu maantieteen tilakehyksessä. Vastaavalla tavalla ja samanaikaisesti, jopa samassa prosessissa, kotiseutu rakentuu myös historian aika-kehityksessä. Jokaisesta tilassa kohdatusta asiasta, ihmisestä ja paikasta syntyy muistoja, joille annetaan merkityksiä. Jos koira ensikohtaamisessa puree naperoa nilkkaan, tämä voi järjenvastaisesti vielä aikamiehenä vapista jokaisen pikkupuudelin edessä. Tapahtuman tulkinta (muisto) on niin vahva. Kun lapsi oppii puhumaan, muistijäljet voidaan myös pukea kertomukseksi ja välittää muille: Varo koiria! Ne purevat! Kasvavan lapsen mielessä läheiset paikat ja ihmiset saavat erityisen sijan. Niihin syntyy kiintymyssuhde, koska niihin kasautuu henkilökohtaisesti tärkeitä historiatietoa eli muistoja. Kotiseutu on aina henkilökohtainen suhde myös historiaan.

Kokemusten karttuessa kuva omasta lähiympäristöstä lujittuu. Se muodostuu kolmentyyppisistä asioista: luonnonympäristöstä, rakennetusta ympäristöstä ja henkisestä ympäristöstä. Tavaltaan meille syntyy kolme päällekkäistä kotiseutua: luonnonkotiseutu, rakennettu kotiseutu ja henkissosiaalinen kotiseutu.<sup>14</sup> Kaikkiin niihin muodostuu sekä maantieteellinen että historiallinen suhde.

Luonnonympäristö on tavallaan ensisijainen kotiseudun taso. Ihmislaji elää maailmassa luonnon tarjoamissa puitteissa, luonnon varassa ja luonnonvaroilla. Maa, vesistöt ja ilma sekä niissä elävä lajisto muodostavat luonnonkotiseutumme perustan. Kunkin ihmisen omat kokemukset ratkaisevat, mitkä yksittäiset kohteet luonnonympäristöstä nousevat henkilökohtaisesti kaikkein merkittävimmiksi, oman kotiseutukokemuksen avaintekijöiksi. Jokin nimenomainen metsikkö, suo tai vuori voidaan kokea muita kohteita tärkeämmäksi.

Kokemukset rakennetusta ympäristöstä ovat tavallisesti vähintään yhtä suuressa roolissa kuin luontokokemuksetkin. Lapsi aloittaa maailmanvalloituksensa sisätiloista. Ensimmäiset kotiseudun maamerkit ovat kodin huonekaluja ja tarve-esineitä. Jo pikkulapsen kotiseutu laajenee pihalle ja leikkipuistoon. Nekin ovat rakennettua maailmaa. Ihminen viettää enemmän aikaa rakennetussa kuin luonnontilaisessa ympäristössä. Tyypillisesti tärkeitä kohteita ovat esimerkiksi kotitalo, koulurakennus, työpaikka ja niiden väliset kulkuväylät. Aivan kuten luonnonympäristö, myös rakennettu ympäristö on voimakkaasti kokemuksellinen asia.

Ihmissuhteet, kansanperinne, tavat ja tottumukset muodostavat kotiseudun kolmannen, henkissosiaalisen tason. Tämä kolmas lähiympäristö on vaikea hahmottaa ulkopuolelta, mutta sen osuus kotiseutukokemuksen muodostumisessa on yleensä kaikkein vahvin. Sosiaalinen kotiseudun kerros on korostuneesti ajallinen ilmiö; tavat ja tottumukset välittyvät sukupolvelta toiselle ajassa, jossain määrin henkilökohtaisina muistoina, mutta pääosin muilta kuultuina kertomuksina. Esimerkiksi lapselle kerrotaan, miten jokin ruokalaji tehdään ja miten sitä syödään. Kertomuksilla on tärkeä tehtävä yksilön liittämisessä yhteisön osaksi. Syntyy tunne joukkoon kuulumisesta, meikäläisyydestä.

Kotiseutu on kokonaisuus. Vain teoriassa voimme tarkastella kotiseutua kolmessa viipaleessa: luonnon, rakennetun ympäristön ja henkisen ympäristön esimerkeillä. Todellisessa kotiseutukokemuksessa maiseimia ja muistoja (tai kertomuksia) on vaikea erottaa. Ne sulautuvat aina toisiinsa ja muuttuvat ajassa. Kokemuksia luonnonympäristöstä sekä rakennetusta ja henkisestä ympäristöstä kertyy koko ajan. Jotkut paikat ja tapahtumat ovat yksilölle merkittävämpiä kuin toiset. Avainkohteista muodostettuja tulkintoja kuljetetaan mukana tietoisesti tai tiedostamatta itselle arvokkaina maisemina ja muistoina. Niillä on suuri merkitys yksilön historiatietoisuuden ja henkilökohtaisen identiteetin rakentumisessa.

<sup>13</sup> Kunnas 2013, 17–18.

<sup>14</sup> Riukulehto 2013a, 48–51.

## KOTISEUTUKÄSITYKSET

Kaikkien ihmisten kotiseutukäsitys ei ole samanlainen. Tämä on ilmeistä jo pelkästään siitä syystä, että kotiseutu rakentuu kokemuksellisesti. Kotiseudut ovat yksilöllisiä ja ainutkertaisia. Paikan suhteen kotiseutukäsitykset voidaan jakaa karkeasti kahteen pääryhmään: yksipaikkaisiin ja monipaikkaisiin.<sup>15</sup> Molemmista saatiin runsaita esimerkkejä Kuortaneenjärven kotiseutukeskusteluista.

Yksipaikkaisena oman kotiseutunsa hahmottaa tyypillisimmin samalla paikalla koko ikänsä asunut ihminen. Tällainen kotiseutukuva voi olla hyvin vahva esimerkiksi sukutilaansa elävällä viljelijällä. Mutta yksipaikkaisuus voi hallita myös sellaisen ihmisen kotiseutunäkemyä, joka on viettänyt pitkiä aikoja lapsuudenkotinsa ulkopuolella. Jostain syystä sielu ei ole kotoutunut uuteen ympäristöön.

*Oon kaks omakotitalookin rakennuttanut tuonne Seinäjoelle ja tuota... Mä oon niitä aina kuitenkin pitänyt enempi asuntoina kuin kotina. Että mulla on koti aina ollu tuossa tänne suuntaan kilometri. [Tilaisuus 2.]*

Vähintään yhtä yleinen näyttää kuitenkin olevan monipaikkainen kotiseutukäsitys. Kuortaneen urheilulukion kolmannen vuosikurssin opiskelijoiden kuvaukset omasta kotiseutukokemuksestaan osoittavat, kuinka nopeasti monipaikkaisuus muodostuu, kun itselle tärkeät kokemukset ovat vaikuttamassa.

*Mä en tiedä mikä siinä on, mutta kun on toises paikas kauemman, niin kun vaikka siellä kotipaikkakunnalla, niin sitten rupiaa kaipaa mahan tänne. Mutta sitten, jos täällä on ollu kauemman, niin haluaa sinne kotia. Et joku siinä on ero, että haluaa enemmän aina toiseen. [Tilaisuus 6.]*

Sekä lapsuudenkoti että opiskelupaikkakunnan koti vetävät puoleensa. Molemmissa on tärkeitä ihmisuhteita ja toimintaa. Merkittävästi molemmat tuntuvat kodilta. Lukiolaiset käyttivätkin samaa sanaa epäjohdonmukaisesti kummastakin paikasta. Yksi keskustelija selitti tuntemuksiaan englanninkielisellä sanonnalla: *”Home is not the place, it’s the people.”* [Tilaisuus 6.] Pieni opiskelupaikka saattaa nopeasti tuntua jopa kotoisammalta kuin lapsuudenkotipaikka.

*Kesän jälkeen ei tunnu yhtäänkään niin pahalta tulla kouluun tänne, kun tietää, että pääsee takas Kuortaneelle. Tuntuu, että ainakin silloin, kun oli kotona [yläasteella], niin kesän jälkeen kouluun meno oli aina yhtä tuskallista. [Tilaisuus 6.]*

*Musta tuntuu kivalta, kun menee kauppaan ja sitten ihmiset hymyilee ja moikkaa ja tällä lailla, niin kyllä se tuntuu kotoisammalta, niin kun sitten kotona lähtee kaupungille, niin siellä on vähän liikaakin ihmisiä. [Tilaisuus 6.]*

Yksi- ja monipaikkaisten kotiseutujen lisäksi on mahdollista erottaa kotiseutukäsityksiä, jotka eivät ole samalla tavalla paikkaperustaisia. Vaikka kotiseudun muodostumisessa koti on tärkeässä asemassa, sen merkitystä ei pidä yliarvioida. Koti (merkityksessä rakennus) ei ole kotiseudun muodostumisen välttämätön edellytys. Myös kodista irtaantuneilla henkilöillä kuten kodittomilla, kulkureilla, paimentolaisilla ja kosmopoliiteilla on heille henkilökohtaisesti tärkeitä tapahtumien paikkoja, joihin he liittyvät arvokkaita muistoja. Hekin elävät paikoissa, mutta paikan merkitys heidän kotiseutukuvansa muodostumisessa on luonteeltaan erilainen kuin pysyvämmiin paikkaleen asettuneilla ihmisillä. Tällainen käsitys häivähtää esimerkiksi seuraavassa kommentissa: *”Mulla on aina koti ollu siellä, missä mun vähäiset tavarat on.”*<sup>16</sup>

Kotiseutukäsityksen muodostumiselle paikkaa tärkeämpi tekijä on paikasta muodostuva tulkinta. Se tapahtuu kokemuksellisesti: elämällä, keräämällä ja vaihtamalla kokemuksia. Tulkinta on osin tietoista, suurelta osin tiedostamatonta. Maisemat ja muistot eivät ole olemassa tulkitsijasta riippumattomina. Ne muodostuvat ihmisen mielessä. Omiin kokemuksiin perustuvia maimia voidaan koostaa, rajata ja ryhmittää usealla tavalla. Puhumme esimerkiksi luonnonmaisemista ja kulttuurimaisemista tai vaikkapa äänimaisemista ja sielunmaisemista. Kaikki nämä voivat olla yksilölle kotoisia ja tuttuja tai ne voidaan vaihtoehtoisesti kokea vieraisiksi. Kotiseututunne syntyy nimenomaan tulkinnassa. Me elämme maisemat omaksi kotiseuduksemme. Vaikka johdamme tulkintaamme itse, meitä myös manipuloidaan: kasvatuksen, opetuksen ja tiedonvälityksen vaikutus on valtava.<sup>17</sup> Tulkinnat tehdään itse, mutta aina vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja ympäristön kanssa.

<sup>15</sup> Ks. Riukulehto ja Suutari 2012, 14–21.

<sup>16</sup> Tilaisuus 3.

<sup>17</sup> Fernandez Manjón 2010, 55.

Ihminen tuntee olevansa omalla kotiseudullaan, kun ympäröivä maisema koetaan läheiseksi, kotoiseksi. Tämä on minun maisemani – on se sitten luontoa, rakennuksia ja teitä, ääntä, värimaailma, tai vaikkapa käytöstapojen kokonaisuus. Näin meilläpäin on tapana tehdä ja toimia. Kyse on meikäläisyydestä, kuulumisesta johonkin: minä kuulun tänne, ja tämä maisema kuuluu minulle. Tällaisia tulkintoja rakentavat kaikki ihmiset, maalaiset, kaupunkilaiset, nuoret ja vanhat, myös kodittomat ja maailmankansalaiset.

## KOTISEUTUKEITAAT, -KÄYTÄVÄT JA -TIHENTYMÄT

Kokemuksellisesti määritelty kotiseutu ei aina ole synnyinpaikka tai asuinpaikka. Ratkaisevinta on se, mielletäänkö ympäristö omaksi ja kotoiseksi. Kotiseudun ei tarvitse sijaita yhdessä paikassa. Useimpien ihmisten kotiseutukokemukset eivät levity tasaisesti esimerkiksi yhden kunnan alueelle, vaan tärkeät paikat ja tapahtumat tihentyvät keskittymiksi esimerkiksi kodin, loma-asunnon ja työpaikan läheisyyteen. Muodostuu kotiseutukeitaita, joiden väliin jää puutteellisesti tunnettuja alueita.

Itse asiassa on syytä epäillä, voiko kenenkään kokemuksellinen kotiseutu olla oikeasti yksi, yhtenäinen alue. Kotiseudussa on aina laikkuja ja epäjatkuvuuskohtia. Jotkut lähialueen osat tunnetaan läpikotaisin, osa huonommin. Oman pihapiirin läheisyydestäkin voi löytyä paikkoja, joissa ei ole koskaan käynyt. Elämä ja kokemukset keskittyvät tuttuihin kotiseutukeitaisiin ja niitä yhdistäviin käytäviin. Käytännössä tunnistamme tutuiksi esimerkiksi asunnon, koulun, työpaikan, mökin, sukulaisten ja ystävien asuntojen ympäristöt sekä niihin johtavien teiden varret ja kulkureitit.

Kotiseutukeitaiden väliin jäävät alueetkaan eivät ole kokemuksellisesti tyhjiä. Teillä ja kulkurei-

teillä on kotiseudun rakentumisessa tärkeä asema. Tienvarret ovat jopa kaikkein tutuimpia maisemia, koska liikumme valikoituja reittejä pitkin. Tienvarsimaisemien muutokset huomataan helposti, ja niihin reagoidaan voimakkaasti. Ne muodostavat eräänlaisia kotiseutukäytäviä. Niitä myöten kotiseutumme laajenee. Kotiseudusta puhuessaan keskustelijat usein ajattelevat tällaista kotiseutukeitasta ja -käytävistä muodostuvaa kokonaisuutta.

Vaikka näin muodostuva kotiseutukokemusten yhdistelmä on välttämättä jokaiselle ainutkertainen, monet sen avainkohteet ovat useille ihmisille yhteisiä. Muillakin samassa tilanteessa tai samalla alueella elävillä ihmisillä on samankaltaisia kokemuksia samoista paikoista ja tapahtumista. Kotiseutukokemukset kasautuvat yhteen. Ne tihentyvät samoihin paikkoihin, ja samat tapahtumat toistuvat monien ihmisten muistoissa ja kertomuksissa.

Tapahtuu siis kahdenlaista kasautumista. Ensinnäkin kunkin ihmisen kokemukset tihentyvät, ja toiseksi muiden samalla alueella ja samassa elämänvaiheessa olevien ihmisten kokemukset tihentyvät samansuuntaisesti. Siksi samalla alueella elävät ihmiset voivat puhua kotiseudusta myös yhteisenä, alueellisena käsitteenä ja ymmärtävät sen jokseenkin samalla tavoin. Kotiseudusta puhuttaessa tarkoitetaan arkipuhunnassa eräänlaista kotiseudun yhteistä nimittäjää, joka tunnustetaan alueella yleisesti.

Nurmonjokilaakson kotiseutusunnittelussa tällaisista yhteisistä ymmärryksen alueista käytettiin nimitystä kotiseututihentymä.<sup>18</sup> Kullakin kotiseututihentymällä nimettiin kysyttäessä samoja avainkohteita, jotka saattavat olla huonosti tunnettuja tai tyystin tuntemattomia jopa muualla saman kunnan alueella asuville ihmisille. Jokaisella kotiseututihentymällä elää myös ihmisiä, joiden kotiseutu poikkeaa joltain osin tai jopa kokonaan alueella yleisesti vallitsevasta kotiseudun mielikuvasta. Siitä huolimatta kotiseututihentymän ajatus on hyödyllinen.

<sup>18</sup> Riukulehto ja Suutari 2012, 124–128.

# LUONTO KUORTANELAISTEN KOTISEUDUN OSANA

*Ei paikalla väliä. Jokia, vesistö ja metsää ympärillä. Se on tärkeää, ettei niissä tapahdu mitään. Paikka rauhoittua.* [Tilaisuus 11.]

Luonnonympäristöllä on kotiseudun muodostumisessa siinä mielessä ensisijainen asema, että kaikki muut ympäristömme tasot rakentuvat sen varaan. Luontoon raivataan pellot, vedetään tiet, tehdään talot ja muu rakennettu ympäristö. Niiden varassa mahdollistuu myös ihmiselämän sosiaalinen ja kulttuurinen kehitys. Kuortanelaisen kotiseudun tulkinnan aloittaminen luonnonkotiseudusta on perusteltua myös siksi, että tarkastelualue ankkuroitiin alun pitäen Kuortaneenjärveen. Kotiseutusunnittelun aineistonkeruuta ohjasi ajatus siitä, että Kuortaneenjärvellä on erityinen merkitys kotiseudun hahmottumisessa.

Aineistoa tulkitaan kahdessa osassa. Ensin kootaan Kuortaneenjärven kotiseutukeskustelijoiden luontoon liittyvät avainkohteet. Ne on ryhmitetty kuuteen alalukuun: vesistöt ja suot, metsät, mätet ja vuoret, pellot ja kedot, erityiset luonnonkohteet ja luonnonmuistomerkit sekä lajisto. Toisessa osassa tarkastellaan, millaisia luontoon liittyviä syvärakenteita keskusteluissa hahmottui.

Luonnonympäristöön liittyviä asiasanamainintoja kirjattiin yhteensä 831. Niistä 153 oli kasvillisuuden lajinimiä, 147 eläinten lajinimiä ja 320 muita luontoon tai luonnonmaisemiin liittyviä nimiä. Erisnimellä luontoon viitattiin 211 kertaa.<sup>19</sup> Luvut ovat suuntaa-antavia. Luontoon tehtyjä yleisiä viittauksia ei voi laskea tarkasti, sillä luonnonympäristön ja rakennetun ympäristön välinen raja ei ole yksiselitteinen. Esimerkiksi sana Mäyry voi tarkoittaa Mäyrin taloa, kyläasutusta, aluetta luonnonympäristönä tai kaikkia niitä yhdessä keskustelussa. Asiasanalaskennan perustella tiedetään, että Kuortaneenjärven kotiseutukeskusteluissa ja maastokäynneillä mainittiin vähintään 831 luonnonkohdetta. Todellinen määrä on varmasti suurempi.

Ihmiset eivät keskustellessaan erottele luontoa sen paremmin kuin rakennettua tai henkistä ympäristöään. Puhutaan kokonaisuuksista, joissa luonnonympäristö on läsnä jollakin painoarvolla – vaikkapa hiljaisuutena, joka todistaa, että luonto on lähellä.

*Mulla oli kerran saksalaisia kavereita, – ja ne nukkui sitten siellä saunakamarissa. Ja sitten se mies sanoi vaimolle vaan, että 'kuuntele: ei kuulu mitään!'. [Tilaisuus 8.]*

Luonnonympäristöstä puhuessaan ihmiset ajattelevat usein rauhaa ja hiljaisuutta. Hiljaisuus luonnehtii kotiseutua. Se liitetään usein syvään luonnon kokemukseen, mutta se voi liittyä myös rakennettuun ympäristöön ja ihmisiin, vaikkapa hiihtolatuun tai pururataan: – *"Aina on yhtä hiljaista joka paikassa."*<sup>20</sup> Ei kuulu häiritseviä liikenteen tai ihmisten ääniä.

## VESISTÖT JA SUOT

Koko Nokiotaan kotomaa -hankkeen toteutus oli rakennettu Kuortaneenjärven ympärille. Kun lähdettiin liikkeelle oletuksesta, että Kuortaneenjärvi on kotiseutukokemuksien kannalta oleellinen yhdistävä tekijä, ei ollut yllätys, että järvi kaikkine ilmiöineen sai runsasta huomiota. Järvestä puhuttiin kolmessatoista tilaisuudessa. Ranta mainittiin vielä useammin (14 keskustelua). Usein puhuttiin myös järvenrannoista (5), hiekkarannoista (6), järvimaisemasta (3). Muita vesistönimiä olivat joki (6), koski (3) ja lähde (5). Merenranta ja meri mainittiin kumpikin kolmessa keskustelussa. Eri muodoissaankin meri mainittiin vain kahdeksassa puheenvuorossa, kun taas järvi ja ranta toistuivat useissa sadoissa. Se kertoo paljon ihmisten suuntautumisesta: merellä ei täällä ole merkitystä.

<sup>19</sup> Tässä ilmoitetut luvut on muodostettu siten, että kaikki saman keskustelun kuluessa tehdyt asiasanamaininnat on laskettu yhdeksi esiintymiskerraksi. Siis jos saman keskustelun kuluessa jokin sana mainittiin viidesti, se muodostaa laskennassa ainoastaan yhden esiintymän.

<sup>20</sup> Tilaisuus 8.



*Kyllähän se tuosta järvestä lähtöö liikkeelle.*  
[Tilaisuus 5.]

*Kyllähän tuo järvin on aivan upea. Kun se vain säilyis tuollaisena!* [Tilaisuus 1.]

Järven läheisyys oli monelle keskustelijalle kotiseudun avaintekijä. Joillekin se on koko kotiseutukokemuksen kulmakivi, jonka varaan kotoinen tunnelma rakentuu. Voimakkaimmissa ilmaisuis-  
sa järven läheisyyttä haettiin pakonomaisesti. Veden kaipuuta verrattiin tarpeisiin ja jopa elintoi-  
mintoihin. Veden liikkeissä on jotain hypnoottis-  
ta. Sitä on melkein pakko seurata päivittäin. Veden  
luokse on ollut pakko palata takaisin tai ainakin  
sitä pitää päästä seuraamaan.

*Vasta kun näkee järven, saa kunnolla hen-  
gitettyä.* [Tilaisuus 4.]

*Se on kyllä hassu juttu, jotta tuo vesi on ele-  
menttinä sellaanen, jotta sitä tuloo kyllä seu-  
rattua. – Elät se vesi tosiaan ei, mutta se on  
elementtinä sellainen, että se tuloo joka päivä  
kyllä seurattua, on se kesä tai talvi.* [Tilaisuus  
5.]

*Täältä on yks avioliiton kautta mennyt tuonne  
Ylipäähän päin. Oli ikävä sitten vettä, kun oli  
[aina sitä] nähäny, tuos mäellä asuu, niin sen  
piti laittaa korvoo [saavi] täyteen vettä ja kat-  
tua siihen, niin sitte se ikävä taas vähän aikaa  
hellitti. Se oli niin tärkeä!* [Tilaisuus 5.]

Järvi on sen ympärillä olevien kylien oleellinen  
osa. Keskustelijoiden on vaikea kuvitella kotiseu-  
tuaan ilman sitä. Juuri järvi tekee esimerkiksi Sal-  
men kylästä luonnonkauniin paikan.<sup>21</sup> Yksikään  
kylistä ei olisi sama ilman järviluonnon tarjoamaa  
vaihtelua. Siihen kuuluvat aamu- ja iltaruskot,  
myrskypilvet, tulvat ja monet muut sääilmiöt.<sup>22</sup>

Lumien sulamisesta aiheutuva keväinen pai-  
sunta on yksi mahtavimmista sääilmiöistä. Tulvat  
ovat aina haitanneet Kuortaneenjärven rantojen  
viljelyä.<sup>23</sup> Kyseessä on siis lähtökohtaisesti hai-  
tallinen ilmiö. Samalla veden pinnanvaihtelu tuo  
alueen asukkaiden kokemuksiin erikoisen lisän,  
jota muistellaan oman kotiseudun ihmeellisenä  
osana. Siitä kerrotaan muistoja ja näytetään valo-  
kuvia. Tulvamaiset ja tulvarakentaminen ovat  
kotiseudun erikoisuuksia, joilla voi hämmästyttää

vieraitaan. Ikään kuin tulvista tunnettaisiin jon-  
kinlaista ylpeyttä.

*Salmi oli ennen tulva-aikana saari, vesi tul-  
vi toiselta puolelta ohi ja toinen puoli oli niin  
matala, että siitä voi kahlata ylitte. Se on noin  
viitisenkymmentä metriä sillasta etelään päin  
niin pääsee kahlaamalla ylitte kesällä, ei kyllä  
tulva-aikana, mutta kesällä.* [Tilaisuus 3.]

Monipaikkaisesti asuvien yleisesti jakama koke-  
mus on, että Kuortaneelle tyypillisiä kotiseudun  
piirteitä tavoitellaan myös nykyisellä asuinpaikal-  
la. Vesistön läheisyyteen oppinut kaipaa sitä yhtä  
lailla kotona kuin mökillä tai uudella asuinpai-  
kallaan. Kuortaneella hiihtelevä hiihtää mieluusti  
myös kotiseutunsa muissa kiinnostuskohdissa. Harva  
on tätä pysähtynyt miettimään. Siksi voi olla yllät-  
täväkin huomata, että oma, kotoisa elämäntapa  
noudattaa samoja piirteitä kaikkialla.

*Hiihdän Tuusulanjärvellä hirveen aktiivises-  
ti. Me ollaan koko aika siellä järvellä miehen  
kanssa, että täällä ihan sama hulluus jatkuu. –  
Siellä minä pyöräilen myöskin Tuusulanjär-  
veä ympäri, niin kuin minä teen täällä. Järvi  
on vaan pikkuisen pienempi, kaksikymmentä  
kilometriä ympärystä. – Nyt mä vasta ta-  
jusin, että tässä on muuten yhteys jollakin  
lailla.* [Tilaisuus 8.]

*Jännä, että mä oon ollut aina vesistön ääressä.  
Seinäjoella toki en ollut vesistön ääressä, mut-  
ta koko ajan kaipasin. Et selkeesti osa Kuorta-  
netta on toi järvi tuossa, tai ainakin osa mun  
kotiseutua.* [Tilaisuus 7.]

Kotiseutu ei monipaikkaisessa elämäntavassa ole-  
kaan vain yksi kohta yhden järven rannalla, vaan  
tutunomaisista ja kotoisista maisemapiirteistä ja  
toimintatavoista koostuva kokonaisuus. Tuttuus  
luo turvallisuutta.

Järveä pidettiin kotiseudun avainkohteena  
kaikissa kotiseutukeskusteluissa, mutta Mäyryn,  
Leppälän ja Virtalan–Löyän suunnilla järvellä ei  
hetikään aina tarkoitettu Kuortaneenjärveä. Suu-  
rimman järven rinnalle ja ohikin nousivat Ku-  
hajärvi, Kaaranganjärvi, Löyänjärvi, Mertajärvi  
tai Saarijärvi. Keskustelun virikkeeksi näytetyn  
ylilentokuva-sarjan jälkeen ilmaan jäi näissä ti-  
laisuuksissa usein odottava tunnelma. Virtalan  
kotiseutukeskustelijat osasivat heti luetella kolme  
kotiseudun maisema-aluetta, joita he jäivät kai-  
paamaan.

<sup>21</sup> Tilaisuus 3.

<sup>22</sup> Tilaisuudet 3 ja 11.

<sup>23</sup> Tulvista ks. Huttu 2006.

*Lapuanjokimaisema, joka menee tuonne kohti Alavutta, se puuttuu. Ja sitten Ruisloukko on oma perinteinen viljelymaisemansa, ja siten tietysti tämä Löyä–Virtala, oma alueensa. Täälläpäin alkaa maisema muuttumaan enemmän suomenselkämäisemmäksi, niin niistä olisi tietysti ollut mukava kattoo kans kuvia. [Tilaisuus 11.]*

*Ei näkyny Leppälänkylää eikä Mertajärviä ... – – Kaararanganjärviä ja Löyänjärviä Niin ja etelästä taas sit Ylipää ja Heikkilä. [Tilaisuus 10.]*

Keskustelijat tekivät selväksi, että Kuortaneenjärvi kuuluu heidänkin kotiseutuunsa, mutta sillä ei ole heille yhtä hallitsevaa merkitystä kuin niille, jotka asuvat järven rantamailla. Kauempaan asuvien kotiseutukuvassa on muitakin tekijöitä, usein myös muita järviä hallitsevammassa rooleissa.

## KUORTANEENJÄRVI

Kaikkien alueen vesistöjen joukossa Kuortaneenjärvellä on erityisasema. Sen merkitys kantaa Kuortaneen joka kulmalle – tai joka loukkoon, kuten paikalliset Kuortaneella sanovat. Suurin järvi

on kaikkien yhteistä kotiseutua, ei pelkästään järven ympärillä elävien yksinoikeus.

Kuortaneenjärvi on Lapuanjoen keskusjärvi. Se muodostaa yhdessä Kuhajärven, Pöntisjärven ja Seuruksen kanssa jatkumon, jonka pinta-ala on 1 860 hehtaaria. Tulva-aikana voi yhä huomata, kuinka allasketju toimii yhtenä kokonaisuutena. Kuortaneenjärvi sijaitsee pitäjän pohjoisessa osassa, mutta sen valuma-alue kattaa lähes koko kunnan. Etelässä se kerää vedet aina Alavuden Niinimaalta Vetämäjärven eteläpuolelta ja idässä Kaarankajärveltä asti. Kuortaneen alueelta vain Porrasjärven ja Länsirannan Peränevan vähäiset vedet päätyvät Lapuanjokeen Kuortaneenjärven ohi.<sup>24</sup>

Järven elinkeinollinen merkitys oli aikoinaan suurempi. On uitettu puuta sahalle, on kalastettu ja nostettu jäätä. Ennen tieverkon täydentymistä järvi oli myös tärkeä liikenneväylä. Se levitti asutusta. Veneellä tehtiin kala- ja kirkkomatkat. Elämisen ja toimeentulon kannalta järvellä ei ole enää samanlaista merkitystä kuin aiemmin. Yhäkin siihen liitetään runsaasti tekemistä. Keskusteluissa kerrottiin uintimatkoista, soutelusta, luistelusta ja järven ympäri pyöräilystä. Järven vapaa-ajan käyttö on noussut entistä tärkeämmäksi. Entistä suu-

<sup>24</sup> Valuma-alue ja sen kartta, ks. Aaltonen ja Storberg 2006, 59–61.



Kuortaneenjärvi. Kuva Markku Honkola.

remmassa osassa ovat järven ympärille nousseet vapaa-ajan asunnot.

*Kuortaneenjärvi on kiva paikka kesäisin, siellä saa helposti aikaa kulumaan.* [Tilaisuus 9.]

*Kyllä se eräänlainen harrastuspaikka on, niin kun kalastuksen puolelta. – Kun on mökki rannassa, niin siinä vapaa-aikaa aina joskus tulee vietettyä.* [Tilaisuus 5.]

*Mä oon melkein kesät yötä rannas. Asun itte ja oon siellä yötä ja näin.* [Tilaisuus 5.]

Mökistä on tullut monille tämän uuden toimeliaisuuden keskus. Kuortaneenjärkeä kiertää lähes yhtenäinen huviloiden ketju. Sen lenkkeinä on runsaasti kuortanelaisten omia mökkejä.

Kuortaneenjärvi on myös hiekkaranta. Se on Kirkkoranta, ”Kuortane Beach”, ”Beverly Hills” ja ”Etelä-Pohjanmaan riviera”,<sup>25</sup> kilometrien pituinen yhtenäinen hiekkaranta, joka kiertää Museonrannasta Kirkkorantana Vilmeikönrannalle ja Aholankankaalle Opistonrantaan. Auringonpaistetta, leikottelua ja rentoa palloilua rannalla – monille siinä on Kuortaneenjärven syvin merkitys.

Veden liike kuluttaa hitaasti mutta varmasti harjua ja kuljettaa hiekkaa järvelle. Näin on vuosituhansien aikana syntynyt Kirkkorannan hiekkasärkkä. Sen ansiosta uimapaikalla voi kahlata nilkkoihin asti ulottuvassa vedessä kauas järvelle ”ja pulahtaa sitten äkkisyvään kuin laiturilta konsanaan”.<sup>26</sup>

*Järviä ja rantoja! Meillä on Etelä-Pohjanmaan Riviera.* [Tilaisuus 1.]

*Siitä tulee mieleen lapsuuden kesät. – Siellä on käyty niin paljon uimassa ja muutenkin hengailemassa.* [Tilaisuus 9.]

Kirkkorannalla on aivan erityinen maine uimapaikkana. ”Sinne sitä pikkupoikana oli tempahtettu sellaiset lakuhousut jalaas uimaan.”<sup>27</sup>

Kirkkorantaan on tehty uimamatkoja jo edellisvuosisadalla, ensin hevosin ja polkupyörin, sitten traktorin ja kuorma-autonkin lavoilla. Yksi kotiseutua kuvaavien valokuvien kestoosuus on näkömä Kirkkorannasta. Kuortanelaiset tuntevat ylpeyttä rannan maineesta myös kaukana maakunnassa.

*Muutama vuosi takaperin, mä olin just muutaneena tänne. Oli Ilkka-lehden kysely etelä-pohjalaisille, että missä on kaunein järviolue taikka semmonen Pohjanmaalla. Kyllä vastaus ekana oli Kuortaneen hiekkarannat – ja se tuli ekaksi.* [Tilaisuus 1.]

Muitakin uimarantoja Kuortaneenjärven ympärillä on, mutta ne ovat lyhempiä eivätkä nauti samanlaista yleistä tunnettuutta. Ruonalaisilla on Rinkiranta, ja Salmiranta järven pohjoispäässä on salmenkyläläisten kotiranta. Paitsi uimarantana, se palvelee kylän kokoontumispaikkana rantaan rakennetun kylätalon ansiosta.

Järvi onkin yksi niistä vetovoimatekijöistä, jotka houkuttavat alueelle uusia asukkaita. Joskus se on jopa ratkaiseva tekijä muuttopäätöksessä, vähintäänkin myönteinen yllätys.

*Kyllä tää ihan positiivinen yllätys oli näissä ulkoisissa puitteissa ja kaikin puolin, että tuo vesijuttu on mullekin ollut hyvin tärkeä – .* [Tilaisuus 3.]

*Mä tykkään niin valtavasti olla täällä Kuortaneella! Tämä on oikein mun lempipaikkani. Mä oon ollu joskus nuorena [täällä] isän kanssa, autolla käytihin, ja se järvi! Ja täällä oli opisto, ja täällä oli vaikka mitä!* [Tilaisuus 1.]

Kun järvi koetaan kotiseudun ydinosaksi, on ymmärrettävää, että sen tilasta kannetaan aitoa huolta. Tämä näkyy monissa käytännön toimissa, joihin asukkaat ovat ryhtyneet järven tilan parantamiseksi. Viime vuosina kehitys onkin ollut myönteinen.

EU:n rahoitusmahdollisuuksia on käytetty ensin kunnostussuunnitelman tekoon, ja sitten sen toteuttamiseen. Kouluille on tehty saostuskentät, viljelyksille suoja-alueita, viemärintiä on parannettu. Länsirantaaset siivoavat roskakaloja. Keskustelijat muistelivat kauhistellen – ei kovinkaan vanhaa – aikaa, jolloin jätevedet laskettiin suoraan järveen.

*Se on huomattava panos, kun Urheiluopisto otti viemärinsä pois siitä järvestä. Nehän meni ensin sinne. Siitäkin on jo aikaa.* [Tilaisuus 8.]

*Mutta sitä mä kunnioitan, kun tekee sitä roskakalastusta, kalastaa siis sitä roskakalaa pois. Tuossa oon seurannut, niin kyllä sitkeitä kalastajia on ollut, että se on varmaan vaikuttanut kans järven laatuun.* [Tilaisuus 8.]

<sup>25</sup> Tilaisuudet 1, 2, 5, 6, 7 ja 11.

<sup>26</sup> Rajala 1986, 26.

<sup>27</sup> Tilaisuus 5.



Kuortaneenjärvi rehevöityi 1900-luvun kuluessa ja on edelleen erittäin rehevä. Levien massaesiintymät ovat kuitenkin vähentyneet.<sup>28</sup> Sotien jälkeen ”järvi oli Suomen parhaita kuhajärviä”, mutta 1980-luvulla kuha oli lähes hävinnyt ja asukkaat saivat kauhistella Kuortaneenjärven leväkukintoja. Rantavedet samenivat vihertäväksi leväpuuroksi. Uintia, kalastusta ja vedenkäyttöä jouduttiin rajoittamaan.<sup>29</sup>

Vesikasvien poisto niittämällä vaikuttaa usein nopealta keinolta parantaa järven laatua. Se saa rannat näyttämään siisteiltä, ja onkin varteenotettava keino, kunhan kaikki niitettävä kasvijäte saadaan kerätyksi pois. Runsas kasvusto ei kuitenkaan ole rehevöitymisen syy vaan seuraus. Tausalla on monen monta muuta tekijää: peltojen ja metsien lannoitus, metsäojitukset, turvetuotanto, vesivessat, turkistarhaus, loma-asutuksen lisääntyminen ja teollisuuden päästöt.<sup>30</sup> Yleinen käsitys on, että Kuortaneenjärven tila on saatu oleellisesti paranemaan.

*Iloa oon huomannut, että järven kunto on palautunut siihen, mitä se oli silloin, kun oli pieni. Se oli välillä aika huonossa kunnossa toi meidän järvi, että veden laatu on selkeästi parempi, kuin mitä joskus kymmenen–viistoista vuotta sitten.* [Tilaisuus 7.]

*Joku sellainen, joka on ollut töissä tässä Kuortaneella muutama vuosi sitten ja oli sitten käväissyt lastensa kanssa Kuortaneella ja sanoikin, – että voi ihana, kun se oli putsattu ja siistitty. Oli mukava nähdä, että se oli näin mahtava, et silloin, kun hän asui täällä vielä, niin se ei ollut.* [Tilaisuus 1.]

Järven kunto sai runsaasti huomiota kesäkuurtanelaiden keskustelutilaisuudessa. Loma-asukkaat ovat järven virkistyskäyttäjää. Siellä kuultiin huolestuneimmat äänenpainot, joista kaikki eivät ihastelleet viimeaikaista kehitystä. Järven tila on yhä kehno. ”On se ollu kirkkaampi ennen ja eikä ollut sinilevää.”<sup>31</sup> Uinti- ja kalastuskiellot ovat vielä hyvässä muistissa. Mitä virkistysarvoa on järvellä, jossa ei saa uida eikä kalastaa?

Kesäasukkaat ovat valmiita paljon nykyistä tiukempiinkin määräyksiin ja kunnostustoimiin. Vaaditaan lisää saostuskaivoja ja mekaanista puhdistusta. ”Suojavaöhykkeet rannalle vaan!”<sup>32</sup>

Järven tilaa kuvaavat tunnusluvut ovat kehittyneet parempaan suuntaan. Tämä oli myös keskustelijoiden tiedossa. Järven täydellistä palautumista 1940-luvun tilaan ei rohjeta odottaa.

*Järven vesi on puhdistunut, kyllä sen huomaa, mitä se oli tässä parikymmentä vuotta sitten, ihan selevästi, ja kalakanta mennä parempaan suuntaan.* [Tilaisuus 5.]

*Koskaan siitä ei tuu [sellaista], mikä miesmuistissa on ollut, että varpaat näkyy Kirkkorannassa, kun kattoo alaspäin. Ei näy minulla eikä muillakaan. Se ei palaudu siihen, mitä se on ollu 50-luvulla, 40-luvulla, 30-luvulla. Mutta se, että se ei enää tuosta huonone, niin sitä uskon vahvista siihen ja perustan uskon kylmästi niihin lukuihin, mitä tuosta järvestä otetaan, mitä vedenlaatuanalyysit näyttää, et se menee parempaan suuntaan. En oo murheissani.* [Tilaisuus 2.]

## MUUT JÄRVET

Vaikka Mäyry sijaitsee välittömästi Kuortaneenjärven eteläpuolella, elämä alueella on selvästi suuntautunut toisaalle. Kylä kiertää Kuhajärven sisäänsä kuin nyrkkiin. Järvestä puhuessaan mäyryläiset lähes poikkeuksetta tarkoittivat Kuhajärveä. Joskus siitä jopa käytetään nimitystä Mäyrynjärvi, jolloin kylän ja järven yhteys ei jää epäselväksi.<sup>33</sup> Kuortaneenjärveen mäyryläiset viittasivat erisnimellä. Pelkkä sana ”järvi” on varattu Kuhajärvelle.

Kuhajärvi oli keskusteluissa toiseksi useimmin mainittu vesistön nimi. Siitä puhuttiin seitsemässä keskustelussa. Sen merkitykset olivat hyvin samankaltaisia kuin Kuortaneenjärven merkitykset pitäjän pohjoisemmissa osissa: kalastusta, luistelua, uinti- ja leikkipaikkoja sekä kauniita maisemia vuoden ympäri.

*Minä oon kattellu Kuhajärveä toiselta puolelta ja sitten avioliiton jälkeen katonu toiselta puolelta. Järvi on ollut mulle erittäin keskeinen, on kalastettu, ongittu, luisteltu, ja se on kuulunut kokonaisuutena erittäin paljon. Henkilökohtaisia kokemuksia on.* [Tilaisuus 4.]

*Kuharanta ja Kuhajärven ympäristö Mäyryssä. Siellä tulee käytyä paljon, ja siellä on aina niin kaunist.* [Tilaisuus 9.]

<sup>28</sup> Aaltonen ja Storberg 2006, 67–68.

<sup>29</sup> Kajander 1983, 33; Kotola ja Rajala 2006, 57

<sup>30</sup> Kotola ja Rajala 2006, 55–56; Aaltonen ja Storberg 2006, 68–69.

<sup>31</sup> Tilaisuus 8.

<sup>32</sup> Tilaisuus 8.

<sup>33</sup> Yli-Mäyry 2006, 137–138.

Mäyryn maisemahoitosuunnitelmassa kylän vaikutusalue laajenee kauas Ruismäen ja Isomäen suuntiin sekä jokivarsiasutuksena Heikkilään ja edelleen Ylijoelle.<sup>34</sup> Laajalla alueella järvi ei kuulu kaikkien elinympäristöön yhtä näkyvästi. Metsämailla kotiseutukuva voi rakentua ilman, että vedelle annetaan erityistä merkitystä. Tämä oudokuttaa Kuhajärven ympärillä eläviä, mutta he ovat erosta hyvin tietoisia. *”Niille, joilla ei oo järveä näkyvissäkään, niin ne ei kaipaakaan sitä. Se on ihan tosiasia.”*<sup>35</sup>

Keskusteluaineistojen perusteella ihmisten luontosuhde vaikutti Kuortaneen etelä- ja itäosissa monipuolisemmalta kuin Kuortaneenjävellä. Järvi ei ollut yhtä hallitseva. Vesistöjä ja luontokohteita luuteltiin ja niistä keskusteltiin paljon monipuolisemmin. Eläin- ja kasvilajiston kohdalla ero oli vielä selvempi. Itselle tärkeän luontokohteen valitseminen oli täällä vaikeampaa, kun valinnanvaraa oli enemmän. Yleensä oli aika selvää, että vettä pitää luontokohteessa olla, mutta moni keskustelija pohti pitkään, mille järvelle antaisi ensimmäisen sijan, vai olisiko se järvi ensinkään.

*Vettä siinä [kotiseudun kuvassa] pitäis ainakin olla. – Vettä. Se olis nyt sitten vaikia valita. Ehkä se sieltä Kuortanejärven rannalta joku hiekkaranta.* [Tilaisuus 10.]

*Järvi, joet, koskenrannat, purot, joki ja järvi-rannat. Niissä esittäytyy luonto ja siihen kuuluvat eläimet, kasvillisuus, ilmasto.* [Tilaisuus 11.]

Kuortaneenjärvi kuului Leppälän, Virtalan ja Löyän asukkaiden kotiseutuun tärkeänä osana, mutta sen rinnalla keskustelussa kulkivat esimerkiksi Kaaranganjärvi ja Toysässä sijaitseva Kätjänjärvi, mutta varsinkin Löyänjärvi. Se sai kannatusta kotiseudun avainkohteeksi sekä Virtalan että Leppälän tilaisuuksissa. Kun Löyän suunnalta nimettiin tärkeitä maisemia, niiden yhdeksi osaksi tuli aina myös Löyänjärvi. Esimerkiksi Oijosvuoren näkymiä perusteltiin järven läheisyydellä.<sup>36</sup> Omat elämäkokemukset luonnollisesti helpottavat valintaa.

*Löyällä, siel on kans se Löyänjärvi. Se on komiat maisemat siellä. Se on hyvin kunnostettu se järvi siinä. Se ei parane kyllä siellä.* [Tilaisuus 10.]

*Löyänjärvi, sen ranta ja rantamökit. Se on tärkeä minulle, koska olen elänyt sen lähellä koko elämän ajan.* [Tilaisuus 9.]

Ruonan suunnalla erityistä huomiota sai Kuortaneenjärven ohella Ruonanmäen ja Herojan välissä sijaitseva Nisos. Matalan järven umpeenkasvu herätti syvää huolta. Se on ollut ruohottuneena jo 1930-luvulta asti, jolloin Ruonanluoma avattiin. Viime vuosina umpeutuminen vaikuttaa nopeutuneen. Järven muuttuminen Nisossuoksi tuntui olevan kyläläisten päällimmäinen huoli.

Nisos on arvokas vesilintualue. Se onkin arvioitu jo 1982 valtakunnallisesti arvokkaaksi lintuvedeksi. Nisoksen lintuja on tarkkailtu aktiivisesti 25 vuotta. Esko Rajala tutki linnustoa vuonna 2005. Tutkimusvuonna Nisoksella pesi 24 lintulajia, yhteensä 625 paria. Suojelupistearvoksi tuli 68,37. Umpeenkasvun vuoksi vesilinnut ovat selvästi vähentyneet.<sup>37</sup> Asiaa purettiin myös Ruonanmäen maastokäynnillä, sillä Nisos on mäeltä avautuvan perinnemaiseman olennainen osa. Kotiseutu on muuttumassa häiritsevästi.

*Nisosjärvi, niin ei se oo järvi: se on Nisossuo pian, ja sen jälkeen lintujärven arvot on siinä mitä on.* [Tilaisuus 2.]

*On surkiassa jamas. Maisemat umpeutuu, ja osa taloista rapistuu. Siinä on – Ympäristökeskuksella sisäinen ristiriita. Toiset haluaa kunnostaa ja toiset suojella [nykyisessä tilassa]. Tällä hetkellä suojelijat on niskan päällä. Se on tietenkin surkia, jos siitä suo tulee ja pajukkoa.* [Tilaisuus 2.]

Oikeastaan erimielisyydessä on kyse oppiriidasta. Kiistan molemmat osapuolet perustelevat kantaansa ympäristöarvoilla. Kyse on siitä, säilytetäänkö Nisos vapaasti lainehtivana matalana järvenä vai umpeen kasvavana kosteikkona, joka sekin on luonnollinen ja luonnon monimuotoisuuteen kuuluva ilmiö. Umpeenkasvu on voimakasta ja näkyy selvästi Ruonanmäelle.

Ruonan maisemanhoitosuunnitelmassa Nisoksen umpeenkasvua pidetään kylän pahimpana häiriötekijänä. Siinä aluetta pidetään pahasti rehevöityneenä. Järven umpeenkasvu on alkanut. Vesitilan syvyys on kesällä vain 30–50 senttimetriä. Laaja, matala ranta-alue on puskittumassa. Virkistyskäyttö on mahdotonta.<sup>38</sup> Muistojen Nisos oli toisenlainen:

<sup>34</sup> Repo ym. 2006a, 7.

<sup>35</sup> Tilaisuus 4.

<sup>36</sup> Tilaisuus 11.

<sup>37</sup> Rajala 2006, 42–46.

<sup>38</sup> Repo ym. 2006b, 14–15.

*Mitä vanhemmilta ihmisiltä kysyy, niin sitä enemmän siinä on ollut vapaata rantaa ja vettä ja syvyyttä. Se vaan kasvaa umpeen sekä sisältä että rannalta. [Maastokäynti 1.]*

*Siellähän pidettiin aikanaan kilpa-ajaja ja muuta. – Kaksyötä-, kolmekymmentäluvulla. Järven jäällä. – Oli niin heikko jää, että lopuiksi putos se hevoonen, ja se lopetettiin sitten. Siellä on niin paljon niitä silmäkkeitä. [Maastokäynti 1.]*

Järven pohjassa olevat lähteet selittävät myös sen, miksi Nisos on pysynyt avoimena ja verrattainirkasvetisenä näinkin pitkään. Järven kunnon nopeaan heikkenemiseen kiinnitettiin huomiota, kun Kuortaneenjärven ensimmäisiä kunnostussuunnitelmia laadittiin. Maisemanhoitosuunnitelmassa suositeltiin Nisosjärven altaan tilavuuden lisäämistä, kiintoaineksella täyttymisen pysäyttämistä ja maiseman avaamista.<sup>39</sup> Näiden suositusten mukaisesti laadittiin kunnostussuunnitelma. Kylläiset olivat vahvasti mukana kaikissa vaiheissa. Aluksi kaikki osapuolet olivat yksimielisiä.

*Silloin oli vallalla semmoinen suuntaus, että näitä kannattaa kuivattaa pari vuotta, elikkä pannaan kuivatusojat ympärille ja kaikki vedet, joita sinne altaaseen tulee, johdetaan sitte suoraan Kuortaneenjärveen. – Sinä aikana sitten, kun siinä järvestä ei ole vettä, niin se muta – kahden talven aikana tiivistyy, ja väittivät, että se tiivistymisen jälkeen ei enää palaa väljään tilaan, mitä se on tällä hetkellä. Se oli se suunnitelma silloin. [Maastokäynti 1.]*

Suunnitelman mukaan Nisoksen pohjoispäähän jäisi isommat maamassat, ja se kehittyisi kosteikon; eteläpää suunniteltiin vapaan veden altaaksi. Vain lopullisen veden pinnan tasosta oli erilaisia näkemyksiä.

Kunnostussuunnitelman kannattajien mielestä ”Nisosjärvi on Kuortaneenjärven laskeutusallas, joka nyt alkaa täyttyä, ja se pitäisi silloin tällöin tyhjä.”<sup>40</sup> Nyt kun kunnostussuunnitelma on jätetty pöydälle, koko järven säilymistä pidetään uhattuna. Siitä olivat huolestuneita myös yhteiskoulun oppilaat, vaikka heidän oma muistitietonsa Nisoksesta voi enimmillään ylittää vain reilun kymmenen vuoden taakse.

*Se näyttää ihan hirveeltä nyt, kun sitä ei ole ruopattu. – Kun siinä asuu ja siinä vieressä. Ihan kamalan näköinen! Kun se on semmonen heinikko vaan. [Tilaisuus 9.]*

*Joo, joskus pienenä mä oon sen nähänyt, mutta ei muute. Kyllä se oli kolme vuotta sitten paljon paremman näköinen, mitä se nyt. [Tilaisuus 9.]*

## SUOT JA KOSTEIKOT

Suo mainittiin vain viidessä tilaisuudessa, eikä mainintojen lukumäärä ollut paljon suurempi. Vain yhden kerran suomalaisema nostettiin kotiseudun tärkeäksi näkymäksi.<sup>41</sup> Paikkoina mainittiin Kinkoneva kolmesti, Heinineva kolmesti sekä kolme suota Kuortaneen ulkopuolelta kukin kerran.

Geologian tutkimuskeskus on inventoinut Kuortaneelta 44 suota, joiden yhteispinta-ala on 4 630 hehtaaria. Kaikkiaan suota on noin 7 000 hehtaaria. Ne sijaitsevat ketjuina etelästä pohjoiseen Lapuanjokilaakson molemmin puolin.<sup>42</sup>

Kotiseutukeskustelujen perusteella on selvä, että suot eivät ole kuortanelaiten itse muodostamassa kotiseutunsa mielikuvassa kovinkaan merkittävä tekijä. Tulvien vuoksi kosteikkoalueet ovat kuitenkin Kuortaneelle tyypillisiä maisemia. Vesi paisuu keväisin jokien, järvien ja lampien rannoille. Siksi kosteikkoja on alueella monin paikoin. Tällainen paisunta-alue on esimerkiksi Surkia Ruonan sillan ympäristössä. Paikan nimen alkuperä on helppo aavistaa: ”Niin märkää varmaan ollu, jottei oo ollu mukavaa viljellä mitään.”<sup>43</sup> Paikka on nykyään luonnonsuojelualue.

*Luontokohteenahan tää on tosi hieno. Tämä on aivan, aivan käsittämättömän hyvä lintupaikka. [Maastokäynti 5.]*

Paisunta-alue puskee runsasta pajukkoa, joissa viihtyvät mainiosti monet laululinnut, muun muassa satakieli. Pensastossa kurnuttaa myös viitasammakko, ja vaikka pusikoitumista pidetään kotiseudun vakavana häiriötekijänä, tällaisessa paikassa sillekin löytyy ymmärrystä.

*Minä olen taas lintujen suojelija. Minä kyllä pajupuskista tykkään. Ei joka paikkaa saa putsata. [Tilaisuus 11.]*

<sup>39</sup> Repo ym. 2006b, 26, 34.

<sup>40</sup> Maastokäynti 1.

<sup>41</sup> Tilaisuus 9.

<sup>42</sup> Toivonen 1990, 5–6.

<sup>43</sup> Maastokäynti 5.

*...se tuota lisää sitä biodiversiteettiä, sitä luonnon monimuotoisuutta. En mä sitä sano, että niitä joka paikassa pitää olla, mutta kyllä siellä, mihinkä ne kuuluu niinku luontaisesti, niin kyllä niitä saa olla. [Maastokäynti 5.]*

Nykyään pienkosteikkoja luodaan myös keinotekoisesti. Tarkoituksena on pidättää metsäojituksista vesistöihin kulkeutuvaa kiintoainesta. Samalla ne lisäävät luonnon monimuotoisuutta. Esimerkiksi Kaarankajärven ympärille on rakennettu vesien-suojelutöinä kaksi kosteikkoa Niskapuron varteen ja yksi järven eteläpuolelle.<sup>44</sup>

Leppälän ikioma kotiseutukohde on Mertajärvi, joka on aiemmin tunnettu myös nimellä Vähä-Kaaranka. Järven kokonaispinta-ala on noin 80 hehtaaria. Siitä puhuttiin kolmessa tilaisuudessa, nimeltä mainiten yhteensä yhdessätoista puheenvuorossa, ja kaikki siihen viitanneet puhujat olivat Leppälänkylästä. Vertailun vuoksi on kiinnostavaa havaita, että Kuortaneenjärvi mainittiin Leppälän tilaisuudessa vain kolme kertaa, ja silloinkin kahdesti muodossa Kuortanejärvi.

Leppälän keskusteluun Mertajärvi nousi heti ensimmäisessä keskustelupuheenvuorossa ilmalokuvien katselun jälkeen. Se myös mainittiin ensimmäisenä kotiseudun kuvana ja kohteena, joka kotiseudulla on säilyttävä: Mertajärven maisema. Muitakin samankantaisia termejä vilisi puheenvuoroissa: Mertatie, Mertajoki, Mertajärven linnut, ja tietysti leppälänkyläläiset valitsivat Mertajärven myös maastokäyntinsä kohteeksi.

*Toi joki, mikä tossa menee, ja tuolta menee Mertatieltä sitte se kulukutie tonne koululle. Niin siellähän on hieno sillalla, sinne jokeen, kun ottas kuvia niin ai-jai-jai-jai! Kivoja paikkoja. Ei tarvii, ku tosta ylitte. Se on tosi kaunis. [Tilaisuus 10.]*

Alueen pystyy kiertämään polkuja pitkin, ja sitä käytetäänkin lenkkipolkuna. Matkan varrelta löytyvät myös laavu ja hirvikämpä. Oikeastaan kyseessä on entinen järvi. Kartalta ei Mertajärveä löydy. Se kuuluu niihin kuortanelaisiin vesialueisiin, jotka laskettiin 1700-luvun puolivälistä alkaen.

Järvien kuivattaminen tuli mahdolliseksi vuoden 1740 suoasetuksella. Kuivatusinnostus levisi 1800-luvun aikana, ja huippu koettiin 1850-luvulla. Silloisen Vaasan läänin alueella kajottiin vuoteen 1900 mennessä ainakin 177 järveen, Kuortaneellakin laskettiin kymmenen. Lapuanjoen ve-

sistössä järvipinta-ala väheni 51 neliökilometriä.<sup>45</sup> Mertajärven kuivatus jäi kuitenkin 1900-luvun puolelle. Luvat ojittamiseen oli annettu jo 1778 Rasinperän ja Viitasaaren kruununtiloille, joille järven tuli jäädä jakamattomaksi omaisuudeksi. Vuosisadan lopulla Kaarankajokea perattiin ja niitty laajeni, mutta järven kuivatus aloitettiin vasta 1904. Laskusuunnitelma tehtiin 1919, ja varsinainen kuivatustyö 1930. Kaarankajoki on perkauksesta hyvin palautunut, ja sitä pidetään nykyään luonnontilaisena.<sup>46</sup>

Mertajärven lasketus ei täysin onnistunut: jäljelle jäi kosteikkoalue, joka on vuosikymmenten ajan pikkuhiljaa umpeutunut. Mertajärven umpeenkasvu synnytti myös keskustelua siitä, onko kyseessä oikeastaan järvi lainkaan. Kosteikon rannalla asuvat mieltävät sen kuitenkin yhä järveksi.

- *Mmm. Mä oon niinku Mertajärven rannalla, joo.*
- *Ja se tuota tuntuu niinku järveltä?*
- *Todellakin. Siinähän asuu mulla joutsenet kaverina.*
- *Joo. Kun se voi olla siihen teidän paikalle melkein niinkun eniten järvi.*
- *Me ollaan könähytetty sinne pellon päähän, nii meillä on siellä rantasaua ja kaivettu siihen pieni lätäkkö, että ikinä ei päästä päähän jaksa uira. Joutsenet asuu siinä sitten siinä kaivetun alueen vähän eteenpäin siellä pusikossa. [Tilaisuus 10.]*

Lasketuksen jäljiltä vapautui rantaa viljelyksille, mutta joen ympärille jäi myös vesialue. Sekin oli maatalouskäytössä: vanhoissa valokuvissa sieltä korjataan järviheinää latoon.

*Siellä on kanava keskellä, ja siellä menee tomonen puuväylä – . Tarkoitus on ollu, että se aina padotaan tuolta päästä ja että se nostetaan aina välis järveksi ja kuivataan sitten heinänteon ajaksi. Et sieltä on niitetty heinää. [Maastokäynti 4.]*

Heinätoihin Mertajärvelle mentiin viikkokuntaan. Järviniityillä jouduttiin käyttämään vanhoja työmenetelmiä, sillä koneet olisivat tukehtuneet kosteikkoon. Syvimmillä kohdilla niitettiin vyötäisiä myöten vedessä kahlaten. Heinät levitettiin rannalle kuivumaan ja koottiin yöksi kuupanoiksi. Kuiva heinä kannettiin latoon. Upottavilla kohden jalkoihin pantiin sivakat. Järviheinäankorjuuta pidettiin kiusallisena ja ikävänä puuhana. Niitty-

<sup>44</sup> Seppälä 2006, 88; Koivisto ja Kullas 2011.

<sup>45</sup> Turunen 1985, 82–83, 139; Kuusisto 1985, 273.

<sup>46</sup> Ranta-Knuuttila 1968, 176; Seppälä 2006, 86.

heinä menetti merkityksensä kohta sotien jälkeen. Viimeksi heinäjärviä käytettiin siirtokarjalaisten tarpeisiin. 1950-luvulla suunniteltiin Mertajärvellekin uutta kuivausta, josta kuitenkin olisi tullut liian kallis. Kyrösjärvi niitettiin vielä vuonna 1955.<sup>47</sup>

Maatalouskäytön päätyttyä järven rippeet on jätetty vapaasti heinittämään, kosteikoksi. Kasvusto nousee vuosi vuodelta. Kyläläiset muistavat lapsuudestaan Mertajärven vielä vapaan veden alueena, jolla oli monenlaista virkistyskäyttöä.

*Ku mä olin lapsi, niin sillohan tuolla aina oli talvella kunnon jäätikkö, et muistan, et tuolta koulultakin, ku lähettiin luistelemaan, niin tästä me tultiin meidän pihan poikki koko kersalauma ja tonne, siellä luisteltiin ja pelattiin jääkiekkoo.* [Maastokäynti 4.]

*Tämä oli silloin ihan tosiaan kyläläiset, aikui-setkin tuli, kun oli kaunis sunnuntaipäivä, nii potkukelkoilla ja kaikilla täällä viiletettiin ympäriinsä, ja nyt ei oo talvella mitään.* [Maastokäynti 4.]

Kunnon jäätä ei ole enää ollut aikoihin. Talvel-la liikutaan korkeintaan moottorikelkoin. Aluksi jään läpi tunkevat heinät ja turvepahkut eivät haitanneet, mutta vähitellen potku- ja vipukelkat ja muutkin jääleikit ovat jäänet pois, kun jään laatu on tullut liian huonoksi. Nyt vapaata vettä on vain parissa kohdassa altaaksi ruopatuilla alueilla. Kosteikon pinta ei kannu yhtään. ”Se on aivan lettua.”<sup>48</sup>

Saarimaan uimapaikka ruopattiin parikymmentä vuotta sitten. Neliskulmaiseen syvänteseen voi laskeutua laiturilta uimaan ja vetojakin sopii vetämään. Vesi on yleensä aika kylmää, sillä kosteikossa on lähteitä. Hiekkapohjaa ei ole laitettu; joki tuo omaa moskaansa: ”Mutaa täys mut kyllä siellä on uitu.”<sup>49</sup>

Järvi voisi vieläkin olla kylän keskeinen paikka. Se otetaan esille aina kylän kehittämisestä keskusteltaessa. Haluttaisiin oma järvi, Kuortaneenjärvi ei riitä tuohon tarpeeseen.

[Kun] mietitään, mitä tehtäas, niin aina tuloo se: Mertajärvi nousee. Että täältä puuttuu täl-läänen, järvi.

— —

*Kyllähän tästä vois tulla kyläläisille kans sit-ten taas semmonen, jos tuota sais vähän elä-vämmäksi Mertajärven ympärijuoksustakin*

*vois tulla ihan sellanen kylätapahtuma sitten.* [Maastokäynti 4.]

Mertajärven tulevaisuus nähdään kuitenkin pi-kemminkin kosteikkoalueena. Alueelle on tehty kehittämissuunnitelmaa lintujärveksi. Lintujen suosiossa alue jo on.

Mertajärvellä on seudulla yleisempääkin mer-kitystä maamerkinä ja maisemana. Mertajärvi nimittäin hengittää vuosirytmisissä. Tulva-aikana se paisuu yhä järven mittoihin, ja silloin se näkyy Leppäläntielle ja uhkaa toisinaan jopa Lehtimäen-tietä. Kosteikkona Mertajärven kokoa on rannalta vaikea hahmottaa. Sen keskellä kulkee kanava, jota reunustaa kääpiöpuiden ketju.

*Se olis kyllä aivan laitettava kuntoon. Siinon täydet suunnitelmat ja kaikki on kunnos, jos se vain lähtis käyntiin, ja se on vain mettästys-seuralla. Se on nyt hallussa se homma, mut en tiedä, kuinka se etenöö.* [Tilaisuus 10.]

*Siitä vois varmaan kyllä kanootilla päästä aika hyvin. Sehän menee Kaaranganjärveen ja tuolta sitten ni, täältäähän pääsöö Kuortane-järveenkin.* [Maastokäynti 4.]

Nämä väylät voisi avata, jos kosteikkoaluesuun-nitelma toteutuu. Suunnitelma on vielä alkuvai-heissa, joten sen tarkasta sisällöstä ei tiedetä. Kulkuväylien lisäksi on puhuttu saarekkeiden laittamisesta linnuille. Soutelua, kalastusta, mel-lontaa, lintuharrastusta, kylätilaisuuksia. Leppä-länkyläiset näkevät Mertajärvestä paljon mahdol-lisuuksia.

## JOET JA KOSKET

Etelä-Pohjanmaalla jokivarret ovat tärkeimpiä ve-sistöjä. Niiden rantoja myötäilee asutus, ja niillä on ilmeinen liiketaloudellinen merkitys. Joesta otetaan käyttövesi maatalouteen, kalaa ruoka-pöytään, voimaa myllyihin ja sahoihin. Aiemmin se oli myös tärkeä kulkuväylä ihmisille ja puulle. Joki oli läsnä kyläyhteisöjen arjessa. Esimerkiksi etäisyydet mitattiin ja kotiseudun rakenne jäsen-nettiin joen perusteella: joki oli koskien, siltojen, myllyjen ja uimapaikkojen ketju. Lapuanjoki on ollut Kuortaneelle kaikkea tätä. Sillä on ollut rat-kaiseva historiallinen merkitys alueen asutukselle ja rakenteelle – varsinkin jos Kuortaneenjärvi ym-märretään, kuten se on, Lapuanjoen leveämmäksi osaksi.

<sup>47</sup> Ranta-Knuuttila 1968, 176, 183–185.  
Maastokäynti 4.

<sup>49</sup> Maastokäynti 4.



Nykyään joen merkitys on vähentynyt. Se ei ole aktiivisesti mielessä. Kuljetaan teitä, ei rantoja. Joki on jäänyt selän taa. Kuortaneella muiden kuin Lapuanjoen merkitys on aina ollut vaatimaton. Siellä joet ovat kapeita eivätkä palvele samalla tavalla kulkuväylinä. Silti joki kuuluu kotiseudun keskeisiin tekijöihin varsinkin pitäjän eteläosassa. Jokirantamaisema oli suosittu oman kotiseudun kuva esimerkiksi Virtalan kylässä. Joki on myös tuonut monenlaisia vaikutteita, uusia asioita, eläimiäkin.

*Ne [majavat] on täs viimeisen kymmenen vuoden aikana pikkuhiljaa tulleet tuolta Kätkänjärveltä päin, että Kätkänjärven takana niin, siellä jokkut alavutelaiset omistaa mettää, niin ne on kehnut, että siellä päin niitä on ollut alun perin, ja sitten sieltä järviä myören, kun järvestä lähtee toi joki tännepäin, niin sitten on pikkuhiljaa täs vuosien saatossa uiskennelleet tännepäin meidän kiusaksi tai iloksi, ihan min päin vaan. [Tilaisuus 11.]*

*Joki ja oma jokiranta. Paljon hyviä muistoja. Sinne on aina voinut mennä rauhoittumaan. Paljon on kalastettu, mutta aina ei ole ollut saalis reissun tärkein anti. [Tilaisuus 6.]*

Monessa puheenvuorossa paljastui, että joella on Etelä-Pohjanmaalta muuttaneille suurempi merkitys kuin Kuortaneenjärven kanta-asukkaille. Muuttaneet saattavat kaivata jokea. Esimerkiksi urheilulukioon tullut opiskelija määrittä kotiseutunsa tärkeimmäksi tekijäksi joen. Sitä ei Kuortaneella hänen mielestään samassa merkityksessä ole. Kotiseudun kuvaa pohtiessaan hän päätyi korvaamaan lapsuuden jokirannan Kuortaneenjärven rantanäkymällä.

*Mä nyt varmaan menisin tuohon järvelle. – Luonnosta sen kotiseutunsa – – kuitenkin eniten lopulta tunnistaa niin. Järven rantaan varmaan menisin. [Tilaisuus 6.]*

*Jos puhutaan kotiseudusta, niin mulla tulee heti Alajärvi mieleen ja se joki, jokimaisema. Eli se jokimaisema on mulle tärkeä. – – Ja Kauhavalla, kun mä asuin, niin mä valitsin siellä asuntoni Kauhavanjoen rannalta, koska se joki oli mulle niin tärkeä. Mä hiihtelin sitä aina, kun asuin Kauhavalla 14 vuotta. Nyt kun mä tulin tänne, täällä ei ollu sitä jokea, mutta se järvi oli. Ja taas kuitenkin, kun mä hiihdän sitä järveä, niin se järvi on siinä. [Tilaisuus 1.]*

Joen voi korvata järvellä, mutta järvenrannalla eläneiden vedennälkää kapea joki ei yhtä helposti tyydytä. Suhtautumisero tulee esiin jo pitäjän sisällä. Ihmisten vesisuhde näyttää hieman erilaiselta ison järven rannalla ja pitäjän eteläosien jokimaisemassa. Suhde on niin erilainen, että se selvästi vaikuttaa jo kotiseutukokemukseen.

*Ookkos sää kuullu sen, joka on vähän tuonempaa lähteny Ylipäähän, mies? Se oli meinannu, että kun ei täällä oo järviä, että ei saa soudeltuakaan. Se oli meinannu [paikallinen], että onhan täällä joki. – – No se on niin kuin kirnus soutaas! [Tilaisuus 5.]*

Koski on joen erityinen kohta. Kuortaneella kosket kuuluvat lähinnä ylempänä jokien varsilla elävien ihmisten arkeen. Lapuanjoessa on Kuortaneen puolella kuusi koskea: Alavudelta alaspäin edettäessä Puskio, Palomäki eli Ylämylly, Sarvikas, Rantaluhla, Luikku ja Kärppä.<sup>50</sup>

Joen arkimerkityksen väheneminen ilmenee karuimmin juuri koskien kohdalla. Sahojen ja myllyjen voimanlähteinä ne olivat ennen ihmisten kohtauspaikkoja. Koskelle mentiin töihin ja asioille. Siksi niistä myös puhuttiin paljon. Kun jäljelle on jäänyt lähinnä maisema- ja virkistysarvo, myös puhunta on muuttunut. Vain neljässä keskustelutilaisuudessa puhuttiin koskista. Hienoina kohteina mainittiin Virtalassa Ranskansillankoski ja Saariojankoski.<sup>51</sup> Molempien kohdalla perustelut liittyivät enemmän historialliseen kuin nykyiseen käyttöön ja enemmän kulttuurisiin kuin luonnon-arvoihin. Kosket ovat voimanlähteitä, joilla on jauhattu sekä viljaa että sähköä. Koskivoimalla ovat käyneet myös vesisahat. Niiden äärelle on rakennettu korsuja ja tervahautoja.

*Se on sellainen metsän ympäröimä koski-  
osuus, ja siellä on – – käpykaartilaisten korsu,  
johonka ei oo tunnesyistä menty sisälle, vaan  
se, se on siinä hahamollaan erelleen, ja siellä  
on viinarännin rippeitä ja tervahauta ja. Kult-  
tuuriseutua. [Tilaisuus 11.]*

Koskiosuudet eivät ole enää samanlaisia toiminnan keskittymiä, mutta kalastuspaikkoina niillä on yhä, kenties jopa kasvava merkitys. Sarvikkaan kosket ovat ehkä parhaiten tunnettu kalastuspaikka Kuortaneella. Alueen luontoa on tutkittu varsin tarkkaan.<sup>52</sup> Koskilla on myös huomattava maise-mallinen merkitys. Kotiseutukeskusteluissa niihin

<sup>50</sup> Mäki-Kahra 2000, 49.

<sup>51</sup> Tilaisuus 11.

<sup>52</sup> Björgren 2001; Kotola ja Rajala 2006.

huomionsa kiinnittivät kuitenkin vain kosken läheisyydessä asuvat osallistujat.

*Sarvikkaankosket ovat tärkeä muisto kotiseudusta. Siellä on vanha silta, joka on ollut siellä noin 100 vuotta. Kosket ovat hyvin suosittuja lohien kalastuspaikkoja, joihin kalastajia tulee kauempaakin. Ne ovat minulle tärkeitä siksi, että asun niiden vieressä ja kalastan siellä paljon kesäisin.* [Tilaisuus 9.]

Sarvikkaankoskia käytettiin myös esimerkkinä maalattaessa kuvaa kotiseutua uhkaavasta tulevaisuudesta. Kauhukuvassa uuden sillan rakentaminen yhdistettiin kosken ruoppauksiin.<sup>53</sup> Sarvikkaankoskien maisemallinen kokonaisuus on keskustelijalle niin arvokas, että ilman niitä hän tuskin jäisi seudulle asumaan.

Neljä tilaisuudessa huomiota saanut koski sijaitsee kokonaisuudessaan Lapuan puolella. Talinkalmalta alkava kahden kilometrin koski-osa mainittiin Salmen kotiseutukeskusteluissa, ja sitä ehdotettiin myös maastokäyntikohteeksi. Talinkalma otettiin jalkautumispaikaksi kotiseutuajelun yhteydessä. Sen kotiseudullisessa merkityksessä korostuu erityisesti patosilta, jolla säännöstellään koko yläpuolista vesistöä. Talinkalmaa käsitellään tarkemmin rakennetun ympäristön yhteydessä alaluvussa Sillat (ks. 99–100).

## METSÄT

Kuortaneenjärvi hallitsee ympäristöään, mutta se ei ole tarkastelualueellamme niin ylivoimainen luonnonmaisemaelementti kuin ensisilmäykseltä saattaa vaikuttaa. Kuortaneenjärven kotiseutukeskusteluissa metsä paljastui likimain yhtä tärkeäksi osatekijäksi. Sitäkin käsiteltiin 14 tilaisuudessa, eniten huomiota se sai Ruonassa ja yhteiskoulussa järjestetyissä keskusteluissa sekä kotiseutuajelulla. Metsään tai vielä useammin ”mettään” liittyviä puheenvuoroja käytettiin noin kolmesataa.

*Metsä: hieno paikka liikkua ja tutkia luontoa. Kotimetsä ennen kaikkea.* [Tilaisuus 2.]

Metsä on leimannut myös Kuortaneen suurmiesten kotiseutukuvaa. Alvar Aallon elämäkerran kirjoittajan mukaan Aallon luonnonmaisema on metsän, ei pellon maisemaa. *”Metsään olen mieltynyt – ja metsässä kasvanut”*, tunnustaa myös Heikki Klemetti.<sup>54</sup>

Kuortane kuuluu keskiboreaaliseen havumetsävyöhykkeeseen, jonka yleisin havupuu on mänty. Tyypillisin metsätyyppi alueella on kuiva kangasmetsä, joskin myös tuoreita kangasmetsiä esiintyy.<sup>55</sup> Kuortaneenjärven ympärillä metsää on noin 22 500 hehtaaria. Vajaa puolet siitä on ojitettua suometsää. Seudun läpäisevän hiekkaharjumuodostelman vuoksi kangasmaita on Kuortaneella enemmän kuin Etelä-Pohjanmaalla tai Suomen selällä keskimäärin.<sup>56</sup> Se onkin metsämaisemien omintakeinen, Kuortaneelle tyypillinen piirre.

Tervakulttuurilla on ollut suuri vaikutus sekä kuortanelaiden metsäsuhteeseen että siihen, miltä metsä rakenne Kuortaneella näyttää. Terva on kulluttanut paljon metsää. Säännöstelystä huolimatta kuortanelaiset polttivat tervaa valtavia määriä jo 1700-luvun puolivälissä, niin että metsien pelättiin jopa loppuvan. Tervaa olisi saanut valmistaa 30 tynnyriä manttaalia kohti, mutta metsäisillä seuduilla poltettiin ainakin kaksin verroin. Tämä näkyy tervakauppaa koskevista asiakirjoista. Esimerkiksi Matti Tuomaanpoika Sysilampi vei yhdellä kertaa Uuteenkaupunkiin 72 tynnyriä tervaa.<sup>57</sup>

Kuopiontien valmistuminen 1798 helpotti tervarahtia ja teki Salmen kylästä tärkeän markkinapaikan. Vuonna 1815 terva olikin Kuortaneen pääelinkeino. Suomen Talousseuran sihteerin Böckerin vierailulla Kuortaneen metsät todettiin ”ankarasti kuluneiksi”. Viljanviljelyskin oli oikeastaan vielä metsänkäyttöä: kydön- ja kaskenpoltoa. Ruista viljeltiin kaskihuhdilla ja turvamaita kydettiin viljelyksiksi. Böckerin mukaan 2/3 Kuortaneen viljelyksistä oli kytöjä.<sup>58</sup>

Vallitseva käsitys tervakulttuurin vaikutuksesta metsien laatuun on aina ollut kielteinen. Tällä kannalla ovat keskeiset metsänhoidon ja metsätalouden tutkijat.<sup>59</sup> Vaikutuksen voi aavistaa jo tervanpolton siirtymisestä rannikolta sisämaahan: tervantuotantoalue loittoni sisämaahan sitä mukaa, kun vanhat metsät oli kaluttu. Metsän uudistamisesta ei huolehdittu vuosisatoihin. Kydötyksen ohella tämä on tärkeä syy pohjalaismaisemien nykyiseen avaruuteen. Vanhoista valokuvista näemme, että lakeus on aikaisemmin ollut Kuortaneenjärven ympäristössäkin paljon nykyistä vallitsevampi piirre.

Tervakulttuurin vuoksi metsissä on vietetty paljon aikaa. Metsät ovat muuttuneet omaisuudeksi. Tervan tuomalla varallisuudella rakennettiin suurelta osin Kuortaneen komeat talonpoikaistalot, ja tervanpolton avulla selviydettiin myös nälkävuosista esimerkiksi 1867–68. Herman Kle-

<sup>55</sup> Rajala ja Rajala 2008, 372.

<sup>56</sup> Seppälä 2006, 83, 85.

<sup>57</sup> Alanen 1968, 23.

<sup>58</sup> Alanen 1968, 28–29.

<sup>59</sup> Tasanen 2004, 79–81; Helander 1949, 21–22.

<sup>53</sup> Tilaisuus 9.

<sup>54</sup> Schildt 1982, 34; Klemetti 1945, 42.

metti kertoo, että Kuortaneella ei ketään kuollut nälkään.<sup>60</sup> 1900-lukua kohti tervanpoltto väheni – siirtyi kauemmas itään. Radan varren metsille tuli muuta käyttöä: seitsemän sahaa valmisti puu-tavaraksi Kuortaneen entisiä tervasmetsiä.

Metsät ovat saaneet toipua tervatalouden jäljiltä jo 130 vuotta. Sinä aikana Kuortaneen puuvarat ovat koko ajan kasvaneet. Suoperäisten maiden ojitushjelmat ovat olennaisesti vauhdittaneet kasvua. Suometsiä on varsinkin Länsirannalta länteen. Asutusta kohdataan vasta Hirvijärven takaisessa Nurmossa. Erämaa-alueelle on joskus ideoitu Hirvijärven luonnonpuistoakin.

*Kuortaneenjärven ympärillä Länsirannalla on mettää, tämä on pitkä sydänmaa tuonne päin.* [Tilaisuus 5.]

Kuortanelaisten mielikuvissa metsällä ei tarkoiteta suota. Metsä on ensisijassa avaraa täysikasvuista männikköä, jossa aluskasvillisuus ei haittaa. Mieluiten se on kuivaa mäntykangasta, jossa voi vaikka pyöräillä. Mäntykangasta halkoo mieluusti pieni hiekkatie tai vanha polkupyörätie. Tällaista metsää tarjottiin kotiseutua kuvaavaksi valokuvaksi.

*Jos siinä olis hiekkatie ja lämmin kesäpäivä ja sitten menee pyörällä tuollaista seutua, niin ei paljon parempaa tarte olla. Ihanat tuoksut.* [Tilaisuus 7.]

*Mun mielestä mäntymaisema on hienoa, koska se on mulle sellainen uus juttu, että tuollaista mäntymettää, kun itte tulee semmoisesta paikasta, missä on lehtometsää. Niin tää oli mulle hienoo, et suunnistuskisoissa ei tarte kun kattoo, että ai se on tuolla ja kävelee rastilta rastille, ei tarte suunnistaa.* [Tilaisuus 7.]

Useimmin esimerkiksi nostettiin Aholankangas, johon viitattiin myös Opistonkankaana ja Urheiluoiston metsänä. Asian äärelle pysähtyneet nostivat usein esille myös Herojan suunnan kangasharjut, varsinkin Lappakankaan. Sitä pidettiin komeimpana, perikuvallisena kotiseudun metsämaisemana.

*Mä ottasin tuosta ihan parin kilometrin päästä kangasmäntymettästä tai sitten Kuortaneen keskustasta, opiston mäntymettästä ottaisin korkean kangaspuumettäkuvan. Arvostan tuota tukkijätkien hommaa. Mettähommia ja näitä tervanpolttajia arvostetaan kuitenkin*

*Kuortaneella paljon. Että joko ihan tästä, ihan sama kummasta sen kuvan ottaa, ihan sama, mutta korkia mäntymettä, kangasmettä.* [Tilaisuus 11.]

Lappakankaan kohdalla Kuortaneen harjuketju on paksuimmillaan. Paljon siitä on siirtynyt hiekkaa myös maakuntakeskukseen, teiden ja talojen perustuksiin.<sup>61</sup> Nimettiin esimerkiksi talouskäyttöön otetut maa-ainesten nostoalueet Lahdenkangas ja Kohtakangas. Satunnaisemmin nimeltä mainittiin myös toisentyypisiä metsiä, esimerkiksi soita.

Avaruuden kaipuu näkyy myös metsien uhakuissa: keskustelijoiden yleinen käsitys oli, että metsä on mennyt pilalle, jos siinä on runsasta aluskasvustoa. Esimerkiksi Aholankangasta kuvailtiin ”epämääräisenä” ja ”hoitamattomana risukkona” ennen kaavoitusta asuntoalueeksi.<sup>62</sup> Pusikoituminen on useimmin esille otettu metsien maisemallinen uhka. Yläasteella Kuortaneelle tyypillistä metsää parodioitiin näin:

*Ehkä tuo [kotiseutua esittävä] metsä pitäisi olla sellaista jotain umpeenkasvanutta ryteikköä. Se voisi kuvata ehkä kumminkin vähän paremmin.* [Tilaisuus 9.]

Metsäkin on osa maaseutumaisemaa. Silloin metsä tarkoittaa ennen muuta pellon ja puuston rajaa. Tärkeäksi koetaan maisemaa rajaava metsänreuna, se mistä metsä alkaa. Aivan erityisessä asemassa on ymmärrettävästi oman kodin lähimetsä. Se on paikka, jonka avulla on opittu metsän käsite omien kokemusten kautta. Siellä ovat itselle tutuiksi tulleet puut, kivet ja pensaikot; ne ensimmäiset mallikappaleet, joiden perusteella on muodostunut ensikäsitys asioista. Tällaisia muistoja ja kuvia kerrottiin miltei joka keskustelussa.

*Oman kodin lähimetsä, monien vuosien jälkeen muistaa tietyt kivet ja kannot ja minne majoja rakennettiin.* [Tilaisuus 5.]

*Se [oma metsä] sijaitsee Niinimaalla ja siellä olen oppinut käyttämään moottorisahaa, vesuria ja kaivinkonetta. Metsässä vietän vapaa-aikaani veljen ja isäni kanssa joko työtä tehden tai paistamalla makkaroita. Esim. teimme kokon keskelle aukeaa.* [Tilaisuus 9.]

*Metsikkö talon takana. Lenkittänyt koiraa kesäisin, nähnyt eläimiä ja paistatellut päivää kesäisin. Voinut heittää ”paidan” pois ja juosta metsäpolkua. Rauhoittumispaikka, jossa on*

<sup>60</sup> Alanen 1968, 37.

<sup>61</sup> Rajala 1986, 25.

<sup>62</sup> Tilaisuus 1.



*voinut unohtaa arjen murheet. Edelleenkin paikka jonne voi tulla lomalle.* [Tilaisuus 8.]

Usein metsää kotiseutunsa tärkeimpänä piirteenä korostivat muualta Kuortaneelle muuttaneet. Uudella kotipaikkakunnalla metsässä voi kokea häivähdyksen lapsuuden kotiseudusta. Mutta muuttaja voi myös aistia sävyeron: kuulostaako tai tuoksuuko metsä samalta? Kaikille muuttajille avara Opistonkangas ei ihan oikea metsä olekaan.

*Tää on niinku sellanen kotiseutu, jota mää niin ku opettelen, joka o mun lapsen kotiseutu ja katellaan aivan eri näkövinkkelistä. Mutta mun [alkuperäinen] kotiseutu on järviä ja mäkiä ja metsää. Se on niinku se sellanen, että se tuoksu sieltä –. Se on niinku mun kotiseutua, mutta sitten, ku ajattelee tätä, niin tää on sellanen, joka aina päivä päivemmältä tulee niinku rakkaamaks, arvokkaammaks, ja ehkä joskus voi olla sitä, mitä se lapsuuden kotiseutu ehkä.* [Tilaisuus 10.]

*Mulla on jäänyt siitä vanhasta kotiseudusta Lapinlahdelta se, että kun keväällä mä noita lintuja kattelin ja tarkkailin ja tommosta, niin kuljin metsässä ja kun aurinko paistoi rinteeseen, missä oli isoo männikköä niin se pihkan haju tuli oikein, siis se leijui koko alueella. Se ihan oikein niin kuin tuntui, että se oli kyläsetty sillä pihkan hajulla. En tiedä, mistä se sitten tuli.* [Tilaisuus 3.]

Metsä ei ole pelkästään puuntuotantoalue. Se on monenlaisen virkistymisen ja uudistumisen paikka. Nykyaikaisessa metsänhoidossa puhutaankin mielellään metsien monikäytöstä. Metsän tuotteiden keräilyllä on aiemmin ollut suurempi merkitys. Vielä sotien jälkeen kävyt, lehdekset, pajunkuori, tuohi ja pihka tarjosivat ansaitsemismahdollisuuksia lapsille. Tällaisesta metsänkäytöstä on jäänyt vain häivähdys jäljelle. Marjastus on oikeastaan ainoa nykyisin merkittävä keräilytalouden muoto. Se saa kannatusta myös Kuortaneella. ”Syksyisin rakastan käydä mustikassa, puolukassa tai sienestämässä entisen kouluni metsässä.”<sup>63</sup>

## METSÄMAISEMAN MUUTTUMINEN

Kuortaneen oloissa merkittävä maisemiin vaikuttava tekijä on ollut maa-ainesten otto. Alueen runsaita harjuja on hyödynnetty jo vuosisata. Kuortaneella sanotaan, että Seinäjoki on rakennettu Lappakankaalle. Soran ja hiekan kuljetukset

Lappakankaalta vakiintuivat 1960-luvun alkupuolella. Kantatie 66:n rakentaminen oli iso työmaa. Mittavia sorankuljetuskohteita ovat olleet myös Tanelinrannan ja rautateiden kaksoisraiteen sekä uusien kiertoliittymien rakentaminen Seinäjoelle. Soranajo on tänä päivänäkin tärkeä kuortanelainen elinkeino.<sup>64</sup> Sen kääntöpuolena ovat auki revityt hiekkaharjut, joista silmä hakee pitkään vanhaa maisemaa. Laajimmat jo maisemoidut soranottoalueet ovat Herojan Lappakankaalla ja Heikkilän–Mäyrin alueilla, Lahdenkangas ja Kohதாகangas, joilla soranotto osin edelleen jatkuu.

Maa-ainesten oton maisemille aiheuttama haitta on jo vaikuttanut Kuortaneen maisemiarvojen määrittelyyn. Avonainen hiekkakuoppien ketju rikkoo perinteisen viljelymaiseman niin vakavasti, että valtakunnallisesti arvokas kulttuurimaisema-alue päätettiin katkaista Lahdenkankaalle, vaikka samankaltainen maisema jatkuu sen eteläpuolella Sarvikkaalle asti.<sup>65</sup>

Kotiseutukeskusteluissa hiekkakuopat mainittiin yhtenä ympäristöä muuttaneena tekijänä, mutta laajuuteensa nähden ne saivat sittenkin verrattain vähän huomiota. Yhdessäkään keskustelussa soranotto ei herättänyt kovin voimakasta paheksuntaa.

*Ainakin se hiekkamonttu, mikkä on kaluttu nyt loppuun, on muuttunut ainakin täällä.* [Tilaisuus 4.]

*Ja tuo Kohtakangas on, josta tännekin on hiekat ajettu, ja meille, kun on rakennettu. Kyllä se on tietenkin, että hevosella on pitänyt keikuttaa, ja sitä ei ihan kauhian paljo oo sitä perustusta tehty.* [Tilaisuus 4.]

Kun ihmiset arvioivat kotiseutunsa muuttumista, äkillisiin, yllättäviin muutoksiin reagoidaan voimakkaimmin. Vaikutus on voinut olla Lahdenkankaallakin tyrmäävä silloin, kun metsä kaadettiin sorakuopan tieltä, mutta uuteen maisemaan on totuttu. Ajatellaan, että soranoton päätyttyä montut maisemoidaan, ja muutaman vuosikymmenen kuluttua kohoaa jo komea männikkö.

Nuorimilla osallistujilla ei ole muistoja koskemattomasta Lahdenkankaasta. Silloin silmä on tottunut työn alla olevaan sora-alueeseen tai sen maisemoituun seuraajaan, taimikkoon tai nuoreen istutusmännikköön. Ylijoen koulussa ala-asteen viettänyt oppilas nimesi Lahdenkankaan hiekkamontun kotiseutunsa keskeiseksi tekijäksi juuri tällaisena. Sen halki on kuljettu joka päivä aamuin

<sup>63</sup> Tilaisuus 1.

<sup>64</sup> Ruona 2013, 211–214.

<sup>65</sup> Jaakkola ym. 2000, 16.

illoin Ylijoen kouluun.<sup>66</sup> Se on maisemaa hallitseva, ei järin kaunis, mutta tällainen se on aina hänelle ollut.

Metsämaiseman äkillinen muuttuminen suuntaan tai toiseen koetaan häiritsevä. Sitä paheksuivat varsinkin nuoret keskustelijat. Tyypillisiä sisältöjä yhdeksäsluokkalaisten kuvauksissa kotiseudun muuttumisesta olivat peltojen metsittäminen ja puiden hakkaaminen tutusta metsästä. Kauhukuvissa ihmiset ovat muuttaneet pois, metsät on hakattu ja tiet asfaltoitu. Alueen elävyys painaa kuitenkin vaakakupissa vielä enemmän kuin luonnonmaiseman muutos: muuttunutkin seutu koetaan yhä kotoisaksi, jos tutut ihmiset yhä asuvat siellä.

*Se on jotenkin surullisen näköistä, kun sitä kaadetaan isolta alueelta ja kaikki puut!* [Tilaisuus 7.]

*Metsiä ei kuitenkaan saa hakata, ei saa laittaa asfalttia hiekkateiden päälle.* [Tilaisuus 9.]

*Viisi vuotta eteenpäin kuvittelen, että metsiä on kaadettu ja rakennuksia on tullut lisää. Koen silti vielä viihtyvänä siellä koska olen kasvanut siellä ja kaverit ovat siellä.* [Tilaisuus 9.]

Partiolaiset kävivät pitkällisen metsämaisemakeskustelun muuttumisesta. Heidän mielestään metsänhakkuut ovat ongelmallisia silloin, kun ne kohdistuvat sellaiseen metsikköön, joka kuuluu omaan jokapäiväiseen kokemuspiiriin. Häiritsevimpiä ovat hakkuut paikoissa, joihin ”silma on tottunut” vuosikymmenten ajan, esimerkiksi kotinurkilla.

Oma silmä tottuu maiseman muutokseen, ja jokainen ymmärtää, että metsä kyllä uudistuu. Tosiasia kuitenkin on, että metsän kasvu on masentavan hidasta. Se, että ”lapsenlapsenlapset saa taas leikkiä männikössä”<sup>67</sup> ei kaikkia lohduta. Samalla kannalla olivat myös metsästyksen harrastajat Vir-talan kotiseutukeskustelussa.

- *Että ei nyt aivan kaikkia metsästysmaita tuolta hakattaisi pois, että pääsis tänne sitten vielä harrastuksen pariinkin, että mulle on itelle tärkeitä se.*
- *Mettä kasvaa uudestaan.*
- *Niin kasvaa tietysti.*
- *Mutta vähän kasvaa niin hitaasti.*
- *Niin, ehtii kuolla kupsahtaa, ennen kun se taas kasvaa...* [Tilaisuus 11.]

*Ruonalla on täs viimeisen kymmenen vuoden ajan, kyllä sieltäkin on vaan meidän nurkilta paljon mettää hakattu, että kattoo vanhoja vauvavideoita, niin tuloo aina ne hyvät ajat mieleen, kun sitä metsää oli ja tuntu sellaiselta tutunlaiselta.* [Tilaisuus 7.]

Partiolaiset löysivät nopeasti monta harmillista kohdetta. Yllätyksiä oli koettu erityisesti liikuntapaikoilla. Ampumaradan hiihtolatu muuttui tylsemmäksi ja menetti vetovoimaansa hakkuiden vuoksi. Samoin Ruonan pururata menetti hohtoaan, kun sen sisäpuolella olleet puut katosivat. Puiden määrä vaikuttaa juoksukokemukseen. Keskustelijoiden mielestä rata tuntui aiemmin pitemmältä. Samalla hävisi myös tärkeä pururadan leikkiympäristö. Siellä oltiin hippaa, pöttistä ja kymmentä tikkua laudalla esimerkiksi liikuntatuntien loppuksi. Piiloutumisleikkeihin paikka ei enää nykyisellään sovi.

*Se oli niin kun liikuntatuntien loppulenkki tai loppuleikit, niin se oli sellainen paikka, jotta eipä siellä nykyään varmaan paljoo tehdä mitään – – No ilman puita – – siellä kaikki näköö toisensa sadan metrin etäisyydeltä.* [Tilaisuus 7.]

*Kyllä täällä on surutta kaadettu mettää. Mua surettaa esimerkiksi leirikeskus Torpan läheisyys. Sieltä on vedetty matalaksi meidän hyvät paikat.* [Tilaisuus 7.]

Samantyyppinen lähimetsän häviäminen häiritsi Alvarin koululaisia, kun uuden päiväkodin rakentaminen aloitettiin. Metsikköä on käytetty paljon sekä opetukseen että leikkipaikkana. Keskustelijat pitivät päiväkodin rakentamista myönteisenä asiana, mutta monet katselevat haikeina, kun tuttuja ja jo perinteiksi vakiintuneita käytäntöjä joudutaan muuttamaan. Päiväkodin alle jäänyttä puistoa käytettiin ala-asteen opetusmetsänä.

*Se oli semmoinen pikkumetsä, minne oli kiva mennä pienten oppilaitten kans, niin nyt ei oo sellaista. Ja siellä on rakennustyömaa muutenkin nyt, ettei siellä oo mitään asiaa.* [Tilaisuus 7.]

*Hiihtolatu piti tehdä ihan eri paikkaan nyt. Että kyllä sekin vaikuttaa, vaikkei tuo oo kuin yhden rakennuksen rakentaminen. Ja totta kai maisema jo heti. Se näyttää erilaiselta se koulun ympäristö.* [Tilaisuus 7.]

<sup>66</sup> Tilaisuus 9.

<sup>67</sup> Tilaisuus 7.

Pelätään, että pallopelejäkin saatetaan rajoittaa. Pesäpallohan voi rikkoa päiväkodin ikkunan. Jal-kapallon pelaamisessa on jo ilmennyt ongelmia, kun pallo väkisinkin pomppii rakennustyömaalle. Oppilaista tuntuu, että heille kuulunut metsä on otettu pois.

*Kun joskus pelataan siellä jalkapalloa, niin [pallo] menee siitä aidan yli, johon 'EI sais mennä', niin sinne joutuu jotkut ihan kiipee-mään yli, – ja siitä ei opettajat yhtään tyk-kää. Meille tultiin huutamaan ja melkeen otetiin jo pallokin pois. – – Mutta kun siellä on oikein kyltti, että 'Työmaalle pääsy kielletty!' [Tilaisuus 7.]*

Kotiseutuajelun osallistajat arvelivat, että hakkuu-aukkoihin suhtauduttaisiin paljon myönteisem-min, jos teiden varsiin ja peltoaukeiden reunoille jätettäisiin maisemallisesti arvokkaihin kohtiin suojapuustoa kulsseiksi. Se säilyttäisi myös vaiku-telman metsänreunasta, joka on olennainen tekijä esimerkiksi peltomaiseman muodostumisessa. Ny-kyinen hakkuujälki, jossa hakkuutähteet on rullat-tu paaleiksi ja säästöpuut ”törröttävät” maastossa, sai armotonta kritiikkiä: ”Kyllähän se helvetin huo-nonnäköinen on suoraan sanottuna.”<sup>68</sup> Kulisseilla voitaisiin maisemaa suojata tässäkin mielessä.

Metsän tai ainakin itselle kuuluvan virkistys-alueen menettämisestä keskusteltiin myös Aho-lankankaan uuden rakennusalueen yhteydessä. Se kuuluu samaan rantakangasketjuun, jonka osiin kuortanelaiset viittaavat puhuessaan Kirk-korannasta, Museonkankaasta, Kirkkokankaasta, Vilmeiköstä ja Opistonrannasta tai -kankaasta. Alueella on aikaisemmin ollut metsänhoitolauta-kunnan taimitarha, sittemmin leirintäalue. Vuon-na 2010 se kaavoitettiin korkeatasoiseksi asunto-alueeksi, jossa on osin omarantaisia tontteja lähellä kuntakeskusta. Alueen uudeksi nimeksi on valittu Vilmeikönranta, jolla kunnioitetaan rannassa si-jaitsevaa vanhaa postineidin taloa, Vilmeikköä. Rakennuksella on kytkentä myös Alvar Aallon henkilöhistoriaan.

*Siinä Selma Hackstedt, Aallon isä ja äiti tapa-sivat toisensa ensimmäisen kerran... Liittyy heidän perheen kulttuurihistoriaan. [Maasto-käynti 5.]*

Vilmeikkö on alun perin rakennettu kiertokouluse-minaarin opettajan Kaarlo Vesalan yksityiskodiksi 1918. Se päättyi valtiolle osana keuhkotautiparanto-lan tarpeisiin tehtyjä pakkolunastuksia. Paranto-

lahankkeen rauettua taloon tuli Kuortaneen posti-toimisto, sen jälkeen jälleen yksityiskoti ja lopulta osa leirintäaluetta.<sup>69</sup>

Kotiseutukeskustelujen aineistossa ei ollut suo-raan Vilmeikönrantaa koskevaa virikettä, mutta se nousi puheenaiheeksi seitsemässä keskustelussa. Tosin painotus ei aina, eikä edes useimmiten, ol-lut alueen uudisrakentamisessa. Aholankankaalla tarkoitettiin myös kirkkomaata, leirintäaluetta ja opistoaluetta. Joka tapauksessa aineiston perus-teella on selvää, että uuden asuinalueen kaavoitus osui paikkaan, jolla on voimakkaita kotiseudullisia merkityksiä.

*Mää ainakin oon sitä mieltä, että se on pilattu kerta kaikkiaan. [Maastokäynti 5.]*

*Se oli hätiköityä... Kruununjalokivet vietiin kirpputorille. [Maastokäynti 5.]*

Jyrkästi kaavoitusta vastustaneita harmitti aiem-min yhteisessä käytössä olleen alueen siirtyminen yksityisomistukseen niin, että sitä ei koskaan voi-da käyttää muuhun tarkoitukseen. Alue voidaan myydä vain kerran. Toiseksi keskustelijat kokivat, että heille aiemmin kuulunut yhteinen männikkö on menetetty. Yksityispihoihin ei sovi mennä kul-jeskelemaan.<sup>70</sup>

Osa keskustelijoista uskoi, että alue vain kau-nistuu, kun siihen nousee komeita rakennuksia. Aikaisempi käyttö oli vähäistä. Joidenkin mielestä alue näytti suorastaan hoitamattomalta.

*Se oli erittäin vähässä käytössä. En minä ai-nakaan ihmettele, vaikka ne muuttiki omako-titaloalueeksi. [Tilaisuus 4.]*

*Meidän kotipiirimme on Vilmeikönrantaa vastapäätä, niin sitä muutosta saa seurata ihan läheltä. Se, että sieltä menee mäntyä nu-rin ja nousee uusia taloja, niin se tulee muuttu-maan, mutta mun mielestä se on positiivista, ja sen takia mä en koe, että se on hävitetty se alue. [Tilaisuus 7.]*

Osa paheksuu liian ahdasta rakentamista – niin Vilmeikönrannassa kuin muuallakin keskustan alueella. Kuortanelainen kaipaa avaruutta. Vilmeikön vertailukohdaksi otettiin seurakuntatalon ympäristön tiivis rivitaloalue.

*Mutta onko siellä [Vilmeikönrannassa] kaikil-la oma rauha? Minusta se on slummi. [Tilai-suus 1.]*

<sup>68</sup> Maastokäynti 5.

<sup>69</sup> Peltokangas 2012, 32; Peltonen 1989, 39.

<sup>70</sup> Tilaisuus 8, maastokäynti 5.

*Minua oksettaa joka kerran, kun mä katton sitä seurakuntataloon lasin alustaa. Siinä rivi-taloja niin täynnä!*  
— —

*Pikkusen mä on surru sitä, että kun kuljen siinä kirkon ohitte, ja sitten tulee nämä kahdeksan taloa. On yhtäkkiä purotettu siihen sitten. Ootteko te käyny siinä? Niin, totta kai kaikilla ootta. Niin rakennettu niin-niin tiheään. Niissä luonto meni aivan pilalle. [Tilaisuus 1.]*

## MÄET, VUORET, NÄKÖALAPAIKAT

Voisi ajatella, että Kuortane on siksi lakea paikka, että mäet eivät luontevasti kuuluisi sen asukkaiden kotiseutukuvaan. Mäki on kuitenkin yleinen aihe kuortanelaisissa suku- ja talonnimissä. Kotiseutukeskusteluissa se ei juuri noussut esiin luonnon avainkohteena. Ruonanmäestä puhuttiin paljon, mutta kyse on kyläkeskuksesta ja merkittävästä pohjalaistalojen keskittymästä. Ruonanmäkeen ei viitattu luonnonkohteena.

*Kyllä mäkin ottaisin kotikylästä kuvan. Tuolta mäen päältä ottaisin tänne omiin rakennuksiin päin, ilman muuta. [Tilaisuus 11.]*

Mäki on näköalapaikka. Moni keskustelija halusi kuvata kotiseutunsa mäen harjalta. Ihan jokainen mäeksi nimetty nyppylä ei näköalapaikaksi sovi. Vaatimatontakin maaston epätasaisuutta voidaan Kuortaneella nimittää melkein miksi hyvänsä. Esimerkiksi Vasunmäelle ei kannata lähteä laskettelu mielessä. Samoin Härkärotko on varsin suurellinen nimi sille painaumalle, jonka Ruonantie ylittää hieman Lepistöntien risteysen jälkeen. Ihan oikeita mäkiäkin on, sellaisia, joissa suhteellinen korkeusero on useita kymmeniä metrejä muuttaman sadan metrin matkalla. Itse asiassa maasto alkaa kumpuilla heti Kuortaneenjärven itäpuolella. Mustapäänmäki, Sippolanmäki ja Kuljunvuori nousevat hyvin lähellä järviä. Esimerkiksi Mustapäänmäelle nousua kertyy 23 metriä vedenpinnasta. Suomenselän vedenjakaja kohoaa paikoin varsin vaikuttavana. Sen voi nähdä esimerkiksi Seinäjoentieltä Mäyryä lähestyttäessä.

Korkeimmille kohdille on annettu vielä uljaampi nimi: ne ovat vuoria. Kuljunvuori (103 m), Rumavuori (153 m), Oijosvuori (173 m). Ne mainittiin useimmin paikkoina, joista näkee kauas. Rumanvuoren päälle – vanhalle kaatopaikalle – on rakennettu viisitasanteinen näkötorni, jonne kaikki eivät uskalla kavuta. Kirkkaana päivänä sieltä

pystyy objektiivikameralla tallentamaan näkymiä pitäjän joka puolelle.

*Vanhalta kaatopaikalta saa hyvän kuvan, jolla on kunnan kamera. Se on niin paljon korkealla, ja se tuloo aikalailla pitkin. [Tilaisuus 5.]*

*Sillä on yllättävän paljon käyttöä sillä näkötorilla. Ei oo lukos, ja ne raput on oikeestaan hyvin turvalliset. Että kyllä se tietenkin voi johonakin vaihees olla jääs. [Tilaisuus 4.]*

Kuortaneella on kolme Rumaavuorta: pohjoisessa, Ylipäässä ja keskellä suurin.<sup>71</sup> Kukaan ei tunnu tietävän, mistä nimi tulee, ja miksi se on niin suosittu. Kansantiedon mukaan Rumallavuorella on elänyt vuorenpaikko luolassaan,<sup>72</sup> mutta onkalon sijainti on tuntematon. Paitsi kaatopaikkana, Rumavuori on palvellut myös soranottoalueena. Aikoinaan siellä on laskettu mäkeä. Nyt mäki näyttää siihen tarkoitukseen varsin vaatimattomalta.

*Se oli merkillinen paikka, kun kloppina oli, vanhalla vuorella käytiin laskettelemas, ja tuo vuori ei oo enää minkään näkönen. Sanottiin, että siellä on luola ja loppina kyllä kierimä sen, tuon mäen, niin tipitarkkaan, että varmasti ei luolaa löyry. [Maastokäynti 3.]*

*Kyllä siellä tuulivoimalan paikka oikeestaan Rumallavuorella. Se on niin leviä, että sinne saa oikeen tuulipuiston. [Maastokäynti 3.]*

Jyrkkärinteinen Kuljunvuori mainittiin mustikkamäkenä, maastoreikelypaikkana ja mäenlaskupaikkana. Sen rinteeseen rakennettiinkin vuonna 1954 hyppyrämäki, josta ilmeisesti hypättiin vain yhdet kisat.<sup>73</sup> Komeasta nimestään huolimatta mäki on pieni, eikä siitä koskaan kehittynyt talviurheilupaikkaa.

Pitäjän korkeimmat kohdat löytyvät Suomen-selältä. Eniten mäistä ja vuorista keskusteltiin Virtalan – Löyän -keskustelussa. Siellä korkeimpien mäkien, esimerkiksi Oijosvuoren, päältä voi katsella kumpuilevan maaston yli. Silti keskustelijat olivat itsekä vuori-nimityksestä hieman huvittuneita.

- *Niin, joo. Vois sanoo, että on meillä vuori. Huom! vuori. [Naurua.]*
- *Sitä mä tarkoitin juuri, että kun teillä on vuori.”*
- *Meillä on vuori. [Tilaisuus 11.]*

<sup>71</sup> Maastokäynti 3.

<sup>72</sup> Tuomaala 1968, 198.

<sup>73</sup> Tilaisuus 3, maastokäynti 5. *Pirätyy puheelle* 2000, 302.





Löyän Isomänty. Kuva Sulevi Riukulehto.

Oijosvuoren erikoisuus on sen laella sijaitseva Pirunpelto, jota arveltiin jääkauden tai vedenpaisumuksen aiheuttamaksi. Se on neljän metrin paksuudelta kiviä sisältävä kivipelto. Pirunpeltoa kaivettiin koneellisesti 1990-luvulla, kun sen alta etsittiin jälkiä mahdollisesta jättiläishiidenkirnusta. Esiin nostetut kivet on kasattu kolmeksi kymmenmetriseksi pyramidiksi. Oijosvuorella on Suomen ainoa kiviroykkiömuodostelma, jossa pääsee kurkistamaan pirunpellon sisään. Paikalla olevat pitkospuut, kaiteet ja näkötorni ovat pahoin ränsytyneitä, suorastaan vaarallisia. Pirunpellon syntysalat ovat yhä selvittämättä, mutta ihmiskäsien latomuksena sitä ei pidetä.

*Ei, kyllä se on luonnonmuodostelma. Toki sielä on siirrelty niitä kiviä. Niistä on tehty isoja pyramideja. Se on aika vaikuttavan näköinen paikka ja yhden pyramidin päällä on myös näkötorni, josta näkee sitten aika pitkälle, tuonne varmaan kirkonkylän maisemiin asti. Se on Oijosvuoren mäen päällä se kivipelto. [Tilaisuus 11.]*

*Mä en tiedä, tietääkö sieltä paikasta kauheen moni. Se on aika piilossa. Että ei sinne kyllä eksykukaan, ellei sinne ohjaa. Se on aika hieno paikka kyllä. [Tilaisuus 11.]*

## PELLOT JA KEDOT

Pelto on luonnon ja rakennetun ympäristön rajatapaus. Peltomaisemassa kuljeskeleva ihminen ajattelee olevansa luonnossa, vaikka jokainen ymmärtää, että oikeasti kysymys on ihmisen tekemästä kulttuuriympäristöstä. Metsä on harvoin luonnontilainen; yleensä kohtaamme luonnossa talousmetsän. Se on ojitettu, puut on kenties keinollisesti uudistettu; lannoitukset, harvennukset ja muut metsänhoitotoimet vaikuttavat siihen, mitä metsässä näemme. Metsä kuitenkin olisi olemassa myös ilman ihmistä. Sen sijaan pelto on aina ihmisen tekemä, myös silloin kun sitä käytetään laidunmaana. Sittenkin on tarkoituksenmukaista käsitellä pelloja luonnonmaisemien yhteydessä. Ne mielletään luonnoksi. Pelto, kedot ja pientareet ovat paikkoja, joissa ihmisen yhteys luontoon voi olla hyvinkin suora ja läheinen. Tämä tulee hyvin esille seuraavassa kotiseutuajelun osallistujan kuvauksessa. Paikka on Hiironniemen suurruohoniitty, johon on levinnyt sakea vadelpapensaskasvusto.<sup>74</sup>

*Nämä vattupuskat ja tuo kasvillisuus – . Mun mielikuvissa tää on ihan niitä hienoimpia paikkoja Kuortaneella. Kun tulee kesäkuun*

<sup>74</sup> Koivisto ja Kullas 2011, 32.

*viides päivä tähän näin, kello, kello 24.00, ja kun on korvat auki, niin se konsertti on jotakin aivan käsittämättömän hienoo. Tässä on siis, se on aivan valtava, valtava yölaulajatiheys. Harvinaisia lintuja satakielistä lähtien – –, monia eri lajeja. Että mä toivon, että tää pyysyi tälläsenä näin!* [Maastokäynti 5.]

Pellolla ihminen on sään vaikutuksen alainen, jopa säiden armoilla. Monet näyttävät ja tutut eläin- ja kasvilajit ovat vainioilla, kedoilla ja pientareilla viihtyviä kulttuurilajeja. Ketoympäristöjen kadotessa niistä on tullut uhanalaisia. Mielikuva pelloista luonnonmaisemina on vahva ja ymmärrettävä. Samalla vainio linkittyy pihan rakennuksiin. Pellolle kuuluu lato ja pellon reunaan talo lisärakennuksineen, mutta pelto yhdistyy myös metsään ja luonnon ääniin.

*Mikä täällä on se rakas, mikä pitää? –. Mä oon kuunnellu niitä ääniä, luonnon ääniä. Mertajärven linnut huutaa siellä ja kaikki tää, pellot ja metsät ja Ihan mie herkistyn tähän.* [Puhujan silmät kostuvat.] [Tilaisuus 10.]

*Kuortaneen luonto monimuotoisuudessaan: pellot, metsät ja suot.* [Tilaisuus 2.]

Pellot ovat osa maaseutumaiseman kokonaisuutta. Kuortaneenjärven valuma-alueesta noin viidenes on peltoa, joka sijoittuu tyypillisesti vesistöjen varsille.<sup>75</sup> Valtakunnallisesti arvokkaan kulttuurimaisema-alueen arvo perustuu luonnonympäristön ja ihmisen toiminnan yhteisvaikutukseen. Kuortaneen kulttuurimaisema-alue alkaa muutamia kilometrejä Kuhajärven eteläpuolelta ja jatkuu Seuruksen pohjoispuolelle. Siihen kuuluvat kaikki järvien ranta-alueet niitä ympäröivine peltoineen keskustajamaa lukuun ottamatta. Alue on noin kaksikymmentä kilometriä pitkä, leveimmillään noin seitsemän kilometriä.<sup>76</sup> Länsi-Suomen ympäristökeskus on laatinut alueelle maisemanhoitosuunnitelman. Siinä Kuortaneenjärven kulttuurimaiseman arvotekijöinä huomiota kiinnitettiin viljelymaisemiin, kylviin, rakennusryhmiin, vanhoihin teihin ja puukujanteisiin, laidunniittyihin, ketoihin sekä maisemaa hallitseviin yksittäisiin kohteisiin kuten latoihin, puihin ja kiviaitoihin.<sup>77</sup>

Kuortaneen kulttuurimaisema-alueessa pelloilla on yhtä näkyvä sija kuin talonpoikaisrakennuksillakin. Kulttuurimaisema ei olisi sama, jos pellot puuttuisivat tai jos rantojen annettaisiin metsittyä. Kun peltoja ei vesiensuojelun vuoksi voi-

da enää viljellä rantaan saakka, kulttuurimaisema on turvattava toisella tavalla. Siinä Kuortane on ollut yksi Pohjanmaan aktiivisimmista kunnista. Suurin ponnistus olivat Kuortaneenjärvi-hankkeet 2001–2005, joissa muun muassa suunniteltiin 95 suojavyöhykettä, 3 monimuotoisuuskohdetta, solmittiin 19 maisemanhoitosopimusta ja 2 perinnebiotooppisopimusta. Suojavyöhykkeitä on toista sataa hehtaaria. Tulvaherkkien rantojen peltosaroilla, esimerkiksi Seuruksen molemmilla rannoilla, suojavyöhykkeiden jatkoksi on tehty maisemapeltoja, jotka eivät ole normaaliviljelyssä. Samantapaisia kohteita on myös Petäjäniemessä, Ruonalla ja Länsirannalla.<sup>78</sup> Näin maaseutumainen maisema ja monet uhanalaiset lajit säilyvät. Syntyy kulttuurimaisema, jota arvostavat niin kyläläiset, kesäasukkaat, satunnaiset kulkijat kuin muutkin asiaan vihkiytyneet. Maaseutumaisema oli myös kotiseutukeskusteluissa avainkohteelle usein annettu määritelmä.

*Maaseutumaisema: viljellyt pellot, lehmät laitumella, metsää, marjoja, sienä, ihmisiä ja kyläläisiä, palvelut, kesä-asukkaat.* [Tilaisuus 4.]

*Kumpuilevat pellot näkyys, joo. Se on hienoo, hienoa täs maisemas.* [Tilaisuus 11.]

Kotiseutuajelun aikana kiinnitettiin erityistä huomiota kahteen ketomaisemaan Mäki-Ruonanketoon ja Hiironniemeen. Ne ovat lajistoltaan arvokkaita perinnebiotooppeja. Ne ovat syntyneet perinteisen karjatalouden ja ketolaidunnuksen aikana, jolloin luonnonniittyä oli karjan laitumena kaksin verroin suhteessa peltoihin. Maatalouden muuttuessa tällaisen kedon osuus on pudonnut alle sadasosaan 1800-luvun lopun tilanteesta. Suurin osa Kuortaneen kedoista, niityistä, rantaniityistä ja metsälaitumista on Ruonalla.<sup>79</sup>

Ruonanketo on kyläyhdistys Ruonan rinki ry:n hoitama perinnemaisema Ruonanmäellä. Keto niitetään loppukesästä, ja sitä hoidetaan muutenkin kulttuuribiotooppina. Tarkoituksena on tarjota ympäristö harvinaistuville ketolajeille, ja siinä on onnistuttu hyvin. Paikalla kasvaa esimerkiksi pölkkyruoho, joka on vanhan asutuksen tyyppikasvi. Erityisen arvokkaaksi kedon tekevät valtakunnallisesti silmälläpidettäviksi luokitellut lajit: ketonoidanlukko, ketoneilikka ja kissankäpälä.<sup>80</sup> Ruonanketo on arvioitu maakunnallisesti arvokkaaksi perinnemaisemaksi. Paikka herätti ihastusta kotiseutuajelun osallistujissa.

<sup>75</sup> Latvala ja Kamunen 2006, 72

<sup>76</sup> Alakarhu 2006, 79.

<sup>77</sup> Jaakkola ym. 2000, 12–14.

<sup>78</sup> Latvala ja Kamunen 2006, 74–76.

<sup>79</sup> Alakarhu 2006, 80.

<sup>80</sup> Koivisto ja Kullas 2011, 35.

*Tässä on aivan tosi hieno tää Ruonanketo. Tää on semmonen, – –, kuiva oikeen tämmönen perinteinen keto, jossa tää kasvillisuus on hyvin senkaltaista, mitä aikoinaan on ollut enempiin. Ja kattokaas tuolla kukkii justiin, – – violetti, tuo metsäkurjenpolvi, ja sitten täs etualalla on kaikkee tämmöstä tosi harvinais-takin, esimerkiksi ketonoidanlukko kasvaa. [Maastokäynti 5.]*

## ERITYISET LUONNONKOhteET JA LUONNONMUISTOMERKIT

Yksittäiset luonnonkohteet ja luonnonmuistomerkit saavat keskusteluissa yleensä varsin vähän huomiota. Maisemaa hallitsevia tai huomiota herättäviä kohteita kuten puita, kiviä ja lähteitä ei ajatella aktiivisesti. Tärkeäkään paikka ei aina tule kysytässä mieleen. Tämä huomattiin myös Kuortaneella: keskustelutilaisuuksien päätyttyä ja tallentimien sammuttua keksittiin mainita esimerkiksi pylväskataja Salmelta ja Löyänjärvelle maamerkinä näkyvä Isomänty. Luonnonkauniit paikat ja lajiensa komeat yksilöt tulevat usein mieleen vasta sitten, kun ne on menetetty. Joskus luonnonkohteita myös tarpeettomasti vähätellään. Kuvitellaan, että yksittäisellä paikalla ei ole merkitystä kenellekään muulle. Harva kertoo keskusteluissa paikoista, jotka ovat tehneet syvän henkilökohtaisen vaikutuksen. Kuitenkin yhden mielestä vaikuttava paikka tekee tavallisesti vaikutuksen myös muihin ihmisiin.

*Koulumajojen takana on suuri kivi Kuortaneen järven rannassa. Siellä tykkään olla kesäisin ja kuunnella veden lipplatusta ja kuunnella lintujen ääniä ja siellä on mukavaa rentoutua. [Tilaisuus 9.]*

Kuortaneenjärven kotiseutukeskusteluissa eniten huomiota saivat vanhat tervahaudat ja maisemaa hallitsevat puut. Merkittäviksi mainittiin myös vanhat kaivosalueet. Kaikkien näiden kohdalla on kyse luonnonkohteista, joihin kerrostuu runsaasti historiaa, muistoja ja kertomuksia. Ne ovat olleet yhteisölle tärkeiden tapahtumien näyttämöinä tai sellaisen osana.

Kiistaton asema kotiseudun maamerkinä ja kiintopisteenä on kahdella maisemaa hallitsevalla puulla, Salmen Piiskoomännillä ja Länsirannan Kurkimännillä. Niitä pidettiin niin tärkeinä, että kumpaakin esitettiin keskusteluissa maastokäyn-

tikohteiksi. Salmen kyläkävely tehtiinkin Piiskoomännillä. Länsirantaisten valitsemalle kohteelle jalkauduttiin kotiseutuajelulla.

## PIISKOOMÄNTY

Piiskoomänty on Salmenkylän keskipiste ja tunnusmerkki. Se kasvaa paikalla, jonka ympärille kyläkeskus on rakentunut. Se on kylän vanhin puu, ja todennäköisesti se on aikanaan ollut mäen ainoa puu, sillä 1700- ja 1800-lukujen kylämaisema oli avara. Puita ei kasvanut talojen lähetyillä samalla tavoin kuin tänä päivänä, sillä polttopuu otettiin mahdollisimman läheltä, samoin muukin tarvepuu, jos sitä suinkin oli saatavilla. Peltojen takana alkoi lepikko ja vasta kaukana, usein kilometrien päässä, kasvoi kunnon metsää. Tervatalous työnsi sen rajaa koko ajan kauemmaksi. Piiskoomännyn asema on siis aikanaan ollut vielä hallitsevampi ja erityisempi kuin tänä päivänä. Nyt mäntyvanhus yhdistää kylän asukkaat vuosisatojen takaiseen menneisyyteen ja kylän vaiheisiin.

*Tuo Salmenmäkikin, kun vanhoja valokuvia kattoo, nii eihän siellä oo puun puuta missään. Se on niin aivan, aivan autio. [Maastokäynti 5.]*

Salmelaiset mainitsivat Piiskoomännyn kotiseutunsa avainkohteena erikoisen ulkonäkönsä vuoksi. Valoisalla paikalla kasvanut petäjä on levittänyt oksansa komeasti. Useammin sen merkitystä perusteltiin kuitenkin historialla.

*Piiskoomänty on vanha rangaistuspaikka keskellä kylää. Se on tärkeä historiallisista syistä. [Tilaisuus 3.]*

*Käräjätupa tuossa, sitten. Siellä ensin tuomittiin ja sitten täs pantu toteen. [Maastokäynti 2.]*

*Salmen markkinat on ollu tässä. Tää on ollut keskeinen, keskeinen paikka. [Maastokäynti 2.]*

Mänty seisoo Ala-Salmen vanhan käräjätuvan pihassa. Talossa luettiin tuomiot, ja ruumiilliset häpeärangaistukset pantiin toimeen Piiskoomännillä. Kuolemantuomiot olivat Ruotsin vallan aikana mahdollisia, mutta käytännössä harvinaisia. Ne muutettiin yleensä raipparangaistuksiksi, joista oli periaatteessa mahdollisuus selvitä. Enimmillään langetettiin 40 paria raippoja. Siihen tuomittu käytännössä menehtyi tai ainakin rampautui eliniäksi.

*Täs ei todennäköisesti oo tätä puuta ollu. Tää on kaksataa vuotta vanha korkeintaan. Tästä on tutkimus tehty, ja se on tuolla sisällä se paperi. – –. Ensimmäänen rangaistuspaalu on ollu vaan paalu maas, ja siitä on pidetty sitte kiinni. [Maastokäynti 2.]*

Piiskoomännyn rangaistuksista kertovia tarinoita on kerätty muun muassa Etelä-Pohjalaisen osakunnan tutkimusretkellä 1965.<sup>81</sup> Väitettiin, että piiskaaminen ei satu, jos voitelee selkensä ihmisen rasvalla. Tämän uskomukseen kerrotaan johtaneen Kauhajärvellä vainajan silpomiseen. Tepsikö piiskaaminen? Yksi lähikylän miehistä, Elias Maunus nimeltään, piiskattiin Salmella. Samainen Maunus muutti myöhemmin Amerikkaan ja perusti siellä ensimmäisen raittiusseuran.<sup>82</sup> Tässä yksittäistapauksessa on nähty osoitus kurituksen kasvattavasta vaikutuksesta. Toisaalta kerrotaan myös Salmenkylän emännästä, joka vei omat lapsensa opetustarkoituksessa seuraamaan kuritusrangaistusta: ”Ei niistä sen parempia tullu.”

Häpeärangaistukset Piiskoomännyllä päättyivät kauan sitten, mutta piha-alue on pysynyt Salmen kyläelämän keskuksena. Jo vanhastaan se on ollut markkinapaikka. Tänne pääsi helposti Pietarsaari–Ruovesi -tietä. Alajärvelle Lintulahteen ja Kuopioon johtavan tien risteys oli vain muutaman kilometrin päässä Ruonalla. Siitä on päässyt edelleen Venäjälle. Virtain suuntaankin yhteys toimi.

Piiskoomännyn lähelle nousivat aikanaan kieväri, maamiessseurantalo, kaupat ja posti. Siellä on tavattu kyläläisiä, Suomen sodan Salmen taistelujen aikaan siellä pidettiin esikuntaa ja vartiopaikkaa. Siitä on myös lähdetty Vapaussotaan vuonna 1918. Paikka antaa siis aihetta monenlaisille muistoille ja kertomuksille ja yllyttää myös omakohtaisiin tutkimuksiin.

*Täällä on niitä kuulia sitte löytyy, ja niitä on ettitty miinaharavoolla ja ollu vähä muukki, mualtaki päin täällä ettijöötä. [Maastokäynti 2.]*

## KURKIMÄNTY

Länsirannan Seppälänpihan Kurkimänty on Piiskoomäntyä selvemmin kylän tunnusmerkkinä luonnonarvojensa vuoksi.

*Siinä on komia paikka siinä teirän kohtaa tien toisella puolen, kun on tuulimylly ja se vana-ha isoo mänty. Siitä kun nappaa kuvan, niin*

*joka ikinen länsirantaanenin ainaki tietää, jotta vaikka näkis sen pelekän männyn, että mihnä on. [Tilaisuus 5.]*

*Se on kyllä tosi, tosi kaunis, semmonen vähän erikoisennäköinen, että ehkä ihmiset ennenkin on kattonut, että tuo on vähän semmonen silmäkääntäjä ja ehkä hyvin paljonkin ovat kattoneet sitä. [Maastokäynti 5.]*

Puu on komea, kunnioitusta herättävä. Tälläkin kohdalla maisema on vuosisata sitten ollut lähes esteetön. Silloin Kurkimänty hallitsi maisemaa majesteettillisesti yksinään. Nyt ympärille on nousut muutakin puustoa. On muodostunut lehtomainen alue, joka on jo vaarassa umpeutua liikaa. Kurkimänyssä on paljon elämää ja elämänjalkia, koloja, ja salamakin siihen on iskenyt. Nimestä on monia arveluja, mutta uskottavimpana perusteluna pidetään puun ulkonäköä.

*Se on tollanen varmaan vähän kurjenoloinen, pitkä ja harvaoksaanen, niin kun kurki. [Maastokäynti 5.]*

*Tässä on kans hyvä yölaulajakohde sitten, jos tekee näitä yölaulajaretkiä, niin tässä kannattaa kuunnella. – – Sieltä kuulee aina jotakin kerttuja. [Maastokäynti 5.]*

Silti Kurkimännynkin merkitys perustuu historiaan ja monenlaisiin kulttuurisiin kerrostumiin. Sen viereen on rakennettu tuulimylly, rivissä seisovat myös Seppälän kolme aittaa ja riihi. Iivari Honkola on käyttänyt paikkaa maalausaiheena. Iivarin taulu olisi Länsirannan kotiseutukeskustelijoiden mielestä sellaisenaan kelpo kotiseudun kuva. Tosin maisema on jo melkoisesti rapistunut.

*Tuulimylly, ja ne siinä ne pikkuhiljaa vähän tuntuu, että siitä ne on kippaamas. [Tilaisuus 5.]*

Kurkimänty on ollut tapaamispaikka. Venäläiset ovat pitäneet siinä vartiotaan Suomen sodan aikana, ja länsirantaiset ilmavalvontaa talvi- ja jatkosodissa.<sup>83</sup>

*Siinä on venäläinen vartiopaikka, siinä tuulimyllyn juurella, sillon isonvihan aikana ollu. Siinon kasakat venäjää kirjoottanu kiiveen, mutta tämä isäntä on valanut betonia siihen kiven päälle vissiin, ettei kukaan vaan... [Tilaisuus 5.]*

<sup>81</sup> Tuomaala 1968, 199; Tienvieri 1960, 25–26

<sup>82</sup> Ks. myös Klemetti 1944, 62–65.

<sup>83</sup> Pihasta pihaan 2008, 250, 288.



Noustakseen kotiseudun avainkohteeksi maisemapuun on lunastettava paikkansa myös henkisen ja sosiaalisen ympäristön näyttämönä. Siihen täytyy liittyä muistoja. Piiskoomänty ja Kurkimänty täytävät tämän ehdon moninkertaisesti. Niiden luona on tapahtunut ja tapahtuu asioita. Niihin on kerrostunut paljon merkityksiä, joista vain osa liittyy luonnonarvoihin.

Kuortaneenjärven ympäristössä on runsaasti myös sellaisia näyttäviä puita, jotka hallitsevat maisemaa, mutta joiden kulttuurinen kerrostuneisuus ei ole yhtä huomattava. Vain harva kohde nousee kotiseutukeskustelujen puheenaiheeksi pelkän maisema-arvonsa vuoksi. Huomiotta jäivät kaikki alueen ympäristösuunnitelmiin kirjatut kohteet, esimerkiksi Länsirannan peltoaueiden maisemapuut, Heiniluoman läheisyydessä kasvava raita sekä Jylhänmäen ja Seuruksen välimaastoon sijoittuva kuusi.<sup>84</sup> Kuitenkin niillä on kiistatonta maisemallista arvoa.

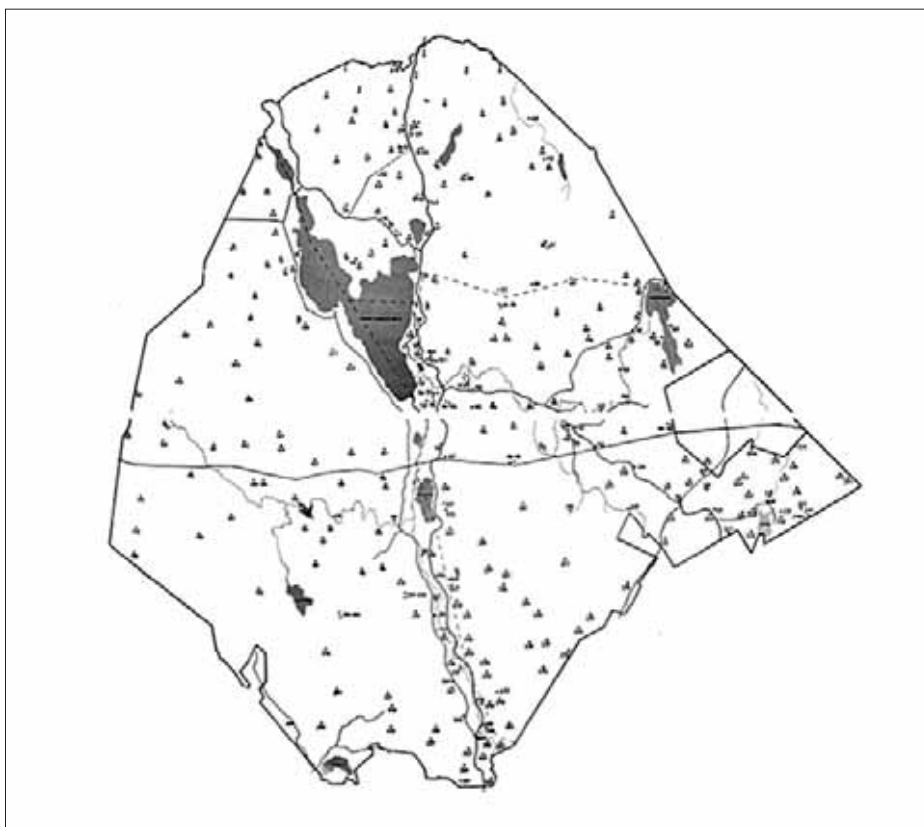
<sup>84</sup> Koivisto ja Kullas 2011, 18, 35–36; Jaakkola ym. 2000, 14.

## TERVAHAUDAT

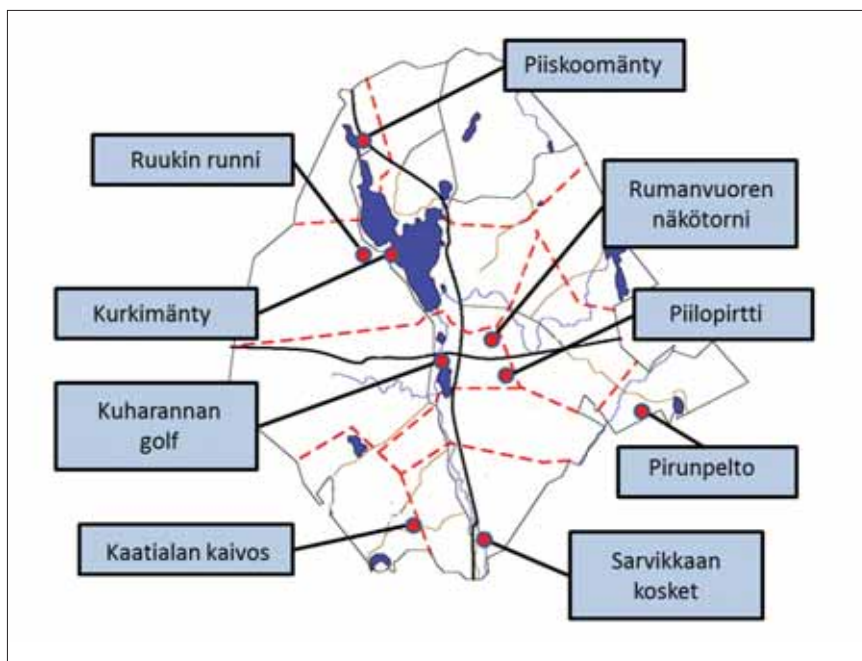
Tervakulttuuriperintö on Kuortaneen kotiseutu-ympäristöä vahvasti läpäisevä tekijä. Siksi se on nostettu tämänkin tutkimuksen otsikkoon. Tervanpoltto kuuluu alueen menneisyyteen niin leimallisesti, että asukkaita kutsutaan yhä leppoisasti nokiottiksi. Nokinen otsa ei Kuortaneella ole ollut häpeän aihe. Tervahautakuvaa – nykyistä ja vanhaa – ehdotettiin usein kotiseutua kuvaavaksi valokuvaksi [Tilaisuudet 7, 9 ja 11]. Kannatustaan sille jakoivat niin vanhat kuin nuoretkin, esimerkiksi partiolaiset:

*Mä sanoisin sen tervahaudan, ja siellä tervanpolttokuvan hetkiä, niin siitä saa hyviä kuvia kanskin. [Tilaisuus 7.]*

Vanhimmat tervahaudat olivat jyrkkiä, niin sanottuja kimp puhautoja, joissa tervakset ladottiin pystyyn. Meidän tuntemassamme tervahaudassa tervakset ladotaan kokonaisina pitkälleen. Vanhan kirjallisen tiedon mukaan tämä keksintö tehtiin



**Kartta 3.** Kuortaneen tervahaudat 1965. Lähde: Alanen 1968, 66–67.



Kartta 4. Yksittäisiä kotiseutukohteita.

Kuortaneen suunnalla joskus 1600-luvun alkupuolella: Rantatöysän Mursulassa.<sup>85</sup> Armas Luukko epäilee Mursulan historiallisuutta, mutta Kuortaneen tervakulttuuria myöhemmin tutkinut Aulis J. Alanen pitää tietoa todenperäisenä.<sup>86</sup> Seutu on siis eräässä mielessä tervakulttuurin kehto, josta osaaamista on viety myöhemmin muualle, ennen muuta Kainuuseen.<sup>87</sup> Tämä on yksi syy siihen, miksi kuortanelaiset ovat säilyttäneet maineensa tervanpolttajina, vaikka itäisemmät pitäjät ovat myöhemmin olleet merkittävämpiä tervantuottajia.

Tervasta tavalla tai toisella puhuttiin kolmessa toista eri tilaisuudessa, niistä yhdeksässä puhuttiin tervahautoista. Nimeltä mainittiin Aholankankaan, Sysilammin, Hautamäen, Maanuksen ja Patiskan haudat. Luonnonympäristön keskusteluissa perinteen vaikutus ilmeni vanhoihin tervahautoihin osoitettuna kiinnostuksena. Kuortanelaiset ovat poikkeuksellisen hyvin tietoisia siitä, missä vanhoja tervahautoja on sijainnut ja kuka niitä on käyttänyt. Tähän on osaltaan vaikuttanut varmasti se, että Tampereen yliopiston historian laitos teki Kuortaneella tervahautatutkimuksen vuonna 1967. Silloin tehtiin laajoja haastatteluja ja maastokäyntejä ja paikannettiin 303 tervahautaa, joista laadittu kartta julkaistiin Kuortaneen kirjassa.<sup>88</sup>

*Niitä on täällä vaikka kuinka paljon, voi luetella monta kymmentä ihan siellä näkyvissä. Onhan se sillon luontokohde hävinnyt, jos tervahautaa... [Tilaisuus 5.]*

*Tuolla varmaan tuolla mäellä ollu, [Sysilammin] tervahauta, ja niitähän on pitkin pitäjää ollu. Täs meinattihiin, täyttää monta kymmentäkö, tuollasta seiväsvarastua. [Maastokäynti 5.]*

Tervahaudat ovat menneet taloittain suvuissa perintönä. Niillä on vietetty pitkiä aikoja, sillä haudan polttamiseen valmistauduttiin aina kolmesta viiteen vuotta. Näin haettiin elanto taloille vuosisatojen ajan. Tämä tekee ymmärrettäväksi, miksi kuortanelaiset yhä muistelevat tervahautojen paikkoja ja haluavat säilyttää ne tulevaisuuteen. Tervahautaluettelosta tuntemattomia hautojakin tiedetään jonkin verran. Niitä luetellaan Mäyrän ja Länsirannan kyläkirjoissa.<sup>89</sup>

Keskusteluissa syntyy usein vaikutelma, että jokainen paikka voidaan asemoida tervahautojen avulla tai linkittää jotenkin tervakulttuuriin. Siksi hautoihin liittyy paljon uudempiakin kertomuksia ja muistoja. Samalla huomio kiinnittyy siihen,

<sup>85</sup> Pietari Wernen kirje kamreeri Olavi Strömsköldille 1655; ks. Luukko 1945, 173–174.

<sup>86</sup> Alanen 1968, 17–18.

<sup>87</sup> Alanen 1968, 32.

<sup>88</sup> Luettelo ja kartta Kuortaneen 303 tervahaudasta, Alanen 1968, 62–70.

<sup>89</sup> Mäyrystä on paikannettu myöhemmin vielä seitsemän hautaa. Pirättöy puheelle 2000, 94. Länsirannan 41 hautaa, ks. Pihasta pihaan 2008, 81.

että vanhoja hautoja katoaa metsänhoidon, rakennusten ja teiden alle. Esimerkiksi syyskuussa 2013 uutisoitiin kahden Myllymäen tervahaudan poistamisesta Leppälänkyläntien varrelta liiketurvallisuuden parantamiseksi.<sup>90</sup> Kuortaneella tervahaudat kiinnostavat, mutta yleisestä arvostuksen hiipumisesta kertoo se, että hautoja ei enää merkitä peruskarttoihin.<sup>91</sup>

*Jos ajatellaan, että täältä on laskelmien mukaan joku kolmisensataa löydetty tai jollakin lailla arkistoitu, että niitä on sen verran ollu, niin herran jestas! Niitä on vaikka ollu kuinka paljon, koska niitähän on mennyt kyläkunnittain, taloittain, suvuittain 1700-luvulla. [Tilaisuus 11.]*

*Kuhapirtin kohdalla, niin siellä justiin meni tervahautojen päällekin uus Kuuskutone. Sekin on sellanen tarina, että siellä Kahilan poika löi äitipuoltansa siellä tervahaudalla jollakin kapistuksella niin paljo, että se seuraavana päivänä kuoli. Se joka on, nyt jäi tervahaudan alle. [Tilaisuus 4.]*

Viime aikoina vanhoja hautoja onkin alettu kunnostaa vapaaehtoisvoimin. Maanuksen tervahauta<sup>92</sup> Ruonassa on kunnostettu, ja sinne on tehty opastettu polkukin.<sup>93</sup> Toinen esimerkki on Patiskan hauta. Molemmat niistä ovat kaikkein korkeimman tervasuhtidanteen aikana 1860-luvulla huippukautensa nähneitä hautoja.<sup>94</sup> Länsirannan kotiseutukeskustelu järjestettiin Patiskan majalla. Siitä kohdalta tervahauta on hävitetty, mutta tilalle on noussut toinen, yhteisöllisesti yhtä merkittävä paikka, jonka merkitystä historiatieto vain kasvat-  
taa.

*Esimerkiks nyt ollaan yhden tervahauran päällä. Täs on ollu tervahauta tällä tontilla, tämä on tällanen yhteisalue, ja se on sitte ositettu. [Tilaisuus 5.]*

Tervahaudat sijaitsivat usein jonoissa tai ryppäisissä vesistöjen lähellä, koska tervanpoltto on tulelle herkkä elinkeino. Parhaana pidettiin joen tai järven rannalla olevaa kumpareta. Kotohaudat olivat mukavuussyistä kodin lähellä. Kauempana oleville tervahautoille tehtiin väliaikaiseksi asuinsijaksi hautasauna, joista on tietoja 230 vuoden takaa. Suurimpiin saattoi majoittua parikymmentä ih-

mistä viikkokuntaan. Varsinkin tervasten talvinen rouhiminen oli raskasta ja kylmää työtä.<sup>95</sup>

Hautasaunojakin on säilynyt. Länsirantaaisille tärkeä on Kinkonevan sauna, joka on alun perin kunnostettu metsästysmajaksi, mutta sille on löytynyt muutakin käyttöä, esimerkiksi samoajien taukotupana.

*Sitten niitä tervahauuroosta voi vielä sanoa, että siellä on ollu sellaanen hautasauna sitte, tuota, joka on melekein joka tervahauralla, johna ne on sitte tuota olleet yötä, jotka on siellä ollu polttamas, ja sitte ku niiton pitäny hakataki niitä puita, koloo ja teherä sitä työtä, niin ne on menty eväsmyötä sinne niin, että ne on nyt hävinny kaikki, nottei siellä oo enää yhtään. [Tilaisuus 5.]*

*Siellä on partiolaasetkin [käyneet] ja siellä on jouluakin joku viettänyt. Ja-ja. Tehtiin semmonen, ennen kun tätäkään [Patiskan majaa] oli. – – Varmaan ei tänä päivänä sitä enää olis, sitä saunaa, jos ei olisi tehty silloin. Kysyttiin lupa maanomistajalta, että saako se säilyttää ja kunnostaa. [Tilaisuus 5.]*

Sekä perinnearvojensa että uudemman yhteisöllisen merkityksensä vuoksi Kinkonevan saunaa ehdotettiin Länsirannalla myös maastokäyntikohteeksi. Syrjäisen sijaintinsa vuoksi siellä ei kuitenkaan käyty. Vaikuttaa siltä, että Kinkonevan sauna on jäänyt länsirantaisten ikiomaksi kotiseutukohteeksi. Sitä ei tunnettu muissa kotiseutukeskuksissa.

## KAIVOSALUEET

Kaksi aluetta otettiin puheeksi kiinnostavina kotiseutukohteina erikoisten maa-ainesten vuoksi. Kaatialan louhosta ja sen kaivostoimintaa käsiteltiin neljässä keskustelussa. Länsirannalla mainittiin sikäläinen vanha kuparikaivos, Ruukin runni.

Kaatialan louhos oli teollisessa käytössä 1942–68, ja se työllisti enimmillään 40 ihmistä.<sup>96</sup> Suomen Mineraali Oy louhi alueelta pegmatiittia eli maasälpää, jonka sivutuotteina saatiin myös hio-  
makelpoisia kiviä: ruusukvartsia, savutopaasia ja turmaliinia. Kaivostoiminnan jäljiltä maastoon on jäänyt korkeita murskevuoria, jotka ovat osin maisemoituneet ja kiinnostavat nykyään jo sinänsä. Alueella on yhä erikoisia, mineraalipitoisia kiviä, kuten keltaista sitriiniä, sameaa berylliä, kolum-

<sup>90</sup> Viiskunta 12.9.2013: Myllymäen tervahaudasta löytyi vielä ehtaa tervaa.

<sup>91</sup> Tilaisuus 2.

<sup>92</sup> Ruona 2013, 64, 71.

<sup>93</sup> Tilaisuus 2.

<sup>94</sup> Alanen 1968, 36.

<sup>95</sup> Alanen 1968, 39, 41; Järvinen 1979, 34–35.

<sup>96</sup> Kotola s.a. 11–13.

biittia ja spodumeenia.<sup>97</sup> Vanhat avolouhokset ovat täyttyneet vedellä, niin että Kaatiala on tänä päivänä valtakunnallisesti tunnettu laitesukeltajien harastuspaikka. Veden täyttämä luolasto on useiden satojen metrien pituinen. Sukellusharrastajia käy Kaatialassa jopa siinä määrin, että alueelle on syntynyt pienimuotoista mökkien vuokrausta.

Kaatialalla on alueen asukkaille monenlaista kotiseutuarvoa. Paikkaan liittyviä kummitustarinoita on julkaistu; samoin muisteluja louhoksesta työpaikkana.<sup>98</sup> Se on maisemallisesti erikoinen poikkeuksellisine kivilajeineen. Uima- ja sukelluspaikkana luolasto on ainutlaatuinen, tosin ei aivan vaaraton. Vuosien mittaan luolastossa on tapahtunut useita kuolemaan johtaneita sukellusonnettomuuksia.

*Vanha käytöstä poistettu louhos, jossa voi ihaila ympäristöä muuta maastoa korkeammalta murskevuorilta tai uida täyttyneissä louhoksissa.* [Tilaisuus 5.]

Tällaisena Kaatiala esittäytyi myös kotiseutukusteluissa: Joillekin se oli kaikkein lähintä kotiseutua, asuinpaikka tai oma lapsuudenmaisema. Siihen liitettiin työmuistoja ajalta, jolloin maa-aineksia yhä kaivettiin. Vielä paikasta kerrottiin vapaa-ajan kohteena. Kaivostoiminnan uutta tuleamista ei kuitenkaan kaipailtu. Kaatiala on keskustelijoiden mielestä hyvä juuri nykyisellään.

*Louhos sijaitsee osittain äitini perintömaalla ja olen kulkenut siellä lapsuudestani saakka. Kun kaivostoiminta loppui, rakensimme sinne täyttyneen avolouhoksen rannalle mökin. Kun paikalla alettiin sukeltamaan, rakensimme vuokratäyttöön toisen mökin ja niiden ylläpitoon ja paikan hoitoon menee runsaasti vapaa-aikaamme.* [Tilaisuus 8.]

*Jos Kaatialan louhosaluetta ei enää ole olemassa (esim. sinne on tullut uudelleen kaivostoimintaa), en tule mielelläni Kuortaneelle.* [Tilaisuus 8.]

Länsirannan Rasulan mailla sijaitseva Ruukin runni on Kuortaneen toinen kaivosalue. Se on ainakin länsiranta-alueen tärkeä kotiseudun kohde, jossa erikoinen luonnonympäristö ja kotiseudun teollisuushistoria yhdistyvät. Kyläläiset kertovat, että runnilla oli jossain vaiheessa mainetta ihan Amerikassa asti.

*Kun Amerikassakin on ilmestynyt Suomi-opas, niin se mainitaan siellä: Ruukin runni, hylätty kuparikaivos. Meillä oli Amerikasta vieras sieltä, se oli opiskelija. 'Että mihinä se täällä teidän kylällä on?' Mä sanoin, että mennähän kattomaan! Semmoinen pieni monttu siellä on mettäs Siinä [kirjassa] oli Masan Grilli ja Ruukin runni ja Nokiotta! Ja sitten Ruonan muistomerkillä. Me kierrettiin kaikki! [Tilaisuus 5.]*

Alueelta alettiin kaivaa outoa kiveä jo 1700-luvulla. Silloin paikka tunnettiin nimellä Gambergin kaivos. Tukholmalaiset kauppiat M. H. Wahlberg ja Claes Bergh raportoivat esiintymistä vuorikollegiolle 1722. Seuraavana kesänä Bergh löysi Rasulan-Seppälän alueelta kapean kuparijuonteon, jonka pitoisuudeksi hän mittasi 27 %. Malmia nostettiin noin 500 tonnia. Yrittäjien velkaantumisen vuoksi toiminta loppui jo 1725. Esiintymää on tutkittu vielä pariinkin kertaan. Paikalta on tunnistettu kiillegneissia, fyllittia, useita kiisulajeja ja hopeaa. Yrityksistä huolimatta kuparia ei myöhemmin ole löydetty.<sup>99</sup>

Lions Club on myöhemmin kunnostanut aluetta, merkinnyt tien varteeseen opasteet, pumpannut veden pois vanhasta kuilusta ja puhdistanut pohjan. Alueella on yhä vanhaa kuparimalmin jätettä, porattuja kivenkappaleita ja erikoinen haju, jota kuvataan rikinkatkuiseksi. Magneettiset häiriöt ovat jopa 40 astetta.

*Kaikki kuortanelaiset ainakin tietää, kun puhutaan Ruukin runnista, että mikä se on.* [Maastokäynti 5.]

## LAJISTO

### ELÄIMET

Kuortaneen alueella sijaitsee useita kalaisia järviä. Suurimpia ovat Kuortaneenjärven lisäksi Kaarankajärvi, Kuhajärvi, Saarijärvi ja Porraslampi. Kuortaneenjärvi on yksi Etelä-Pohjanmaan suosituimmista virkistyskalastuskohteista hyvän sijaintinsa ja helppokulkuisuutensa vuoksi. Ratkaisevaa on tietenkin myös hyvä kalasto, jota pitkäjänteinen hoitokalastus on edelleen kohentanut. Järvestä tavataan ainakin 18 kalalajia. Eniten nostetaan kuhaa, särkeä ja lahnaa. Myös haukea ja ahventa saadaan runsaasti.<sup>100</sup>

<sup>97</sup> Virkkunen 1986, 17. Tarkempi luettelo löydöksistä, ks. Kotola s.a. 10.

<sup>98</sup> Tuomaala 1966, 16; Niemi 2012, 44.

<sup>99</sup> Pihasta pihaan. 2008, 45–147; Heikkilä 1992, 8–11.

<sup>100</sup> Tuhkanen 2006, 31–33.

*Siinä puhuu semmonen himouistelija, sata kuhaa on melekeen vetänyt uistimella tänä vuonna. [Naurua] Se merkittöo tälläsellem varmahan aika paljon, ja kyllä ittekkikalastan, ei siinä mitään. [Tilaisuus 5.]*

Keskusteluissa ja kotiseutuajelun yhteydessä puhe keskittyi hyötykaloihin. Lajeista mainittiin ahven, harjus, kirjolohi ja silakka kerran, hauki ja lohi kahdesti sekä kuha neljästi. Puhuttiin myös roskakalasta, joka ei kuitenkaan ole mikään erityinen kalalaji. Yleensä sillä tarkoitetaan särkikalajoja.

Lajeista mainittiin useimmiten kuha. Varsinaiseen kalastukseen liittyen se mainittiin vain kerran uistelun yhteydessä. Useammin puhuttiin ruuan raaka-aineesta, perinneruokaehdotuksista ja erityisesti kuhakeitosta. Kalan pyynti on silti olennainen osa Kuortanetta.

- *Kalaa ei oo näkynyt vielä yhdessäkään kuvassa vielä. Se on kuitenkin aika iso elementti tuolla.*
- *Nii-in, et joku kuha ja hauki ja tuon tyyppi-set olis varmaan niitä. [Tilaisuus 5.]*

Ravusta ei kotiseutukeskusteluissa puhuttu. Klemetti kertoo yllättyneensä, kun järven rantavesiin ilmestyi ”krapuja”. Hänen lapsuuteensa ravut eivät siis kuuluneet. Rapua on vahvistettu istutuksin, mutta kanta on alkanut pienentyä 1990-luvun puolivälin jälkeen. Rapukannan palauttamiseksi tehdään edelleen töitä.<sup>101</sup>

Kuortaneenjärven kalastoa on alettu seurata järjestelmällisesti vasta 2000-luvun alusta, mutta linnuista on kattavaa tietoa jo 1980-luvulta alkaen. Tutkittua tietoa pesimälinnuista löytyy vuosilta 2004 ja 2005, jolloin Esko Rajala on selvittänyt pesimälinnuston suuruutta Kuortaneenjärvellä. Järvellä pesii runsaasti rehevien vesien lintuja, ja lajisto on monipuolinen: haapana, jouhisorsa, heinätaavi, lapasorsa, silkkiuikku, härkälintu, kaulushaikara, ruskosuohaukka, luhtahuitti, nokikana ja pikku lokki. Suuren mökkitiheyden vuoksi lintujen on vaikea löytää rauhallista pesintäpaikkaa. Siksi pesintä jakautuu epätasaisesti. Lintujen suosiossa ovat rehevöityneet, matalat ja suojaisat paikat: tällainen on esimerkiksi Nisulan ranta Länsirannalla.<sup>102</sup>

Pesimälintujen lisäksi Kuortaneenjärvellä tavataan muuttajia. Kevätmuuttojen aikana vesilinnut pysähtyvät mieluusti Seurukselle ja Penalanlahdelle. Muuttopuuhat alkavat maaliskuun tienoilla ja jatkuvat toukokuulle. Laskennoissa

lintuja on tavattu runsaasti: vilkkaimpina iltoina esimerkiksi lokkeja on laskettu Porkkuslammelta yli puolitoista tuhatta ja sorsiakin pari sataa. Huh-tikuussa 2005 Kuhajärven tulvavesiltä laskettiin esimerkiksi 82 laulujoutsenta.<sup>103</sup>

Toinen tärkeä lintujärvi on Nisos, jonka linnustoa on seurattu yli 30 vuoden ajan. Tänä aikana järven linnusto on muuttunut: osaksi lintujen kannanvaihtelun ja osaksi järven liiallisen umpeenkasvun vuoksi. Nisoksella pesivät muun muassa laulujoutsen, silkkiuikku ja naurulokki. Silkkiuikkuja pesii Kuortaneenjärven alueella enemmän kuin missään Etelä-Pohjanmaalla. Naurulokki on suhteellisen uusi laji alueella. Sitä on tavattu vasta joitain vuosikymmeniä, mutta se on yleistynyt huimaa vauhtia. Toukokuussa 2011 niitä laskettiin lähes 3000 paria.<sup>104</sup>

Linnuston monipuolisuudesta ja runsaudesta huolimatta se ei keskusteluissa saanut juuri minkäänlaista sijaa. Yleensä puhuttiin lajia yksilöimättä yksinkertaisesti linnusta (kuudessa keskustelussa), kerran vesilinnusta. Luonnonlajeista mainittiin vain kerran harakka, käki ja sorsa sekä joutsen, joka olikin ainoa tarkempaa huomiota saanut lintulaji.

*Tuolla on tosiaan yks – joutsenpari. Se on tosta vähän matkaa eteenpäin, ihan tossa lä-täkön päässä. – Joka vuosi ne tulee siihen. Sama pari. Se on ihana, kun keväällä ensin saapuu tähän, ni syksyllä niitä on aika paljon tässä. [Maastokäynti 4.]*

Joutsenesta puhuttiin peräti neljässä tilaisuudessa, ja se olikin eniten huomiota saanut villi laji. Huomion kiinnittyminen juuri joutseneen on siinä mielessä ymmärrettävää, että laulujoutsenten kanta on ollut vuosi vuodelta kasvava. Syksyinen kokoontuminen alkaa syys-lokakuussa ja jatkuu vesistöjen jäätymiseen saakka. Joutsenparvien ruokailualueet vaihtelevat vuosittain eri rannoilla.<sup>105</sup> Syksyllä 2013 ne parveilivat Mäyrynlammen läheisyydessä. Suuria joutsenten muuttoparvia katsellessa on vaikea uskoa, että laji palasi miesmuistisen tauon jälkeen pesimään Kuortaneelle vasta 1990-luvun alussa.<sup>106</sup>

Aineiston lintumainintojen määrä kasvoi huomattavasti kotiseutuajelulla, johon osallistui aktiivinen lintuharrastaja. Nyt puheeksi tulivat haukka, joutsen, kerttu, koskikara, kottarainen, kurki, käki, lehtokerttu, metso, naakka, pääskynen, pöllö, räkättirastas, satakieli, sorsa, tikka, varis, vii-

<sup>101</sup> Tuhkanen 2006, 36–37; Mykrä 2013, 24.

<sup>102</sup> Rajala 2006, 40–43.

<sup>103</sup> Rajala 2006, 40–42.

<sup>104</sup> Mykrä 2013, 26; Rajala 2012, 462–463; Rajala 2006, 46.

<sup>105</sup> Rajala 2006, 47–48.

<sup>106</sup> Rajala 1999, 50.





Lehmiä Leppälänkylällä 15.10.2013. Kuva: Timo Suutari.

takerttunen ja viitasirkkalintu. Lisäksi puhuttiin yleisesti yölaulajista. Asianharrastajan ja yli sadan muun keskustelijan lajipuhunta on huomiota herättävän erilainen.

Myös muista eläimistä puhuessaan keskustelijat suosivat yleisempiä ilmauksia: puhuttiin eläimistä, elukoista ja eläinkunnasta. Kun lajit yksilöitiin tarkemmin, oli yleensä kyse tuholaisista (hiiri, kärpänä, rotta, käärme, hyttynen, sääski ja ötökkä). Kahdessa keskustelussa käsitelty majavakin otettiin esille nimenomaan haittaeläimenä. Kerrottiin, kuinka majavat olivat aiheuttaneet harmia Löyän suunnalla.

- *Siinä on toistasataa majavan kaatamaa puuta.*
- *Voi kauhia...*
- *Onko teillä majavia?*
- *No nyt ne on pikkuisen siirtynyt Kätjänjoelle päin, mutta nehän oli siinä ihan vastarannalla.*
- 
- *Siis mahottoman näköinen se alue, kun ne on jyrsinyt niitä. Aivan tuota uskomaton!*
- *Se on niinkun jonku pyörremyrskyn jäljiltä. Puut vaan on teräviä siellä maas. [Tilaisuus 11.]*

Kuortaneen hirvikanta on hyvä: syksyisen metsätyskauden jälkeen hirviä jää metsiin useita kymmeniä.<sup>107</sup> Hirvi mainittiinkin kolmessa keskustelussa ja kotiseutuajelulla, joka kerta metsästyksen yhteydessä. Tässä merkityksessä sitä ehdotettiin kotiseudun kuvaksikin: "*Varmaan pelto ja sitten siinä vois olla metsästäjä ja hirvi näkyis.*"<sup>108</sup> Ilmeisesti sitä ei ajatella ensisijaisesti liikenteen riskinä tai taimikoiden tuholaisena.

Kun hirvi ja peura mainittiin metsästyslajeina, ainoiksi villieläinmaininnoiksi jäivät oikeastaan vain karhu, nalle, ilves ja sauikko, jotka kaikki mainittiin pitäjän itäosassa.<sup>109</sup> Vaikuttaa ilmeiseltä, että Kuortaneenjärven ympäristön asukkaiden eläinsuhde painottuu voimakkaasti hyötyeläimiin. Villieläimille annettiin kaksi roolia: ne ovat riistaa ja tuholaisia. Hyttysten ja sääskien taaja esiintyminen asiansaastossa selittyy osin Mertajärven maastokäynnin sekä kotiseutuajelun Nurminien jalkautumiskohteella, joissa molemmissa riitti hyttysiä ja sääskiä kiusaksi saakka.

Koti- ja tuotantoeläimien joukko edustui keskusteluissa paljon kattavammin kuin villi lajisto. Mainittiin ajokoiria, emakko, hevonen (5), kana (3),

<sup>107</sup> Esim. 40 vuonna 2007. Rajala ja Rajala 2008, 375–376.

<sup>108</sup> Tilaisuus 9.

<sup>109</sup> Tilaisuudet 10 ja 11.



kanttura, kissa (2), koira (4), kukko (2), lammas, lehmä (10), lintukoira, mulli, porokoiria, porsas, possu, pukki, pystykorva (2), rotukoira, sika ja vuohi. Myös nimellä elukka viitattiin navetassa tai laitumella oleviin tuotantoeläimiin. Puheenvuoroissa korostui maatalouden rakennemuutos: tuotantoeläimiäkin näkee nykyään paljon harvemmin kuin ennen, ja muutos on ollut varsin nopea.

*Sellaanen kun rakennemuutos, niin kun esimerkiksi tässä 10–20 vuotta sitten oli joka taloos melekeen lehmiä, ja nyt ei oo kun kahdes paikas. Se on suuri muutos, ne pidettiin ennen pihalla lehmät, kesäaikanakin. Se on sillä laila paljion muuttunut.* [Tilaisuus 3.]

*Kyllä pitkään saa joskus ajaa, kun lehmiä näkee. Lehmiä ei enää näy.* [Tilaisuus 3.]

Eniten mainintoja saivat lehmät ja koirat. Karjalaidun kuuluu Kuortaneen maisemakuvaan, joskin useassa keskustelussa lehmien ulkolaiduntamisen pahoiteltiin nykyään vähentyneen. Koira mainittiin useimmiten lemmikkinä. Metsästämissen yhteydessäkin puhuttiin koirista, hyvän metsästyskoiran arvostuksesta: *”Meillä Ossi ainakin tunsu paremmin ajokoiran sukupuun kuin oman sukupuunsa.”*<sup>110</sup>

Lehmien ja koirien lisäksi puhetta riitti hevosista. Ne liittyivät usein vuosientakaisiin muisteluihin, esimerkiksi sota-aikojen kertomuksiin.

## KASVILLISUUS JA SIENET

Kuortaneenjärven yleisin vesikasvi on järvikorte. Muita yleisiä lajeja ovat järviruoko ja järvikaisla. Lisäksi lajistoon kuuluvat myös rantakukka, ulpukka, siimapalpakko ja erilaiset sarat.<sup>111</sup>

Kuivia kangasmetsiä hallitseva puulaji on mänty, marjoista tyypillisiä ovat puolukka ja mustikka, sammalista kerros- ja seinäsammal sekä jäkälä. Tuoreen kangasmetsän puulaji on kuusi, varpu-lajeista tyypillisiä ovat mustikka ja vanamo. Kuortaneen alueella lehdot ovat harvinaisempia, mutta soita on runsaasti. Alueen niityt ovat suurruoho- ja heinäniittyjä. Niillä kasvavat esimerkiksi nurmi-lauha, mesiangervo, maitohorsma, koiranputki, harakankello ja metsäkurjenpolvi. Entisten tervahautojen pohjien ja reunojen kasvillisuus on poikkeuksellisen rehevää.<sup>112</sup>

Kotiseutukeskustelujen kasvillisuusmaininnat liittyvät puihin ja metsiin, pensaisiin, kukkiin,

kasveihin, marjoihin sekä viljelykasveihin. Eniten mainintoja saivat puut ja metsät (18). Puulajeihin viittasivat haapa, kataja, koivu (3) ja koivunkannot, kuusi, kuusiaita, kuusikko (2), näreikkö, lehtipuu, lepikko, leppä (2), männikkö (4), mänty (4), mäntymetsä (4) ja tuomi. Muita puihin tai metsään viittaavia mainintoja ovat energiapuu, havut, metsikkö (3), oksa, polttopuu, puu (11), puusto (2), risu (3), risukko (3), ryteikkö ja varpu.

Puulajeista ylivoimaisesti suosituin on mänty. Mäntymetsä kuuluu olennaisesti monen keskustelijan kotiseudun kuvaan, ja onpa kaksi mäntyä noussut kotiseudun avainkohteiksikin: Kurkimänty Länsirannalta ja Piiskoomänty Salmelta.

Pensaista mainittiin karviais- ja tyrnipensas sekä vattupuska. Miltei oman luokkansa muodostavat pajukasvit: paju (3), pajuaita, pajukasvi, pajukko (3) ja pajupuska (2). Samoin pensaikeille löytyi monta mainintaa: pusikko (4), puska (6) ja puskikko. Pöpelikkö luonnehtinee sekä puita ja metsiä että pensaita.

Heinävärtisten ja muiden matalampien kasvien kohdalla ilmeni jälleen olennainen ero kotiseutukeskustelujen ja kotiseutuajelun esiintymien välillä. Keskusteluissa ei lajinimiä mainittu, ei villilajeja sen paremmin kuin puutarhalajejakaan. Mainituiksi tulivat vain kukka ja kukkapenkki sekä suuri määrä heiniä ja ruohoja: heinikko, heinä (2), nurmikenttä, nurmikko ja ruoho. Vesikasvikasviluettelo on yhtä ympäröivä: järviheinä, kaisla (4), kaislikko (2) ja rantapusikko.

Ajelulle osallistui luontoharrastajia, ja lajinimistö oli sen mukaista, monipuolista ja tarkkaa: huopakeltana, kielo, kissankäpälä, metsäkurjenpolvi, tulppaani, ketonoidanlukko [saniaislaji], lupiini, neliapila, nokkonen, pölkkyruoho, sammal ja vuohenputki. Lääkekasveista, kulttuurilajeista sekä valtaajakasveistakin keskusteltiin. Vaikka lajikirjo on alueella valtava, arkikäytössä oleva sanasto on kuortanelaisilla varsin ohut. Puhutaan puista, kasveista ja kukista. Tarkempaa erittelyä ei tehdä. Tässä kohden eroa ei ilmennyt myöskään järven lähiympäristön ja etäisempien alueiden välillä.

Mistä lajeista keskusteluissa siis puhuttiin tarkemmin? Huomiota saivat hyötykasvit: viljat, kaura, kaurapello, peruna (3), ruis ja pellava. Marjoista nostettiin esiin lakka (2), mustikka (3), puolukka (2) sekä tyrni. Eräässä keskustelussa pohdittiin, onko Pohjanmaalla syytä puhua lakoista vai valokeista:

– *Mitä sä poimit, sitä valokkeja vai?*

– *Valokkia.*

– *Vai lakkojako ne on?*

– *Ei, valokki se on Pohjanmaalla.* [Tilaisuus 8.]

<sup>110</sup> Maastokäynti 5.

<sup>111</sup> Kotola ja Rajala 2006, 52–54; Mykrä 2013, 24.

<sup>112</sup> Koivisto ja Kullas 2011, 13; *Pihasta pihaan* 2008, 372.

Sienilajeista mainittiin vain kanttarelli – sek in ajelulla. Muutoin sieniin viitattiin neljästi, mutta keskustelu liikkui ruokakäytön sijaan homesienis- tössä. Kotiseutuajelulla osallistujat pohtivat kuor- tanelaiden suhdetta sieniin:

- *Eikö kuortanelaiset oo näitä, niinku sie- niäkin oppinut vasta karjalaasten mallista käyttämään?*
- *Se on totta, joo.*
- –
- *Kyllä se on täällä ihan yleistä, että harva tietää, – – – kun korkeintaan kanttarellin.* [Maastokäynti 5.]

## LUONTOSUHTEeseen LIITTYVIÄ SYVÄRAKENTEITA

Syvärakenne on historiatieteiden käyttämä käsite. Sillä tarkoitetaan tavallisesti historiassa ilmeneviä rakenteita, joiden olemassaolosta, tarkoituksesta ja syistä ihmisillä ei ole tarkkaa käsitystä. Aina he eivät ole edes tietoisia rakenteen olemassaolosta. Silti se vaikuttaa yhteisön toimintaan, mahdol- lisuuksiin, valintoihin ja käsityksiin. Rakenteet voivat olla esimerkiksi institutionalisoituneita hallinnollisia rakenteita, jotka periytyvät ehkä hy- vinkin kaukaa menneiltä sukupolvilta. Instituutio on jossain menneisyydessä muodostunut. Tuntuu siltä, että yksittäinen ihminen ei voi siihen juu- ri vaikuttaa. Yleensä sitä ei kyseenalaisteta eikä aina huomatakaan. Tällaisia ovat tälläkin hetkellä esimerkiksi omistusoikeus, avioliitto tai vaikkapa käsitys siitä, että voi olla olemassa valtioita ja kau- punkeja. Rakenteita ei ole kukaan asettanut, sää- tänyt tai päättänyt, mutta niitä noudatetaan ja ne ovat hyvin pitkäkestoisia.

Syvärakenteisiin luetaan tavallisesti myös ajat- telutapojen välittyminen historiassa. Tässä yhtey- dessä puhutaan myös historian pohjavirtauksis- ta. Ajatuksena on, että jossain arkitodellisuuden pinnan alla on yleisesti vaikuttava rakenne, joka saa kunakin aikana omanlaisiaan ilmenemis- muotoja. Esimerkiksi voidaan ajatella, että poh- jalaistalonpoikien itsenäisyyspyrkimys ilmeni jo nuijasodassa. 1800-luvun alussa se synnytti olter- mannilaitoksen, ja samoille alueille kehittyi poik- keuksellisen vahva kylätoimintaliike 1980-luvulla.

Yhden mahdollisen syvärakenteen äärelle päästiin juuri edellisen luvun lopussa. Kuorta- neenjärven ympäristön asukkaiden luontosuhteen hyöty- ja tuotantolajipainotteisuus ei ole syntynyt tyhjästä. Sen täytyy olla varhaisempien sukupol- vien perintöä, ja se voidaan perustella. Kun tällä

seudulla elää, kotieläinten ja hyötykasvien nimillä pärjää. Muita kasveja ja eläimiä ei tarvitse tunnis- taa – sienistä puhumattakaan. Pitää erottaa leh- mä, hevonen, kana ja parikymmentä muuta lajia. Loput ovat lintuja, eläimiä, heiniä, puskia, puita, sienia. Tämä riittää arkiseen käyttöön. Kyse on sii- tä, miten kotona ja kotiseudulla (meillä päin) asi- oista puhutaan. Sanoja, sekä yleis- että erisnimiä, syntyy niihin asiayhteyksiin, joita tarvitaan, jotka ovat keskeisiä ja joista puhutaan paljon.

Kotiseutukeskustelujen lajisuhdetta havainnol- listaa oheinen sanapilvi, joka on toteutettu Wordle- ohjelmistolla. Selvyiden vuoksi se on koottu siten, että mukana ovat kaikki kotiseutukeskusteluissa ja maastokäynneillä esiintyneet sanojen maininnat. Sanan koko kuvaa sen esiintymistiheyttä keskus- teluissa, joihin osallistui 116 ihmistä.

## MAANTIETEELLINEN ASEMOITUMINEN

Kuortanelaiset tuntevat hyvin lohkaisun Kuorta- neenjärven merkityksestä. *”Maailma on sellaa- ne vähä leviee paikka siinä Kuortaneenjärven ympärillä.”*<sup>113</sup> Sanonta toistettiin monessa eri muo- dossa, ja sen alkuperästäkin keskustelijoilla oli kirjavia käsityksiä. Joku oli oppinut sen vanhasta maakuntakirjasta: *”että Etelä-Pohjanmaa on laaja alue Kuortaneenjärven ympärillä.”*<sup>114</sup> Hänestä sa- nonnassa oli pysäyttävää erityisesti se, että Kuor- tane on nostettu siinä niin tärkeäksi koko maakun- nan muodostumiselle. Ruonalla sanonta pantiin Kosti Rasinperän nimiin, ja Salmella tiedettiin, että Pertti Peltokangas oli käyttänyt sitä yliopistol- la esitelmässään.<sup>115</sup> Yleensä sanonta pannaan Kle- metin nimiin.

*Se Pertti Peltokangas, se oli Helsingin yliopis- tos. Siellä oli Pohjalaisen osakunnan tilaisuus- dessa. Se sitte siellä niin alusti sen homman, ja se kuvaaili sitte Kuortaneen, Etelä-Pohjan- maan aluetta, että mihinkä se rajoottuu. Se sano, että se on Kuortaneenjärven ympärillä on huomattavan suuri maa-alue. Siitähän ne oli vihastunu sille toiset pohjalaaset, jotta mi- tenkä se on maharollista, jotta se Kuortaneen- järvi ny olis sitte se keskeinen paikka.* [Tilai- suus 3.]

Kuuluisassa lausahduksessa koko Etelä-Pohjan- maa määritetty Klemetin kotijärven mukaan. Tuskinpa sanoja on lohkaisuaan väitelluseeksi tarkoittanut. Kyseessä on hyperbola, tehokeino-

<sup>113</sup> Tilaisuus 1.

<sup>114</sup> Tilaisuus 7.

<sup>115</sup> Kuortanes-Seuran joulu 1965 kertoo, että Heimo Vesteri esitti määritelmän Osakunnan fuksiaississa. Ks. Vesteri 1965, 24.



*kaan Kuortane ainakin mun kuvailussani on pysyvästi paikallaan.* [Tilaisuus 11.]

Tunnustetaan myös se, että ”suomenselkämäisyys” vahvistuu edelleen Töysään ja Lehtimäelle mentäessä.

Kuortane kuuluu nykymuotoiseen Etelä-Pohjanmaan poliittis-hallinnolliseen maakuntaan. Hallinnollisella maakunnalla on suuri merkitys sille, mihin asukkaat kokevat kuuluvansa, sillä monet päivittäiseen elämään liittyvät toimet järjestetään maakunnan sisällä joko kuntana, kuntayhtyminä tai maakuntana. Mutta hallinto on vain yksi näkökulma kotiseutukokemuksen muodostumiseen. Suuri merkitys on myös luonnon- ja kulttuurimaisemilla sekä kulttuurisen ja sosiaalisen yhteyden kokemuksilla.

Suomi jaetaan kymmeneen maisemamaakuntaan. Pohjanmaan maisemamaakunta on pohjalaista lakeutta tyypillisimmillään, tasaisten jokilakeuksien kansallismaisemaa. Kuortaneenjärven ympäristössä on voimakkaita pohjalaisia maisemapiirteitä, mutta pääosin Kuortane asettuu kuitenkin Suomenselän maisemamaakunnan läntiseen reunaan. Suomenselkä on karu, laakea vedenjakajaseutu Pohjanmaan ja Itäisen Järvi-Suomen välissä.<sup>117</sup> Suurin piirtein tätä tarkoittavat myös kuortanelaiset kertoessaan, että

*Eihän tää edusta lakeutta sinänsä. Kyllä tää on vähän siinä ulkokehällä.* [Tilaisuus 2.]

Kuortaneella korostetaan mieluusti oman kotiseudun erityislaatuisuutta suhteessa muuhun Pohjanmaahan. Esimerkiksi Kirkkorantaa verrataan maakunnan muihin kohteisiin:

*Ei ole muualla tällaisia hiekkarantoja. Ne on rakennettu ja Hirvijärviä tai näitä tekoaltaita tai sitten pieniä järviä. Alajärvellä – on järviä, vaikka sielläkin on hiekkarantoja, mutta ne on ruohoisia. Ne ei ole noin isoja. Se on hyvin pieni esimerkiksi se Lassinranta, mikä on mun kotikylässä. Niin se on hyvin pieni, ja nyt se on kans ruohottunut. Mutta tällaisia oikein tuollaisia hiekkarantoja ei oo. Muuta kun Kalajoki on seuraava. Ja se on meri.* [Tilaisuus 1.]

Kirkkorannan erityisyys korostuu, kun katsotaan Etelä-Pohjanmaalle. Vasta merenrannalta löytyy sopiva vertailukohta. Suomenselän maisemamaakunnassa hiekkarannat eivät ole yhtä harvinaisia. Ähtärinreitillä on monia pitkiä hiekkarantoja: Raatikka Niemisvedellä, Tervashiekka Ähtärinjär-

vellä, Väliveden Pitkähiekkajärvi ja Peränteen Punkaharju. Virroilla on kuulu ranta-alue, jonka nimenäkin on Hiekkaranta. Vertailukohtia löytyy paljon Kalajokea lähempää. Tässä seurassa Kirkkoranta näyttäytyy oikeastaan maisemamaakuntansa mukaisena luontokohteena. Tällaisista yhteneväisyyksistä huolimatta kuortanelaiset samastuvat voimakkaasti Etelä-Pohjanmaan suuntaan.

Suomenselkä on enemmän kuin vedenjakaja. Siinä yhdistyy monia luonnon ja kulttuurin erityispiirteitä. Eri suunnista tullut asutus ja elintapojen erot ovat säilyneet ja vahvistuneet vuosisatojen aikana. Täällä kulkee myös eteläpohjalaisen ja savolaiskiilan välinen murreraja samoin kuin monien kansatieteellisten esiintymien rajat. Kuortanelaiset ovat hyvin tietoisia näistä rajoista ja asemastaan kahden alueen välimailla. Suomenselkään kotiseudun liittävät monet maisemapiirteet; voimakkaimmin erottavana tekijänä nähdään murre, jossain määrin myös luonteenpiirteet. Monet haluavat olla pohjalaisempia kuin ne ihan oikeat eteläpohjalaiset ja ainakin eteläpohjalaisempia kuin muut pohjalaiset – siis ne, jotka asuvat Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla tai vielä kaukaisemmissa pohjalaismakunnissa.

*Mulle kans kun joku tuolla sanoi että 'ai me ollaan molemmat pohjalaisia', ja mä kysyin, että 'ai niin mistäs sä olitkaan?' niin se oli jostakin Raahesta! Ja mä sanoin, että eei, että sehän on Pohjois-Pohjanmaata'! – Mä oon Etelä-Pohjanmaalta, eli tässä on suuri ero, jonka minä aina haluan sanoa.* [Tilaisuus 1.]

*Kaikki pohjalaisuuteen liittyvät kliseet, ne on eteläpohjalaisten ei keski- tai pohjoispohjalaisten.* [Tilaisuus 1.]

Kuortaneenjärven kotiseutualueella vaikuttaa läpitunkevasti seudun maantieteellistä dualismia korostava syvärakenne. Kuortanelaiset kiinnittyvät ja jopa tarrautuvat voimakkaasti Etelä-Pohjanmaan suuntaan. Sinne johtavat ja vetävät monet historian voimat: sieltä ovat pääosin tulleet asutus, murre ja perinteet. Samalla nähdään, että monet maisemalliset tyypipiirteet yhdistävät alueen osaksi Suomenselkää. Monet asiat tulevat helpommin ymmärrettäviksi, jos tunnistaa tämän kaksijakoisuuden. Ollaan vaihettuma-alueella, mutta kuitenkin perusluonteelta ja suuntautumiseltaan pohjalaisia.

<sup>117</sup> Terävinen 2003, 59–60.



## SIISTEYS JA MAISEMIEN AVARUUS

Savolaiselle maaseutu merkitsee haja-asutusta metsän suojissa. Eteläpohjalaista käsitystä hallitsee maiseman avaruus, jossa naapurit näkyvät, eikä yksityisyyskään ole ihan rikkumaton.

*Itäsuomalaisena mä odotan, että milloin se maaseutu alkaa, milloin ne metät ja sieltä talot. Mut nyt mä oon jo tottunut tähän maisemaan. Ja se omia sukulaisia, jotka on käynyt täällä jonkun verran, niin aina niitä hämmästyttää tää – –, ettei siellä ole yksin, ettei voi sinne kulman taakse mennä aamulla pissalle; että näkyy vielä naapureihin. Itä-Suomessa on toisin sillä lailla mettän keskellä.* [Tilaisuus 8.]

Kuortaneenjärven ympärillä maisematyyppi tukee eteläpohjalaista ajattelutapaa. Sitä kuvaa myös Klemetti kirjoituksessaan ”Että kirkko näkyy”, jossa isäntä hakkauttaa metsän pois saadakseen kotoaan suoran näkymän kirkolle.<sup>118</sup> Avaruuden tavoittelu on Kuortaneella vallitseva tyyli, vaikka alueen itäosassa sekä metsien rakenne että talojen sijoittuminen saavat jo savolaistakin sävyä. Kaikkia keskusteluja yhdistävä ympäristönhoidollinen teema oli pyrkimys avariin maisemiin.

*Se mua häirihtee, että kun kiertää pyörällä Kuortaneenjärven ympäri, – – kaikista paikoista ei enää näy järveä. – – Että kun olis hoidettu viljelymaisema, niin kun se on ollut perinteisesti, niin se olis!* [Tilaisuus 1.]

*Ennenhän – – lampaista ja kaikkia pidettiin – – rannalla. Ja sitten ei ne puskittunut, niin kun nykyisin tai vesakoitunut. Kukaan ei puhdistanut niitä. Olis se paljon kivemman näköinen, kun ne puhdistetahan.* [Tilaisuus 3.]

*Se olis suositeltavaa kyllä, että se maisema näkyis tähän Länsirannantiellekki, järvelle. Eikä olis se heinikko sinne sadan metrin päähän järvelle päin.* [Tilaisuus 5.]

Lakeuden kaipuu näkyi myös käytetyssä sanastossa: Kuortaneenjärven ympärillä käydyissä kotiseutukeskusteluissa toistuivat sellaiset kasvillisuuden nimet kuin puska, pusikko, risukko ja pöpelikkö. Ulkopuolinen saisi keskusteluista helposti sen käsityksen, että Kuortaneenjärvi on juuri nyt peitymässä puuston varjoon ja kasvamassa umpeen. Rantojen pusikoituminen häiritsee yhtä lailla myös muiden järvien asukkaita.

*Kun sais tuon Kuhajärven ympäristön kaikki risut pois, niin se olis komian näkööne. – – Se on Kuortaneenjärven kohralla ihan sama juttu. Kaislikko lisääntyy.* [Tilaisuus 4.]

*Oikeestansa ei tarttisi oikeen paljon rantapusikkoja lisätä, ei nää kohta järveä. Se on mun mielestä aika kiusallista. Ja nykki on aika pitkältä – – tuolta etelästä päin tätä rantapusikkkoa, ranta puskittunut. Mutta näkyy nyt vielä toki lampi ja järvi* [Mäyrynlampi ja Kuhajärvi]. [Tilaisuus 4.]

Kuortanelaisen käsityksen mukaan ranta on hyvännäköinen, kun siinä ei kasva mitään. Tämä ei tarkoita pelkästään kaislikon ja vesikasvien tai rantapajukon raivaamista vaan myös rantapuuston poistamista. Rantapuiden istuttajia paheksutaan.

*Kun tullaan pohjoisesta Mustapäänkirkolle päin, niin se on ranta aivan pusikkoa. Siitei paljon näy. Ja ne uudetkin talot on laittanut puita niin paljon, että ei meiltä näe järvelle enää.* [Tilaisuus 1.]

Maisemien umpeenkasvu ja maiseman yksipuolistuminen on yksi kulttuurimaiseman todellisista uhkatekijöistä, joka on tunnistettu myös maisemanhoitosuunnitelmassa. Pusikoitumisen ohella suunnitelma kiinnittää tässä yhteydessä huomiota myös rantarakentamisen kasvuun ja maisemien yleisen pienipiirteisyyden häviämiseen.<sup>119</sup> Tällä tarkoitetaan kulttuurimaiseman yksityiskohtien, kuten latojen, aitojen ja heinäseipäiden katoamista. Se ei kuitenkaan huolestuttanut keskustelijoita.

Keskusteluissa ei puhuttu kertaakaan järven ja joenrantojen suojapuustosta tai maisemoinnista kasvattamalla rantakoivuja ja räystäspuita suojaamaan tuulelta ja hallalta. Ei myöskään puhuttu yksityisyyden suojasta tai rakennusten maisemoinnista, niin että ne eivät loistaisi järven selälle ja tarjoaisivat yksityisyyttä rannan asukkaille. Kuortaneella rannan yli pitää näkyä: tieltä järvelle ja järveltä tielle. Ohjenuorana on avaruus: maisemaa ei saa katkaista, katse ei saa pökätä.

Keskustelijat valottavat ajattelutapaansa monin esimerkein. Konttelin talojen kohdalta ajattelulle haetaan tukea vanhoista valokuvista.

*20-luvulla näkyi järven suunnalta, ei mitään puskaa. Kaikki ulkorakennukset näkyi ja kolme taloa. Nyt ei näy siitä samasta paikkaa, kun ottaa valokuvan, pikkuisen rakennuksen*

<sup>118</sup> Klemetti 1943, 248.

<sup>119</sup> Jaakkola ym. 2000, 15.

*ylänurkkaa. Niin paljon on puskaa ympärillä. Se oli kaikkeen kuvaavin siitä, miten tää on muuttunut tää maisema.* [Tilaisuus 1.]

Avaruutta suosiva maisemien kauneusihanne periytyy kaukaa tervakulttuurin ajalta. 1800-luvun alun maisema oli erittäin avoin. Puuta käytettiin paljon, ja se otettiin mahdollisimman läheltä. Metsänuudistukseen pakottavaa lainsäädäntöä ei vielä ollut. Rannat pysyivät auki uittojen ja rannassa laiduntavan karjan voimalla. Se näkyy vielä 1900-luvun alun vanhoissa valokuvissa: Salmen ja Ruonan mäet ovat puuttomia. Kirkko seisoo taimikossa. Nurminiemi: puuton kukkula. Tällaista maisemaa synnyttävät elinkeinot ja instituutiot ovat kadonneet, mutta avaruutta suosiva kauneusihanne on jäänyt elämään kotiseudun avainmaisemien kohdalla.

*Viihtyisyyteen on niin aivan ratkaiseva merkitys, notta maisemaa on hoirettu. Mettät on hoiretun näköösiä, ja ei oo pajupuskiä peltojen reunois ja näin pois päin.* [Tilaisuus 11.]

Esimerkkinä ympäristön tilan huononemisesta keskustelijat mainitsivat lähes poikkeuksetta puskikoitumisen. Ympäristöstä huolehtiminen oli yksi

yleisimmistä vastauksista, kun keskustelijoilta tiedusteltiin tapoja toimia kotiseutunsa hyväksi. Sillä tarkoitetaan roskien ja pusikoiden raivaamista sekä paikkojen kunnostamista. Esimerkillisinä mainittiin Kuortanes-Seuran työ museoalueella, Ruonan ringin suorittama rantojen niittäminen ja Mäyryn kyläseuran siivoustempaus Kantatie 66:lla.

*Että pitää huolta ja kunnos. Ettei ränsty. Ja pitää olla valamis tekemään kotiseutunsa etehen jotakin, mitä osaa. Vaikkei niin osaasi-kaan.* [Tilaisuus 1.]

*Ne on hienoja ne siistit rannat ja hyvin hoidetut. Paljon mieluummin mää niitä kattelen, kun puskikoita siellä, joille ei oo tapahtunut mitään.* [Tilaisuus 5.]

*Risukökkiä sais järjestää useammin.* [Tilaisuus 4.]

Avaruutta suosivasta maisemaihanteesta on lyhyt askel yleiseen siisteyden ja puhtauden ihanteeseen. Sekin puoli tuli keskusteluaineistossa näkyviin. Puhtaanapitokin mainittiin mahdollisuutena toimia kotiseudun hyväksi. Avaruus, siisteys ja puhtaus sopivat yhteen ja täydentävät toisiaan.



Piskoomänty Salmen kylässä. Kuva: Markku Honkola.



# RAKENNETTU YMPÄRISTÖ KUORTANELAISTEN KOTISEUDUSSA

*Eikö ne oo nämä kaksfooninkiset talot sellaisia, joita pitää kunnostaa, niin paljo, jotta ne säilyy?* [Tilaisuus 5.]

## POHJALAISTALOT

Kuortanelaisen rakennetun maiseman osatekijöistä ensimmäinen ja yksi ylitse muiden on pohjalainen talonpoikaistalo. Vaikka kotiseudunkuvaus aloitettaisiin luonnonmaisemasta, sitä täydenne-tään jo seuraavassa virkkeessä pohjalaistalolla, tyy-pillisimmillään kaksikerroksisella eli kaksifooninkisella talolla. On vaikea kuvitella Kuortaneen maiseman kuvausta ilman kaksi- ja puolitoistakerroksisia pohjalaistaloja. Tällainen on alueen kuva myös tutkimuskirjallisuudessa, esimerkiksi Toivo Vuorelan väitöskirjassa, joka on johtava Etelä-Pohjanmaan kansanrakennuksia kuvaava teos.

*Rakennusta ulkoapäin tarkasteltaessa huomio kiintyy sen suhdakkaasti tasapainotettuun muotoon ja kiinteästi hallittuihin suhteisiin, mistä kauniita näytteitä tarjoavat varsinkin tyyppin kuortanelaiset edustajat. Tällainen rakennus on tavallisesti suunniteltu ylöspäin leveneväksi, mikä vähentää sen massiivisuuden vaikutusta ja tekee kookkaan rakennuksen ikään kuin solakammaksi; rakennus on silloin liuha eli illo.* [Vuorela 1949, 56]

Tällaisena pohjalaistalo myös Kuortaneella mieluiten muistetaan: solakasti liuha kuten Viitalan talo. Monet Kuortaneelta otetut esimerkit ovat keskeisessä osassa Vuorelan laatimassa eteläpohjalaisen talonpoikaistalon esityksessä: huonejärjestys Mäki-Kokkilasta ja Mustapäästä, kuisti Nisulasta, vellikello Mäki-Rasinperältä. Seurasaaren ulkomuseossa eteläpohjalaista taloa edustaa Salmen kylältä siirretty Kurssin päärakennus, jonka huonejärjestys ja asumistapa ovat perusteellisesti esitettyinä alan kirjallisuudessa.<sup>120</sup> Kaksifooninkinen pohjalaistalo on kuvailtu tiedeyhteisölle kuortanelaisin esimerkein.

Itse asiassa koko pohjalaistalon käsite rakentuu kirjallisuudessa esimerkkien varaan. Yleisesti hyväksyttyä sanakirjamääritelmää ei ole. Vuorela nosti esiin joitakin pohjalaisten asuinrakennusten tuntomerkkejä (liuhat seinät, huonejärjestys, päätykolmiot, kuistit). Samat tyyppillisyydet toistuvat myös uusimmassa pohjalaistalokirjallisuudessa.<sup>121</sup> Alueellinen vaihtelu on huomattavaa, ja yhden pitäjän sisälläkin on tehty ilmeeltään hyvin erilaisia talonpoikaistaloja, niin myös Kuortaneella.

Alueen asutus tuli ensiksi nimenomaan Kuortaneenjärven ympärille, ensimmäisenä kohosi Maunuksen talo. Vuoden 1549 manttaaliluettelosta löytyvät sen lisäksi Salmi, Haapala ja Ruona. Näistä versoi 1700-luvun loppuun mennessä 87 taloa.<sup>122</sup> Asutus tiheni, kun kantatiloja alettiin asua kahdessa tai useammassa talossa, jotka myöhemmin irtosivat omiksi tiloikseen. Näin järven ympärille syntyi muutaman talon ketjuja Maunuksia, Salmia, Kontteleita ja Honkoloita jotka erotettiin toisistaan vedenjuoksuun viittaavalla etuliitteellä Ala-, Keski- tai Yli-. Aivan samalla tavalla nousivat Kuhajärven ympärille Kuhat, Hynnilit ja Mäyryt. Jos talonmuodostus tapahtui rannasta pois päin, otettiin käyttöön vielä muita etuliitteitä: Ranta-, Mäki- ja Latva-. Siksi Kuortaneen nimistö on täynnä Yli-Mäyryjä, Ranta-Porkkusia, Ala-Salmia ja Mäki-Kokkiloita.<sup>123</sup> Kuortaneella sanotaan, että hyvästä nimestä kannattaa pitää kiinni.

*Kun on hyvä nimi talolla, niin siitä piretähän kiinni, jotta täs on ny Kokkila: on Uusi-Kokkila, pelekkä Kokkila, Mäki-Kokkila, Yli-Kokkila, Syrjä-Kokkila.* [Maastokäynti 5.]

Lapuanjoella on ollut ohjaava vaikutus talojen leviämiseen. Runsaasti asutusta on sen lisäksi vain Kuortaneenjärven laskevan Kaarankajoen varrella Leppälässä. Muualla asutus keskittyy Suomen-selän reunamien pienten järvien ympärille raivaetuille peltoaukioille.<sup>124</sup>

<sup>121</sup> Lång-Kivilinna 2011, 18–19.

<sup>122</sup> Luettelo, ks. Honkola 1987, 36–37.

<sup>123</sup> Asutuksesta tarkemmin: isäntäluettelot ks. Kojonen 1968; Mäyry, Ruismäki, Isomäki ks. *Pirähty puheelle* 2000, 14–61; Länsiranta ks. *Pihasta pihaan* 2008, 12–64; Ruona ks. *Ruona* 2013, 48–56.

<sup>124</sup> Sippola 1968, 228.

<sup>120</sup> Vuorela 1949, 36, 37, 71, 73; Rinta-Paavola 1967, 147–162

Ensimmäiset rakennukset olivat saunoja ja savupirttejä, mahdollisesti sellaisia kuin 1600-luvulta peräisin oleva Märijärven savupirtti, joka siirrettiin talomuseolle 1965–66.<sup>125</sup> Sellaisissa eivät ole talolliset asuneet vuosisatoihin. Parempia – suorastaan komeita – rakennuksia on noussut sijaan. Talojen asemointi muutaman talon ketjuiksi on yhä jäljellä, esimerkiksi Ala-, Keski- ja Yli-Kontteli sekä Länsirannantien toisella puolen, etäämpänä rannasta vielä Latva-Kontteli. Kuortanelaisen asuinalueen perinteinen nimi ”piha” tarkoittaa alun perin juuri tällaista muutaman talon haja ryhmää. Tavallisesti alkuperäinen ketjurakenne on kuitenkin hämärtynyt tai kokonaan kadonnut. Syynä ovat myöhempi uudisrakentaminen sekä vanhojen rakennusten siirtäminen uusiin paikkoihin, joka on ollut pohjalaistalojen rakentamiskulttuuriin kuuluva ilmiö, pikemmin sääntö kuin poikkeus. Niinpä esimerkiksi kaikki Honkolanpihan ja Seppälänpihan vanhat talonpoikaistalot on siirretty, viimeksi Yli-Honkola peräti Nurmoon asti vuonna 2007, mutta muutkin alemmaa järven rannalta nykyisille sijoilleen.<sup>126</sup>

Pohjalaistalot kertovat tervakulttuurin tuomasta vauraudesta. Ne kehittyivät juuri sinä aikana, jolloin tervan kysyntä kasvoi ja sen reaaliarvo moninkertaistui. Elettiin suurten merisotien ja purjelaiva-armeijoiden aikaa. Tervasta tuli todella arvokasta. Vuonna 1730 tervatynnyrillä sai yhden suolatynnyrin, mutta 1780 jo kuusi.<sup>127</sup> Tervarahat näkyvät 1700-luvun lopun talonpoikaiskulttuurissa.

*Kuortaneella on ollu ennen näitä kaksfooninkisia taloja paljon enempi, kuin mitä niitä nyt on. Ne on aikanansa tervanpoltolla ansaattu ja rakennettu. Että sen takia niit on.* [Tilaisuus 3.]

*Täskin on hyvä esimerkki: naapuri ja meidän tuo päärakennus, niin siinä on tuota isännät kilipaalleet aikoonaan, notta kumpi teköö komiemman taloon, ja naapuri on vetänyt pitemmän korren. Siitei pääse mihinkään* [Tilaisuus 11.]

Tervan korkean arvon aikaan on rakennettu moni esimerkillisenä pidetty talo, esimerkiksi Ylinen (1781) ja Kurssi (n. 1770).<sup>128</sup> Samassa vaiheessa kohosivat astetta koreammaksi myös puusepän työt: pihapiirin rakennustaiteellisiin yksityiskohtiin ja

huonekaluihin paneuduttiin huolellisesti. Esimerkiksi kustavilaisen ajan nurkkakaapit kirjaimellisesti nousivat kaksiosaisiksi ja niiden koristelu lisääntyi.<sup>129</sup> Varallisuuden kasvu näkyi sekä pihalla että pirtissä.

Viimeinen suuri tervasuhdanne koettiin USA:n sisällissodan aikaan. Silloin tervan hinta nelinkertaistui, kuten myös tervanpoltto. Kuortanelaiset ehtivät hyötymään suhdanteesta, vaikka se lopuikin lyhyeen rauhan tultua 1865. Tampereen yliopiston tallentamien muistitietojen mukaan monia Kuortaneen haudoista on poltettu viimeksi juuri 1860-luvulla. Tällaisia ovat esimerkiksi Patis-kan hauta ja Maanuksen hauta.<sup>130</sup> Tälläkin kertaa varallisuus korotti myös asumisen laatua. Tehtiin suurempaa ja korkeampaa.

Myös turistin silmä hakeutuu helposti komeisiin ikkunariveihin. Kaksifooninkisen kohdalla on melkein pakko höllätä kaasujalkaa ja laskea ikkunaparit. Moni muualta muuttanut tunnustaa tul- leensa juuri näiden talojen vetämänä. Ne kertovat vauraudesta, monien mielestä myös komeilunha- lusta ja rehvakkuudesta.

*Sen takia tällä ollaan mahtavia ja täällä se rik-  
kaus näkyy, että kun on sitä tervaa poltettu.*  
[Tilaisuus 1.]

- *Kyllä ne uhoo. Ne tekee ikkunoitakin niin  
monta, että valeikkunoota, jotta olis paljo*
- *Niin joo, kenellä on komiempi taloo.* [Tilai-  
suus 8.]

Mutta pohjalaistaloihin voidaan ottaa toinenkin näkökulma.

*Hei: onkse komiaa? Jos kelataan meidän his-  
toriaa taaksepäin. Ajatelkaa: kaikki perheet,  
ne on ollut perhekuntia. On ollut ydinperhe, he  
vanhenevat, he ovat jääneet saman katon alle,  
saman katon alla kahdessa kerroksessa kol-  
mekin sukupolvea ollu yhtä aikaa saman ka-  
ton alla, ellei neljä. Se ei ole pelkkää komeutta,  
se on taloudellisuutta.* [Tilaisuus 1.]

Pohjalaistaloja on Kuortaneella tiheämmässä kuin missään muualla. Suurin osa Kuortaneenjärven ja Kuhajärven ympäristöstä kuuluu valtakunnalli- sesti arvokkaaseen kulttuurimaisemaan.

Talonpoikaistaloja on tasaisesti järvien ym- päriällä, eniten Ruonanmäellä. Kuortaneen poh-

<sup>125</sup> Mäki-Hallila 1966, 4.

<sup>126</sup> Pihasta pihaan 2008, 250–251.

<sup>127</sup> Alanen 1968, 22, 61.

<sup>128</sup> Rinta-Paavola 1968, 149; Museoviraston rakennusperintörekis-  
teri.

<sup>129</sup> Mäkelä 2004, 71, 75.

<sup>130</sup> Alanen 1968, 32, 36.

jalaistalojen kokonaismäärää ei kukaan tiedä. Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo on inventoinut Kuortaneen asuinrakennuksia 2000-luvulla, mutta tätä kirjoitettaessa inventointi kattaa vasta Kuortaneenjärven eteläpuolen.<sup>131</sup>

1980-luvun alussa puhuttiin 174 jäljellä olevasta kaksifooninkisesta. Etelä-Pohjanmaan kulttuurirympäristöohjelmassa annetaan summittainen luku: noin kaksi sataa.<sup>132</sup> Keskusteluissa esitettiin monenlaisia arvioita.

*Tässä niitä [pohjalaistaloja] on kuus-seitsemän-kaheksan, melkein kymmenen pienellä alueella. Kyllä. Uus-Kokkila, Knuuttilat, Hakila, Syrjä-Kokkila, Mäki-Kokkila, Keski-Ruona, mitä vielä?* [Maastokäynti 1.]

*Löydettiin kolomekytä, kolktyviiskö niitä oli? Yli satavuotiasta pohjalaistaloa täältä Ruonalta.* [Tilaisuus 2.]

*Suomessa on katteltu kaksifooninkisia taloja, niin Kuortane oli ainut, joka oli puhtaasti ja oli 145 taloa oli mitattu, laitettu.* [Tilaisuus 1.]

Vaikka pohjalaiset talonpoikaistalot ovat vanhoja, ne ovat edelleen elävää rakennuskulttuuriamme. Suurin osa vanhoista taloista on edelleen ihmisten koteja. Niihin liittyy monia arvoja, jotka antavat ajattelemisen aiheita: hirsirakennuksen muunneltavuus, siirrettävyys, kestävyys, asumisen yhteisöllisyys, ekologisuus ja esteettiset arvot. Pohjalaistaloihin liittyy omanlaisensa filosofia ja elämäntapa. Se voisi hyvinkin toimia inspiraation lähteenä myös uudisrakennustuotannossa.

Monet keskustelijat kertoivat oman kotitalon tai sukunsa talon merkityksestä omien juuriensa muodostumiselle. Vanhasta talosta ”haetaan voimaa ja perspektiiviä, jos maailma murjoo”.<sup>133</sup> Jo pelkällä talon koolla voi olla vaikutus kotoisuudelle.

*Sata vuotta vanhas talos kun asuu, niin siinä on jotaki hohtoa. Vähän kylmä voi olla talavelja ja muuta. – – Haudattiin tässä keväällä – – viimeinen, joka on meillä syntynyt.* [Tilaisuus 10.]

*Omallakin kotitalolla on pitkä tarina ja pitkät perinteet, ja ne hirret, mitkä on talossa tällä-*

*kin hetkellä, on nähnyt monta, monta sukupolvea. Että se on sellanen ominaispiirre, mitä ei kauheen monella ihmisellä sitten, tai että ei oo monella semmoisesta enää kokemuksia, varsinkin nuorilla.* [Tilaisuus 11.]

*On aakeeta laakeeta ja isot talot. Varsinkin nyt, kun asun Oulussa kaksiossa, opiskelijaboksissa, niin onhan se heti, kun tulee kotiin, et kato, talo moninkertaistu! – – Tuntuu siltä.* [Tilaisuus 8.]

Vanhassa ja juurevassa talossa eläminen ei ole pelkkää juhlaa. Vaikka pohjalaistalo olisi kuinka rakas omaan silmään ja kaunis muidenkin katsella, sen kunnossa pitäminen saattaa asettaa arvaamattomien ongelmien eteen. Vanhan rakennuksen peruskorjaaminen on kallista ja vaatii monenlaista erityisosaamista. Monet työmenetelmät ja tarveaineet ovat vaikeasti saatavissa, suorastaan kiven alla. Nykyaikaisia tarpeita on vaikea täyttää vanhan rakennuksen ehdoilla, ja kuitenkin rakennuksen perintö pitäisi saada toimimaan sopusoinnussa myös sen uudessa käyttötarkoituksessa. Tämä tarkoittaa esimerkiksi materiaalien ja rakenteiden toimivuutta. Myös asemointi ja tilaratkaisut saattavat olla epäkäytännöllisiä. Kaikkia näitä asioita joutuu miettimään, jos ryhtyy laittamaan vanhaa taloa kodikseen.

*Joo, mullahan oli sellainen tilanne, jotta jäin kakskerroksiseen hirrestä rakennettuun taloon, joskus tuota 1860 [valmistuneeseen], mutta kyllä minä luovuin siitä ajatuksesta. Ensiksikin siinä oli naapurin kanssa yhteinen pihakin, ja sitten siinä olis pitänyt niin suuren remontin tehdä, että se olis tullu kalliimmaksi kuin uuden teko! Jotta tuota minä olin tyytyväinen, kun en ruvennu sitä korjaamaan. Kun kaks, kolme henkiä on tilalla tai neljä korkeintaan, niin ei ne tartte niin suuria tupia kuin ennen, kun piti siis kangaspuut sopia sinne ja piti sinne sopia tuota nikkarin vehkeetkin. Sitä kaiken iltaa tehtiin jotakin sellaista työtä ja, mutteihän se nyt enää sellaista oo.* [Tilaisuus 3.]

Myös viranomaiset rajoittavat perinnemaisemaan sijoittuvaa uudis- ja täydennysrakentamista ja olemassa olevien tilojen korjausta.

*Nythän ei välttämättä saa vanhan rakennuksen likille tuota tehdä uutta rakennusta. On kielletty kokonansa, niin kun Länsirannallakin.* [Tilaisuus 3.]

<sup>131</sup> Käsäslä, Risto ja Mäkinen, Tiina (2004). Kuntakeskuksen ja Mäyrän yleiskaava-alueen rakennusinventointi II. Kuortane. Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo.

<sup>132</sup> Hakala 1982, 23; Teräväinen 2003, 102.

<sup>133</sup> Tilaisuus 2.

*Teidän monenkin taloja siinä on vissiin määriteltty, että mitä saa tehdä ja kuinka niitä saa kunnostaa – —. Toisaalta siinä pyritään vanhaa säilyttämään ja museomaan. Mutta se, että saako niitä, pääseekö kuinka huonoon kuntoon sitten, kun jos ei niitä saa kunnolla peruskorjata?* [Tilaisuus 5.]

Välitöntä korjausta vaativan vaurion edessäkin talonmistaja saattaa tuntea voimattomuutta, sillä monet uudet rakennusmääräykset astuvat voimaan, jos vanhaan taloon kajotaan. Joskus säädökset ja ohjeet ovat ristiriitaisia tai niiden taroituksenmukaisuutta on vaikea käsittää.

*Niin ja se lämpövaatimus sitten, niin oli Maaseudus tänä päivänä kirjoitus, että pitää sitten siihen lajiin korjata se, jotta niin ne vaateet tuloo tyyrytetyksi, — — jotta ne ei saa mennä harakoille hyvin paljon. Mutta kun sitten taas toisaalta on sanottu, että sen tähden taas on hometta, kun liian tivihisti tehrään jotta, siellä ei ilma vaihdu, niin kuin ennen, kun ikkunat oli vähän harvoja ja kaikkea muuta.* [Tilaisuus 3.]

Osa omistajista jättää korjaukset tekemättä, kun siitä on tehty niin monimutkaista. ”Siihen sekaantuu sivulliset. Siihen pitää kaikki ne mitä helevetin lämpöarvioinnit teherä.”<sup>134</sup> Paikallisille asukkaille kaivataan enemmän sananvaltaa: vanhoihin rakennuksiin pitäisi saada tehdä muutoksia sisäpuolelle, ulkokuoren säilyttäminen ymmärretään helpommin. Museoviraston linjaukset näyttäytyvät talonmistajille usein pelkkinä rajoituksina.

*Kyllä mä vähän huonon kuvan niistä [Museovirastosta] sain. Kyllä ne isännöitti, mutta ei niiltä rahaa tullu. Antoivat määräyksiä, mutta ei mitään maksa, kun ei oo rahaa. Sitä aikaa, oliko se tuhannen vai kaksi tuhatta markkaa ne antoivat siihen — — avustusta, että tuloo samanvärinen. Joku tällaanen se oli se niiren lämmin käsi.* [Tilaisuus 5.]

Mitkä sitten ovat monista talonpoikaiskohteista kaikkein arvokkaimpia? Kun seutukaavaliitto kartoitti kulttuuri- ja rakennushistoriallisesti arvokkaita kohteita Vaasan läänin alueella 1973–78, Kuortaneelta luetteloitiin 13 pohjalaistaloa tai laajempaa taloryhmää: Knuuttila, Mustapää, Maunus, Uusi-Haapala, Syrjä-Kokkila, Erkkilä, Ala-Mäyry, Ala-Viitala, Viitala, Yli-Kuha, Ylinen sekä

Talo- ja Klemettimuseon alueet.<sup>135</sup> Tämä on osaltaan ollut perustana valtakunnallisesti arvokkaan kulttuurimaisema-alueen määrittelyssä, mutta se ei estänyt esimerkiksi Mustapään talon tuhoutumista. Maakuntakaavan pohjatyöksi 2001–2003 laaditussa Etelä-Pohjanmaan kulttuuriympäristöohjelmassa mainitaan Viitalan ja Knuuttilan taloryhmät. Laajempina kokonaisuuksina luetellaan Kuhajärven, Ruismäen ja Märijärven asutus.<sup>136</sup> Kaikkein vahvimmin eli rakennussuojelulain nojalla on Kuortaneelta suojeltu kaksi pohjalaistaloa Ylinen ja Peltokangas.<sup>137</sup>

Pohjalaistalojen arvoa voidaan määritellä kovin erilaisista näkökulmista. Rakennus- ja kulttuurihistoriallinen arvo voivat olla jotain aivan muuta kuin rakennusten taloudellinen arvo. Ne molemmat perustuvat oman alansa asiantuntija-arvioihin. Maisema-arvokin määritellään yleensä viranomaistyönä. Kotiseutunäkökulma on tyystin toisenlainen. Se perustuu kokonaan asukkaiden omaan kokemukseen. Jokainen voi kysyä itseltään, mitkä ovat niitä kohteita (vaikkapa talonpoikaistaloja), joita ilman en viihtyisi seudulla.

Kuortaneenjärven kotiseutukeskusteluissa mainittiin pitkästi toistasataa yksityistaloa. Niistä suurin osa oli vanhoja talonpoikaistaloja. Arviot kotiseudun tärkeimmistä taloista vaihtelivat. Hajonta on suurta, sillä oma tai suvun talo on useimmille ymmärrettävästi se kaikkein arvokkain. Neljä pohjalaistaloa nousi keskusteluissa kuitenkin selvästi ylempään sarjaan: Knuuttilat, Viitala, Yli-Kuha ja Nisulat. Kaikkia mainittuja yhdistää se, että muut kuin talojen omat asukkaat arvioivat ne kotiseutua edustaviksi pohjalaistaloiksi.

*Mul kun on aina vierahia, mä haluan aina näyttää Knuuttilan talon, Latva-Rasulan aitan ja Viitalan talon. Lakeuren lukko. Se on se ruunu... Ja mun mielestä Kuortaneen informaatiomateriaalis pitäis aina olla näitten huomattavien talojen kuvat. Ei mitään oo näistä. Mä oon aivan äimistynyt... Kuvallinen viesti on aika köykänen kunnalta ulospäin.* [Maastokäynti 5.]

Knuuttilan talot Ruonassa mainittiin kuudessa eri keskustelussa, joissa käytettiin yhteensä 11 taloryhmään liittyvää puheenvuoroa. Ehyt umpipihaisuutta lähenevä taloryhmä välittömästi kantatie 66:n varrella kiinnittää helposti ohikulkijoiden

<sup>135</sup> Kultur- och byggnadshistoriskt värdefulla objekt i Vasa län 1978, 126–127.

<sup>136</sup> Teräväinen 2003, 103–104.

<sup>137</sup> Peltokangas on suojeltu henkilöhistoriallisin perustein Alvar Aallon syntymäkotina. Museoviraston rakennusperintörekisteri, kohteet 201081 ja 201364.





Knuuttilan taloryhmä ilmakuvassa. Kuva Arto Halttunen.



Nisulan talot. Kuva Markku Honkola.



Yli-Kuha. Kuva Markku Honkola.



Viitala. Kuva Markku Honkola.



huomion. Usein Knuuttilan edustalla näkyikin valokuvaamaan pysähtyneitä kulkijoita. ”*Se on Suomen eniten valokuvattu taloryhmä*”, arveltiin Ruonalla. Salmellakin se annettiin malliksi etelä-pohjalaisesta talosta.

*Se on minusta yksi paikkakunnan kaunein miljöö noin talojen puolesta, että... En oo mis-sään nähäny sellaista aikaisemmin.* [Tilaisuus 2.]

*Mä muistan kun mä tulin tänne työhaastat-teluun – ja ajoin tuosta Ruonalta ja katoin niitä [taloja], niin mä hiljensin siinä kohdassa, missä näkyy ne Knuuttilan kaksfooninkiset. Mä muistan, kun oon joskus sitä samaa tietä ajanut, niin oon ne nähnyt ja mä niinkun hil-jensin siinä. Ja ne niinkun toi sen [varmuuden], että joo.* [Tilaisuus 1.]

Viitalan talo Länsirannalta on toinen vankan suo-sion saava pohjalaistalo. Heikki Klemetti mainitsee sen talonpoikaissklassismin upeimpana saavutuk-sena.<sup>138</sup> Viitala edustaa pohjalaistaloa myös Kuur-tanes-seuran omistamassa Klemetti-museossa. Sinne on sijoitettu Sirkku Viitalahden tekemä pie-noismalli Viitalan talon miljööstä. Nykyisen talon takana sijainneet karjasuojat ja talousrakennukset ovat suurelta osin jo hävinneet, mutta jäljellä on Viitalan komea aitta.

Viitalan talosta puhuttiin neljässä keskustelus-sa, yhteensä kymmenessä puheenvuorossa. Kuor-taneella ei pelätä sitä, että rakennus näkyy kauas, päinvastoin: korkeat rakennukset ”*vähentävät mettäsyöttä*” ja ”*tuovat korkeutta*”, jota pidetään hyvänä asiana.<sup>139</sup> Keskeltä peltoaukeaa järvense-lälle loistava Viitala tulkitsee hyvin kuortanelaista avaran maiseman ihannetta. Se näkyy oikealla ta-valla Kirkkorantaan yli järvenselän.

*Mä ottaisin varmaan järveltä kuvan sinne Vii-talan talon päätyyn. Siinä on komeet talot ja järvi.* [Tilaisuus 8.]

*Kyllä se on niin kun Viitalan kaksikerroksinen kototalo, nii näkyy hyvin kauas.* [Maastokäyn-ti 5.]

Niitäkin on, joiden mielestä Viitala ja Knuuttila ovat jo kuluneet vuosikymmenten aikana. Parin-sadan talonpoikaistalon joukossa olisi varaa myös vaihteluun: ”*Ei viitti Viitalan taloosta ottaa kuvaa enää, se on niin joka kuvassa.*”<sup>140</sup>

Kolmas useita mainintoja saanut kohde on Kuhan-piha ja varsinkin komea, puolitoistakerroksinen Yli-Kuha. Se mainittiin viidessä keskustelussa ja seitsemässä puheenvuorossa. Yli-Kuhan arvoa li-sää myös poikkeuksellisen komea kivinavetta.

*Siellä on se vanha kivinavetta. Mä oon aina haaveillu, että voi kun oliskin päässyt tuollai-seen taloon emännäksi! Olis tuallaanen pitkä-fooninkinen Se olis hieno.* [Tilaisuus 4.]

Nisulan talopari, Nisula ja Keski-Nisula (4 keskus-telua ja 5 puheenvuoroa) ovat vierekkäin Länsiran-nantien varressa, lähellä toisiaan ja muodostavat siksi mieleenpainuvan kokonaisuuden. Keski-Ni-sulan erikoisuutena on kuistin komea porraska-tos<sup>141</sup>, joka tosin jää sisäpihan puolelle ja on nyky-ään jo jossain määrin ränstynyt.

Eteläpohjalaisen talonpoikaistalon kenties tun-netuin tyyppipiirre on vinoseinäisyys. Sekä Viitala että Nisula käyvät esimerkistä. Pohjalaistalon sei-nä voi olla yllättävän liuha. Kuortaneella on totuttu siihen, että muualta tulleet epäilevät rakennusten kuntoa: ”*kaatuuko nuo rakennukset kohta, kun ne on noin vinoon rakennettu?*”<sup>142</sup> Vinoseinäisyyden merkityksestä on hyvin vähän todellista tietoa. Yleensä sen tarkoituksena pidetään sadevesiltä suojautumista. Pelkkä esteettisyyskin on riittävä vinoseinäisyyden peruste. On myös mahdollista, että liuha talo jännittyy peruskiviensä päälle pys-tyseinäistä paremmin.

Muita erityiseen sävyyn mainittuja pohjalais-taloja olivat esimerkiksi Virtala ja Hiironniemi. Molempien kohdalla korostettiin talojen yhteyttä elävään maalaismaisemaan.

*Täs on, tää [Hiironniemi] on mun mielestä, niin Kuortaneen toisiks hienoin asumispaikka! – Se [paras] on tästä tuonne päin kilomet-rin verran, on semmonen Ranta-Maunuksen paikka rannassa, niin se on mun mielestä vielä hienompi Varsinkin kun tulee – – tuolta pel-loita sinne.* [Maastokäynti 5.]

*Tää [Hiironniemi] on helmi suoraan sanottu-na.* [Maastokäynti 5.]

Pohjalaistalo ei ole pelkästään rakennus. Se on myös interiööri ja pihapiiri. Klemetti luettelee oman syntymäkotinsa Majan lähes umpeenraken-nettua pihapiiriä muistelmissaan: pääarakennuk-sen kanssa poikkisuuntaan väentupa, sen jatkona

<sup>138</sup> Klemetti 1948a, 143.

<sup>139</sup> Tilaisuus 4.

<sup>140</sup> Tilaisuus 5.

<sup>141</sup> Tämäkin jo Hämmäläisen, Klemetin ja Vuorelan ylistämä: Klemet-ti 1932, 262; Hämmäläinen 1930, 126 ja 131. Myös talomuseon ja Knuuttilan kuistit ovat esimerkkinä esillä kirjallisuudessa. Ks. Lång-Kivlinna 1997, 6–7.

<sup>142</sup> Tilaisuus 2.

kaksi aittaa, kaksi makasiinia, hila, pitkä navetta-rakennus, toinen hila, siinä kulmittain talli ja liiterirakennus. Loppumatka oli jatkettu umpipihaksi pystyaidalla.<sup>143</sup> Maja oli lukkarin virka-asunto, mutta se noudatti vanhaa umpipihaa tavoittelevaa asemointia. Tosin ihan täydellisiä umpipihoja ei Kuortaneella todennäköisesti silloinkaan nähty, sillä ne alkoivat väistyä jo 1800-luvulla, osin isonjaon vaikutuksesta. Tänä päivänä umpipihat ovat hyvin harvinaisia.<sup>144</sup> Kuortaneen talomuseon asemoinnissa sitä on tavoiteltu. Knuuttilan parirati talousrakennuksineen on todellinen esimerkki. Lukuisissa Kuortaneen talonpoikaistaloissa on kuitenkin säilynyt osa piharakennuksista ja uudisrakennusiakin on tehty perinteistä sijoittelua noudattaen.

Pihapiirin näyttävimpiä rakennuksia ovat kivinavetat. Ne kestävät aikaa. Jo vuonna 1844 Suomen talousseuran opaskirjassessa suositettiin kivinavetan rakentamista sen ”pitkäikäisyyden” vuoksi. Vuorela päättelee tästä, että navettoja on rakennettu kivistä jo 1700-luvulla.<sup>145</sup> Sittenkin on vaikea ymmärtää, miksi karjasuojia on päädytty rakentamaan käytännöllisesti katsoen ikuisesta materiaalista. Käytännöllisiä ne ovat tuskin koskaan olleet; kaikkien rakenteellisten muutoksien ja täydennyksien tekeminen on ollut pulmallista, lähes mahdotonta.

*Todellisuudes, tuo Yli-Kuhan Seppo, edellinen isäntäkin, sanoi aina, että se on kiusallinen nyt, ku se on kivinavetta. On kurja, kun on hurjan leviät seinät. Niin se sano, että on tosi vaikee tehdä muutoksia. Kyllä mä olettasin, että se on viime vuosisadan alkupuolella tehty.* [Tilaisuus 4.]

Karjakokojen kasvaessa kivinavetat jäivät auttamattomasti pieneksi. Yhtä kaikki ne ovat kestävä ja komea osa pohjalaistalojen kokonaisuutta ja myös kuortanelaista maalaismaisemaa, ja ymmärrettävästi kivinavettaa ehdotettiin myös kotiseutua kuvaavan valokuvan aiheeksi. Nimeltä mainittiin Hiironniemen ja Yli-Kuhan kivinavetat.

Useimmille navetta on nykyään maisemaan kuuluva rakennus, mutta karjataloudesta eläville se on paljon enemmän: yksi elämän keskeisiä paikkoja, jonka asemaa muut ihmiset eivät ehkä tule ajatelleeksi. Tämä paljastuu esimerkiksi seuraavista yhteiskoululaisten kotiseudun kuvauksista.

*Merkityksellisiä kotiseudun paikkoja on ainakin kotiympäristö, johon kuuluu meidän ’vanha talo’, navetta, meidän nykyinen talo ym., koska siellä on asunut koko lapsuuden ja tuntee kaikki paikat.* [Tilaisuus 9.]

*Kotiseutuuni kuuluu luonto, vanha kotirakennus, navetta ja uusi kotirakennus yms. Mutta tärkeimpiä ovat luonto, navetta ja oma koti. Olen menettänyt useita maisemia, koska puita on hakattu. Navetta on ollut minulle läheinen paikka pienestä pitäen, koska meillä oli lemmiä, joita sai syöttää, kunnes ne myytiin pois (nykyisin kanala). Oma koti on jokaiselle tärkeä, lisäksi mökin ranta pysyy mielessä loppuelämän.* [Tilaisuus 9.]

Joskus keskustelua käytiin siitä, olisiko kotiseutua osuvimmin edustava karjasuoja kivinavetan sijasta sittenkin nykyaikainen suurpihatto lypsyrobotteineen. Ne sijoittuvat logistisista syistä yleensä pihapiirin ulkopuolelle. Suuren mittakaavan rehu- ja jätekuljetuksia ei voi tuoda kotipihaan eikä siihen voi saada lupaakaan. Useammin navetta nähdään kuitenkin osana maalaismaiseman kokonaisuutta.

Eläintenhoito on ajautunut erikoiseen ristiriitaan: toisaalta se on maaseudun elävää arkea, jota ei haluttaisi piilottaa metsänreunaan, toisaalta haluttaisiin säilyttää pihapiiri ehyenä. Siihen sopivat huonosti rehuvuoret ja lietesäilöt. Samantapaisessa ristiriidassa painivat myös ne asukkaat, jotka eivät karjataloutta harjoita: karjasuojat ja eläimet kelpaisivat kyllä kylämaisemaan, mutta hajuille ja huoltoajaille puistellaan päätä.

Yksikkökoon kasvaessa maatalousyrittämisen luonne on muuttunut. Perinteinen perheviljely alkaa olla harvinaista. Yhden perheen voimin ei ole mahdollista suoriutua tuotantoketjun kaikista työvaiheista. Tarvitaan alihankkijoita. Ratkaisuksi on alettu perustaa yrityksiä ja monen tilan yhteisnavettoja.

*Nykyään tekee sitten semmosia, niin kun oikein isoja yksiköitä. Siinä on niinku tavallaan monta tilaa. Niillon yhteinen, yhteinen navetta.* [Maastokäynti 5.]

- *Laitilan navetta sitte vaan siihen ja Saari-maan kanala. Sitten olis maatalous.*
- *Joo, just ja juuri näin! Se on totta, semmonen kolomensadan lehmän iso tuotantolaitos tästä [kuvasarjasta] puuttuu!*
- *Se pitäis olla vanaha kivinavetta.* [Tilaisuus 2.]

<sup>143</sup> Klemetti 1947, 29–30.

<sup>144</sup> Vuorelankin esimerkit eteläpohjalaisesta umpipihasta ovat Suupohjasta, Laihialta, Kyrönmaalta ja Lapualta. Vuorela 1949, 246–249, 252, 256–257.

<sup>145</sup> Vuorela 1949, 138.

Talonpoikaistalojen kokonaisuuteen on perinteisesti kuulunut runsaasti talousrakennuksia. Niistä huomiota herättävimpiä ovat eri tarkoituksiin varatut aitat. Vuorelan mukaan ne ovat eteläpohjalaisen rakennustaidon parhaita tuotteita.<sup>146</sup> Komeita aittarivistöjä oli ennen jokaisen maatalon pihamaalla, oli varastoaittoja ja nukkuma-aittoja. Hienosyisempää jaottelua tehtiin tarpeen mukaan. Niinpä Seppälänpihassa on nykyiselle paikalle tienvierestä siirrettyinä kolmen aitan rivi, joiden käyttötarkoitukset tunnetaan yhä yleisesti: makara-aitta, vilja-aitta ja riuuaitta. Aikaisemmin aittoja on ollut enemmän, muistetaan ainakin neljäs: kohmeloaitta.

Nokiottaan kotomaa -hankkeen tilaisuuksissa puhuttiin kymmenestä eri aittarakennuksesta tai -ryhmästä. Useimmiten aitta mainittiin vain lyhyesti. Pitempään puhuttiin kotiseutuajelun aikana museoalueen aitoista ja äsken mainitusta Yli-Seppälän aittaryhmästä, johon tutustuttiin myös maastossa. Tärkeimmiksi keskustelijat nimesivät samat aitat, jotka ovat saaneet julkista tunnustusta jo aikaisemmin: Latva-Rasulan aitta on Klemetin mukaan komein, mitä tällä alalla toistaiseksi on nähty. Sitä käyttää esimerkkinään sisältä ja päältä myös Vuorela. Hänen mukaansa se on ”kansanomaisen rakennustaidon parhaita saavutuksia.” Kuortaneen aitoista Vuorela nostaa tarkempaan tarkasteluun varhaisena esimerkkinä myös Patalan jalka-aitan vuodelta 1746. Molemmat esittelivät Viitalan jyvääitan.<sup>147</sup>

*Sehän on ollu postimerkissä tuo Viitalan aitta, muistaakseni.* [Maastokäynti 5.]

Klemetin kannanmuodostus on voinut vaikuttaa kohteiden yleiseen arvostukseen sekä Viitalan ja Latva-Rasulan aittojen suosioon ja säilymiseenkin, mutta suurin ansio on varmasti aitoissa itsessään. Ne ovat sopusuhtaisia ja miellyttävät silmää. Rasulan aitta on toinen rakennus, joka mainittiin myös liiasta kuvaamisesta kuluneena. [Tilaisuus 5.] Vielä erikseen talousrakennuksista mainittiin Seurasareen siirretty Sippolan lutti.

Aittamajoitus ei ole kokonaan loppunut. Aitoissa ei nukuta enää joululle asti, mutta kesäisin ne palvelevat yhä nukkumatiloina. Keskustelijat arvelivat, että niitä voisi käyttää nykyistä enemmän kaupalliseen majoitukseen. Kesäyön eksotiikka kiinnostaa turisteja. *”Ei mielellään talon sisälle vaan aittaan. Siinä on se tunnelma. Hirret ja kaikki.”* [Maastokäynti 5.]

Kuortanelaisilla hirsiveistämöillä on myös uutta aitanrakennusperintöä. Siihen kiinnitettiin huomiota Soile Yli-Mäyrän taidehallilla.

*Tuossahan on tietysti se, että nykyaikaista kuortanelaista rakennustaitoa. Tuohan on Keski-Nisulan tekemä tuo. Tuo aitta.* [Maastokäynti 5.]

Pohjalaistalojen siirtoihin suhtautuminen on kahdalaista. Toisaalta ymmärretään, että siirtäminen kuuluu ja on aina kuulunut pohjalaistalojen filosofiaan. Hirsitalo on kuin Lego-sarja: harvoin talo on tehty kerralla valmiiksi. Yleensä on tehty aluksi vain keskeisin osa, jota on myöhemmin voitu jatkaa tai korottaa, mutta myös toisin päin: perinnössa taloja on pantu kirjaimellisesti paloiksi. Poika on voinut viedä mennessään yläkerran tai vaikkapa kolme ikkunaparia pohjoispäästä, kuten Ala-Honkolassa.<sup>148</sup> Isonjaon aikaan pohjalaistaloja siirrättivät myös viranomaiset, kun kylärakennetta haluttiin hajottaa ja tiluksia yhtenäistää. Edelleen rakennuksia siirrettiin tulvien alta, ja tietenkin ne ovat olleet myös arvokasta kauppatavaraa. Tyhjiilleen jääneen talon kehikolle on aina ollut uutta käyttöä.

*Kaks-kolokytluvulla vesi on ollut tosi korkialla. Vanhoista valokuvista näkyy, miten ne Nisulankin vanhat talot. Siitä on järven rantaan on matkaa kolkkytä metriä. Niin korkeelle vesi nousu, ennen kuin tämä peraattiin. Vasunmäkiäkin on siirretty sen takia, kun vesi tuli kellariin, niin viiskytä metriä.* [Tilaisuus 3.]

Lyhyempiä matkoja taloja siirrettiin kokonaisina rullaamalla. Sillä tavalla talo siirtyi viidenkymmenen–sadan metrin päivävahtia. Rullasiirtoina ovat matkanneet ilmeisesti Ala-Porkkunen, Rinta-Rasula, Ala-Seppälä, Perälä ja kymmenet muut kuortanelaisalot. Viimeinen rullasiirto oli Klemetin synnyinkodin, Majan, eli entisen kanttorilan vierittäminen nykyiseltä kirkkoherranviraston paikalta Heiskaan kesällä 1937.<sup>149</sup>

- *Klemetin kotitalon hirret on täs talos* [Heiskassa].
- *Se on siirretty kokonaisena.*
- *Pyöritelty tulemahan* [Maastokäynti 5.]

Pitemmät siirrot on tehty purkamalla. Hirret voidaan pakata vaikka junaan, kuten tehtiin ”mahtavaksi” ja ”isoosta hirsistä rakennetuksi” kuvatulle Kurssin talolle, jonka Kustaa ja Maria Kurssi myi-

<sup>146</sup> Vuorela 1949, 268.

<sup>147</sup> Klemetti 1932, 266; 1948a, 145; Vuorela 1949, 98, 103–105; Härmäläinen 1930, 174.

<sup>148</sup> Pihasta pihaan 2008, 25.

<sup>149</sup> Pihasta pihaan 2008, 51–52; 311.

vät Suomen muinaistieteelliselle toimikunnalle 1915.<sup>150</sup>

*Joo, hevoosilla ajoovat Alavuden asemalle ne hirret ja kaikki mitä siinä nyt oli, mitä entisöörään, siihen aikaan. Se on joskus 20-luvulla sinne viety.* [Tilaisuus 3.]

Uuden Kurssin kehikko tuotiin puolestaan Alajärveltä. Talojen siirrot ovat edelleen arkipäivää, ja siihen löytyy ohjeita myös kirjallisuudesta.<sup>151</sup> Rakennusten palasteluun ja siirtoon suhtaudutaan Kuortaneellakin hyvin arkipäiväisesti ja ymmärtävästi, mutta kaikki eivät katsele suopeasti kotiseutuun kuuluvan pohjalaistalon siirtämistä muualle Suomeen. Vaikka Kurssi matkusti Klemetin myötävaikutuksella Seurasaareen edustamaan pohjalaistaloa kuulussa ulkomuseossa, senkin siirrosta esitetään yhä kirpeitä mielipiteitä. ”Pitäsköhän se hakee sieltä takaasin?”<sup>152</sup> Puoliksi leikkiä, mutta ripaus tottakin. Ruonan kyläkirjan tekijät puhuvat kadonneesta kylästä ja luettelevat alueeltaan yli 60 hävinnyttä asuinrakennusta.<sup>153</sup> Salmella keskustelijat tekivät oman laskelmansa.

*Jos lähdetään Kohtamäestä siinä on ollut [laskee ääneen] seittämän sellaista mökkiä, jotka on kaikki hävinnyt pois. Ne on ollu pieniä, – – yks tupa ja pieni kamari, sellaisia matalia. Hirsimökki. No sitten, tällä puolen on samaten ollut kans paljon näitä pieniä, en osaa nyt luetellakaan, mutta niitä on ollut aika monta.* [Tilaisuus 3.]

Oikeastaan jokainen purettu ja muualle siirretty talo herättää saman ajatustenvaihdon. Taloja ei saisi purkaa kuin aivan viimeisenä keinona, eikä niitä saisi siirtää kotiseudun ulkopuolelle, sillä jokainen talo on myös muiden asukkaiden kotiseudun osa. Ne kuuluvat kaikkien yhteiseen maisemaan, ja niihin liittyy yhteisiä ja yksityisiä muistoja. ”Taloot pitää pysyä siellä kotiseudulla, ettei niitä pureta.”<sup>154</sup>

*Vanhan pappilan vieressä on ollut tällainen perinteinen kaksifoonkinkinen, iso, pohjalaistalo ja sitten samanlainen on ollut tässä, missä nyt on toi Kesäpesä, ja ne on molemmat hävinny.* [Tilaisuus 7.]

*Muutama rakennus on sellainen, mitä ei olis tarvinnu kyllä purkaa. Ei Salmella, mutta tuota tuolla muualla Kuortaneella on kyllä*

*semmoisia taloja, kaksifoonkinkisia, jotka olis voinut kyllä säilyttää. Heikki Mikkilän kotitalo on sellaanen. En tiedä, onko se siirretty vai hajotettu.* [Tilaisuus 3.]

Puhuja tarkoitti kuortanelaisen mestaripuuseppä Heikki Mikkilän Mäyryssä sijainnutta syntymäkotia. Sen kohtalosta oli mäyryläisilläkin ristiriitaista tietoa.

*Kukaan ei tiedä, onko se hajotettu vai siirretty, mutta enää [sitä] ei oo. Tos risteykses niin tuota niin, siinon kaks taloa ollu näin [osoittaa käsillään].* [Tilaisuus 4.]

*Se [Mikkilän kotitalo] siirrettiin, tuota, Soiniin. Joku nuori pari sen osti... Osti, ja se purettiin, ja se on sinne. Mä en tiedä tarkkaan, minhinkä se sinne tehty sitte.* [Maastokäynti 5.]

Keskustelun seuraavassa vaiheessa tulee yleensä kuitenkin esille se, että pohjalaistalolle ei ole eduksi olla tyhjiällä. On kunniakkaampaa palvella toisessa ympäristössä uuden perheen kotina, kuin vanhalla paikalla ”naakkojen pesänä”.<sup>155</sup> Oman kotiseudun tutusta näkymästä on kuitenkin aina vähän haikeata luopua.

*Se [Yli-Honkola] oli pitkään asumaton. Ihan hyvä, että sen joku, joku rakentaa, että laittaa.* [Maastokäynti 5.]

Joskus rakennukset rapistuvat vain siksi, että taloa ei haluta myydä suvun ulkopuolelle, vaikka kukaan perikunnasta ei ole halukas pitämään sitä kotinaan. Tästä annettiin useita harmittavia esimerkkejä. Pohjalaistaloja on vaikea ostaa. Kysyntää ehkä olisi, ja kyläkin pysyisi elävämpänä, mutta omistajat eivät myy pohjalaistalojaan asunnoiksi vaan pitävät ne mieluummin loma-asuntoina. Toisaalta talo on kesäviettopaikkanakin parempi kuin kokonaan tyhjä piha.

## VAPAA-AJAN ASUTUS

Kuortaneenjärven nykyiseen kotiseutukuvaan kuuluvat yhtenä osana myös loma-asunnot. Ne ovat niin keskeinen rakennusperinnön osa, että ne on tunnistettu myös maakunnan kulttuuriympäristöohjelmassa.<sup>156</sup> Kuortane vertautuu jälleen Suomenselän suuntaan. Etelä-Pohjanmaa ei profiloidu Loma-Suomena. Esimerkiksi Nurmon kotiseutukeskusteluissa 2012 loma-asutuksen teema

<sup>150</sup> Rinta-Paavola 1968, 158.

<sup>151</sup> Lång-Kiviliina 2011, 28–29.

<sup>152</sup> Tilaisuus 3.

<sup>153</sup> Ruona 2013, 351–357; Ks. myös Mäkipää 1980.

<sup>154</sup> Tilaisuus 4.

<sup>155</sup> Maastokäynti 5.

<sup>156</sup> Teräväinen 2003, 104.

ei saanut erityistä huomiota. Sen sijaan sillä on merkitystä Alavudella ja Lehtimäellä sekä varsinkin Ähtärissä ja Virroilla, jotka on perinteisesti esitetty lomanviettäjille Etelä-Pohjanmaan ”näköalapitäjinä”<sup>157</sup>.

Tilastokeskuksen mukaan Kuortaneella oli 740 kesämökkiä vuonna 2012.<sup>158</sup> Mökkikannan kasvu oli voimakasta vuosien 1970–1990 aikana, jolloin mökkien lukumäärä lähes kolminkertaistui 237:stä 625:een. Vielä vuosien 1990–2000 aikana uusia mökkejä rakennettiin kymmenenkunta joka vuosi (yht. 105). Sitten rakentaminen hiipui: mökkikanta on kasvanut vain kymmenellä mökillä, käytännössä siis yksi uusi loma-asunto vuodessa. Tämäkin tuntuu suurelta määrältä, kun ottaa huomioon mökkikannan tiheyden Kuortaneen vesistöjen varsilla. Osa uusista mökeistä saattaakin olla asuinrakennuksia, joiden käyttötarkoitusta on muutettu loma- tai vapaa-ajan asunnoksi.

Kuortaneen kesäasumisella on pitkät perinteet. Ensimmäisinä kesäasukkaina pidetään Armi ja Heikki Klemettiä. Heikki rakennutti lapsuudenkotinsa ja Kuortaneen kirkon väliin kesäkotinsa, Heliän, vuonna 1903. Yhteinen Armila valmistui 1908 ja rantasauna 1909. Sinne he saapuivat kesänviettoon kolmekymmentäviisi vuotta joka ainoa kesä, sitten käynnit vähitellen harvenivat.<sup>159</sup> Heikin viimeinen kesä Heliässä oli 1946.

*Täs oo Klemetin syntymäpaikka, tuolla kirkkoherranviraston paikkeilla. Siellon ollu se Maja. Ja tosiaan, Klemetti on tämän kesäpaikakseen ostanu. Ja Alvar Aallon isän apulaisena on tuota pyykittänyt tontin, ja vähän niinku tosiaan ittehensä päij, ja sitten ku opiskelus vähän tihkaas ja oli niinku nykymaailman pönnnauttia, ni he tuli hermojaan lepuuttamahan Kuortaneelle ja rupes rakentamahan tuota talua.* [Maastokäynti 5.]

Kuortanelaisille Klemettien jokakesäinen saapuminen oli merkkitapahtuma. ”Kuortanehelle tuli kesä näiden mukana.” [Maastokäynti 5.] Syyt olivat moninaiset: Klemeteillä oli hieno auto, jota Armi-rouva ajoi. Klemetit toivat oman osuutensa myös Kuortaneen silloiseen seuralämään. Klemettien kesänvietoista kerrotaan edelleen useita kaskuja. Oman osansa Kuortaneen seuralämään toivat myös Klemettien kesävieraat,<sup>160</sup> joista osa asettui ennen pitkää itsekin Kuortaneelle loma-asujiksi, muun muassa tohtori Aulis J. Alanen.

Tämä seurapiiri oli alkusysäyksenä Mellinniemen huvilayhteisön rakentumiselle.<sup>161</sup> Alueen ensimmäinen kesähuvila rakennettiin 1937. Niemelle nousivat Reino Ala-Kuljun, Aulis J. Alasen, Toivo ja Selma Takalan ja Jaakko Haapalan huvilat. Aulis J. Alanen kuvaa kirjassaan *Perinteitä ja paljastuksia* Kuortaneen kesäasukkaiden ja Kuortaneen papin välille syntynyttä yhteisöä, johon kuuluivat Ala-Kuljut, Aaset, Salmella kesäpaikkaa pitäneet Aili ja Olavi Kares (sittemmin Kuopion piispa) sekä Taito ja Elsa Lumme. Kuortanelaisia edustivat kirkkoherran perhe Kalevi ja Rauha Vihma poikineen sekä Länsirannan sahan johtajana toiminut Jussi Suomela Helmi-rouvansa kanssa.

Kesävieraiden majoitustoiminnallakin on paikkakunnalla jo pitkät perinteet. Kuortaneella toimi 1940-luvulla ainakin kaksi täysihoitola, jotka majoittivat kesävieraita: Haglund ja Hobin. Haglundin kesäkoti ja Kuortaneen matkailumaja sijaitsivat Kuortaneen kirkonkylässä, lähellä hiekkarantaa. Hobinin matkailumaja oli hieman paremmin varusteltu: sieltä löytyi yksitoista huonetta, sähkövalo, piano, radio, kirjasto ja sauna. Molemmat täysihoitolat olivat avoimna kesäkuun alusta elokuun loppuun, joten kyse on todellakin ollut sesonginmukaisesta kesäasumisesta turistikauden ollessa parhaimmillaan.<sup>162</sup> Täysihoitolat tarjosivat paikallisille elantoa ja työpaikkoja.

*Mun sisko oli siellä aikanaan töissäki viissii viiskytäluvulla. Silloin oli vilkkaimmillaan tää turistikausi tai tämä turismi.* [Maastokäynti 5.]

Varsinaisia kesämökkejä alkoi Kuortaneelle rakentua enemmän 1960-luvulla.<sup>163</sup> Yksi merkittävä syy mökkirakentamisen lisääntymiseen oli Länsirannan sahan konkurssi ja sen maiden lohkominen kesämökkitoiteiksi. Perinteikkään teollisuusalueen muuttuminen vapaa-ajan asumisalueeksi ei herättänyt suuria tunteita Länsirannalla, miltei päinvastoin. Yksi mökkeilyn hyvistä puolista on rantojen siistiytyminen, joka nostettiin esiin useamman keskustelijan suulla.

*Vaikka niitä mökkiä ny sinne rantaan rakennetahankin, ei ne meidän asukkahien mielestä pilaa mitään, notta päinvastoin, tuloo hoiretuksi ne rannat.* [Tilaisuus 5.]

Kaikkiaan mökkirakentamisen vaikutus Kuortaneenjärven maisemaan herätti 12 puheenvuoroa eri keskusteluissa. Suhtautuminen oli kaksijakois-

<sup>157</sup> Leinonen 1960, 13.

<sup>158</sup> Tilastokeskus: Rakennukset ja kesämökit.

<sup>159</sup> Klemetti 1955, 155, 160, 150.

<sup>160</sup> Yli-Hallila 1995.

<sup>161</sup> Ruona 2013, 395–397.

<sup>162</sup> Täysihoitolahakemisto 1940, 9–10.

<sup>163</sup> Pihasta pihään 2008, 241.



ta. Osa piti huolestuttavana rantojen umpeutumista, kun loma-asutusta tuodaan lähelle rantaviivaa. He haluaisivat pitää rannat avoimin ja viedä niin asuin- kuin lomarakennuksetkin rantaa kiertävän tien toiselle puolel.<sup>164</sup> Esimerkkejä annettiin Salmelta ja Länsirannalta. Toinen osa ei nähnyt tiiviissä rantarakentamisessa mitään ongelmaa. He katsoivat, että jokaisen pitäisi lähtökohtaisesti saada rakentaa rantaan omalle maalleen ainakin sauna, ja asuinrakennukset pitää tehdä niin korkealla, että järvinäkymä silti säilyy.<sup>165</sup>

*Tuota huvilaa ei olis ikinä saanu tuohon rakentaa. Se on niinku sellanen, jonka silmä tökkää. [Maastokäynti 5.]*

*Joka ainua kiintiä asumus on monta metriä ylempänä kuin vapaa-ajan asutus. Kaikista näköö ylitte. [Tilaisuus 5.]*

Liian lähelle rantaa ei kannata rakentaa jo tulva-vaaran vuoksi. Eräässä keskustelussa kerrottiin Seuruksen rantojen olevan harvempaan asuttua, ja sen arveltiin johtuvan juuri tulvaherkkyydestä. Varovainen saa olla myös järven jäätyamisen ja sulamisen vuoksi. Jäät saattavat liikkuessaan rikkoa rakennuksia.

Mökkirakentamisen vaikutus maisemaan paljastuu järven jäällä liikuttaessa. Jälle rantojen umpeen rakentaminen näkyy selvemmin. Kuortaneenjärvi on jo varsin tiheästi rakennettu, eikä vapaita tonttipaikkoja kovin helposti löydy. Moni innokas kesäasukas jää jo tonttia paitsi. Kotiseutukeskustelijat tarjosivat ratkaisuksi ulkorakennusten ja huviloiden vuokraamista.

*Niitä on noin vähän yli 300 kesämökkiä tämän järven ympärillä ja jokimaisemissa tuonne päin. Että niitä on paljo! Ja se aikansa rajoitettiin sitten, ettei saanut ilman lupaa rakentaakaan enää tiheämpää näitä kesämökkiä. [Tilaisuus 3.]*

*Se on valitettavaa, että tällä paikkakunnalla ei oo turisteille vuokrattavana kovin paljon noita huviloita. Täällä pitäis olla sitä toimintaa. Tänne jäis paljon ulkopuolista turistia kesällä lomailemaan, ja se olis suuri tulonlähde ja yrittäjille tulonlähde ulkopuolisista vieraista. Se on täällä Kuortaneella se. Tietysti tää, että kaikki vaan haluaa omistaa omansa. [Maastokäynti 5.]*

Mökinvuokraustoimintaa on Kuortaneella verrattain vähän vapaa-ajan asuntojen lukumäärään suhteutettuna. Erään käsityksen mukaan huvilavuokraukseen suhtaudutaan asenteellisesti. Pitää olla oma mökki. Mökin vuokraaminen on köyhyyden merkki: *"Ei oo pikkurahan puutetta!"*<sup>166</sup>.

Mökkirakentamisessa tärkeää on siisteys. Mökkien enemmistö onkin hyvin hoidettuja, mutta joukkoon mahtuu epämääräisempiäkin mökkejä. *"Lautahökkeli"* ja huonosti hoidetut rannat herättävät ärtymystä. Myös maisemien sopisi olla siistejä ja hoidettuja. *"Että vois vähän ohjeistaa, että, paremmannäköisiä."*<sup>166</sup>

Näyttää siltä, että kesä- ja vapaa-ajan asukkai- siin on Kuortaneella vuosien saatossa totuttu siinä määrin, että lomailijat luetaan kotiseudun osaksi. Kuortaneenjärven *"asujaimistoon"* lueteltiin kuuluviksi *"mm. kanta-asukkaat, mökkiläiset, eri ammattikuntien edustajat jne."*<sup>167</sup>

Vapaa-ajan asutuksella on muutakin kuin maisemallista merkitystä. Lomailijat tuovat elämää kyliin, asuttavat tyhjiillään olevia taloja, osallistuvat tapahtumiin, tekevät ostoksia ja käyttävät palveluja. Alueella on paljon tarjottavaa mökkiläisille: liikunta- ja harrastusmahdollisuudet ovat hyvät, Kuortaneenjärvi hiekkarantoinen on erinomainen uimapaikka ja esimerkiksi myymäläautossa asiointi on kaupunkilaislapsille suoranainen elämys. Kesäkauden päättyminen huomataan. Vapaa-ajan asuntojen ja mökkien valot sammuvat, kylät hiljenevät.

Vaikka vapaa-ajan asukkaita on Kuortaneella verrattain paljon, useimmilla näyttää sittenkin olevan jokin etukäteinen yhteys alueelle. Moni on kotoisin Kuortaneelta. Tämä on useimmiten seurausta suvun maiden lohkomisesta tai lapsille perintönä siirtyneistä maista. Syynä saattaa olla myös kotitalon jääminen tyhjäksi. Uutta käyttöä haetaan vapaa-ajan asuntona. Tällä on hyvät ja huonot puolensa. Toisaalta mökkeilijöiden on helppo olla ja toimia tutussa ympäristössä, jossa heidän taustansa ja sukujuurensa jo tunnetaan – joskus jopa useiden sukupolvien ajalta. Saattaapa joku mökkeilijöistä jossain vaiheessa harkita paluumuuttoakin. Toisaalta rakennusten varaaminen suvun myöhempää vapaa-ajan käyttöä varten haittaa kylien kehitystä. Taloja on tyhjiillään ja käyttämättöminä joko kokonaan tai suuren osan vuodesta.

*Kaks taloa tai kolomekin, niin ne eivät millään haluaasi luopua niistä, toinen polvi. Kesänviettopaikkana pitävät. Ei anna puhuaakaan sellaista, että myis. En tiedä, onko kolomas polvi sitte toista mieltä. [Tilaisuus 4.]*

<sup>164</sup> Maastokäynti 5.

<sup>165</sup> Tilaisuus 5.

<sup>166</sup> Maastokäynti 5.

<sup>167</sup> Tilaisuus 11.



*Täällä olis jonkun verran sellasia hyviä asuinhuoneistoja kyllä, mut ne meinaa jättää ne vaan sitte itelleen eiväkkä myy pois niitä. Nii-tä hyvin kyllä aina tuloo lapsiperheitä, mitä on jäänyt kerran näitä huoneistoja myytäväksi.* [Tilaisuus 10.]

Mökin tai vapaa-ajan asunnon merkitys on kerroksinen (17 mainintaa): se saattaa olla kiinnekohta sukujuuriin ja toimia suvun yhteisenä kohtaamispaikkana. Samalla se on paikka, jossa voi ulkoilla, harrastaa, rentoutua, rauhoittua ja irrottautua arjesta. Siellä voi tehdä jotain konkreettista ja nauttia käsiensä jäljistä. Mökillä olemiseen liittyy paljon hyviä muistoja. Monelle mökki on kotiseutukeidas: tärkeä paikka kauempana vakituudesta asuin-ympäristöstä.

Kesäkuortanelaisten keskusteluissa mökille annettiin vapaa-ajan viettopaikkaa painavampi merkitys. Se merkitsee vapaa-ajan lisäksi yhteyttä sukuun, juuriin sekä mahdollisesti lapsuuden maisemiin ja ystäviin. Näin ajattelivat varsinkin ne mökkeilijät, jotka ovat syntyisin Kuortaneelta, mutta asuvat nykyään muualla.

*Kyllähän se on, sanotaan identiteetti ja kulttuuri. Mun kohdalta, niin mä oon Seinäjoella kasvanut, käynyt koulut ja kaikki, mutta suku on täältä lähtöisin ja täällä oon kesäni viettänyt.* [Tilaisuus 8.]

Myös moni Kuortaneella vakituisesti asuva on hankkinut itselleen mökin tai rantasaunan järven rannalta. Omaa rantasaunaa pidetään miltei jokamiehen oikeutena. Sen rikkomista ei katsota hyvällä. Kaavoituksesta ja rakennusoikeuksista syntyi kiivaita keskusteluja:

*Muillakin sisaruksilla kaikilla on mökit, se oli nuorin ja se ei heti rakentanu ja tuli muutos, ja se ei siihen saanut sitten [rakentaa], ja se on vieläkin sillä se tontti. Se on erotettu tontti, ja se vähän nyt mullan alle vannoo verta...* [Tilaisuus 5.]

Vapaa-ajan asutus nähdään myös taloudellisena mahdollisuutena. Se tuo vaurautta ja elämää kotiseudulle. Mökkikulttuuri hyödyttää Kuortanetta myös välillisesti, sillä alueella on pitkä huvilaveistämöhistoria. Tällä hetkellä paikkakunnalla toimii viisi huvilavalmistajaa: Saaren Hirsisaunat ja huvilat, Kuortaneen Hirsitalot, Hirsirakennus J. Saari, Keski-Nisulan Hirsihuvilat ja Huvilaveistämö A. Suojala sekä hirsitalojen asennukseen keskittynyt Saarirakenne Oy.

Joskus kakkosasujat saatetaan nähdä myös jonkinlaisena uhkana. Kun pyydettiin kuvaamaan kotiseutua viiden vuoden kuluttua, Seinäjoen läheisyys ja vaikutus mökkeilyyn kirjoitti jonkinlaista lukkarinrakkautta, jossa näkyy omalle kylälle annettu erityisasema.

*Kuortane on liitetty Seinäjokeen ja kaikki palvelut on siirretty Seinäjoelle. Seinäjokiset ovat asuttaneet järvenrannat mökeillään. Salmelaiset senkun porskuttaa omillaan.* [Tilaisuus 3.]

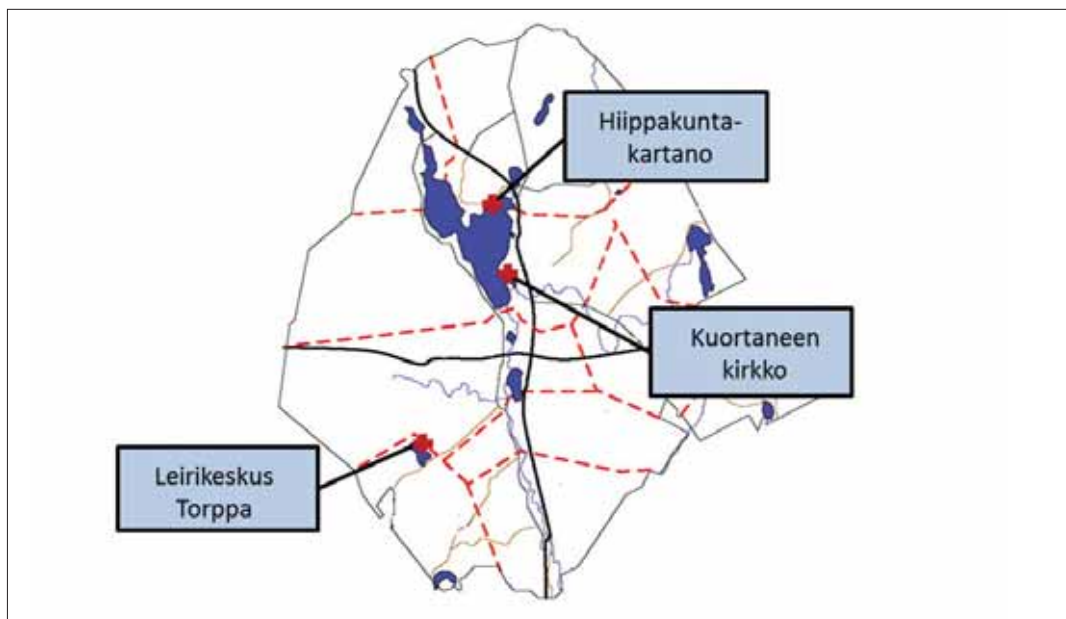
## KIRKOLLISET RAKENNUKSET

Kirkko ympäristöineen arvioidaan yhdeksi kotiseudun tärkeimmistä rakennetun ympäristön kohteista kaikkialla Suomessa. Syytkin ovat ilmeisiä ja yleisluontoisia: ne liittyvät historiaan ja tunteisiin. Kirkon historiallinen rooli on ainutlaatuinen. Vuosisatojen ajan se on palvellut suomalaisten tärkeimpänä julkisena tilana. Siellä on tavattu muita yhteisön jäseniä, siellä on päätetty ja tiedotettu yhteisistä asioista. Julkiset kuulutukset, rangaistukset, koulunkäynti ja markkinatkin on järjestetty pitkään kirkon alueella. Niin maalliset kuin hengelliset tapahtumat ovat keskittyneet sinne. Kirkko on ollut yhteisön rakentumisen tärkein näyttämö. Myös yksilön historiatietoisuudelle kirkon merkitys on suuri. Tunteiden tihentymistä se lieenee yhä tärkein. Vaikka uskonnolla ei olisi yksilölle mitään henkilökohtaista merkitystä, kirkko on yhä paikka, jossa käydään suurien tunteiden äärellä: vihkivilaisuudet, hautajaiset ja konfirmaatiot kuuluvat suomalaisen elämänmenoon. Kirkko on myös maisemaa ohjaava ja hallitseva rakennus. Kuntakeskukset ja taajamat ovat rakentuneet kirkon ympärille. Usein kirkkorakennus on keskustajaaman tärkein ja korkein maamerkki.

*Kyllähän kirkko on aina semmoinen, että kun menee, niin se on vaan samanlainen, ja siinä pysyy aina lähellä kotia. Vaikka se ei enää ole nyky, nykypäivänä, mikä yhdistäisi niin paljon ihmisiä, on se silti sellainen kylän symboli jollain tavalla.* [Tilaisuus 6.]

*Kyllä läheesin meikäläiselle on toi kirkon kuva maisemana, kohteena. Lapsuudesta ja nyt varsinkin taas täältä ollen.* [Tilaisuus 1.]

*Ja itku tulee, jos kirkko palaa.* [Tilaisuus 7.]



Kartta 5. Kirkolliset kohteet

Kirkkoa käsiteltiin kahdessatoista kotiseututalaisuudessa, ja keskustelussa esiintyi yhteensä yksitoista eri kirkkorakennusta. Osallistujille henkilökohtaisesti tärkeitä kirkkoja mainittiin eri puolilta Suomea. Kotiseudun avainkohteiksi nimettiin Kuortaneen ulkopuolelta esimerkiksi Törnävän kirkko, Lakeuden risti, Ähtärin kirkko, Espoon vanha kirkko ja Mikkelin tuomiokirkko. Kotikirkon kokemus on yleinen ja helposti ymmärrettävä esimerkki monipaikkaisen kotiseudun todellisuudesta. Itselle tärkeimmäksi mielletty kirkko voi jäädä aiempaan seurakuntaan, tai se voi muodostua uudelle asuinpaikalle, uusien kokemusten myötä. Kirkkojen tehtävät voivat myös eriytyä: yhtä temppeeliä ajatellaan omana vihkikirkkona, toista joulukirkkona.

*Espoossa on se vanha kirkko, – – niin sehän on tosi viihtyisä. Tai puhuttelee minua, minunkaltaista ihmistä.* [Tilaisuus 8.]

*Se [Hyvinkään] pyramidikirkko, – – se on mun ykköskirkko, mutta mä en voi kuvitella joulua ilman Kuortaneen kirkkoa ja niitä kynttilöitä. Siis ei, ei millään Hyvinkäällä kirkkoon, vaikka se on hyvin läheinen se pyramidikirkko.* [Tilaisuus 8.]

*Mä itse asun tällä hetkellä Espoon Olarissa, niin mä en voi kuvitella meneväni sinne kirkkoon, koska se kirkko arkkitehtonisesti, niin se*

*ei mitenkään tuo mulle hyvää mieltä. Et mä en, se ei anna mulle mitään. Mä tykkään kyllä modernistakin arkkitehtuurista, mutta en selaisesta, mitä se on.* [Tilaisuus 8.]

Läheinen suhde kirkkorakennukseen voi syntyä monella tavalla. Se voi perustua esteettiseen kokemukseen, arkkitehtuuriin ja kirkon synnyttämään tunnelmaan. Siihen vaikuttavat myös elämäkokemukset, joita on saattanut kertyä monesta kirkosta: lapsuudenkirkko, oma rippikirkko, vihkikirkko, kirkko jonka multiin on kätetty omaiset... Vielä kirkkoon voi liittyä omasta seurakuntayhteydestä syntynyt toiminnallinen side. Monipaikkaisesti asuvilla suhde itselle tärkeisiin kirkkoihin voi olla hyvin monimutkainen.

*Varmaan on aika tasaisesti Lakeuden risti, jonka mä oon nähnyt rakentuvan ja sitten tämä Kuortaneen kirkko, ja nythän sitten Olarissa mullakin on kirkko, ja siellä mä oon jopa seurakuntaneuvostossa toiminut. – – Kun mä kirkkoon menen, niin mieluummin mä näihin kahteen muuhun kuin sinne.* [Tilaisuus 8.]

*Mä käyn kyllä Järvenpään kirkossa, olin ihan nytkin maanantaina tilaisuudessa ja näin. Se on ihan hirvee se kirkko, siis – – joku betonimöhkäle siinä, ei siinä nyt mitään [kaunista] ole. Mutta se on tietysti lasteni rippikirkko. – – Minut on vihitty tuossa kirkossa täällä [Kuortaneella], mutta se on nyt sitten. Tietysti se on*



Kuortaneen kirkko. Kuva Timo Hiironniemi.



Sisänäkymä urkuparvelta. Kuva Timo Hiironniemi.

*aivan erilainen kun tämä, mutta emmä sitä kyllä se on ihan... Se on kirkko minulle sitten siellä Järvenpäässä. Että kyllä mä siellä käyn, silloin kun käyn. Ei se ole arkkitehtonisesti – – mitenkään kaunis. Että omat vanhemmat sano, että täähän on ihan hirvee tää kirkko, kun tulivat lasteni rippijuhliin, – – mutta se nyt on, mikä se siellä on ja täällä on taas tällainen.* [Tilaisuus 8.]

Lapua sai oman papin vuonna 1576, ja viisi vuotta myöhemmin siitä tuli oma kirkkoherrakunta, johon kuuluivat myös Kuortaneen kahdeksan taloa. Oma saarnatupa Kuortaneelle saatiin 1600-luvun alkupuolella, oma pappi 1632 ja kirkko 1654. Se oli tuossa vaiheessa Lapuan seurakunnan Kuortaneen kappeli. Oma kirkkoherra vihittiin 1798. Vuonna 1836 Kuortaneesta tuli jälleen kappeli, kun Kuortaneen ja Alavuden yhteinen kirkkoherra halusi asemapaikakseen Alavuden. Oma kirkkoherarakunta muodostettiin uudelleen 1859.

Kirkonpaikasta ja rakentamisesta on käyty intohimoisia keskusteluita monessa seurakunnassa, niin Kuortaneellakin. Muistitiedon mukaan sitä suunniteltiin Lahdenkankaalle, ja sinne se ehkä olisi noussutkin, ellei lintu olisi tuonut taivaasta toisenlaista ohjetta. Kansantiedon mukaan se lauloi: *”kirkko Avioniemeen, pappila Haapaniemeen.”*<sup>168</sup> Niinpä Kuortaneen vanhemmat saarnahuoneetkin ovat olleet kutakuinkin samalla paikalla kuin nykyinen kirkko: ensimmäinen nykyisen kirkon ja järvenrannan välissä, toinen nykyisestä tapulista rantaan päin.

Nykyinen kirkko on järjestyksessä kolmas. Lupa-asiakirjoja sen rakentamisesta ei tunneta. Siksi on epäilty, että se tehtiin luvatta. Se on kuuluisien kirkonrakentajien Antti ja Kaapo Hakolan rakentama 1777. Kuortanelaiset mainitsevat vuosiluvun mielellään, sillä se on helppo muistaa. Hakolan rinnalle nostetaan mieluusti paikkakunnan ominen puuseppien panos, etunensä koristeveistäjä Heikki Mikkilän osuus kirkon korjauksessa 1839. Hänen kädenjälkensä tiedetään näkyvän myös saarnastuolissa ja sen enkelilahmoissa sekä kirkon kuorissa.<sup>169</sup> Myös kirkon materiaalilehdotus on Mikkilän laatima.<sup>170</sup>

Oiva Polari on epäillyt Mikkilän osuutta Kuortaneen kirkon sisustuksessa, samoin kuin Ähtärin vaivaisukon tekijänä. Koska kyse ei ole tuon vanhemmasta työstä, seurakuntalaisten muistitietoa

on pidettävä varsin luotettavana lähteenä. Mikkilä on siis enkelilahmojen tekijä, ellei toisin todistavaa kirjallista dokumenttia esitetä.<sup>171</sup>

*Kirkon peruskorjaukset jakavat usein mielipiteitä.*

*Armi Klemetti maalas sen sisältä. Mä vielä muistan ne sellaiset köynnökset siellä katonrajas. Sitten se Yki Nummi pilas kaikki, peitti.* [Tilaisuus 1.]

*Se oli ainakin merkittävin kulttuuriskandaa-li tuos kirkossa aikanaan, mistä Klemetti oli vihanen, kun rakennushallitus meni määräämään, että kirkon ikkunat pitää suurentaa. Siinä on ollu pienemmät ikkunat täs Kuortaneen kirkos aikanaan Eli siinä on tavallaan siitä alkuperäisestä vähän menetetty.* [Maastokäynti 5.]

Kirkossa tärkeää on myös sen väri: *”suloisen synkkä puna”*, kuten Klemetti sitä luonnehti.<sup>172</sup> Moni Herran huone muuttui helmenvalkoiseksi 1900-luvun vaihteessa, niin myös Kuortaneen kirkko 1893 Josef Stenbäckin suunnittelemassa peruskorjauksessa. Valkoiseksi maalattiin myös Hakolan mesteiden naapuriseurakuntaan rakentama Nurmon kirkko 1913. Armi ja Heikki Klemetin ankaran kritiikin vauhdittamana Kuortaneen kirkko kuitenkin palautettiin punaiseksi Mikkilän väriehdotuksen mukaisesti 1927.<sup>173</sup> Sitten kirkon ulkomaalaus on uusittu useasti, viimeksi 1984 ja 1996, ja väri on punaisena pysynyt.

Useat keskustelijat yhtyivät Klemetin näemyksiin myös siinä, että Kuortaneen kirkko on parhaimmillaan talviasussa.

*Mulla itellä on hieno kuva Kuortaneen kirkon portista, kun oli oikein kuuraanen, talvinen. Se on hieno. Mä oon itte sitä mieltä, että se on hieno.* [Tilaisuus 7.]

*Ja tämä meidän kirkon väri, se on mahtava, kun se on punanen, punerva. Ja paanukatto! Kuulkaa kun sataa ensimmäisen lumen, niin jos te menette, lähestytte sitä, niin kun se ei peitä vielä kokonaan aivan kattoa se on ihanasti tulee paanujen reunat, ne kuviot näkyviin, se on niin valokuvauksellinen, maalauksellinen.*

<sup>168</sup> Tuomaala 1968, 190.

<sup>169</sup> Maastokäynti 5, tilaisuus 4.

<sup>170</sup> Pettersson 1978, 15; Ala-Kulju 1971, 17.

<sup>171</sup> Polari 1990, 56. Klemetin mukaan Mikkilä teki saarnatuolin ”vas-ta n. 1840-luvulla”. Klemetti 1948a, 257–258; Mikkilä on kuollut 1850 ja Herman Klemetti (1825–1888) oli lukkarina jo 1850-luvulla. Oudolta vaikuttaa ajatus, että Klemetillä olisi ollut koriste-veistojen tekijästä virhellinen käsitys.

<sup>172</sup> Klemetti 1946, 67.

<sup>173</sup> Riukulehto ja Suutari 2012, 39; Klemetti 1927, 97; Ala-Kulju 1976, 21.



*Ja sitten kun siellä on kukko siellä ylhäällä eikä pelkkä risti. [Tilaisuus 1.]*

*Se nyt vaan. Koko kirkko. Talvikelillä. [Tilaisuus 7.]*

Kirkkorakennus on kantana parillekin tärkeälle kotiseudun symbolille. Toinen on kaksikymmentäneljäkulmainen risti eli kirkon pohjapiirustus. Kuortaneen kirkon jokainen kulma on viistetty, jolloin nurkkia muodostuu 24. Se on ”ristiöitten ruhtinas”<sup>174</sup>. Tällaisia sisäviisteisiä ristikirkkoja on Suomessa kolme. Muut ovat Ruovedellä ja Ylihärmässä.<sup>175</sup> Kirkon pohjapiirustusta on käytetty myöhemmin koristeaiheena. Partiolippukunta on virallistanut sen omaksi logokseen. Se näkyy esimerkiksi Kuismien huivissa.

Kukko on toinen kirkkoon liittyvä symboli, jota kuortanelaiset pitävät arvossa. ”*Ja tuossa tosiaan se erikoisuus, siel ei oo ristiä päällä vaan tuo kukkoo.*”<sup>176</sup> Kirkon nykyisen kukon on takonut Ala-Honkolan Juho-niminen seppä (1796–1868), samaisen remontin yhteydessä 1839.<sup>177</sup> Kirkon kukkoon liittyy myös tarinoita. Kukolla ratsastamisesta tuli miehuuden näyttämisen tapa 1800-luvulla. Puhuttiin Nuoren voiman kukosta.

Nykyään tunnetaan suorastaan ylpeyttä siitä, että kirkon katolla on nimenomaan kukko eikä ristiä. Toisaalta ihmiset ovat hämmentävän epä-tietoisia tunnuksen alkuperästä. Arvellaan, että Klemetillä on ollut vaikutuksensa tähänkin asiaan. Oikeasti kukko ei ole niin poikkeuksellinen tunnus kirkkorakennuksessa, kuin kuortanelaiset tuntevat ajattelevan. Jo 800-luvulla paavi Nikolaus I määräsi, että kristikunnan kaikkien kirkkojen torniin oli kiinnitettävä kukko valvomisen merkiksi.<sup>178</sup> Kukko ja risti kilpailivat vuosisatoja tasaisesti kirkkorakennusten tunnusmerkkinä. Keski-Euroopassa on maita, joissa kukko on säilyttänyt paikkansa. Suomessakin se palvelee yhä tässä tehtävässä 20 kirkon katolla, esimerkiksi Laihialla ja Malmin kirkossa Helsingissä. Verrattomasti yleisempi se on kuitenkin tapulin harjalla. Kukko valvoi Pietaria. Samaa kantaa on myös kukko aapisen kannessa.

Kuortanelaiset pitävät kirkkoaan kauneimpana koko Suomessa. ”*Vaikka käyttä mihinä muualla päin, niin kyllä Kuortaneella on kaikkia in kommiin kirkko.*”<sup>179</sup> Ratkaisuvia yksityiskohtia ovat jo mainittujen lisäksi myös sisäpuolen valoisuus ”*ja se paanukatto, joka hoidetahan kuortanelaisella*

*tervalla.*”<sup>180</sup> Muualla asuva keskustelija kertoi ha-ke- vansa kirkosta aina Kuortaneen kirkolle omina-ista valoisuutta. Kirkossa voi olla oma, tutuksi tullut paikka, joka saattaa olla jopa suvun perintöä.

*Kirkko ympäristöineen + oma istuinpenkki (-paikka) jo nuoruudesta saakka. [Tilaisuus 1.]*

*Mulla itelläni on Mikkelin tuomiokirkko, joka on tämmöinen, todella siis varmaan, kun joku sano valosta. Et se sama, mä tykkään tästä Kuortaneen kirkossa, kun oltiin yhtenä per-jantaina, niin se valo kun se kulkee, se on aivan upeeta. [Tilaisuus 8.]*

Kirkko ei ole pelkästään rakennus. Kokonaisuuteen kuuluu myös kirkkomaa muistomerkkeineen.<sup>181</sup> Hautausmaa on sukulaisten ja ystävien viimeinen leposija, mutta monille se on myös rauhoittumisen ja hiljentymisen paikka.

*Se on jotenkin hermolepoa mun mielestä, kun hautausmaalla kulukoo. [Tilaisuus 1.]*

*Tulee kyllä kierrettyä monta kertaa vuodessa. On isovanhempia ja sitten on jo tietysti omaa-kin ikäluokkaa. Rupee siellä olemaan ja nuo-rempiakin. Joka on sitten tietysti aina hyvin traagista. [Tilaisuus 8.]*

Vielä vuosisata sitten Kuortaneen hautaus-merkit olivat paikkakunnan omien mestareiden veistämiä puupaaluja, vähintään kaksi-, usein kolminivelisiä rakennelmia. Alaosa eli jalka oli leveämpi, yläosa kapeampi. Päällä oli pieni harja-katos. Tavallisesti paalu oli koristeltu kirkon tai ta-pulin äärimuodolla, joskus aiheena oli kukkanen, elämänpuu tai kello.<sup>182</sup> 1900-luvun kuluessa hauta-kivet syrjäyttivät perinteiset, omintakeiset hauta-paalut, mutta niitäkin on yhä pystyssä Kuortaneen kirkkomaalla, tapulin vieressä kunnostettuina.

*Sellasia puisia paaluja. Niitä on tuota entisöi-ty, jotta niitä on oikein komeitakin tuolla. Ran-talan Onni mun mielestä on niitä entisöiny. [Maastokäynti 5.]*

Klemetti näki paljon vaivaa vanhojen hautapaalujen säilyttämiseksi. Hän piirrätti paaluja Iivari Honkolalla ja toimitti niitä kirkkomuseoon. Hän myös kuvasi ja käsitteli niitä kirjoissaan.<sup>183</sup> Hau-

<sup>174</sup> Klemetti 1948a, 82.

<sup>175</sup> Pettersson 1978, 9.

<sup>176</sup> Maastokäynti 5.

<sup>177</sup> *Pihasta pihaan* 2008, 131; Klemetti 1927, 98.

<sup>178</sup> Adler ja Lawler 2012.

<sup>179</sup> Tilaisuus 10.

<sup>180</sup> Maastokäynti 5.

<sup>181</sup> Hautausmaan vaiheista ks. Heiska 2002, 28–29.

<sup>182</sup> Klemetti 1932, 294–295; 1944, 114; 1948a, 300; Heikinmäki 1995, 277.

<sup>183</sup> Klemetti 1943, 260–267; 1944, 114–117.

tapaalujen keräilystä kerrotaan myös Klemettiin liittyvä anekdootti.

*Klemettihän tosin kokos niitä [hautapaaluja] tuonne Heliän kokille [vintille], mutta kuinka ollakaan, ne kummitteli talvella, ja työmiehet poltti ne – – Klemetti oli, tuota, hyvin vihainen. Nyt niitä hautamuistomerkkejä on olemassa tuolla Kirkkomuseossa vielä. [Maastokäynti 5.]*

Vaikka uusia hautapaaluja ei ole enää aikoihin pystytetty, kuortanelaiset saattavat puhuessaan yhä kutsua muistomerkkejään hautapaaluiksi.

Toinen kirkkomaan erikoisuus oli Puodinke-dossa vaikuttaneen Åkerman–Larick -suvun yksityinen hautakappeli, niin sanottu Larickin maja, joka rakennettiin 1789.<sup>184</sup>

*Niin, tuolla oli sellanen erikoisuus, oikeen sellaanen Larickin maja. Sellaanen – – hautamuistomerkki, joka oli niin kun maja. Se on siirretty Torpalle. – – Siit ei kaikki tykänny, kun se siirrettiin. [Maastokäynti 5.]*

Tämän kappelin vuoksi hautuumaalla on vain yksi Larickien hautapaalu. Kappeli hävitettiin kirkkovaltuuston päätöksellä 1960-luvulla, ja sen hirret siirrettiin leirikeskus Torpan aitan pohjahirsiksi. Siirrosta nousi jonkinmoinen häly. Hiippakuntakin vaati sen palauttamista takaisin alkuperäiseen paikkaansa.<sup>185</sup> Torpalle majan hirret kuitenkin jäivät.

Sankarihautausmaa on vielä yksi kirkkomaan erityinen kohde. Hautausmaa ja siellä olevat muistomerkit mainittiin kokonaisuutena korostaen niiden merkitystä menneisyydestä kertovina monumentteina. Sankarihautausmaa mainittiin tässä mielessä yhden kerran, samoin muu hautausmaa.

*Ja tuol sankarihauta, ni siel on moni kuortanelainen. [Maastokäynti 5.]*

*Sodas kaatunu ja ollu kovaa, kovaa aikaa, kun mitä ennen maailmassa pidettiin sitä Taipalehen iltaa, kun se on ollu kova paikka kuortanelaisille. Siellon tosiaan kuollu, en muista kuinka monta, mutta paljon. [Maastokäynti 5.]*

Suhde hautausmaahan on usein hyvin henkilökohtainen. Siellä lepää sukulaisia ja ystäviä. Tutut talojen nimet toistuvat kivissä. Muualta tullut katselee sitä eri tavalla, kauniina ympäristönä tai rauhoit-

tumisen paikkana. Henkilökohtainen suhde voi syntyä myös siitä tiedosta, että ”*hautuunmaa on se viimeinen kotiseutu.*”<sup>186</sup> Aika monet keskustelijat olivat pohtineet myös sitä, mihin haluavat oman hautapaikkansa.

*Te ootte vissiin kaikki jo alkuasukkaita, niin teillon niinku tuttuja paljon, niin teillä ihan erilainen suhde tähän, että mä niinku katon vaan, että se on niinkun valtavan kaunis. [Maastokäynti 5.]*

*Mutta Kuortaneelle! Mutta Kuortaneelle! ja ilimotin sen [toiseen seurakuntaan], kun siellä on mulla sukulaisia. Mä ilmootin, että mä oon päättänyt näin. – – Mä oon aina niin valtavasti tykännyt täällä aina olla, ja täällä mun lapset on syntynyt ja kaikki ja avioliitto oli täällä. [Tilaisuus 1.]*

*Mä jo veljelle sanoin, että muistakaa sitten, että kun mä kuolen, niin mut pitää kyllä polttaa, mutta sitten pitää se tuhka uurnata ja tuhkat sirotella sinne suvun, Alajärven hautuumaalle. [Tilaisuus 1.]*

Kirkkokankaan keskeisiin rakennuksiin kuuluvat vielä entinen viljamakasiini, joka siirtyi valtiolta seurakunnalle 1952 ja laitettiin siunauskappeliksi sekä Olof Häggbladin rakentama tapuli, jota monet keskustelijat pitivät kirkkoakin komeampana.<sup>187</sup> Jälleen takana häilyy Heikki Klemetin näkemys. Hän nimitti Häggbladin tapulia ”tyylitekijäin mallinäytteeksi” ja ”muodon ja tunnon korkeaksi veisuksi”<sup>188</sup>.

*Tuo Häggblaadin rakentama tapuli, niin se tuota on Klemetin mielestä ollu sopusuhtaan ja korein rakennus mitä onkaan. [Maastokäynti 5.]*

*Tuossa on tuo Kruununmakasiini. Ollu alun perin, taikka siunauskappeli ja – – tuo Ruismäen koulu on rakennettu niistä hirsistä. Ja tämän kruununmakasiinin ansiosta, niin Kuortaneellahan ei oo tarvinnu kuolla nälkähän. [Maastokäynti 5.]*

Haapaniemi on ollut toinen seurakunnallisen toiminnan keskittymä Kuortaneella. Kolmesataa vuotta se on ollut henkisen ja sivistyksellisen elämän keskuksena. Nykyisistä rakennuksista vanhin on 1779 valmistunut pappila.

<sup>184</sup> Klemetti kuvaa sitä kertomuksessaan nimellä Marrickin maja. Ks. Klemetti 1946, 68–71.

<sup>185</sup> Pihasta pihään 2008, 325–326.

<sup>186</sup> Tilaisuus 1.

<sup>187</sup> Tilaisuus 8.

<sup>188</sup> Klemetti 1936, 135; 1946, 263–264.



Vuodesta 1968 Haapaniemi on ollut Lapuan hiippakunnan opintokeskuksena ja juhla-kartanona.<sup>189</sup> Uusi kappeli rakennettiin 1989.

*Haapaniemi Kuortaneen pappilana lähes 300 vuotta. Paljon vaikutusta Ruonan ja Kuortaneen kulttuuriin. Luonut paljon henkistä sivistystä. [Tilaisuus 2.]*

Kirkollisten kohteiden joukossa hiippakuntakartano sai kuitenkin yllättävän vähän huomiota. Ilmeisesti se ei hiippakunnalliseen käyttöön siirtymään enää ole läsnä lähiasukkaiden arjessa samalla tavalla kuin omana pappilana palvellessaan. Se mainittiin yhden kerran kotiseudun avainkohteena. Kuortaneen kulttuurimaisemasuunnitelmassa Haapaniemen hiippakuntakartanon rooli on paljon suurempi.<sup>190</sup>

Huomattavasti enemmän keskustelijoiden huomiota sai Saarijärven rannalle sijoittuva seurakunnan leirikeskus, Torppa. Saarelan rannat hankittiin seurakunnan leiritoiminnan keskuksiksi vuonna 1966, rippi-, nuoriso- ja partioleirien pitopaikaksi. Päärakennus on vuodelta 1967.<sup>191</sup> Partiolaiset olivat pitäneet telttaleirejään rannoilla jo parina kesänä, ja he leireilevät Torpalla yhä.

Partiolaisten kolme tärkeintä tapaamispaikka ovat ”Kolo, Majantalli ja Torppa, sitä väliä, kolmen väliä”<sup>192</sup> Majantalli on entinen pappilan piharakennus, joka kunnostettiin seurakunnan nuorisotilaksi 1983.<sup>193</sup> Nimi on tämänkin rakennuksen muisti: samoilla kohdin on sijainnut Majan virkatila, ja talli muistuttaa rakennuksen entisestä käyttötarkoituksesta. Kokoontumispaikoista Torppa leimautuu lujimmin seurakunnan toiminnaksi.

*Niin ja varsinkin Majantalli ja kolo näin partiolaisena, mutta sitten just, jos seurakunta liittyy mukahan, niin samat ihmiset toimii myös Torpalla ja muutenkin näin sekä partiossa että myös seurakunnallisessa toiminnassa. [Tilaisuus 7.]*

Kirjallisissa vastauksissaan partiolaiset nimesivät Torpan kotiseutunsa avainkohteeksi peräti viidesä vastauksessa. Perusteluina mainittiin yöpymiset ja yöreissut. Se on paikka, joka tarjoaa jännittäviä elämyksiä ja ehkä myös ensimmäisiä itsenäistymisen kokemuksia. Jo aikuisikään ehtineillekin on jäänyt mieleenpainuvia muistoja Torpan leireiltä.

*Mä muistan, mä oon, ensinnäkin mä oon ollut niiden rekkamiesten kyydis, se oli aina hienoa, kun pääsi asfaltti-asemalle ja sitten se, kun oli Torpan leirillä viikonpäivät pois niin se, että kuinka paljon viikossa tapahtu kylän keskustan raitilla, niin se on sellainen, mikä on jäänyt pienelle pojalle mieleen, että mä oon ollu kymmenen–kaksoistavuotias silloin. [Tilaisuus 7.]*

## LIIKUNTAPAIKAT

*Jos pitää sitte vaikka neljällä tai kolmella–neljällä tai viidellä sanalla Kuortaneesta, niin kyllä se olis varmahan nyt ensimmäisenä urheiluopisto. Sitten tuloo maisemat, Kuortaneenjärvi ja kyllä sitten pitää nostaa vielä mukahan vielä myös tervanpoltto. [Tilaisuus 7.]*

Kuortane on urheilukunta. Urheilu ei tarkoita siellä yksittäistä kuningaslajia, jota kaikki hurraten seuraavat. Se tarkoittaa Aholankankaan aluetta. Siellä on liikuntapaikkojen ylivoimainen kärki, urheiluopisto monine palveluineen. Se on kuortanelaisille lyhyesti ja tuttavallisesti opisto. Kun puhutaan opistosta, se tarkoittaa Kuortaneen urheiluopistoa, ellei toisin tarkenneta.

Pohjanmaan urheiluopisto valmistui keväällä 1950. Se oli ensimmäinen maakunnallinen urheiluopisto. Kun muutkin maakunnat alkoivat viritellä opistohankkeitaan, eteläpohjalaiset lohduttivat opetusministeriötä vakuuttamalla, että opiston pystyttäminen omin voimin vaatii niin paljon talookohenkeä, että tuskin sellaista muista maakunnista löytyy.<sup>194</sup> Tällaisena yhteisenä voimannäyttönä ja yhteisen tekemisen paikkana kuortanelaiset mielellään opistoaan yhä katsovat.

Jos mittariksi otetaan se, kuinka paljon kotiseutukeskustelijat käsittelivät asioita puheenvuoroissaan, urheiluopisto on Kuortaneenjärven lähiympäristön tärkein kotiseutukohde. Syitä on monia. Urheiluopisto sijoittuu kauniille ja keskeiselle paikalle. Sillä on ollut sotien jälkeisen ajan elinkeinoelämälle, taloudelle ja koko aluekehitykselle huomattava merkitys.

*Varmaan toi urheiluopiston rakentaminenkin kans jonkin verran on muuttanut tätä kotiseutua. [Tilaisuus 4.]*

*Urheiluopiston rakentaminen tänne on muuttanut tätä maisemaakin jo, ja sitten se tunnet-*

<sup>189</sup> Ks. Kangas 1968, 20

<sup>190</sup> Jaakkola ym. 2000, 25–26.

<sup>191</sup> Vihma 1968b, 7.

<sup>192</sup> Tilaisuus 7.

<sup>193</sup> Nummela 1984, 41.

<sup>194</sup> Heikkilä 2000, 64.

*tuus on tullut. Jotenkin ajattelee Kuortaneesta, että kyllähän moni mieltää sen urheiluopiston.* [Tilaisuus 7.]

Urheiluopisto on edelleen vahva ja näkyvä toimija, ja se on läsnä kuortanelaisten elämässä ja varsinkin omakohtaisissa muistoissa. Monesta alueen toimijasta voitaisiin tehdä samankaltaisia havaintoja. Silti niistä ei keskusteltu yhtä paljon tai keskusteltiin peräti vähän. Urheiluopisto sen sijaan herätti runsasta huomiota. Sitä käsiteltiin 13 tilaisuudessa. Neljästi keskustelu jäi lyhyeksi, vain pariin mainintaan, mutta yleensä mielipiteet olivat vahvoja. Vastapainoksi neljässä tilaisuudessa urheiluopistoa käsiteltiin varsin perusteellisesti. Puheenvuorot olivat pitkiä ja pohdiskelevia. Päähuomion sai urheiluopiston alue, sen rakennukset ja opistolaisten muodostama yhteisö. Liikuntaa käsiteltiin selvästi vähemmän. Yksi tilaisuus järjestettiin opiston omalla reviirillä, urheilulukiossa, jossa kaikilla osallistujilla oli lähtökohtaisesti kiinteä yhteys opiston toimintaan. Myös kotiseutuajelun yksi pysähtymiskohde oli opistoalueella, pääarakennuksen pihassa.

Kuortanelaisten suhtautuminen urheiluopistoon vaikuttaa kompleksiselta. Opisto on kotiseudun tärkeä osa, mutta sen rooli on muuttunut 2000-luvulla niin paljon, että alueen asukkaiden on vaikea tunnistaa sitä samaksi. Sitä kehuetaan ja kannatetaan hanakasti. Kun kysytään, mikä opistossa on henkilökohtaisesti tärkeintä, monet päätyvät toteamaan, että juuri ne asiat ovat muuttuneet tai jopa kadonneet. Opistoalueen ja sen toimintakonseptin muutos on ravistellut ihmisten kotiseutukuvaa. Siksi monilla tuntuu olevan siitä paljon sanottavaa.

Urheiluopisto on koko Kuortanetta yhdistävä avainkohde, joka tunnetaan myös muualla Suomessa. Se on yksi kotiseudun vahvuuksista. Sen avulla Kuortane sijoitetaan kartalle, joskus jopa maailmankartalle.

[Olen] vuosien varrella pääkaupunkiseudulla käynyt muutaman kymmenen kertaa. Jos siellä tulee kysymys, mistä oot kotosin, niin Kuortane ei sano siellä välttämättä kauheesti, mutta se, minkä kaikki muistaa, on urheiluopisto. Kyllähän se niin kun tosiasia on, mikä pitää huomioida, ja meidän pitää se tietää, että näin se vaan on. Ja se tulee olemaan. [Tilaisuus 2.]

[Vaihto-oppilasvuonna Yhdysvalloissa kyselijöille] sai sanua, että aika laakiaa on täällä Kuortaneella, että eipä täällä kyllä paljon muuta oo, kun tämä urheiluopisto. Tämä mikään paikka ilman tätä olisikkaan. [Tilaisuus 6.]

Opiston tunnettuus ja näkyvyys tekee hyvää alueen asukkaille. Se hivelee itsetuntoa: ollaan kotoisin sellaisesta paikasta, joka tunnetaan! Kuortaneella muistetaan korostaa opiston maakunnallista merkitystä. Se on yksi niistä instituutioista, jotka ovat tehneet Kuortaneesta tärkeän Etelä-Pohjanmaalle.

Maakunnallisuus korostui varsinkin opiston perustamisvaiheissa. Opisto tehtiin yhdessä, kansalaisjärjestöjen yhteisin ponnistuksin, ja maakunnan urheiluväki otti sen omakseen.<sup>195</sup> Harrastajien tie suuntasi Kuortaneelle. Valmennuskeskuksen yhteydet maakunnallisiin tutkimus- kehitys- ja innovaatioalan toimijoihin, Seinäjoen teknologia-keskus Framiin, yliopistokeskukseen ja ammatti-korkeakouluun, jatkavat tätä perintöä. *”Tämä on ollu koko maakunnalle keskeinen paikka. Tämä on pystytetty koko maakunnan voimin.”*<sup>196</sup>

*Urheiluopistokin on tälle Pohjanmaalle ollut hirveen tärkeä. Se on 50-luvulla tullut tänne, ja sitten se on Suomen toiseksi suurin edelleenkin, ja monille se on tärkein valmennuskeskus. – Se on sellainen elementti, joka tänne vetää edelleenkin. Ja kun sitä kehitetään, niin sekin on hyvä asia.* [Tilaisuus 8.]

Maakunnalliset yhteydet ja kansallinen näkyvyys ovat synnyttäneet myös muita välinearvoja. Opisto houkuttaa kuntaan uusia asukkaita ja luo kansainvälisiä yhteyksiä. Opiston ansioksi luetaan yleisesti myös oman lukion saaminen ja säilyttäminen paikkakunnalla. Sillä nähdään kasvatuksellinen merkitys seudun nuorisolle.

*Tää on hirveen kansainvälinen kunta, ja sen tekee tietysti tää urheiluopisto ja kaikki mitä sen ympärillä tapahtuu. Että jossakin vaiheessa tuolla keskusteltiin kirkonkylällä, niin kuulin, että yli kahtakymmentä eri kansalaisuutta Kuortaneella.* [Tilaisuus 2.]

*Ja tosiaan, sitä ei täällä olisi lukiota, jos ei olisi urheilulukioita.* [Maastokäynti 5.]

Yksi kuortanelaisten suosikkikertomuksista liittyy urheiluopiston esihistoriaan. Kaikki tuntuvat tietävän, että alueelle harkittiin keuhkotautiparantolan perustamista. Parantola nousi lopulta Alahärmään 1930, mutta sille katsottiin paikkaa muualtakin, muun muassa Ähtäristä, Alavuden asemalta ja Kuortaneelta. Aholankangas oli pakkolunastettu valtiolle parantolan tarpeisiin jo vuonna 1909.<sup>197</sup>

<sup>195</sup> Ks. esim. Kurikka 1970, 12–13; Mäenpää 1970, 63.

<sup>196</sup> Maastokäynti 5.

<sup>197</sup> Heikkilä 2000, 24.

*Ne suunnitteli tänne ensin keuhkotautiparantolaa, jonka ne sitte veivät Härmään, elikkä saivat Härmään. Piirustukset oli jo valmiina tähän Aholankankaaseen. – Sitten kun ne kävi keväällä tuolla Härmäs, ja siinä oli sen porukas yks rouva, ja se oli ihaallu, kun täällä [Härmässä] on näin komia järvimaisema! Kun siellä oli juuri paisunnanaikaan tulva. – Jotta se oli onnenpaikka sitten loppuiksi. – Nämä alueet oli niin sitä varten varattuna. Ei muuta kun rakentaa. [Tilaisuus 3.]*

Parantolahankkeen kariutumisesta on kehittynyt useita versioita, ja kertomus on saanut myyttisiä piirteitä. Meille se toistettiin neljä kertaa.<sup>198</sup> Yhteistä on onnellinen loppu. Tarinan päälle kuuluu todeta, että parantola jäi onneksi tulematta. ”*Se meni Härmään onneksi. Sitä ei oo enää.*”<sup>199</sup> ”*Onneksi sitä keuhkoparantolaa ei tullut.*”<sup>200</sup> Tulva-aikaiset järvenrantamaisemat taitavat sittenkin olla toissijainen tekijä. Oikeasti hanke kallistui Härmän hyväksi rautatieyhteyksien vuoksi. Keuhkotauti on hävitetty niin vähiin, että yhtään erityisparantolaa ei Suomessa enää tarvita. Härmän parantolasta on polveutunut palvelukeskus, ja kuntoutustoimintaa jatkaa Ylihärmän suunnalla Härmän kuntokeskus.

Härmän parantolan ja Aholankankaan alueen varhainen yhteys tunnetaan Kuortaneella paljon paremmin kuin urheiluopiston syntyyn sittemmin johtaneet tapahtumat ja siihen osallistuneiden henkilöiden nimet. Opiston tärkeimpien vaikuttajien nimiä jouduttiin oikein muistelemaan. Kunnia opiston perustamisesta annettiin eri keskustelussa eri henkilölle. Mainittiin maaherra Ahlbäck sekä urheilumiehet Jukka Uunila ja Kosti Rasinperä.

Yksi kotiseutukeskusteluista pidettiin urheilulukiolaisille. Heistä suurin osa on valinnut opiskelupaikakseen Kuortaneen juuri opiston tarjoaman yhteyden, harjoitus- ja valmennusmahdollisuuksien vuoksi. ”*Täällä on paremmat urheilumahdollisuudet, ja sitä varten tänne on tultu.*”<sup>201</sup> Opiskelijat viettävät runsaasti aikaa opiston tiloissa lajinsa harjoituksissa. He kertoivat, että liikuntapaikat ovat nopeasti tulleet heidän kotiseutunsa osaksi. Niissä vietetään paljon aikaa kavereiden seurassa ja koetaan suuria tunteita.

*Tämä urheiluopisto on täs aika suurena vaikuttajana. Että varmaan, jos kerta paikkoja pitää sanoa, niin kyllä varmasti se urheiluopisto on aina ollut ja tulee aina olemaan osa kotiseutua. Siellä kuitenkin varmaan oman*

*koron jälkeen se paikka, mihinä toiseksi eniten viettänyt aikaa. Ollu aika läheinen se, ittelle ainaki. [Tilaisuus 6.]*

*Niin kyllä siitä on tullu nyt, kun on täällä pyöriny sen kolome vuotta melekein, niin kyllä urheiluopistosta on tullut sellainen paikka, että täällä tietää ihmisiä ja täällä tietää nämä rakennukset, niin kun tää maisema, niin on tästäkin tavallaan tullut kotoosa paikka. [Tilaisuus 6.]*

Lukiolaiset arvelivat, että opiston tutuksi käyneet rakennukset ja maisemat tulevat aina kiinnostamaan. Niiden kohdalla on melkein pakko hiljentää vauhtia kantatiellä. Lukiolaisille urheiluopisto merkitsee juuri näitä liikuntapaikkoja ja näkymiä, joissa he ovat nuoruuttaan viettämässä. Kuortaneen vanhemmille kanta-asukkaille urheiluopiston kotiseutuside ei enää olekaan yhtä kokemuseräinen. Lähes jokaisessa kyläseurojen keskustelutilaisuudessa viitattiin ensin urheiluopiston tuomaan mainosarvoon, taloudelliseen ja elinkeinolliseen merkitykseen. Urheiluopisto on ”*meidän ykköstuote*”<sup>202</sup> ja ”*hirviän tärkeä meille*”.<sup>203</sup>

*Kyllähän se tuo tosiaan tämmöiseen pieneen paikkaan niin ison piristysruiskeen. Näkyyvyyttä. [Tilaisuus 8.]*

*Sen parempaa lomapaikkaa ei oo, kun Kuortaneella on urheiluopisto. [Tilaisuus 10.]*

Tärkeä osa urheiluopiston elinkeinollista vaikutusta on vetovoima. Keskustelijat uskovat, että opiston maine ohjaa Kuortaneelle tulevaa matkailua ja jopa muuttajia. Opiston harjoitusleirit ja kurssit tekevät paikkakuntaa tutuksi. ”*Kattovat sitten myöhemminkin täältä asuinpaikkaa*”.<sup>204</sup>

*Omat lapset jo rupee olemaan aikuisia, mutta – he ovat sitten tykänneet tänne tulla [lomalla], kun on ollut tuossa urheilukenttää ja opiston palveluita. Ja ovat käyttäneet niitä vielä isompanakin, – Se on ollut kans tärkeä, koska ovat semmoisia urheilullisia. [Tilaisuus 8.]*

*Vaikka suuremmasta kaupungista muuttikin, oli urheiluopisto silti ihmeellinen asia. [Tilaisuus 9.]*

<sup>198</sup> Maastokäynti 5, tilaisuudet 3, 7 ja 8.

<sup>199</sup> Tilaisuus 8.

<sup>200</sup> Tilaisuus 7.

<sup>201</sup> Tilaisuus 6.

<sup>202</sup> Tilaisuus 11.

<sup>203</sup> Tilaisuus 3.

<sup>204</sup> Tilaisuus 10.

Epätietoisuus alkaa siitä, kun keskustelijoita pyydetään tarkentamaan, mitä urheiluopisto heille tarkoittaa paikkana. Mikä on se kohta ja rakennus, johon ajatus kiinnittyy, kun ajatellaan urheiluopistoa. Niille, jotka harrastavat aktiivisesti nykyisissä tiloissa, vastaaminen on tavallisesti helppoa: urheiluopisto tarkoittaa sitä harrastustilaa, jossa vietetään eniten aikaa oman harrastuksen parissa, esimerkiksi urheiluhallia, keilahallia tai jäähallia. Kaikki ne saavat maininnan tai kaksi kotiseudun avainkohteeksi.

*Kuortaneen urheiluhalli. Lähes joka päivä monta tuntia tulee vietettyä. Paljon onnistumisen riemua sekä raskaita työtunteja omien unelmien takia.* [Tilaisuus 6.]

*Jäähalli, koska siellä tulee vietettyä paljon aikaa.* [Tilaisuus 9.]

Vanhemmilta kuortanelaisilta vastaus ei irtoa yhtä helposti. Kysymystä seuraa hiljaisuus. Osa opistoa aiemmin paljon käyttäneistä ei pidä nykyistä opistoluetta itselleen kovinkaan tärkeänä.

*Onpa jännä huomata, että vaikka opisto on aina ollut tossa, niin kauan kun mä oon ollu täällä, mä oon kuitenkin ennen seitytlukua syntynyt kuntaan, niin se ei kuitenkaan, kun pitää miettiä, että mikä on tärkeä asia tai paikka niin... Siellä se vaan on.* [Tilaisuus 7.]

*Ei se nyt kumminkaan kovin tärkeä oo. Se vaan on siinä.* [Tilaisuus 7.]

Kotiseutukeskusteluissa tuli selväksi, että nykyisen urheiluopiston keskeiset rakennukset eivät ole lunastaneet paikkaansa kotiseudun tärkeiden kohteiden joukossa. Uusi päärakennus, Kuortanehalli, oli yksi keskustelutilaisuuksien virikekuvista. Kahdessa tilaisuudessa sitä ei lainkaan tunnistettu. Kerran opisto tunnistettiin, mutta sitä ei valittu kotiseudun tärkeisiin kohteisiin<sup>205</sup>. Vaikka Kuortanehalli on hallinnut opiston maisemaa jo 30 vuotta, se ei ole muuttunut asukkaille toiminnan paikaksi.<sup>206</sup> Uusien rakennusten ilmettä vieroksutaan. Sama ajatus tuotiin esiin muissakin keskusteluissa.

*En koskaan ajattelisi tuota kunnantaloa; mitenkään tavoittaisi mielessäni tai urheiluopistonkaan tätä [pää]rakennusta. Ei oo mun silmillä semmonen arkkitehtonisesti miellyttävä*

*ratkasu. Noitahan nyt näkee tusinassa hyvin monta omasta mielestäni.*” [Tilaisuus 8.]

*Se kun on sisäpohjahalli, niin sen on pakko olla tuon muotoinen. – – Siitä ei kaunista saa.* [Tilaisuus 8.]

Paremmen vastaanoton saa ilmeensä puolesta Liikuntahotelli. Se ”näkyi komiasti tuolta järveltä.”<sup>207</sup> Mutta hotellikin jää vieraaksi, koska se ei näy kantatielle. Sen nähdäkseen on mentävä alueen sisälle. Etäisyyttä otetaan myös hotellin liiketoimintaan. Kysellään, ketä palvelemaan hotelli oikeastaan on tehty.

*Hotelli on varmaan edustavamman näköinen kuin tämä [Kuortane-halli]. – – Että se monet kyllä yllättää, kun tekee vieraan kanssa kieroksen siellä. ‘Haa!’* [Tilaisuus 2.]

*Se liikemiesten ajattelu! Ku sillon jo jahkaasi tavallinen ihminen, kun tuota urheiluhotellia tehtiin, niin sehän meinattiin, et se on aamukolmehen auki! Kuka jaksaa aamukolmehen jytätä siellä, jos kerran vielä toiskin käy?* [Maastokäynti 5.]

Monille liikuntahotellin taakkana ei taidakaan olla se, millainen hotelli on, vaan se, miten vanha opistoalue hotellin tullessa muuttui. Urheiluopiston hienouksista kertoessaan useimmat kuvailivat menneisyyttä, paikalla aiemmin olleita rakennuksia ja ennen muuta niihin liittyvää tunnelmaa ja toimintaa. Tätä keskustelua käytiin paljon. Kun ihminen ikävöi kotiseutua, hänellä ei aina ole ikävä johonkin paikkaan vaan toiseen, jo menneeseen aikaan. Urheiluopiston alueella tällaisia ikävän kohteita oli useita: päärakennus Eppula, vanha maapohjahalli ja maauimala.

*Tästä tämän paikan mä muistan hyvin tarkkaan! Mä oon pikkupoikana käyny Seinäjoelta täällä urheiluopistolla tuolla uima-altaalla, ja siin oli uima-allas oli ennen tuolla. – – Mä muistan vieläkin sen, ku ajettiin tästä. Tää oli niin hieno! Hieno tämä tie tässä näin, kun se meni näitten isojen puitten läpitte, niin se on jäänyt mielehen semmoselle pikkupojallekin.* [Maastokäynti 5.]

*Mäkin käytin sitä uimalaa erittäin paljon, mutta sitten oli, kun tuli katettu uimala, selänen halliuimala, niin sitä ei tullu enää niinkään paljon käytettyä.* [Maastokäynti 5.]

<sup>205</sup> Tilaisuus 1.

<sup>206</sup> Suurhallin rakentamisesta ks. Heikkilä 2000, 214–222.

<sup>207</sup> Maastokäynti 5.

Useimmin muistojen kohteena mainittiin alueen ensimmäinen, vanha päärakennus Eppula. Se oli maakunnan urheiluväen ja järjestöjen yhteisesti rahoittama. Rakennuksen nimi on johdos toiminnan käynnistäneestä järjestöstä. Opiston taustalla olivat Etelä-Pohjanmaan urheilun tukijat eli tuttavallisemmin Eput.<sup>208</sup> Kotiseutuajelun jalkautumisen aikana keskustelijat ehdottivat, että oikeastaan urheiluopistoa parhaiten kuvaava valokuva pitäisi ottaakin ”siitä Eppulan pienoosmallista”,<sup>209</sup> joka on nykyään esillä Liikuntahotellissa. Toisessa keskustelussa mietittiin, tunnistaako urheiluopistoa oikeastaan mistään rakennuksesta. ”Siellä [kuva-  
na] pitäisi olla painimolski vissiin”<sup>210</sup>

*Ja tosiaan vanha Eppula, niin se oli koko maakunnan oma. Siellä oli monella pitäjällä oma huones, johonka ne oli rahoitukseen osallistunut. Ja siinä oli sitten tämä vaakuna ovesa,<sup>211</sup> eikö ollukki?* [Maastokäynti 5.]

*Se on kyllä kans, mikä muistaa silloin kun oli vielä Eppula. Niin muistan sen, kun oli oikein keittiö, mihnä tehtiin ruokaa. Esimerkiksi nykyään se Sodexon ruoka, niin eihän se vedä mitään vertoja sille Eppulan sille oikeen itse-  
tehdylle ruoalle. Vaikka tietysti nyt tuokin on ihan hyvää, mitä nykyään on, mutta kyllä se itse-  
tekemä on aina vähän parempaa kuin se jostakin tuotu ruoka.* [Tilaisuus 7.]

Eppulan purkaminen ei kuitenkaan nostanut Kuortaneella erityistä vastustusta, ehkä siksi että sen purkamisesta oli puhuttu jo pitkään, ensimmäisen kerran jo vuonna 1972.<sup>212</sup> Pettymyksen ilmaukset tulivat lähinnä vanhojen opistolaisten suunnalta, ”niitten, jotka kuului siihen vanhaan opistoperheeseen, jotka ovat jo eläkevuosia viettämässä muualla.”<sup>213</sup> Nykyiset työntekijät ja käyttäjät ajattelivat enemmän uusista tiloista saatavaa hyötyä. Ajat ja tarpeet muuttuvat. Vanhoja rakennuksia on opiston alueella niin paljon, että kaikkia ei voi säilyttää. Muutoksia tulee, koska ”palvelujen täytyy pelata”.<sup>214</sup> Uudistuminen ja uusien tilojen rakentaminen on elinvoimaisuuden merkki, jonka panivat merkille myös muualla asuvat.

*Eppulan häviämiseen liittyi myös se, että se ruokailurakennus hävis sieltä. Ja jotakin oli siinäkin kohtaa tehtävä. – Väki ymmärsi sen muutoksen, että sen oli pakko tulla, niin ehkä senkään takia siitä ei mitään kansanliikettä noussut, että Eppula pitää säästää.* [Tilaisuus 7.]

*Urheiluopistokin saattaa ruveta nääntymään. – – Täällä on semmoista rakentamisen meiniä kuiteskin vielä.* [Tilaisuus 8.]

Alueen rakentamisesta käytettiin kuitenkin hyvin kirpeitä puheenvuoroja. Kritiikkiä jaettiin liian raskaasta toteutuksesta ja tyyliin rakennuksesta. Kangasmetsä ei enää ole sama kuin muistoissa. Puita pitäisi olla enemmän.

- *Kyllä tässä mun mielestä tää kangasrakentaminen, – se rupee nyt olemaan jo siinä pisteessä, ettei sinne saisi enää kyllä rakentaa.*
- *Joo, siinä olet aivan oikeassa. Se on ihan ehdoton.* [Maastokäynti 5.]

Ajatuksia vanhojen rakennusten säilyttämisestä ja uusien tilojen rakentamisesta on vaikea yhdistää vaikutelmaan luonnonmukaisesta mäntykankaasta. Saman ongelman äärellä ovat varmasti olleet myös uuden liikuntahotellin suunnittelijat: kun tilaa on rajallisesti, ja puitakin pitää jäädä, kulttuurihistorialliset rakennukset joutuvat väistymään.

Tärkeänä pidetään, että uudet rakennukset sopisivat vanhaan kokonaisuuteen, täydentäisivät ja jatkaisivat perinnettä. Onnistuneimpana pidettiin urheilulukiota. Sport & Fun ei ole tainnut onnistua ihan yhtä hyvin.

- *Jos se on se Sport & Funin uusi halli.*
- *Joo, silmänilo!*
- *Se on kyllä niin taiteellinen sellainen iso, metallinen mötikkä siellä!* [Tilaisuus 2.]

*Lukio aika hyvin istuu. Se ei niinku kohoa sieltä ylöspäin. Samoin tämäkin on kohtuullisen hyvä, vaikka se on aika iso rakennus tämä, – Kuortanehalli ja jäähallikin, mutta sitten Sportfun! Mä siitä!* [Tuhahdus.] *Se on aivan kamala. Se tavallaan tään kokonaisuuden pilaa, kun katsotaan tuolta tieltä päin.* [Maastokäynti 5.]

Rakennuskannan muuttuminen on aiheuttanut pettymyksiä, joita on vaikea hyväksyä, vaikka tun-

<sup>208</sup> Rahoituksesta ja rakentamisesta ks. Heikkilä 2000, 47–61; päärakennuksen nimeämisestä s. 203.

<sup>209</sup> Maastokäynti 5.

<sup>210</sup> Tilaisuus 2.

<sup>211</sup> Kuntien nimikkohuoneista ks. Heikkilä 2000, 63, 65; Jokinen 1970, 34.

<sup>212</sup> Heikkilä 2000, 178, 224–225.

<sup>213</sup> Tilaisuus 7.

<sup>214</sup> Tilaisuus 7.



nustaisikin muutosten välttämättömyyden. Sitäkin vakavammalta vaikuttaa se tyytymättömyys, joka koskee opistoa yhteisönä. Kun urheiluopisto rakennettiin, siitä haluttiin tehdä liikuntaväen ”oma koto”. Kuortaneen erityistä henkeä kiitettiin 20-vuotisjuhlaulkaisussa, ja se on nostettu 50-vuotishistorian otsikkoon.<sup>215</sup> Keskustelijat vahvistivat, että kyse ei ole korulauseista. Urheiluopiston tekemisiä on ohjannut tiivis yhteisöllisyys, mutta tunnelma on muuttunut. ”Tämä ei oo enää niin kotonen.”<sup>216</sup> Opistoa moititaan teolliseksi. Sen nykyisiä toimintatapoja verrataan viihdeteollisuuteen.

*Joo, Kuortaneen henki, se on hävitetty se henki. Se on valitettava tosiasia. Sitten kun tänne otettiin nämä – – keittiöhommat, että oma henkilökunta, paikallinen poistettiin. Siinä oli se suurin virhe. Sitä ei olis pitänyt tehdä.* [Maastokäynti 5.]

*Sit se on varmaan sekin, että opiston työntekijöistä ei enää kaikki asu Kuortaneella. Että seittämänkymmentä prosenttia varmaan käy muualta.* [Tilaisuus 7.]

Monessa keskustelussa luotiin mielikuva etääntyneestä ja ulkopuolisesta liiketaloudellisesta toimijasta, joka on oma, Kuortaneesta ja kirkonkylästä riippumaton yksikkönsä.<sup>217</sup> Opiston matkailijoita ei näy alueen kulttuuritilaisuuksissa. Pääsiäiskokojen, tervaviikon ja alueen kylätapahumien ei tarvitsisi jäädä matkailijoille vieraisiksi. Ruuan ja palvelujen alihankinnassakin voitaisiin keskustelijoiden mielestä tehdä paljon enemmän yhteistyötä.

*En oo koskaan ymmärtänyt sitä, että minkä takia opisto ei tee aktiivisemmin yhteistyötä kyläläisten kanssa. Elikkä siellä olis esimerkiksi paikallisia tuotteita ja paikallisilta tuottajilta, koska täällä on sitä yritystoimintaa ja vaikkei nyt Kuortaneeltakaan, niin lähiympäristöstä. Täällähän on omia juustoja ja leivonnaisia ja kaikkia muuta ois tarjolla. – – Se lähiuokahan on ollut pitkään jo trendi muualla maailmassa.* [Tilaisuus 8.]

*Se on irrottanut juurensa Kuortaneesta, – – ja sit ne ihmettelee, että miksi kuntalaiset ei koe sitä omakseen. Juuri huomasin, että en koe sitä omaksi.* [Tilaisuus 7.]

Urheiluopistoa kehuttaessa muistellaan vanhoja asioita. Nämä puheenvuorot ovat täynnä lämpöä. Nykyisestä opistosta lausutaan lähinnä elinkeinopoliittisesti ymmärtäviä mielipiteitä ja sisällöllisiä epäilyjä. Osa arvostelusta kohdistuu maakuntakeskuksen kasvavaan rooliin.<sup>218</sup> Mielikuvan muutos on mielenkiintoinen ilmiö. Onko se ihan tottakaan? Ainakin opisto on edelleen merkittävä työnantaja, toiseksi suurin Kuortaneen kunnan jälkeen.

*Onhan se iso työllistäjäkin urheiluopisto. Onhan siellä nyt kuortanelaisia varmaan töissä. Myös kuortanelaisia. Ei kaikki seinäjokisia.* [Tilaisuus 10.]

Kuortaneen urheiluopisto on pienellä paikkakunnalla toimiva perinteikäs vapaan kansalaistoiminnan tuote, joka on omalla erityisalallaan noussut valtakunnalliseksi kärkitoimijaksi. Se elää globaalissa kilpailuasetelmassa, mutta samanaikaisesti se elää myös Kuortaneen kirkonkylässä. Huippu-urheilijoille Kuortaneen vaihtoehtoina ovat ulkomaiset valmennuskeskukset tutkimus- ja kehitysympäristöineen. Hotelli- ja vapaa-ajanviettoaloilla kilpailijoina ovat koti- ja ulkomaiset loma- ja viihdekeskukset, kylpylät ja kuntoutuslaitokset. Opisto on valinnut kehityshakuisen strategian, joka nojautuu kasvuun, innovatiivisuuteen ja osaamiseen. Toiminta ei ole enää pelkkää liikuntaharjoittelua. Kuortaneen kotiseutukeskustelijoilla on nykyisestä toiminnasta aavistus, joka jää kuitenkin varsin hämäräksi. Tiedetään, että monenlaista hienoa opistolla tehdään, mutta kuva ei ole selvä, sillä se ei kosketa itseä.

*Ja sitten tosiaan, jotta täällä on monesta paikkaa urheilua, niin se kärkiporukka ja sitten tutkimusta ja tätä kunnontarkkailua. Mitä se on nimeltänsä? Nii. Nehän tekoo aivan tiedettä.* [Maastokäynti 5.]

Globaalin ja paikallisen rajalla tulee ristivetoa. Kansainväliset, valtakunnalliset ja paikalliset kumppanit eivät aina aseta samoja odotuksia. Kyseessä on kaikkien huippuosaamisen keskusten kohtaama ongelma. Kun tavoitellaan oman alan kansainvälistä tasoa, kansalliseksi huipuksi, kehittämis- ja innovaatiokeskuksista tulee eräänlaisia saarekkeita, joilla on varsin nimelliset kytkökset lähiympäristöönsä ja sen yhteisöihin. Lomakeitaat muistuttavat kummasti toisiaan. Rakennusten ulkoasu, toimintatavat, jopa hintataso määräytyvät kilpailevien toimijoiden ohjauksessa – ei paikallisen rakennustavan, toimintakulttuurin ja hinta-

<sup>215</sup> Jokinen 1970, 34; Vasko 1970, 54.

<sup>216</sup> Maastokäynti 5.

<sup>217</sup> Tilaisuus 8.

<sup>218</sup> Tilaisuudet 7 ja 10.

tason perusteella. Pyrkimys oman alan huipuksi aiheuttaa helposti sen, että yhteys lähiympäristöön ei pysy yhtä välittömänä. Ero eiliseen on suuri.

*Et ennen vanhaan, kun siinä asui kaikki siinä opiston markilla perheineen, niin lapset oppi tunteen toisensa ja oli sellainen luonnollinen yhteys. [Tilaisuus 7.]*

*Monet, jotka on asunut siellä markilla, niin on toisensa lasten kummeja. Et on tullut niin ystävyyssuhteita. Ja ne on menny yli – – luokkarajojen. [Tilaisuus 7.]*

*Tää on laajentunut tää systeemi, ja täällä on enemmän ihmisiä ja rakennuksia enemmän, niin se sellanen yhteisöllisyys siinä kärsii ilman muuta. Ei sille oikein mitään voi. Toisaalta se on Kuortaneen kannalta hyvä. [Maasto-ikäynti 5.]*

Ennen opistolaiset muodostivat yhteisön, johon sitouduttiin. Opistolaisuus oli jopa tärkeämpi yhteisöä muodostava raja kuin kuortanelaisuus tai kyläläisyys. Yhteisön sisällä muut rajat, kuten koulutus- ja luokkarajat väistyivät. Siihen yhteisöön haluttiin päästä mukaan, ja se oli mahdollista esimerkiksi kesätöiden kautta.

*Siihen oli hieno päästä aina kesäksi sisään. Mäkin oon monta kesää ollu siellä kesätöissä, opistolla että... Se oli jotenkin sellainen yksi iso – –, no ehkäpä jopa perhe. Että ne oli niin tiivis joukko. [Tilaisuus 7.]*

*Sitten siellä toisaalta oli myös helppo liikua talviajat ja harrastaa, että se oli hirveen mukantonta. Et nyt kun ne on muualta tulleita, niin tai muualla asuvia, niin ei enää edes tunne kaikkia. [Tilaisuus 7.]*

Ei voi olla kiinnittämättä huomiota siihen, että urheiluopistoa koskevalta osalta kotiseutukeskusteluissa annettiin varsin voimakasta palautetta, kahdensuuntaista viestiä päättäjille: Opisto on kotiseudun menestymisen kannalta ratkaisevassa osassa. Sen toimintaedellytykset on turvattava. Samalla kuortanelaiset ovat huolissaan kylien kehityksestä. Urheiluopistokin haluttaisiin säilyttää sopusoinnussa tai palauttaa sopusointuun kotiseudun maisemallisten ja yhteisöllisten arvojen kanssa.

*Kyllä Kuortaneen kunnan päättäjät, niille olis hirveen tärkeitä pitää tuosta urheiluopistos-*

*ta huolta, että sillä on edellytykset kehittyä ja kasvaa. Koska se on se, joka tänne kuitenkin sitä elämää tuo. Ja tuo sitä entistä enemmän Liittyy niin kun tähän terveyden ylläpitotrendiin yhteiskunnassa. Se on sellainen ilmiö vielä, joka vetää ihmisiä. [Tilaisuus 8.]*

*Eikös nämä tilaisuudet oo sitä varten, että kyliä ruvettais kehittää?... Eikä aina vaan sitä urheiluopistoa [Tilaisuus 11.]*

## GOLF-KENTTÄ

Urheiluopisto on niin ylivoimainen liikuntapaikkojen keskittymä Kuortaneella, että sen rinnalla kaikki muut liikuntakohteet jäivät keskusteluissa varjopuoleen. Oli kuitenkin yksi merkittävä poikkeus: golf-kentästä puhuttiin yhdeksässä eri keskustelussa ja golf-harrastuksesta niiden lisäksi vielä yhdessä. Yleensä tarkoitettiin Mäyryssä sijaitsevaa Kuharannan golf-kenttää. Golfiin liittyviä puheenvuoroja oli viitisenkymmentä.

Golf on uusi tulokas suomalaisessa liikuntakulttuurissa. Suomen ensimmäinen golf-kenttä valmistui Talin kartanoon vuonna 1932.<sup>219</sup> Pallo-peli säilytti vielä pitkään herraskaisen maineensa. Suuremmissa mitassa viheriöitä alettiin rakentaa vasta 1990-luvulla. Kuortaneen yhdeksänreikäinen kenttä valmistui 2002, ja se on nopeasti löytänyt paikkansa alueen asukkaiden elämässä.

Osa golfin kotiseutukeskusteluissa saamasta huomiosta saattaa johtua juuri lajin uutuudesta: aiemmin voimakkaan elitistisenä ja brittiläisenä pidetty tulokas jakaa yhä mielipiteitä. Se on kuitenkin saavuttanut nopeasti laajan harrastajakunnan myös Suomessa. Golf puhuttaa myös siksi, että se on näkyvä laji: se vaatii suuren nurmikentän, tavalisesta maisemallisesti tasokkaalla ja tunnustetulla paikalla, hyvien kulkuyhteyksien ja palvelujen äärellä. Aiemmin Nurmonjokilaaksossa toteutetussa kotiseutusunnittelussa puhutuista liikuntakohde oli Ruuhikosken golf-kenttä. Siellä äänenpainot olivat pääpuolisesti kriittisiä, yleisin äänensävy oli harmistus. Kuortaneenjärven keskustelut värityivät kokonaan toisin.

Golfin pelaamista pidetään hienona mutta kuitenkin arkisena harrastuksena. Sitä ei katsota oudoksuen. Golf nähdään esimerkiksi eläkeläisille sopivana ajankuluna.

*Kyllä täällä aika monet [pelaa golfia]. – – Pelaavat ja menestyvät, kun on alueella kisoja ja kilpailuja. Mä taas tiedän sen, vaikka ei golfata. [Tilaisuus 2.]*

<sup>219</sup> Tilander 1995, 132–134.



Urheilijoita pallokentällä Kuortanehallin edessä. Kuva Aarno Isomäki.

*Siellä varttunut väestö pelaa päivällä keskellä viikkoa. Siellä pelataan golfia. Elikkä eläkkeensä ansainneet ihmiset siellä viettää ansaittua hyvää vapaa-aikaansa. – Tilanne on eri – neljän jälkeen. Sitten tulee vielä se toinen [pelaajien] aalto. [Tilaisuus 2.]*

Pientä ylpeyttä tunnettiin siitä, että Mäyrin kenttä on keväisin ensimmäisenä auki. Pelaajia tuntuu olevan kentällä melkein aina. Pelikausi jatkuu säiden mukaan: vuonna 2013 pelaamista voitiin jatkaa jopa joulukuun viimeiselle viikolle saakka.

*Ensimmäisenä Pohojammaalla oli auki niin Mäyrin kenttä. Ruuhikoskella oli puoli metriä lunta vielä, kun tuossa pelattiin. [Tilaisuus 11.]*

*Joo, tulin räntäsateessa keväällä Seinäjoelta, niin siinä vaan oltiin Mäyryssä kolopalloa pelaamassa. [Tilaisuus 11.]*

Monet eri-ikäiset keskustelijat tunnustautuivat itsekkin lajin harrastajiksi. Golf-kurssin ja *greencardin* suorittajia löytyi monesta keskustelusta.<sup>220</sup> Monen mäyryläisen työpaikka on kentän ympärillä, ja

kenttä on siksi oman kotiseudun ydinaluetta, mutta kentän maisemat saivat kannatusta myös niiltä keskustelijoilta, jotka eivät itse peliä harrasta. Kentällä on virkistyskäyttöä myös kävelyalueena.

*Nyt se on tossa golf-kentän ympäristö meikäläisen kotiseutu tällä hetkellä. Olen kentällä hommissa, ja asun ihan siinä vieressä kanssa tällä hetkellä. Se pyörii siinä kotiseutu nyt tällä hetkellä. [Tilaisuus 4.]*

*Golf-kenttä: hienot tehnyt väylät/greenit käveleskellä Mäyrin pelloilla Kuhajärveä ihailen. [Tilaisuus 10.]*

Golf on muuttanut Kuhajärven rantamaisemia, mutta muutosta arvioitiin poikkeuksetta myönteiseksi. Entisistä Viitasaaren pakettipelloista on tullut maiseman kaunistus. Golf-kentän avaruus viehättää kuortanelaista silmää. Sitä pidetään upeana maisematekijänä, ja uskotaan, että alue somistuu edelleen. Toimivalla kentällä eivät pusikot rehota.

*Kyllähän golf-kenttäkin niin se oli vähän huonossa hoidos, se notko siinä. – Nyt se on*

<sup>220</sup> Tilaisuudet 8 ja 10.

*paljon paremman näköinen, kun tulee Kuuskutosta, niin kun se ennen oli. Silloinhan ne siistitään nuo nurmikat ja tuo elämää, että se on ihan OK. [Tilaisuus 5.]*

- *Siitä tuloo mahtava näkymä vielä! – Ni siitähän tuloo paljon sitä lisää nyt, uimarannat ja kaikki siinä, niin se on pikkusen komia alue! Tuloo olemaan. Ja se oli huonoa pusikkoa se golf-kentän alue, johonka se tehtiin.*
- *Joo, siistimpi se ny on kattella ny, kun risu-peltoina. [Tilaisuus 10.]*

Keskustelujen perusteella golf ei näytä olevan nuorison suosiossa. Se haluttiin poistaa kuvavirikkeiden joukosta. Yhteiskoululaiset ja lukiolaiset nimesivät monta liikuntapaikkaa itselleen tärkeimpiin kotiseudun kuviin golf-kentän edelle, esimerkiksi jäähallin ja keilahallin. Yksi golfin harrastajakin yhteiskoulun ysiluokkalaisista löytyi. Muissakin keskusteluissa kuultiin uutta pallolajia vieroksuvia puheenvuoroja, mutta ne jäivät selvään vähemmistöön.

*Niin kauan, kun mä osun liikkuvaan palloon, niin mä en pelaa golfia! [Tilaisuus 2.]*

*Mua ei liioin sykähdytä tuo golfi sillai. – Näitä kentiähän nyt on tuolla tietysti maailma pullollaan sitten, että ei tuo ainakaan mulle mitään tunteita. [Tilaisuus 8.]*

## MUUT LIIKUNTAPAIKAT

Opiston ja golf-kentän lisäksi keskustelussa viitattiin vain harvoihin liikuntapaikkoihin. Tärkeimpiä olivat kunnan ylläpitämät kentät: keskusurheilukenttä ja koulujen kentät sekä monet pururadat ja hiihtoladut. Urheilijoille ne ovat tietenkin tärkeitä kilpailujen tapahtumapaikkoina, mutta sitäkin useammin toistuvien harjoitusten näyttämöinä. Niissä on vietetty paljon aikaa. Kuntoliikkuville liikuntapaikat ovat myös yhdessä tekemisen paikkoja.

*Urheilukenttä nyt ainakin, että siellä ny ainakin on taaperrettu menemähän pienestä pojasta lähtien. Kyllä siellä ainakin on aika paljon kaikkia erilaisia muistoja, mitä sieltä kertyy. [Tilaisuus 6.]*

Keskusurheilukentällä on kunnan urheilupaikoista suurin merkitys merkittävien urheilutapahtumien näyttämönä. Kenttä tehtiin 1933 talkoilla alun pe-

rin suojeluskunnan ja Kuortaneen Kunnan käyttöön. Juhannuskisoja alettiin järjestää jo vuonna 1934.<sup>221</sup> Tätä kisaperinnettä Eliittikisat tavallaan jatkaa. Juhannuskisojen ketju (Kuortane, Keuruu, Saarijärvi) on jäänyt nopeasti historiaan. Se määritettiin kotiseutukeskusteluissa vain kerran. Eliittikisat on tätä päivää. Niistä puhuttiin kuudessa eri keskustelussa.

*Mä oon miettiny, jotta Eliittikisat on Kuortaneelle varmaan sellanen [tärkeä kotiseudun tapahtuma]. En ees tiedä, milloin niitä on järjestetty ensimmäisen kerran, mut senhän varmaan kaikki tietää. [Tilaisuus 10.]*

Ensimmäiset Eliittikisat pidettiin 1991 – juhannuksena, kuten perinteenä oli. Kymmenen vuotta myöhemmin jouduttiin siirtymään heinäkuun jälkipuoliskolle Eurocupin päällekkäisyyden vuoksi,<sup>222</sup> mutta 2010 päästiin takaisin alkuperäiselle paikalle.

Kuntalaisten mielissä Eliittikisat vertautuvat – ja sekaantuvatkin – urheilupuiston toimintaan. Eliittikisat ovat asukkaille tärkeä vuotuistapahtuma, jota odotetaan. Toinen keskusteluille tyypillinen sävy on taloudellis-elinkeinollinen. Sekin on urheilupuiston toimintoihin yhtenevää puhuntaa. Keskustelijat kertoivat, että Eliittikisat on vetovoimatekijä, joka lisää alueen tunnettuutta ja matkailijavirtoja. Se kerää satoja tuhansia katsojia TV:n ääreen.<sup>223</sup>

*Jos Kuortanetta laajemmin ajattelee tai koko kuntaa ja tätä seutua, niin urheilu tai Eliittikisat ja urheilupuisto on olennainen osa sitä, että mitä se ehkä mielletään jossain vähän kauempana. Ei siellä välttämättä esimerkiksi Länsiranta sano mitään tai tervanpoltto tai hirsiveistämöt, mutta kyllä se tuo opisto ja Eliittikisat varmaan tuloo monella ensimmäisenä mielehen. [Tilaisuus 5.]*

*Telekkarissa puhutaan, että Kuortaneella tehty maailmanennätyksiä ja niin edelleen ja niin edelleen. Se on enempi mainosta kuin joku isompi lehtimainos. [Tilaisuus 2.]*

Koulujen kentät mainittiin joitakin kertoja, aina hyvien muistojen keskittymänä. Niillä on pelattu pesäpalloa, ja niihin liittyy myös koulumuistoja. Erikseen kotiseudun avainkohteiksi nimettiin Heikkilän ja Ylipään jalkapallokentät. Kerran harmiteltiin entisen koulun kentän jäämistä uudisra-

<sup>221</sup> Vesteri 1951, 6.

<sup>222</sup> Savela 2002, 31.

<sup>223</sup> Kesän 2012 Eliittikisoista, ks. Savela 2012, 17.



kennusten alle. Koulujen kentät samoin kuin hiihtoladut ja pururadat ovat tavallisten kuntoilijoiden arkisia harrastuspaikkoja. Nämäkin liikuntapaikat yhdistettiin urheiluopiston palveluihin.

Haja-asutusalueella lenkkipolut voivat olla kyläseurojen ylläpitämiä tai täysin epävirallisia. Tärkeiksi nimettiin esimerkiksi kodinläheiset ”hiekkatiet ja lenkkipolut pelloilla ja metsissä”<sup>224</sup>.

Kuortaneen hiekkaharjut ja kangasmetsät sopivat hyvin ulkoiluharrastuksiin. Avara, läpijuostava metsä on mieluisa myös liikuntapaikkana.

*Talvisaikaan sitten käydään hiihtelemässä täällä. Urheiluopistolla on oikein hyvät hiihtoladut ja, ja miksei hyvät lenkkipolut löytyy sitten samalla. Määkin harrastan liikuntaa aika paljon.* [Tilaisuus 8.]

*Se on mun lenkkipolku toi Mertajärven ympäri. Se on kahdeksan ja puol kilometrin matka, ja aina kun mä olen siellä järven takana, mä kattelen niin ku Leppälään päin, tänne näin sitten. Sieltä periaatteessa olis aika kivat näkymät, mutta siinä on sitä pöpelikköä edessä. Pitäs vähän raivata.* [Tilaisuus 10.]

Muista urheilu- ja liikuntapaikoista tärkeinä kotiseudun kohteina mainituiksi tulivat vielä tanssipaidat lähellä ja vähän kauempana<sup>225</sup> sekä Kympin maja, jossa harrastetaan ammuntaa ja liikutaan maastossa.<sup>226</sup>

## KUNNALLISET RAKENNUKSET

*Koulu on sellanen, että se jotenkin vain kuuluu vain siihen kotiseutukuvaan, johonkin.* [Tilaisuus 10.]

Kotiseutukokemuksen muodostumisen kannalta tärkeimmistä kunnallisista rakennuksista on koulu. Se koskettaa jokaista ihmistä kokonaisvaltaisesti vuosien ajan. Koulussa vietetään runsaasti aikaa, siellä muodostetaan ihmissuhteita ja ennen muuta siellä opitaan, miten meillä päin kuuluu elää ja ajatella. Kouluista puhuttaessa on mahdollon rajautua pelkästään rakennettuun ympäristöön, sillä koulunkäynti muodostaa kokonaisuuden. Koulumatkat, rakennukset, pihat, opetustilat, ruokasalit, luokkakaverit, opettajat ja koulun henkilökunta, opetustapahtuma ja oppisisällöt, koko koulussa kartutettujen tietojen ja taitojen kokonaisuus tulevat mieleen samalla kertaa. Keskustelu koulusta

saa usein myös koko kyläyhteisöä koskevia merkityksiä. Se voi olla kylän kokoontumispaikka; se edustaa kylää ja kylän elämää; sen avulla jäsenetään ja suhteutetaan tapahtumia ja oman elämän vaiheita. Jokin asia saattoi tapahtua samana vuonna, kun menin kouluun tai pääsin ylioppilaaksi.

*Koulu, josta on paljon hyviä muistoja ja joka on paikka jossa ohikulkieksaan tykkäää käydä kiertämässä, että näkee miten kaikki on muuttunut* [Tilaisuus 10.]

Kuten kirkko myös koulu on varsin universaali kotiseudun osatekijä. Vaikka kotiseutukeskustelut järjestettäisiin missä päin Suomea, jossain vaiheessa keskustelu siirtyy kouluun. Kuortaneella siitä puhuttiin 13 tilaisuudessa, ja siitä käytettiin noin kaksisataa puheenvuoraa.

Peruskoulun ala-asteita toimii Kuortaneella tällä hetkellä neljä: Alvarin koulu keskustassa, Ruona, Leppälä ja Ylijoki. Lakkautettuja ja toimivia alakoulurakennuksia on pitäjän alueella ollut yhteensä 19. Alvarin koulu (1960–), Haarajärvi (1954–1965), Heikkilä (1924), Heroja (1924–1984), Isomäki (1926–1969), Kirkonkylän vanha koulu (1941–1979), Leppälä (1908–), Länsirannan vanha koulu (1928–1985), Länsirannan uusi koulu (1986–2003), Löyä (1932–1969), Mäyry (1900–2013), Ruismäki (1951–1969), Ruonan vanha koulu (1909–1984), Ruonan uusi koulu (1984–), Salmi (1913–2005), Saranpää (1937–1967), Sarvikas (1956–1967), Ylijoki (1910–). Ylijoella on ollut kaksi koulurakennusta. Kuortanelaislapsia on lisäksi käynyt koulussa Lapuan puolella Tampparissa ja Alavuden Kätkänjoella.

Muiden koulumuotojen rakennuksia on puolen kymmentä. Lukio sai oman rakennuksen Aholankankaalle urheiluopiston välittömään läheisyyteen 1994. Nykyinen Alvarin koulu rakennettiin alun perin kansalaiskouluksi 1960. Keskikoulun uudisrakennus valmistui 1951 ja purettiin 1997. Yhteiskoulun lisärakennus tehtiin 1958. Koulumuistoja liittyy myös vanhaan seurakuntasaliin. Siinä aloitettiin toimintansa sekä Kirkonkylän kansakoulu (1885), Kuortaneen esiseminaari (1903) että keskikoulu (1947).<sup>227</sup> Tärkeitä koulumuistoja liittyy yhä kaikkiin näihin rakennuksiin, vaikka ne olisivat jo tuhoutuneet tai palvelisivat jossain muussa tarkoituksessa.

Kirkko on Kuortaneellakin ollut ensimmäinen kansan kouluttaja ja saarnastuoli ensimmäinen opettajan pulpetti. Niin vanhoja opetuksen muotoja kuin rippikouluustelut ja lukukinkerit ei kotiseutukeskusteluissa kukaan muistellut. Ne olivat

<sup>224</sup> Tilaisuus 9.

<sup>225</sup> Tilaisuudet 8 ja 10.

<sup>226</sup> Tilaisuudet 6 ja 7.

<sup>227</sup> Ruismäki 1997, 67; Yli-Hallila 1997, 11–14; Viitasaari 1985, 153; Palomäki 1973, 20; Kuusisto 1959, 20.



vielä 1800-luvun todellisuutta. Vuoden 1850 aikoihin Kuortane oli jaettu kahdeksaan kinkeripiiriin, joissa luettavana oli noin sata henkeä kussakin. Kuulusteluissa taitamattomat määrättiin pöydän alle. Viimeinen pöydän alla kuortanelaisia kurittanut kirkonmies oli K.E. Stenbäck (1857–74).<sup>228</sup> Stenbäck teki ilmeisesti asukkaisiin väkevän vaikutuksen, sillä tähän muistoon viitattiin vieläkin. Stenbäck oli kaukaisin historian henkilö, joka kotiseutukeskusteluissa mainittiin.

Stenbäckin aikana Kuortaneella toteutettiin kiertokoulu. Suntion toimeen yhdistettiin kiertokoulun opettajan tehtävä, ja vuonna 1869 tuohon virkaan otettiin Isak Ojala Lehtimäeltä. Hän toimi kiertokoulun opettajana Kuortaneella 38 vuotta.<sup>229</sup> Muistot tuosta koulumuodosta yltävät vielä tähän

<sup>228</sup> Viitasaari 1985, 15; Kansanen 1963, 26–28; Klemetti 1947, 287.

<sup>229</sup> Ojalasta ks. Kuusisto 1959.

päivään, tosin jo hämärtyneenä olevana historia-tietona. Kiertokouluun viitattiin, kun muisteltiin kertomuksia edesmenneiden merkkihenkilöiden tai omien vanhempien koulukokemuksista. Koulu vaikuttaa siis kotiseutukuvaan vielä kahdenkin sukupolven yli.

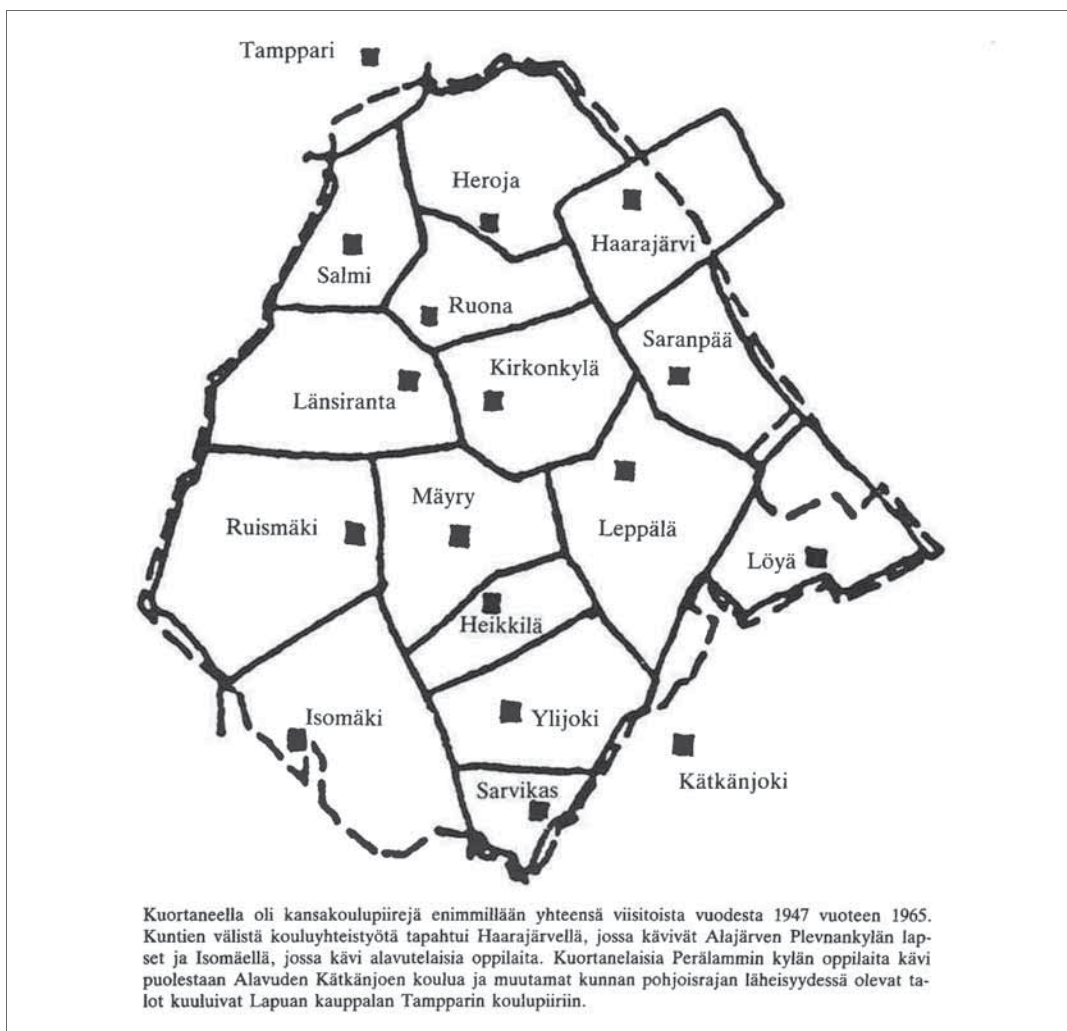
– Ei suinkaan niitä ollu muuta kun, niinkun isäkin sanoi, että hän on kolme viikkoa kiertokoulua käyny.

– Ne on taloissa ollu ne koulut. [Maastokäynti 2.]

– Eveliina Ala-Kuljun isä on ollu se Iisakki Ojala, joka on ollu kiertokoulunopettajana täällä.

– Oliko se niin, että se oli Klemetin opettaja?

– Ainakin Rasinperällä pidettiin koulua. Siellä se kiertokoulussa kävi. [Maastokäynti 5.]



Kartta 6. Kansakoulupiirit ja koulujen paikat. Lähde: Viitasaari 1985, 157.

Kiertokoulu kulki talosta taloon pitkin pitäjän aluksi seitsemää, myöhemmin kymmentä kiertokoulupiiriä, ja periaatteessa opetus koski kaikkia yli kahdeksanvuotiaita aina rippikouluun asti. Muistot kiertokoulusta kantavat kauas, sillä Kuortaneella se loppui vasta sotien alla, vuonna 1938.<sup>230</sup> Kuortane oli Suomen viimeisiä kuntia, joissa annettiin kiertokouluopetusta. Kouluja nimittäin rakennettiin hyvin hitaasti. Ne olivat kalliita, ja niihin liittyi paljon riitoja.

Vaikka havainto ei ehkä ole mairitteleva, ei voi olla kiinnittämättä huomiota siihen erikoisuuteen, että koulukiistat näyttävät aina olleen Kuortaneelle jotenkin leimallisia. Ensimmäinen riita alkoi heti vuoden 1866 kansakouluasetuksesta, jossa jokainen kunta veloitettiin perustamaan koulu. Kiistan pitkittyessä innokkaimmat kouluaatteen kannattajat päätyivät perustamaan yksityisen kouluyhtiön vuonna 1881. Se toimi Eveliina Haaviston johdolla kaksi vuotta Heikki Rasinperän talon yläkerrassa, mutta kaatui taloudellisiin vaikeuksiin. Ensimmäinen kunnallinen kansakoulu aloitti vasta 1885 pakon edessä, kuvernöörille tehdyn kantelun jälkeen.<sup>231</sup> Vertailun vuoksi esimerkiksi Alavudella kansakoulu aloitti jo 1869.

Kahdeksantoista vuotta (1867–85) kestänyt kiista ensimmäisestä koulusta ei jäänyt viimeiseksi. Useimmat koulujen rakentamis- ja lopettamispäätökset ovat olleet riitaisia. Ainakin kuudesti on riideltä koulun paikasta, joskus oikeusistuimia myöten. Jatkoluokkien perustamista koskeva erimielisyys kesti 15 vuotta. Keskikoulun perustamiseen ei tapahtunut sopuisasti. Koulun lakauttamiset ovat olleet erittäin riitaisia, ja ainakin kahdessa tapauksessa oikeus on kumonnut lakautuspäätöksen. Koulupiirirajojen muutoksista ja koulupiirien yhdistämisestä on niin ikään riideltä.<sup>232</sup> Monesti on varmasti kiistelty asiasta. Erimielisyyksien määrä kertoo kuitenkin jotain myös seudun asukkaiden mentaliteetista ja tarkkoina pidetyistä asioista. Kylä- ja koulurajoja on Kuortaneella aina seurattu tarkkaan.

Riitaisa menneisyys oli myös kotiseutukeskustelijoiden tiedossa. He olivat vahvasti sitä mieltä, että koulu on niin tärkeä tekijä, että se kuuluu ilman muuta kotiseutua esittävään kuvaan. ”Mutta siinä pitää olla tarkka, että mistä koulusta ottaa kuvansa. Että voi yleinen tappelu tulla kyläläisistä.”<sup>233</sup>

*Leppälän koulu on komia* [Tilaisuus 10.]  
[Mäyrin] *kyläkoulu on tärkeä.* [Tilaisuus 4.]

*Merkityksellinen paikka on vanha koulu, jossa kävin ala-astetta ennen kuin tulin yläasteelle.* [Tilaisuus 9.]

Tällaisissa, lähes heitoilta tuntuissa lausumissa ei edes yritetä naamioida omaa puolueellisuutta. Kaikki kehuvat omaansa. Omat kokemukset keskittyvät kouluun, se on vaikuttanut omaan identiteettiin, se on minun kouluni. Kyseessä on mielipide, joka on aina jo sellaisenaan todistusvoimainen.

Tarkemmassa keskustelussa koulun merkityksen takaa paljastuu monenlaisia asioita. Vanhoihin kouluihin ja niiden ympäristöihin liitetään tuttuus- ja kauneusarvoja. Samankaltaisia pihiirejä voi kohdata muualtakin, sillä rakennukset on melkein aina tehty mallipiirustusten mukaan. Valtio järjesti koulurakentamisen vauhdittamiseksi suunnittelukilpailun, jonka perusteella vuonna 1892 hyväksyttiin 21 koulurakennusmallia ja 15 ehdotusta talousrakennuksia ja asuntoloita varten. Leppälän ja Ylijoen koulurakennukset tehtiin mallilla 9, Ruona on mallia 8 ja Salmi noudattaa piirustusta numero 1.<sup>234</sup> Myös ulkorakennukset, sauna, puuvaja, käymälä ja navetta, on tehty mallipiirustusten mukaan. Mäyryssä mallina on käytetty Saarijärven Mahlun kansakoulua, ja sitä pidettiin jo rakennusaikana kauniina. Koulurakennuksista se sai yhä eniten mainintoja kotiseudun avainkohteeksi.

*Mäyrin koulu on komialla paikkaa, vaikka, vaikkei ny, ku ei liika läheltä kuvaa, niin näyt mitenkään ränsistyneeltä* [Tilaisuus 10.]

Rakennus on sittenkin koulukokemuksen pienempi osa, suurempi merkitys on ihmissuhteilla ja opetuksella. Koulu on tärkeä yhteisöllisyyden luoja. Monet kestävimmistä ystävyyssuhteista on solmittu siellä; opettajat ovat olleet tärkeitä vaikuttajia ja esikuvia. Kaikkea tätä tarkoitetaan, kun muistellaan koulun ”hyvää henkeä”.<sup>235</sup> Koulun liittyi paljon hyviä ja tärkeitä muistoja.

*Leppälän koulu. Ensi kosketus sosiaaliseen elämään ja kirjavat kokemukset ikätoverien kanssa. Paikka jossa oma sosiaalinen persoona lähtenyt muodostumaan.* [Tilaisuus 11.]

Pienessä kylässä koulu on merkinnyt yhteyttä kansalliseen sivistyselämään. Opettajat ovat olleet kylänsä kiistatonta lukeneistoa, jonka esimerkkiä on seurattua kiinnostuneena. Usein heistä on tullut omien kyliensä napamiehiä- ja naisia. Heillä on ollut rooli sivistysliikkeiden levittäjinä. Koulussa

<sup>230</sup> Viitasaari 1985, 16–18, 38, 41; Nurmi 1978, 36.

<sup>231</sup> Viitasaari 1985, 19–25. Pöytäkirjoitteita kansakouluasioita käsitelleistä kunnalliskokouksista on julkaistu *Kuortanes-Seuran Joulussa* 1959, 24–26.

<sup>232</sup> Viitasaari 1985, 51, 56, 59, 95, 108, 115, 124, 141, 143–144, 146.

<sup>233</sup> Tilaisuus 11.

<sup>234</sup> Viitasaari 1985, 68.

<sup>235</sup> Tilaisuus 6.

on kokoonnuttu juhliin ja harrastuksiin, ja siellä on mahdollisesti perustettu kylän keskeiset kansalaisjärjestötkin. Koulu edustaa myös jatkuvuutta. Valot koululla merkitsee sitä, että kylä toimii.

*Nuorisoseuraan ja kouluun liittyy paljon sitä kulttuuria ja – sivistyksen juurtumista tänne kulmalle. Koulu toi aikoonansa sitä, kun kiertokoulu vakiintui Löyän kouluksi, ja sitten myöhemmin nuorisoseura perustettiin, tai oikeestaan se taisi olla raittiusseura, joka siinä on alun perin toiminut, raittiusseura Valoko se nyt oli?* [Tilaisuus 11.]

*Ja muistan sen kansakouluajan sieltä, kun näky täältä valot aamulla varmaan jo seittämältä, mä varmaan niin varhain heränny kouluun, mutta siinä kahdeksan tietämis kuitenkin. Mäki-Kokkilan Hilja täällä lämmitteli näitä kuorimuureja. Talavella varsinkin tästä hiihtäen tänne. Se oli jotenkin turvallinen ympäristö sitte tuota, ja se on jäänyt tuonne selkärankaan ja sieluun niin syvälle. Sitten kun mä tänne taas tulin, niin oli se hienoo, että täällä [jo lakkautetussa koulussa] oli tuo ryhymis, että täällä oli taas valot [tarkoittaa rakennusta, jossa tilaisuus pidettiin]. Se antoi sellaisen Beetleheimin tähden tavallaan, että se ankkuroi niin lopullisesti ainakin mun tänne.* [Tilaisuus 2.]

Kaikki muistot eivät ole ruusunpunaisia. Koulusta kerrottiin myös karun arkisia muistoja.

*Kylmähän se oli, ja laattiassa oli reikiä, ja hii-riä juoksi siellä pitkin laattiaa ja harmoonin sisällä, ja niitä sitten yritti karttakepillä saada pois harmoonin sisältä. – – Mulle ei mitenkään nostalginen paikka ollenkaan... Paljon tärkeämpiä paikkoja on ne paikat, joissa isoisa aikansa näytti tuolla pitkin mettiä.* [Maastokäynti 5.]

Koulunkäyntiin toimintana ja kouluun paikkana kuuluu myös koulumatka. Monille se on vahvistunut poikkeuksellisen lujaksi kotiseudun osaksi, sillä koulumatkaa kuljetaan aamuin illoin joka päivä ja vuodesta toiseen. Sen joka kohtaan liittyy tapahtumapaikkoja ja muistoja. Koulutiestä tulee kotiseutukäytävä, jonka varrella kaikki tunnetaan muuta ympäristöä paremmin. Tunnelma on hyvin vahva, jos saman reitin kulkee vuosien kuluttua uudestaan.

*Koulumatka, koska sitä on monta sataa kertaa rampannut edestakaisin.* [Tilaisuus 9.]

*Ja ihan toi joki, mikä tossa menee, ja tuolta menee Mertatieltä sitte se kulukutie tonne koululle. Niin siellähän on hieno sillalla, sinne jokeen, ku ottas kuvia niin ai-jai-jai-jai! Kivoja paikkoja.* [Tilaisuus 10.]

Koulun piha on toiminnan ja harrastusten paikka. Siihen kuuluu koulun kenttä ja piha-alue leikkivälineineen.<sup>236</sup> Kentällä on pelattu pesäpalloa ja potkupalloa.<sup>237</sup> Piha on myös monien ulkoleikkien luonnollinen areena. Nuoret keskustelijat nimesivät koko joukon heidän suosimiaan ulkoleikkejä: Pöttis, Kirkonrotta, Tervapata, Viirinryöstö, Hippa ja Kymmenen tikkua laudalla.<sup>238</sup> Sama leikki saat-aa jatkua välitunnilta toiselle koko päivän.

Jotkut leikit tunnetaan eri kouluilla hieman erinimisinä ja erilaisina versioina. Myös eri ikäluokilla voi olla samalle leikille eri nimi. Esimerkiksi Kuortaneen Pöttis oli Ähtäristä muuttaneelle oppilaalle tuttu Törpö-nimisenä.

– *Mutta kyllä mää sanon, mitä itse viitosella ja kuutosella ala-asteella, niin kyllä se viirinryöstö, vanha kunnon...*

– *Sitäkin on kyllä Ruonalla tullu leikittyä.*

– *Vedetähän viiva ja kumpahankin päähän viiri ja sitten lähäretähän. Ryöstämään. Kylä se oli kova sana! Joka välitunti, koko aija. Äkkiä syömähän ja äkkiä pois ja sitten pihalle.* [Tilaisuus 7.]

*Joo, siis siinä [Pöttiksessä] on pallo ja joku potkaisee sen pallon, ja sitten kaikki muut paitsi yks lähtee. Yks lähtee hakee palloa kävellen, eikä saa kattoo mihinkään muualle kuin palloon tai maahan, ja sitten muut lähtee sinä aikka juoksemaan piiloon. – – Etsijä tuo pallon paikalleen ja sitten huutaa, että pötti paikalla tai purkkis tai mitä lie huutaakaan. – – Mun mummi sanoo, että ootteko te pelannut Purkista.* [Tilaisuus 7.]

Yläasteella koulun pihan merkitys ja toimintakulttuuri muuttuvat. Alakoulun kuhiseva muurahaispesä jäähmettyy paikallaan seisoskeleviksi ryhmiä. Seitsemäsluokkalaiset eivät leiki.<sup>239</sup>

<sup>236</sup> Vanhoista peli- ja leikkiperinteistä Kuortaneella ks. *Pihasta pihaan* 2008, 235–239; *Pirätytty puheelle* 2000, 282–286; Pesonen 2002; Kangas 1983; Peltola 1994, 49–50.

<sup>237</sup> Tilaisuus 5.

<sup>238</sup> Tilaisuus 7.

<sup>239</sup> Tilaisuus 7.

*Istutaan ja puhutaan mukavia ja valitetaan, kun on kylmä ulkona ja kun ei saa olla sisällä.* [Tilaisuus 7.]

*Se on niin raaka se hyppäys. Että kutosella leikitähän vielä, jalkapalloo pelataan joka tunti, mutta seiskalla joululomalla näin niin, ennen sitäkin, niin se on sitä seisoskelua vaan.* [Tilaisuus 7.]

Ala-asteelta yläasteelle siirtyminen merkitsee Kuortaneella, kuten melkein kaikkialla Suomessa, koulupihan vaihtumista. Se on siis samantyyppinen kokemus, jonka osa oppilaista kohtaa asuinpaikkaa vaihtaessaan. Moni paikkakunnalle kouluaikaanaan muuttanut kertoi, että uusi koulu ei heti tuntunut oikein todelliselta. Melkein jokainen tulija oli Kuortaneella päätynyt aiempaa pienempään kouluun ja luokkaan.

Kunnan sisällä tie vie yleensä pienemmästä koulusta suurempaan: kyläkoulusta keskustan kouluun tai pienemmältä ala-asteelta isommalle yläasteelle. Tosin Kuortaneen keskustan Alvarin koulukin on kansallisessa vertailussa vielä varsin pieni.

*Siellä [entisellä asuinpaikalla] oli iso koulu ja paljon oppilaita ja hauskanpitoa.* [Tilaisuus 9.]

*Se Ruonan koulu oli vaan niin pieni. Kun on oma talo samankokoinen, niin se oli jotenkin hämmentävää.* [Tilaisuus 7.]

*Kyllähän se vaan Alvari vaan tuntui suuremmalta kuin Ruona. – – [Olin] tottunut siihen, että yks käytävä ja siinä on luokat ja liikuntasalin ovi, niin sitten – – Alvarissa olikin kaksi käytävää, niin se tuntui jotenkin paljon suuremmalta ja luokkatilat oli suuremmat.”* [Tilaisuus 7.]

Koulun vaihtaminen on järjestys kotiseutukuvasa. Tutut rakennukset, maisemat, ihmissuhteet ja toimintatavat vaihtuvat. Koko yhteisöä koskevasa järjestyksestä on kyse silloin, kun koulu kokonaan menetetään. Kotiseutukeskustelijat pohtivat monipuolisesti tällaisen muutoksen vaikutusta kotiseutukuvaansa. Keskusteluissa erottui kaksi kokonaisuutta: koulun toiminnan lopettaminen ja koulurakennuksen tuhoutuminen.

Koulujen lakkauttaminen puhutti kuortanelaisia juuri kotiseutukeskustelujen aikaan. Monissa kirjoitustehtävien vastauksissa toistui kauhukuva kyläkoulujen lopettamisesta. Luokkakoot ovat isoja, koulukuljetukset ja työpäivät pitkiä, koulun-

käynnistä on tullut epämieluisaa, ja koko kotiseutu on muuttunut.

*Kaikki Kuortaneen kyläkoulut on laitettu kiinni, kaikki ovat kirkonkylällä. Luokat ovat isoja ryhmiä.* [Tilaisuus 4.]

*Kyläkoulut on lopetettu ja kaikki joutuvat käymään samaa koulua keskustassa, joka ei ole hyvä juttu. Jotkut kauempaa tulevat joutuvat istumaan pitkiä matkoja koulukuljetuksissa ja kotipaikka ei tunnu enää samalta ilman koulua.* [Tilaisuus 9.]

Mäyryn ja Ylijoen koulujen kohtalosta, koulurakennusten kunnosta ja koulukuljetuksista käytiin yleistä keskustelua kotiseutuaineiston kokoamisen aikana. Keväällä 2013 keskustelu päättyi Mäyryn koulun lopettamiseen. Oppilaat päätettiin jatkossa kuljettaa Ylijoelle, jossa oli parempikuntoinen koulurakennus vajaakäytössä. Keskustelijat epäilivät, tuleeko tällaisella ratkaisulla säästöjä, ja onko iso koulu pienille oppilaille hyväksi.

Eniten koulujen lakkauttaminen puhutti siellä, missä oma koulu edelleen toimii. Jäljelle jääneiden kyläkoulujen pysyvyydestä oltiin varsin epävarmoja. Lähes joka keskustelussa todettiin, että ilman oppilaita koulua on hankala pyörittää.<sup>240</sup> Ratkaisuksi keskustelijat ideoivat myös uutta tulomuuttoa.

*Sitä syntyvyyttä pitäis olla. Kyllä siinä pieni ihme pitää tapahtua, jos Leppälässä koulu pysyy vielä kymmen vuotta.* [Tilaisuus 10.]

*Kuinka nyt sitten niiren säästöjen kans sitte, kun autot ajaa ristihin rastihi pitkin päivää täs kylällä? Jotta niin ja nythän sitä sanotaan, että suuret koulut eivät oo niinkään hyviä. Jotta ensimmäisten kaks, kolme vuotta olis kyläkoulu mukava olemassa.* [Tilaisuus 3.]

*Se koulun loppuminenkin on vähän indikaattori siitä, jotta väestönkin ikärakenne muuttuu niin, jottei oo sitä nuorta porukkaa. Ei oo niitä synnytyksikäisiä.* [Tilaisuus 10.]

Salmen ja Länsirannan koulujen lakkauttaminen oli vielä tuoreessa muistissa. Vuosituhannen alussa Länsirannan koulu jäi yksiopettajaiseksi. Nähtiin, että sen lopettaminen oli vain ajan kysymys. Aluksi esitettiin Salmen ja Länsirannan yhdistämistä siten, että palattaisiin vanhaan Länsirannan–Salmen yhteiseen koulupiiriin, joka toimisi

<sup>240</sup> Tilaisuudet 7 ja 10.

Länsirannan uudessa koulussa. Lautakunta, hallitus ja valtuusto päätyivät kuitenkin lopettamaan molemmat, Länsirannan 2003 ja Salmen 2005. Länsirannan koulu jäi aluksi kylälaisten kokoontumispaikaksi.<sup>241</sup> Vuonna 2005 molemmat myytiin: Salmi yksityiskodiksi ja Länsiranta Tupperwaren liiketiloiksi.

Salmen koulussa aloittanut yhteiskoulun oppilas mainitsi koulun lakkauttamisen ikävimpanä muutoksena omassa kotiseudussaan.<sup>242</sup> Lakkauttamisuhan alaisissa piireissä koulun merkitys näyttää monumentaaliselältä. Epäillään koko kylän näivettymistä. ”*Se olisi, se olis aivan kuolema Leppälänkylähän, jos täältä koulu vielä loppuis!* [Naurua ja hiljaisuus.]”<sup>243</sup>

Salmelta ja Länsirannalta kuullaan pääosin toisenlaista viestiä. Koulu ei ole koko kylä. Koulujen lakkauttamisen jälkeenkin kylä on toiminut ja kehittynyt. Varsinkin Länsirannalle on muuttanut uusia asukkaita, ja uusia taloja on noussut tien varteen muutaman vuoden välein.

*Elämä on jatkunut täälläkin, vaikka koulu on menny kiinni ja kaupat kiinni. Ei aivan oo sammunut.* [Tilaisuus 3.]

*Vaikka tosin koulu meni, niin ei se kylää tapanu. Että täällä ainakin sen jälkekin, kun koulu lopetettiin, niin täällä on tullu tulomuuttoa aika paljon, jotta vaikka sanotaan, että peljätään sitä kuoliniskua, mutta ei se taida ihan niin vakavaa sitte kuitenkaan ollakaan.* [Tilaisuus 5.]

Samaan tapaan arvioidaan koulun ja kotiseudun suhdetta. Vaikka koulu on kotiseutukokemuksen keskeinen tekijä, kotiseutu ei katoa tai lopu, vaikka koulu lopettaa toimintansa. Koulun loppuminen muuttaa kotiseutua – jonkun kohdalla hyvin voimakkaastikin. Kauempana koulunsa käyvillä lapsilla ei ole jotenkin vähemmän kotiseutua, vaan heidän kotiseutunsa on erilainen. ”*Ihmisethän sen kotiseudun kuitenkin tekee.*”<sup>244</sup>

Kaikkein kauimpana kuntakeskuksesta järjestetyissä keskusteluissa otettiin esille sekin ajatus, että kaikki oppilaat voitaisiin koota yhteen kouluun. Nykyisillä tieyhteyksillä ja kulkuvälineillä kukaan ei asu saavuttamattomien yhteyksien päässä.

*Eihän sitä koulua olla kotiseudulta, koko Kuortaneelta, lopettamassa, että tuonne vaan. Mihinkä ketäkin viedään? – Ei se kotiseutu siitä mihinkään katoa.* [Tilaisuus 10.]

*Kyläkoulut on vähän niinku vanha systeemi. Ne on rakennettu silloin, kun lapset käveli itte koulus, mutta nyt kun niin ne taksilla kuljetetaan, niin se on aivan sama, mihinä puolella pitäjää ne koulut on, koska niin ei se oo ongelma se kuljetus.* [Tilaisuus 11.]

Vanhon koulurakennusten purkaminen tai tuhoutuminen on toinen kouluihin liittyvä muutos, joka järkyttää kotiseutukuvaa. Länsirannalla on kohdattu tämän ikävimmän kautta. Vuonna 1928 tehty vanha koulurakennus paloi lauantaina 16.2.1985. ”*Se on ainut, josta voi sanua, että katastrofi on kohorannu kylää.*”<sup>245</sup> Onnettomuus osui tilanteeseen, jossa kyläläiset olivat pitkään kamppailleet lopettamisuhan alla olevan koulunsa puolesta. 1960-luvulla Kuortaneella hiljeni kuusi koulua, ja vuosikymmenen päätteeksi lopetettiin vielä Lapuan kanssa yhteisesti ylläpidetty Tampparin koulupiiri. Länsiranta jatkoi toimintaansa, mutta sen oppilasmäärä oli matala koko 1970-luvun, pienimmillään 1979–80 jo alle kymmenen lasta.<sup>246</sup>

Kylä asettui yksituumaisesti uuden koulun rakentamisen taakse. Esitettiin jopa, että se rakennettaisiin tarvittaessa kylän omin varoin. Oppilaslukukin kääntyi nousuun, kylällä oli nuoria miehiä ja naisia. Uusi koulu tuli kunnalle edulliseksi, sillä palovakuutus oli kunnossa ja palaneen koulun korvaavaan rakennukseen sai käytännössä aina valtionosuuden. Uudesta koulusta tuli myös ilmeeltään pidetty ja monikäyttöinen. ”*Kymmenvuotisjuhlatkin vietettiin, mutta pian se sitte meni kiinni.*”<sup>247</sup>

Kotiseutuajelun aikana keskustelijoita puhutti uusi tieto, jonka mukaan entinen koulurakennus tulisi jatkossa toimimaan vanhusten palvelutalona. ”*Siinä saadaan mennä vanhainpäiviä viettämään sitten.*”<sup>248</sup>

Vanhon koulurakennuksia on poistunut myös purkamalla. Kaksi tapausta herätti runsaasti keskustelua. Molemmissa purkusuunnitelmat kohtasivat aikanaan voimakasta vastustusta, mutta tapaukset ratkesivat eri tavalla. Vanha yhteiskoulun C-rakennus purettiin, Ruonan vanha koulu sai uuden elämän kyläseura Ruonan Ringin talona.

<sup>241</sup> Pihasta pihaan 2008, 192–194.

<sup>242</sup> Tilaisuus 9.

<sup>243</sup> Tilaisuus 10.

<sup>244</sup> Tilaisuus 7.

<sup>245</sup> Tilaisuus 5.

<sup>246</sup> Pihasta pihaan 2008, 191.

<sup>247</sup> Tilaisuus 5.

<sup>248</sup> Maastokäynti 5.



Yksityinen Kuortaneen keskikoulu aloitti toimintansa vuonna 1947 seurakunnan salissa. Oma rakennus valmistui 1950. Sen alta purettiin vanha Kirkonkylän kansakoulun rakennus. Uudesta rakennuksesta oltiin aikanaan ylpeitä. Sitä pidettiin jopa uuden koululaitoksen symbolina. Iivari Honkolan piirros rakennuksesta on nostettu Kuortaneen koulutoimen satavuotishistorian kanteen. Rakennuksen komeutta muistellaan yhä.

*Se oli pikkusen harmi, kun se – – vanha yhteiskoulu purettiin. Sehän oli pikkusen komia rakennus siellä.* [Tilaisuus 10.]

*Kyllähän siinä sellaista sisäpihan piiritunnelmaa tuli, että niinkun sellainen vähän sisäisempi tunnelma. Että nykyäänhän se on vain niin kun, että siinä on koulu, että vähän siitä jotakin puuttuu. Siitä mäntyjen kohdalta, mutta ei sitä enää takaisinkaan siihen saa.* [Tilaisuus 7.]

Keskikoulu kävi ahtaaksi, kun Kuortane sai luvan lukioluokkien järjestämiseen ja entinen keskikoulu muuttui 8-vuotiseksi yhteiskouluksi. Kun oppilasmäärä edelleen kasvoi, samaan pihapiiriin tarvittiin lisärakennus, joka valmistui 1972. Vanhasta keskikoulusta alettiin käyttää C-rakennuksen nimeä.<sup>249</sup> Se purettiin uuden lukiorakennuksen valmistuttua. Rakennuksella on ollut monille kuortanelaisille kotiseutuarvoa. Sen säilyttämisen puolesta kirjoitettiin myös *Kuortanes-Seuran Jouluun*.<sup>250</sup> C-rakennuksen purkamista pahoiteltiin neljässä eri keskustelussa, vaikka rakennukseen liittyvää virikettä ei esitetty.

*Nykyisen yläasteen edessä on ollut sellainen kivitalo. Että kaikki ei sitä oikein hyväksynyt, että se silloin purettiin, kun tuli uus lukio. Että ehkä monilla liittyy koulurakennuksiinkin semmosia muistoja* [Tilaisuus 7.]

*Kun se remontoitiin, niin se kyllä muutti tuota katukuvaa. – – Se on aivan niinkun vieras paikka, vaikka se nyt on siinä jo ollu tuolla mallilla, mikä se nyt on, niin monta vuotta, mutta. Se oli kyllä sellainen järkytys, että... Ei ollut C-rakennusta.* [Tilaisuus 11.]

*Moni joka silloin kävi koulua, niin kyllä ne on kaivannu kieltämätä.* [Tilaisuus 4.]

C-rakennuksen kunnosta esitettiin monenlaisia arvioita. ”Ei siellä homesientä tai mitään muuta-

*kaan ollu.*”<sup>251</sup> Muisteltiin rakennusta kouluterveydenhuollon käytössä, paikkana, jossa koululääkärit ottivat vastaan yläasteen oppilaita. Purkamisen syyksi arveltiin ison rakennuksen kunnalle aiheuttamia kuluja, kun luontevaa käyttöä ei uuden lukion rakentamisen jälkeen ollut näköpiirissä. Monien mielestä C-rakennus paransi koulualueen tunnelmaa täydentämällä pihapiirin. Osa keskustelijoista koki purkamisen aivan päinvastoin, ja osa ei ole vanhaa rakennusta koskaan kaivannutkaan; ei, vaikka se on ollut heidän oma opinahjonsa.

*Nyt kun sanoit, niin muistin, että se on ollut siinä.* [Tilaisuus 7.]

*Minä ainakin koin sen niin, että kaunistu se paikka siinä.* [Tilaisuus 11.]

*Onhan se siis nätimpi toki nyt, mutta se, että kun on itte ollu siellä yläasteella silloin, niin kaikki muistot on jotenkin kadonnut siitä, siitä sitten.* [Tilaisuus 11.]

Toinen keskustelua synnyttänyt puheenaihe oli Ruonan vanha kansakoulurakennus, nykyinen Rinkirannan kylätalo. Kyseessä on Kuortaneen vanhin jäljellä oleva koulutalo. Rakennus vapautui uuden koulun valmistuttua 1984. Se oli pitkään purku-uhan alla. Purkamisesta oli jopa kunnan hallituksen päätös. Se herätti kyläläisissä niin voimakasta vastusta, että he järjestäytyivät Ruonan Rinki ry:ksi ja rekisteröityivät voidakseen solmia kunnan kanssa sopimuksen talon ostamisesta.<sup>252</sup>

*Sillon kun Ruonan koulua meinattiin hajottaa, niin – – soitti mulle, et ’Tuu nyt – – puolustamaan mua sinne. Ne jyrää mut siellä.’ Mä sanoin, Heikki Klemettiä lainasin, se sano, että ’se teitä sata vuotta opetti, että oppikaa arvostamaan, mitä teillä on ja löytäkää niitten kauneus ja suuruus’. Tästähän pitää lähteä.* [Maastokäynti 5.]

Tämäkään rakennus ei ollut kaikkien kyläläisten mielestä yhtä tärkeä. Osana kyläselvitystä koulun kohtalosta järjestettiin äänestys, jossa talo päätettiin kunnostaa vain kahden äänen enemmistöllä. Kyläyhdistys osti koulun ja samalla tontilla olevan rantasaunan kunnalta vuonna 1998. Tontti on vuokrattu vuoteen 2018 asti. Seuran haltuun tullut rakennusmassa aiheutti myös paljon velvoitteita, jotka arveluttivat monia. Pelkästään katon korjaamiseen tarvittiin 90 000 markkaa kyläläisten taloorahoitusta.<sup>253</sup>

<sup>249</sup> Viitasaari 1985, 148–149.

<sup>250</sup> *Kuortanes-Seuran Joulu* 2002, 6–7.

<sup>251</sup> Tilaisuus 4.

<sup>252</sup> *Ruona* 2013, 437.

<sup>253</sup> *Ibid.*

Tällä hetkellä Rinkiranta on kokonaisuus, johon kuuluu Suomen sodan opastuskeskus, kahvila Kamenski, ryhmäperhepäivähoitopaikka lapsille, rantasauna sekä matonpesupaikka. Vaikka yli satavuotiaan koulun säilyminen kyläkuvassa herättää yleistä tyytyväisyyttä, sen ylläpito on samalla myös huolenaihe.

- *Siinä meinattiin Ruonan koulu tuhota, mutta onneksi eivät päässeet.*
- *Onneksi ei oo, kyllä!*
- *Se olis tuhottu ihan varmasti.*
- *Mutta kyllä se nytkin varmaan kyläyhdistyksellä työ on, jotta sillä saarahan sähköt maksettua, ja on siinä nyt onneksi se ryhmäperhepäiväkoti. Jotta rahakkin luoda jostakin ylläpitoon.* [Maastokäynti 5.]

Muut kunnalliset rakennukset saivat keskustelijoilta vain vähän huomiota. Seppo Aution suunnittelema kunnantalo vuodelta 1983 mainittiin peräti kahdeksassa keskustelussa, mutta useimmiten se vain poimittiin virikkeeksi tarjotusta kuvakentästä. Kahdesti se mainittiin työpaikkana.<sup>254</sup> Kukaan ei pitänyt kunnantaloa kotiseudun avainkohteena, vaikka yksi keskustelutilaisuuksistakin järjestettiin siellä. Kunnantalossa kiitosta sai kuitenkin kaunis puutarha, jossa on vihreyttä talvellakin.<sup>255</sup>

Terveyskeskus mainittiin neljä kertaa. Kahdesti sitä tarjottiin virikeaineistoon kunnantalon tilalle<sup>256</sup>: ”*Olis komeempi kuin tuo kunnantalo.*”<sup>257</sup> Vanha kunnantalo palvelee nykyään nuorisotalona ja järjestöjen kokoontumipaikkana. Kuortanelaiset tuntevat sen nimellä Väentupa. Sielläkin pidettiin yksi kotiseutukeskusteluista. Neljä yläasteikäistä mainitsi sen paikkana, jossa tapaa muita nuoria.<sup>258</sup>

Vanhainkoti mainittiin viidesti: työpaikkana ja kerran Vanhainkodinrantana. Päiväkodista käytettiin yhdeksän puheenvuoroa. Ne liittyivät rakenteilla olevaan uuteen päiväkotiin ja sen aiheuttamiin ympäristömuutoksiin. Lisäksi partiolaiset muistelivat aivan ensimmäisten päiväkotikokemusten vaikutusta kotoutumiseen. Ryhmäperhepäiväkodit mainittiin kolmesti ja paolasema kerran.

## TEOLLISET JA LIIKE-TOIMINNALLISET RAKENNUKSET

Kuortane on maatalouspitäjä, jonka teollinen perintö on varsin hento. Edellä on jo käsitelty luonnonympäristön kohdalla kaivostoimintaa ja maansiirtoa, jotka ovat muodostaneet näkyvimmän osan Kuortaneen teollisesta toiminnasta. Kuortaneella teollisuus ei keskity erityisesti johonkin kylään. Ovitehtaan suuri hahmo on kuitenkin leimannut Leppälänkylän maisemaa. Saha oli vuosikymmeniä Länsirannalla voimakas toimija ja suuri työnantaja. Teollisuutta on keskittynyt myös Mäyryn Kohtakankaalle, varsinkin niin sanotun Öljymäen alueelle. Liiketoiminnallisia rakennuksia on eniten keskustan alueella, aiemmin myös Ruonanmäellä.

Keskusteluissa mainittiin kaksitoista eri teollisuuslaitosta, joista yhdeksän sijaitsee Kuortaneella. Tärkeimmät tehdasalueet ovat olleet Länsirannan saha ja Leppälänkylän ovitehdas. Sotien jälkeen seudulle on kehittynyt myös metalliteollisuutta. ”*Ne ei oo kauheen isoja, mutta niitä on monta.*”<sup>259</sup> Lyhyemmin mainittiin uudempiä teollisia yrityksiä (Site, Kutepa, Manor ja Tiklas). Tavallaan ne ovat vanhojen metallipajojen perinteen jatkajia nykyaisessa muodossa. Monessa kohdassa metalli on korvannut puun teollisuudessa. Muista teollisista yrityksistä mainittiin Lappavesi ja Sarvikkaankosen sähkövoimalaitos.

Talonrakennus ja varsinkin hirsiveistämöt ovat kotiseudulle luonteenomaisimmiksi mielletyt teollisuuden alat. Hirsirakennuksilla on pitkät historialliset perinteet. Monella kylällä keskustelijat laskivat oman alueensa veistämöjen määrää. Nykyisistä yrityksistä mainittiin Hakalan ja Saaren veistämöt.

*Niin niitä on ollut Kuortaneella toistakymmentä, ainakin. En osaa sanua oikein, mutta parahimmillaan, niin niitä on torella ollu paljo. Ja Lappakankallakin Saaren Kalervolla oli veistämö, niin silloli 40 miestä veistämässä. Ja niitä tuli niitä, näitä veistettyjä rakennuksia sitten kymmeniä kans talaven mittaan, ja kesällä kävivät niitä sitten kokoamassa eri puolilla Suomea. Ja ulkomaillakin, Saksaan-kin meni.* [Tilaisuus 3.]

Käsinveisto on vähentynyt. Häviämislle annettiin kaksi syytä. Työ on fyysisesti kuluttavaa; se käy varsinkin olkapäille. Sitäkin suurempana ongelmana pidettiin nykyisiä rakennusvaatimuksia. Pyöröhirsitaloa on vaikea toteuttaa uusien asetus-

<sup>254</sup> Tilaisuudet 2 ja 4.

<sup>255</sup> Tilaisuus 8.

<sup>256</sup> Tilaisuudet 3 ja 5.

<sup>257</sup> Tilaisuus 3.

<sup>258</sup> Tilaisuus 9.

<sup>259</sup> Tilaisuus 5.

*Nuo energiavaatimukset ja muut, – – Ne ei enää tälläiset pyöriät – – täytä niitä. Pitää olla mummuttihirsi, liimahirsi, jos meinaa tulla tehdä, jotta niitähän tehtiin omakotitaloja tälläkin kylällä vientiin aika... [Tilaisuus 5.]*

Kahdelle tehtaalle annettiin keskusteluissa yksittäistä rakennusta suurempi rooli. Leppälän ovitehtaan ja Länsirannan sahan alueet ovat olleet koko kyläyhteisön kannalta merkittäviä. Niitä käsiteltiin keskusteluissa kokonaisina maisemina, joilla on ollut asukkaiden arkea ja kotiseutukuvaa yleisesti luonnehtiva merkitys.

Leppälän kylämaisemassa ovitehdas JL Metalsin tyhjiällä olevilla tuotantorakennuksilla on edelleen hallitseva asema. Asukkaat ovat nähneet tehtaan kasvun pienestä yksiköstä nykyisiin mitoihin. Tehdasalue on kasvanut ihmisten mukana.

*Pitää mainita tosiaan tuosta Leppälänkylältä, kun oon lähtöisin niin tuo J.L. Metals on nyt aika näkyvä kyllä siinä kohtaa. Että silloin, kun minä olin pieni, niin ei ollut siinä kuin, olihan se nyt sitten joku traktori- tai heinähalli siinä, ja se oli kauheen suuri sillon. Ja nyt se näyttää koirankopilta, kun sitä on laajennettu, että se on niinkun muuttunut se maisema siinä. [Tilaisuus 11.]*

Leppälänkylällä toimi jo 1920-luvulla Leppä Oy:n saha ja mylly. Sen toimintaa jatkoi Fiilus Kataja ja lopulta Harjavalta. Mylly lopetti toimintansa 1960-luvulla, ja sahatoiminta päättyi tulipaloon 1983.<sup>260</sup> Harjavalta muuttui ovitehtaaksi. Kotiseutukeskustelujen aikaan tehdasalue oli jo hiljenty-nyt, ja tiloihin odotettiin uutta toimijaa. Kyläläiset toivat keskusteluun radikaalejakin ratkaisuja. Ihan kaikki eivät lämmenneet ajatukselle pakolaisten vastaanottokeskuksesta Kuortaneen Leppälässä.

*Tuon ovitehtahan tuossa jollainlailla pitää saada käyntiin, niin kyllä se virkistää paljon kylää, mutta millä lailla? Minkälaisen osakeyhtiön siitä pitää perustaa, ennen kuin se lähtöä käyntiin? [Tilaisuus 10.]*

*Pistetään pakolaiskylä tähän ovitehtaalle, niin ei, ei oo oppilaista koulussa enää puutetta. Siihen yks kaveri sano, että jos siihen pakolaiskylä sitten laitetaan, niin hän välittömästi muuttaa Ameriikkaan asumaan. Ei viihdy enää Leppälässä! Kun siihenhän sais valttavan hyvät avustukset nyt, jos ruvetta tuokin ottamahan yksi viiskymmentä pakolaisperhettä. [Tilaisuus 10.]*

Alueen ensimmäinen teollinen saha oli Sarvikkaan Ylämylly. Se perustettiin 1885, ja siitä kehittyi monipuolinen teollisuuslaitos, jossa sahan yhteydessä toimi myös mylly. Vähitellen saha muuttui konepajaksi ja autokorjaamoksi. Toiminta päättyi tulipaloon 1920-luvun alussa.<sup>261</sup>

Länsirannan sahan alue oli kyläläisten muistikuissa suuruutensa aikoina kuin pieni kaupunki.<sup>262</sup> Viidenkymmenen vuoden ajan se oli näkyvä tekijä, paitsi Länsirannan, myös koko Kuortaneen elämässä. Tehdas perustettiin 8.10.1919 Länsirannan Tehtaat osakeyhtiön nimellä, kantava voima oli Heikki Kurikka, joka vaikutti osaltaan ainakin viiden muun sahan perustamisessa muun muassa Sarvikkaankoskella, Kuortaneen Myllymäen koskessa, Alavudella ja Kourassa.<sup>263</sup> Länsirannan tehtaiden kokonaisuuteen kuuluivat mylly ja saha, myyntiosasto sekä nahkan, tervan ja tärpätin valmistus. Vuonna 1925 yritys jouduttiin väärinkäytösten jälkeen perustamaan uudelleen Länsirannan höyrysahana.

*Pyöritti melkein koko Kuortanetta se, tämä Länsirannan saha. [Maastokäynti 5.]*

*Aikoinansa saha oli suurin työnantaja, että sellaa lähemmäs 150 pöytä, kun kaikki laske-  
taan. [Tilaisuus 5.]*

Vilkkaimmillaan toiminta oli jälleenrakennuksen aikana 1940-luvun lopussa. Tavaraa vietiin viidellä kuorma-autolla Alavuden asemalle ja rautateitse Vaasaan. Saha pyöri kahdessa vuorossa, ja se työllisti 38 ihmistä. Hakkuu- ja ajomiehet mukaan luettuina työllisyysvaikutus oli noin 150 henkeä. Yritys tuli tiensä päähän 1962 – jälleen väärinkäytösten saattelemana. Yhtiön velkojen järjestelmiseksi sahan maat kaavoitettiin ja myytiin mökkitonteiksi. Näin sai alkunsa Sahanrannan vapaa-ajan asuntoalue. ”Siinon nyt mökkiä vaan vierivieressä myyty tonteiksi.”<sup>264</sup>

Muut Kuortaneen sahat ovat olleet pienempiä, jopa kotitarvesahoja, joita perustettiin joen voimakkaimpiin koskiin. Yhteensä sahoja on ollut toistakymmentä. Mainittujen lisäksi toimivat Sarvela, Kärppä, Koskela, Sarparanta, Myllymäki, Lakajoki, Vehnämylly, Virtala, Kataja ja Puusepäniinliikkeen saha.<sup>265</sup> Ne vertautuvat keskustelijoiden puheissa vanhoihin käsiteollisuuteen ja maatalouden liitännäelinkeinoihin. Sahojen ohella tällaista roolia annettiin myös pajoille, myllyille ja meijereille. Niillä nähtiin myös maisemallista merkitys-

<sup>261</sup> Mursula 1993, 34–25; Saarinen 1985, 13.

<sup>262</sup> Pihasta pihaan 2008, 148–150.

<sup>263</sup> Rasinperä 1968, 253.

<sup>264</sup> Tilaisuus 5.

<sup>265</sup> Saarinen 1985, 15–20.

tä. Useammin niistä kuitenkin puhuttiin menneisyyden jälkinä, joihin liittyi tärkeitä muistoja.

Sahat mainittiin viidessä keskustelussa. Sahan yhteydessä on usein pyörinyt myös mylly. Niistä puhuttiin usein esimerkkinä siitä, kuinka kylä on hiljentynyt.

*Jos ajatellaan ihan tätä Leppälänkylää, niin silloin, kun olin itte lapsi, niin tässä oli pari kolme pankkia ja- ja kaksi kyläkauppaa. Oli Katajan saha. Nyt se on toi mäki – – täysin tyhjä. Ei oo mitään.* [Tilaisuus 10.]

*No niin, siellä oli Leppälästä ja siinä kun oli jauhomylly ja saha, niin siinä jauhomyllyllä käytiin aika useinkin.* [Tilaisuus 11.]

Kielitieteellisin perustein on arveltu, että mylly on kotiutunut Suomeen jo ennen 1200-lukua, koska sana perustuu meillä muinaisskandinaaviseen muotoon ´mylna´, ei sanaan ´kvarn´. Asiakirjamerkintöjäkin on jo 1300-luvulta. Mielenkiintoisempi kuin rakennuksena vesimylly on sosiaalisten toimintojen keskuksena. Esko Aaltosen tutkimuksessa yhteismyllyjen historiasta korostuu myllyn merkitys kansanomaisen kyläyhteisön yhteistoi-minnassa.<sup>266</sup>

Kotiseutukeskustelujen osallistajat muistavat vielä hyvin ajan, jolloin myllyt olivat tärkeitä kohtaamispaikkoja. Ne vetivät puoleensa myös tavallisia kyläläisiä, ei pelkästään viljan jauhattajia. Jauhamista odotellessa vaihdettiin kuulumisia. Myllyreissu saattoi olla pitkäkin, sillä hienompia leipäjauhoja ei saatu joka myllystä. Vehnämylly oli esimerkiksi Lakaluomalla, jossa käytiin ainakin Salmelta ja Ruonasta. Lähempänä Lepistön ja Mäntyniemen myllyissä tehtiin karkeampia jauhoja.

*Muistan, jotta on Lakaluomalle lähdetty myllyreissulle, kun vehniä piti jauhaa ja jotain muita [viljoja] jauhettiin täällä.* [Maastokäynti 5.]

Mäyryn Koskelan myllyä käytettiin Länsirannalta ja Ruismäestä saakka.<sup>267</sup> Virtalan Myllykamaria muistellaan oman aikansa juttutupana, julkisena tilana, jossa on pantu alulle yhdistyksiä ja yhteishankkeita. Myllykamarin ansiosta Virtala näyttäytyi keskustelijoiden muistissa jonkinlaisena Löyän ja Leppälän yhteisenä pääkaupunkina.

*Myllykamari, on ollut sellainen sosiaalinen paikka ennen. Siellä on miehet kokoontunut, ja ne on siellä tietysti ottaneet hapantakin, mutta niin se on ollut sellanen kokoontumispaikka. Se on varmaan niin Löyältä kun täältäkin miehet ollu siellä, istuskellehet aika paljon. Tätä myllyä tarkootan.* [Tilaisuus 11.]

*Tuos myllys? Joo, pappa kertooli ihan samaa, että Leppälän kylästä tuosta lähteneet, lähteneet aina tänne polokupyöriillä.* [Tilaisuus 11.]

*Ja se, missä on se meidän kota, siitä myllyn paikalta on tuotu se mylly sinne, ja se on alkuperin ollut se mylly, joka on sinne on lähtenyt se nuorisoseura, sen ympärille on rakennettu. Että sillä on tietty historia. Ne rupes sanaan sitä sitte, jotta siitä tuli myllystä synti-mylly, kun siellä tanssittiin.* [Tilaisuus 11.]

Keskeisen maisema-arvonsa ja sosiaalisen asemansa vuoksi myllyrakennusten nykyinen tila ja käyttö herättävät kiinnostusta, mutta niiden kunnostaminen ilman julkista hankerahoitusta on tavallisesti ylivoimaista. Virtalan Myllykamari seisoo nykyään komeasti joentöyräällä. Se kunnostettiin hankerahoituksella parikymmentä vuotta sitten ja muodostaa nyt perinnemaiseman oleellisen osan, jolla on merkitystä Virtaniemen matkailulle. Ruonan Petäjäniemessä myllyä on käytetty majoitustilanakin, ja Lapuan Lakaluomalla mylly on kunnostettu perinteiseen käyttötarkoitukseensa. Vanhan kulttuurimaiseman suojelua pidetään tärkeänä.

*Ne on viritelly sen toimintaa tässä välillä. Siitei oo ku varmaan viis vuotta, kun ne jauho siellä [Lakaluomassa] vähän niinku näytösluontisesti, mutta ei mun mielestä nyt enää, että ne on sitten jo hiipunut sitten, ettei kai sillä sitten ollu käyttöä niin paljon...”* [Maastokäynti 5.]

*Siinä oli Löyältä ja Virtalasta talakooväkiä Museovirasto rahotti, ja ei se seisoo siinä enää, jos sitä ei olis kunnostettu, ja sama koskee näitä pohjalaistyyppisiä taloja ja sun muita. Että siihen jos on pientä pesämuna valtiolta tai jostakin yhteisöltä, niin se on erittäin kannatettavaa.* [Tilaisuus 11.]

Tuulimylly ei oikeastaan ole talo, vaan tuulen voimalla käyvä kone. Se on kuitenkin niin isokokoinen, että se mielletään rakennukseksi. Korkeana rakennelmana tuulimyllyä pidetään aina maisemaa hallitsevana tekijänä. Tuulimylly tuli Eurooppaan ristiretkeläisten mukana. Ruotsissa

<sup>266</sup> Vuorinen 1949, 183–184.

<sup>267</sup> Kuortanes-Seuran joulu 1974, 10–11.

vanhimmat tiedot ovat 1330-luvulta, Suomesta Turun seudulta 1463.<sup>268</sup> Vilkkunan mukaan tuulimyllyt levisivät Suomeen Varsinais-Suomen ja Etelä-Pohjanmaan kautta. Talonpoikaispurjehduksella on epäilemättä ollut osansa myös tämän keksinnön leviämisessä. Yksinkertaisin myllytyyppi on jalkamylly, jossa koko koneisto kääntyy akselinsa ympäri myllyn hännästä liikuteltaessa. Kaksiosainen harakkamylly on kehittyneempi tyyppi. Siinä kääntyy ainoastaan myllyn yläosa napatukin ympäri. Nuorin malli on niin sanottu mamsellimylly, jossa ei ole napattukia, vaan myllyn yläosa liikkuu kiinteän alaosan varassa. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton 1947 tekemän tilaston mukaan alueen 93 myllystä 49 oli jalkamyllyjä ja 34 harakkoja.

Tuulimyllyt olivat Kuortaneen alueellakin yleisiä 1800-luvun lopulle. Tuulimylly on ollut irtainta omaisuutta ja kauppatavaraa. Usein niitä on liikutettu pitäjärajojenkin yli.<sup>269</sup> Kuortaneenjärven kotiseutukeskusteluissa puhuttiin kolmesta myllystä: Yli-Seppälän, talomuseon ja Virtalan tuulimyllyistä.

Talomuseon tuulimylly on lähtöisin Mäyrystä, mutta siirtyi tyttären myötäjäisinä Lehtimäen Puoliväliin. Kuortaneen museolle se palasi 1963.<sup>270</sup> Myös Virtalan tuulimylly on ylittänyt pitäjänrajan. Se on siirretty Virtaniemeen Lapualta nälkävuosien aikana, 1867–68.

*Siinä paikkeilla oli katovuodet ja monet ihmiset lähti tien päälle kerjuulle, kun ei kotona ollut enää mitään. Ja se oli Ala-Kojola Lapualla, siellä Vasunmäentien varres, se oli kruunun vellitila, ja tuolla tuulimyllyllä jauhettiin viljaa, ja sillä ruokittiin niitä näläkäänäkeviä tien päällä olijoita. – – Sillä on sellaanen tausta, ja sitten se oli siinä kauan paikallansa. Siinei siivistä enää yks sukupolvi tiennyt mitään, ja se sitten tarjosivat sitä meille, ja mää sitten otin, mutta siivet ei oo enää vanhammalliset. Ne on nyt tehty toisenmoiset, mutta niin toimintakunnos on edelleen. Ei tartte kun irti päästää, ne pyörii.* [Tilaisuus 11.]

Seppä oli maatalouden aikaisissa oloissa kylän tärkeä tekijämies. Kyläseppien rinnalla toimi usein puoliammattimaisia talonpoikaisseppiä, jotka suorittivat sepäntöitä lähiympäristössään. Rakennuksena paja oli vaatimaton, tavallisesti neliseinäinen satulakattainen hirsihuone, joka sijoittui vähän etäämmälle muista rakennuksista.<sup>271</sup> Maisematekijöiksi pajoja ei kotiseutukeskusteluissa kaivattu.

Pajoja hallinneet ihmiset olivat paremmin mielessä. Salmella muisteltiin kylän monia sepäntyön ammattilaisia, jotka ovat olleet koko kyläyhteisön kannalta tärkeitä henkilöitä ja monesti myös suuria persoonallisuuksia. Yksi heistä oli Ketolanmäen Pelttari.

*Täällä on ollut pajoja. On Lähäreaho, Hautamäki, Syrjänmäki, Jylhän paja, Lepistön paja ollu, ja mitä niitä nyt muita. Että teollisuuttaki on täällä ollu. Tämä oli tämä Pelttariksi sanottava Ketolanmäen syrjäs – –. Minäkin vein kerran niin sanottua sumppipannua, kolomijalakapannua, siitä oli tämä ripa, kun se oli valurautaanen niin lohjennut pois, ja sinne että se vaskella sen valaa uudestaan kiinni ja niin tekikin. Minä laitoin sen reppuun, ja hiihdin tuosta järven ylitte ja sinne pajalle. Ja tämä seppä oli, sen toinen jalka oli puujalka ja... Se kengittikin hevoosia, vaikka oli puujalka miehellä, aikanansa. Sanottiin, niin jotta kun se pyörähti siinä hevoosen lähellä ja [puujalka] narahti, niin joku sanoi, että se sanoo, että kristus. Pakkaasella naraji se puujalaka, ääni.* [Tilaisuus 3.]

## LIIKETOIMINNALLISET RAKENNUKSET

Meijereitä ei yleensä mielletä teollisuudeksi, pikemminkin palveluliiketoiminnaksi. Kotiseutukeskustelijat käsittelivät niitä viidessä tilaisuudessa, aina osana kylien palvelurakenteen muutosta yhdessä kyläkauppojen, pankkien ja postin kanssa. Keskustelun pääjuonteena oli hiljenevä kylämaise-

*Joka kylässä oli mejjeri. Niitä oli joka kylässä ollu melkeen.* [Tilaisuus 1.]

*Sitten Mäyryn mejjeri ollu siinä Kuhajärven rannassa. Purettu se on. Tai emmä tiedä, mitä sille on tapahtunut.* [Tilaisuus 4.]

Meijeritoiminta alkoi Kuhajärven itärannalta Lyytikälän eli Lyytin mejjeristä 1887. Se kokosi jo 1897 424 000 kiloa maitoa, ja sillä oli kolme kuorinta-asemaa: Kokkila, Vilppula ja Märijärvi. Vuonna 1906 toiminta järjestettiin osuusmeijeriksi. Ennen sotia ylitettiin jo kolmen miljoonan kilon tuotanto. Ruonan mejjeri aloitti 1929. Teidenvarsien kuspikut eli maitolaiturit ilmestyivät kuvaan 1950-luvulla ja hävisivät vuosisadan lopussa.<sup>272</sup>

<sup>268</sup> Vuorela 1949, 184.

<sup>269</sup> Ruona 2013, 116–117.

<sup>270</sup> Yli-Kaatiala 1988, 25; Asuntupa 1963, 12.

<sup>271</sup> Vuorela 1949, 171–173.

<sup>272</sup> Takalampi 1985, 10–12, 78; Pirättöy puheelle 2000, 109–110, 112.



Viimeksi meijeri on toiminut Mäyryssä. Suuri ja uudehko meijerirakennus jäi tyhjiilleen meijeritoiminnan rakennemuutoksissa. Kuortaneen meijerit ovat olleet aktiivisesti osana Etelä-Pohjanmaata jakaneissa meijerisodissa. Isoihin investointeihin ryhdyttiin 1960-luvun puolivälissä aikana, jolloin mejereiden yhdistyminen oli jo hyvässä vauhdissa ja Kuortaneen maitokin jo jalostettiin voiksi Seinäjoella. Ruonan ja Kuortaneen meijerit yhdistyivät vuonna 1985, ja maitomäärä kävi enimmillään 19 miljoonassa kilossa. Maidontuottajia oli enimmillään 850, mutta 1980-luvun puolivälissä määrä oli pudonnut alle neljän sadan.<sup>273</sup> Siitä tuottajien määrä on edelleen nopeasti laskenut.

Pienimuotoisella meijeritoiminnallakin on kannattajia. Joidenkin keskustelijoiden mielestä se sopisi hyvin lähiruoka-ajatteluun. Mutta maatalouden rakennemuutos on vaikuttanut vääjäämättömästi Kuortaneellakin, karjatiloja on kovin vähän.

*– Ton kun sais ton vanhan meijeritoiminnan vielä niinku vanhaan systeemiin, että tehtäs pienoismuodos jotain tämmöstä meijerijuttua. Niin siin ois raha kiinni.*

*– Ei hyvä mies! Täällä kun ei oo lehmiä tuota koko kylällä. Yhyres taloos tuos!*

*– Ei sitä pidä noin ottaa kantaa, mutta joku voiks... Käsityöläisyys tulee vielä. [Maastokäynti 5.]*

Peltokankaan kotijuustola, Laitilan perunat ja Virtalan jäätelötehdas olivat keskustelijoiden esimerkkejä elintarvikealan yrityksistä, jotka toteuttavat samalla lähiruuan ideaa.

Liiketoiminnallisten keskusten hiljeneminen Ruonasta ja Mäyrystä näkyvät voimakkaasti näissä kylissä. Mäyryn Kohtakankaalla yhdistysten varressa oli 1930-luvulla pienen kunnan palvelukeskittymä: Ylijoen nuorisoseura, Yliselän sekatarakauppa ja säästöpankin konttori, Kuusisaaren talouskauppa, Vehniän mylly, Ala-Kurikan elokuvateatteri ja kahvila, johon siirtyi myös osuuskassa. Teatterin jälkeen samaan taloon tuli huoltoasema. Pankki rakensi 1950-luvulla oman talon tien toiselle puolen. Kaikki Mäyryn palvelut olivat jo 1960-luvulla Kohtakankaalla. Liikekeskuksen nousu oli nopea, mutta niin on ollut alasajokin. Vuonna 2000 Mäyryssä toimi vain yksi kauppa, Mäyryn valinta, ja kaksi huoltoasemaa sekä jonkin verran muuta yritystoimintaa.<sup>274</sup>

Salmen kyläkeskuksen muutoksia kuvattiin muun muassa näin:

*”Koulu on loppunut, kaks kauppa on lopettanu, posti on lopettanu, viisi talonpoikaistaloa on hajotettu mun elinaikana.” [Tilaisuus 3.]*

Ehkä suurin muutos on sittenkin tapahtunut Ruonassa. Entisen kaupan nurkalla tapaamispaikkana palveleva lehtilaatikko on kalpea jäänne Ruonamäen vilkkaasta liiketoiminnasta. Sitä muisteltiin Ruonan keskustelussa.

*Mun mielestä eniten on muuttunut Ruonamäki. Sieltä on kaikki kaupallinen toiminta nyt hiipunut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana, postit, kaupat, meijerit. Sehän oli niinku tosi keidas vielä 60-luvulla. Se on mun mielestä eniten muuttunut, eikä sille kehitykselle ei varmaan voida mitään. [Tilaisuus 2.]*

*Mäkin muistan sen ajan, kun hevosella kuljetettiin maitoa meijerille, niitä oli pikkasen paljon. – Oliko 15, vai mitä niitä oli, hevosia parhaimmillaan ja traktoreita vajaa kymmenkunta siinä sen jälkeen? Ja sittenhän ne kävi kaikissa kaupoissa siinä väki. – Siinä oli vilskettä enemmän kuin S-marketin pihäs nykyään... Tietenkin pikkupoijan silimis se oli vielä enemmän. [Tilaisuus 2.]*

Ruonan maastokäynti tehtiin juuri tuohon kylän liikenteelliseen ytimeen. Vanhat kauppa-, pankki- ja meijerirakennukset ovat jäljellä, mutta asukkaat ja toiminta ovat vaihtuneet. Vielä 1950-luvulla pihaukealla oli puomi, johon hevoset kiinnitettiin asiointiin ajaksi. Samoilte paikoille kertyi sittemmin traktoreita, ja pihalla seisoskeli aina joukoittain maailmanparantajia.<sup>275</sup> Kaikki elämisen päivittäispalvelut saatiin samasta pihasta.

*Nämähän oli aika monipuolisia nämä kaupat [osuuskauppa ja Salmisen K-kauppa] siihen aikaan. Elikkä niissä oli polttoaineen myyntikin, sen mitä silloin tarvittiin niin kummassakin. [Maastokäynti 1.]*

*Meijeritilit tuli tuonne osuuskauppaan ja esimerkiksi ainakin meillä, emmä tiedä, tuliko kaikilla muillakin, niin sieltä sai hakia. Se oli siellä pussitettuna valamiiksi ja vastakirja, ja sitten oli tosiaan kaks pankkia: osuuspankki ja säästöpankki. Ja vielä puhelinkekus! [Maastokäynti 1.]*

<sup>273</sup> Pirättyy puheelle 2000, 109–110; Takalampi 1985, 98; Nyysölä 2005, 92.

<sup>274</sup> Pirättyy puheelle 2000, 275–276.

<sup>275</sup> Maastokäynti 1.

Saman pihan Mäki-Kokkilassa toimi 1960-luvun alkuvuosina lyhyen aikaa OTK:hon kuulunut E-myymälä. Maito tuotiin kauppoihin suoraan meijeriltä pastöroimattomana. Risteysalueen muita palveluja ovat eri aikoina olleet baari ja matkahuolto, grilli, posti ja huoltoasema. Pankit toimivat 1990-luvulle asti ja Salmisen kauppa vielä 2000-luvun puolella. *"Hannu siirtyi silloin tuonne Miiluun kauppiaaksi [keskustaan]."*<sup>276</sup>

Kaupat, pankit ja postit niputettiin keskusteluissa usein yhteen. Pääroolin sai silloin kauppa, sillä se on ihmisten asiointipaikkana tavallisin. Pankeista puhuttiin kolmessa keskustelussa. Pankin tiskillä asiointi on vähentynyt nopeasti 1980-luvun jälkeen nosto- ja maksuautomaattien sekä tietokoneiden kotikäytön yleistyttyä. Muutuneen asiakaskäyttäytymisen kääntöpuolena on konttorien katoaminen kyläkuvasta. Säästöpankki lopetti Leppälän sivukonttorin vuonna 1995 ja Ruonan 1999.<sup>277</sup> Liikekeskustan hiljeneminen on ilmiö, joka koskettaa myös Kuortaneen kuntakeskusta.

*Täälläkin on sitten tämä palvelurakenne muuttunut aivan täysin. Kun ensin Seinäjoki veti puoleensa, ja nykyään sitten tuo Tuurin kaupan yhteys. Ja sehän on tarkoittanut sitten tänne näitä tyhjeneviä liiketiloja. Onhan se tyhjyyden tunne, joka siitä tulee. Että aina, kun elämää haihtuu, niin se on, jos kukaan ei ota sitä tilaa haltuunsa, niin sittenhän se jää tyhjäksi. Ja se on tietysti tylsää.* [Tilaisuus 8.]

Keskusteluissa useimmin mainittu kauppaliike on Tuurissa sijaitseva Veljekset Keskinen, josta puhuttiin yhdeksässä keskustelussa. Sitä ehdotettiin jopa kotiseudusta kertovan kuvasikermän osaksi.

*Se on vissiin Keskinen kyläkauppa, joka siitä puuttuu. Siellähän ne kaikki käy.* [Tilaisuus 2.]

*Mä ottaisin kuvia ihmisistä. Tuota niin, jos käy Keskinen kyläkaupassa, vaikka ruokapuolella perjantaina puolen päivän jälkeen vähän ja ottaa siitä ihmisjoukosta kuvan, niin mun mielestä saa aika kattavan otoksen pohjalaisesta ihmistyyppistä, miltä ne näyttää ulkonäöllisesti.* [Tilaisuus 11.]

Keskisestä on kasvanut viime vuosikymmeninä suuri kauppakeskus, joka vetää asiakkaita yli maakuntarajojen Keski-Suomesta, Pirkanmaalta ja Etelä-Pohjanmaan ruotsinkieliseltä rannikkoalu-

eelta. Matka Kuortaneen itäisimmistä osista Keskiselle on lyhyt. Fraasi "Keskinen kyläkauppa" ei siellä ole pelkästään markkinoiden myyntipuhetta. Kaupassa on asioitu jo 1960-luvulla, kun se vielä oli yksi kyläkauppa monien muiden joukossa, *"kaikille tuttu"*.<sup>278</sup>

*Toiminut jo lapsena ns. "lähikauppana". Edelleen paikka jossa aina tapaa tuttavlia ja jossa tuli käytyä ensimmäisenä silloin kun asuin muualla Suomessa.* [Tilaisuus 11.]

Kun Keskinen kasvoi, siitä tuli vakava uhka muille kyläkauppiaille. Jo 1970-luvulla se oli suuri ja eksoottinen ostospaikka. Autolla kaupassakäynti saattoi tuohon aikaan olla arkirutiinit rikkova, poikkeuksellinen tapaus. Keskinen on jo pitkään ollut Kuusiokuntien oma automarket.

Joillekin omien lähikauppojen tai kotikunnan kauppojen suosiminen on nykyään periaatteellista – ainakin puheissa – ja se koetaan kotiseututeoksi. Lähikaupan vastavoima ruumiillistuu nimenomaan Keskisessä.

*Kaikki rupes ramppaa Keskisellä. Mielenkiintoista. Ihmiset sai hyvät menopelit alle, niin oli rahaa mennä vähän kauemmaksi kauppaan, niin ei enää lähipalvelut kelvannu. Piti saada parempaa kauempaa.* [Tilaisuus 10.]

*Minä oon kans niin paljo kuurtanelaane, että minä vissiin ostan täältä, mitä Kuortanehelta saa [pontevasti]. Sitten vasta meen Keskisehe, jos on sellasta, mitei täältä saa. Sillon, kun mä menin toista kertaa kihiloohin, niin täältä sai vielä sormuksiakin [naurua]. Tienhaarasta sai! Mä oon kyllä niin kuurtanelaanen, kun ikään olla voi.* [Tilaisuus 1.]

Hieman ristiriitaisesti keskustelijat tekivät samalla selväksi, että kotiseutu ei kuitenkaan pysähdy kunnan rajaan, vaikka silläkin on merkitystä. Pidetään hyväksyttävänä ja jopa kunniallisena ostaa Keski-seltä se, mitä ei oman kunnan alueelta saa, ja jotkut asioivat Alavuden kaupoissakin.

*Me on jätetty Keskinen reissut jo vuosikausia sitten jo. Sieltä ei haeta mitään. Paitsi kalaverkkoja, jos tarvii ja saa halvalla.* [Tilaisuus 2.]

*Miniä on pääkassana Keskisellä, niin meidän ei tarte käydä siellä. Mutta kyllä me käymme Miilussa tietenkin ja K-superissa Alavurella kerran kuukaures.* [Tilaisuus 4.]

<sup>276</sup> Maastokäynti 1.

<sup>277</sup> Sippola 2001, 35.

<sup>278</sup> Tilaisuus 10.

Yhtenä juonteena keskustelussa häivähtää myös uskollisuus omalle kauppaketjulle. Kuortaneen päivittäistavarakaupat, S-market ja K-market Mii-  
lu, saivat tasaisesti huomiota. Molemmilla on oma käyttäjäkuntansa. Kauppaliikkeillä on oma tehtävänsä keskustan ilmeen muodostumisessa. Ne tuovat raitille elämää. Esimerkiksi näyteikkunoiden tunnelma muistetaan vielä vuosikymmenten jälkeen. Nykyään ikkunoita ei juuri somisteta.

*Mä muistan lapsuudessa, että käytiin aina ihailemassa Osuuskaupan näyteikkunoita, että milloin jouluikkunat avataan, ja sehän oli täynnä lapsen niin kun unelmamaailmaa, että kaikenmaailman nukkeja siellä.* [Tilaisuus 8.]

Kauppa on myös kaikenikäisten tapaamispaikka. Useimmin sen mainitsivat yhteiskoululaiset. Kavereita nähdään luonnollisesti eniten koulussa ja toisten kotona, mutta useita mainintoja sai myös S-market tai Ässä, joilla tarkoitettiin ennen muuta osuuskaupan piha-aluetta. Tärkeäksi kotiseudun paikaksi kirjattiin muun muassa ”Ässän takapiha: tupakantumppeja”, hieman salaperäisesti.<sup>279</sup>

Kaupan lisäksi kyläkeskuksiin keräsi ihmisiä usein kaupan yhteydessä toiminut posti. Seitsemässä keskustelussa se otettiin puheeksi kauppojen tai pankkien rinnalla, mutta kertaakaan postista ei keskusteltu pelkästään postina.

*No kyllähän tämä on sen verran pieni paikka, että kauppareissuillakin saa melekehen pari kertaa päivää sanoa ja jutustella, että kauppoissa näköö suhtkoht paljon ja sitten ihan Keskustielläkin.* [Tilaisuus 7.]

*Siinä [Löyän kaupassa] oli posti ja siinä istuttiin ja juteltiin. Siellä oli vanhat, kyseltiin kuulumiset.* [Tilaisuus 11.]

Kyläkaupoista mainittiin useimmin Alvar Aallon syntymätalossa sijainnut Peltonen sekä Salminen, joka ennätti toimia kauppiaina sekä Salmella, Ruonalla että keskustassa. Oma kauppias on luonnollisesti kullakin kylällä erityisasemassa. Hän antaa kasvot päivittäispalveluille. Mäyryssä mainittiin Mäyryn valinta, Salmella Haapamäki, Länsirannalla Möykkymäki ja Leppinen ja niin edelleen.

Monella kylällä haikaillaan oman kyläkaupan perään, mutta samalla tunnustetaan, että sen näkymät taitaisivat olla aika heikot. Ajat ovat muuttuneet. Ihmiset elävät monipaikkaisesti ja liikkuvat paljon. Autot ja kulkuyhteydet ovat hyvät. Kauppa ja muutkin päivittäispalvelut ovat selvästi menet-

täneet merkitystään kotiseudun osana. Kirkko, harrastukset, ihmiset, maisemat ja oma koti ovat paljon ratkaisevammassa asemassa.

*Vaikka ny kauppa olis, – – ei sitä varmahan kyläaset sitä... Nekin tottunut käymään vähän kauempana.* [Tilaisuus 5.]

*Emmä sitä kauppaakaan [kaipaa,] kun mulla on auto, niin mä voin mennä vähän kauemmaskin* [Tilaisuus 1.]

Lähipalvelujen kysyntään keksittiin ensin vastaukseksi auto: palvelut pantiin pyörille. Tähän tapaan kylille tuovat palveluja vieläkin kirjastoauto ja kauppa-auto. Myymälä pyörien päällä voi olla nähtävyys kesäasukkaille, varsinkin lapsille ja ulkomaalaisvieraille,<sup>280</sup> ja kohta se on sitä myös maalaisille. Sähköinen asiointi on kääntänyt kaupan kilpailutilanteen uuteen asentoon. Keskinenkin kalpenee nettikauppojen tavaravalikoimien rinnalla, ja ne ovat nopeiden tietoverkkoyhteyksien ansiosta käden ulottuvilla joka savussa. Tämä tuotiin painavasti julki kotiseutukeskusteluissa Kuortaneenjärven ympärillä, nopeiden valokuituyhteyksien äärellä.

*En mä kaipaa kauppa, jos mulla pelaa netti. Mä saan netistä ostettua. Se näivettää kirkonkylää, mutta näin mä vaan teen, että mulle tuodaan kolmessa päivässä tavara ympäri Suomee omaan postilaatikkoon. Että se ei korvaa päivittäistavarakauppaa, mutta se vähentää liikkumista. Ei tarvi lähtee Keskiselle välttämättä eikä Seinäjoelle eikä mihinkään muualle, netti tuo Amerikoosta saakka tavaraa, ja se tuoraan kotia.* [Tilaisuus 2.]

Ravintolatoimintaa harjoittavat yritykset saivat verrattain hyvin huomiota. Urheiluopiston yhteydessä toimivia ravitsemuspalveluita käsiteltiin jo edellä. Vanha Eppula muistetaan etenkin erinomaisesta ruuastaan.

Varsinaisista ravintoloista useimmin mainittiin Nokiotta (viidessä keskustelussa). Erikoinen ravintolannimi jää helposti kävijöiden mieleen, ja se on tarjonnut monille hyvän tilaisuuden kertoa omasta kotiseudusta.

*Kun sä sanot, että mistä on kotoisin, niin monihan mieltää tosiaan heti, että ai niin, siellä on urheiluopisto! Että se tulee heti. Ja sit joku kyllä tietää Nokiottankin, Nokiottankin kyllä sitten.* [Tilaisuus 8.]

<sup>279</sup> Tilaisuus 9.

<sup>280</sup> Tilaisuus 2.

*Kun olin elokuussa Turussa – – yksi mies muisti, että ai niin, minä oon kerran käynyt siellä Nokiottas, että onko se vielä? Eli täällä ravintolassa hän oli ollu, ja mä sanoin, että on, on ja tervetuloa Nokiottaan, ja siitä tuli pitkät keskustelut tästä, mikä on nokiotta ja tervanpoltosta ja tällaisesta. [Tilaisuus 1.]*

Varsinainen ravintolapalvelujen keskittymä on Mäyryssä. Keskustelijoiden kuvauksen perusteella Nesteen huoltoasema on kansan suosima lounaspaikka, kun taas golf-kentän ravintolaa, Kuharantaa, pidetään vähän hienompana paikkana. Kantatie 66:n varrella toimiva Kuhapirtti oli juuri vaihtanut omistajaa ja herätti siksi kiinnostusta.<sup>281</sup>

Nesteen huoltoasema mainittiin parikin kertaa kotiseudun tärkeänä kohteena siksi, että siellä voi tavata muita ihmisiä. Siitä on tullut tapaamispaikka. Huoltoasemaa nimitettiin ”ihmisten pysäyttäjäksi” ”kulttuurikehdoksi” ja ”parlamentiksi”.<sup>282</sup>

*Ei oikeestaan oo semmoisia paikkoja muuta, kun Mäyryn Neste ehkä, jossa, jossa tapais ihmisiä ja jossa voi niin sanotusti hengaila ja viettää aikaa. [Tilaisuus 11.]*

Yllättävän paljon huomiota annettiin myös pika-ruokapaikoille, grilleille, kioskeille ja kahviloille. Kondiittorialan yrityksistä vanhemmat keskustelijat muistivat Ojalan leipomon ja Huhtamäen rouvan pikkuleipäpuodin. Tasaisesti mainittiin Ruonan grilli ja baari, Masan grilli ja Kirkkorannan Kesäpesä. Muitakin kioskeja nimettiin.

*Kun lähdettiin koulusta pyörällä, niin piti tosiaan Myllyniemestä hakea hyvät leivokset, että jaksoi kotimatkan pyörällä tuonne – – kylän laidalle. – – Mukavia muistoja. [Tilaisuus 8.]*

*Kesäinen kirkkoranta, sininen järvi, Kesäpesä-kioski, rannalta on hyviä muistoja, kun oli nuorempi. [Tilaisuus 9.]*

Masan grillin muistojen kanssa kilpaili tasapäin itse Grillin Masa, varsinkin nuorten aikuisten keskuudessa tunnettu kotiseudun hahmo. Jotain erityistä on ollut myös itse kioskissa: sehän oli yksi neljästä kohteesta, jotka Kuortaneesta mainittiin myös amerikkalaisessa matkaoppaassa.

*Siitä ihmisestä on kiertänyt niin paljon erilaisia legendaa, tarinaa ja juttua – – ja nykyään-*

*hän häntä näkyy paljon pesäpallopeleissä ja hänet tunnistaa kaukaa, että siinä on muuten Grillin Masa. – – Tällaisia henkilöitä, jotka on näkyviä, mutta ei ehkä itekään tajua sitä, miten näkyviä ne on ollut. – – Mun ikäluokasta ihan varmasti jokainen tuntee Grillin Masan. Ja grilli on ollut silloin mun nuoruudessa myöskin se paikka, missä on tapahtunut kaikkia jännittäviä juttuja muutenkin, että ehkä se on kulminoitunut myös siihen paikkaan, siihen grilliin. Semmoinen tärkeä kulttuurinen perinne. [Tilaisuus 11.]*

Matkailun alalla suuria toimijoita ovat Yli-Mäyryn taidehalli sekä jälleen urheiluopisto liikuntahotelleineen ja laajoine kurssitoimintoineen. Keskusteluissa matkailuperinteiden juuria tunnistettiin jo kaukaa Salmen markkinoilta ja Ruotsinvalan aikaisesta kievaritoiminnasta. Kievarien paikkoja muisteltiin Salmella, Mäyryssä ja Virtalassa. Maja-talot mainittiin ikään kuin paikan merkityksen ja pitkien juurien perusteluksi.

*Tämä on ollu tää Matin taloo, niin täähän on ollu kanssa kievari. Ja täs on ollu vielä posti silloin 1700-luvun lopulla. [Maastokäynti 2.]*

*Olihan tuos [Virtalan ulkorakennuksessa] keskikievarikin tuos tien toisella puolen. Olihan tää nyt aika vilikas paikka ollut ennen. [Tilaisuus 11.]*

Myöhemmistä toimijoista mainittiin Hobinin matkailumaja, Virtaniemen kokous- ja tapahtumakeskus sekä maatilamatkailuyrittäjät.

Soile Yli-Mäyryn taidehalli Mäyryssä on ollut taiteilijan kesänäyttelyiden pitopaikka jo yli kaksikymmentä vuotta. Oman kylän kuulu taiteilija on tullut kyläläisille kenties vieläkin rakkaammaksi, kun hän osti 1992 serkkunsa perheeltä Ala-Mäyryn punaisen maalaistalon ateljeekseen.<sup>283</sup> Taide-museo oli yksi kohde, jota kyläläiset pohtivat mahdollisena maastokäyntikohteena. He esittelevät mielellään sitä vierailleen.

Kotiseutuajelun aikana taidehallin piha-alueelle jalkauduttiinkin. Taiteilijan rakennuksiin jättämä kädenjälki on myös jakanut ajatuksia. Keskustelua on herättänyt etenkin entisen navetan länsipäätyyn kohonnut torni ja kolmionmuotoiset ikkunat.

*Kyllähän Yli-Mäyryn taidehalli, on tehty entisestä navetasta, muotoiltu, se on valokuvauksellinen ja maisemallisesti hieno. [Tilaisuus 4.]*

<sup>281</sup> Tilaisuus 4.

<sup>282</sup> Tilaisuudet 2, 4 ja 5.

<sup>283</sup> Yli-Mäyry 2006, 133–134.

– *Kyl mä sillon siunasin, että mitä taivahan alla tähän tuloo, kun tuollasta tornia ruvettiin tekemään. Minä kulujiin, kulujiin Seinäjoella, niin tosiaan tuli kattottua.*  
– *Tornia saa vaan tehdä semmoiset, jotka ansaitsee sen.* [Maastokäynti 5.]

Erikoisliikkeistä mainittiin muun muassa Pääkkösen kirjakauppa, Ala-Honkolan rautakauppa, Lampelan apteekki ja Kelloseppä E. Pääkkönen. Hyvinvointipalvelujen runsaus sai kiitosta kesäkuurtanelaisilta. Urheiluopiston keskittymän lisäksi kylissäkin on monia hieronta- ja hoitopalvelujen tarjoajia.

*Täällähän on hirveen paljon kaikkia hyvinvointipalveluita. Saat täällä shiatsu-hierontaa ja vyöhyketerapiaa ja intialaista päähierontaa ja jos on mitään. Mullekin on ollut suurena yllätyksenä, että oon kuullut joltain ystävältä tai tutulta, että tämmöistäkin on, niin niistä olen itse nauttinut ja olen myöskin vienyt sitä viestiä eteenpäin.* [Tilaisuus 8.]

## YHDISTYSTEN JA SEUROJEN TALOT

Yhdistysten ja seurojen taloja on Kuortaneen kylillä vaihtelevasti. Kuortaneella on noin sata patentti- ja rekisterihallituksen rekisteröimää yhdistystä. Yhdistyksiä on perustettu esimerkiksi kylätoiminnan (kyläseurat ja -yhdistykset), harrastustoiminnan, liikunnan ja urheilun, puolustoiminnan sekä eri asukasryhmien (eläkeläiset, kesäkuurtanelaiset) ympärille. Kuortaneen yhdistystoiminnan laajuus lähikuntiin verrattuna sijoittuu keskivaiheille.<sup>284</sup>

Vuonna 1946 perustetun Kuortanes-seuran tiloja ovat oman museoalueen rakennukset kahden puolen Kirkkotietä: Talmuseo ja Klemetti-museo. Museot vihittiin käyttöön vuonna 1959.<sup>285</sup> Alueelle on kerätty arvokas museorakennusmassa, mutta rakennukset ovat yhdistyksen kokoustiloiksi hie- man epäkäytännöllisiä. Päärakennuksena palvele- va Keski-Hynnin pohjalaistalo vuodelta 1774 on talviaikaan kylmä.

Lähes kaikki museoiden rakennukset lueltiin keskustelutilaisuuksissa. Niihin viitattiin lajityyp- pinsä edustavina esimerkkeinä, ja muisteltiin, mis- tä kukin rakennus oli alueelle tuotu.<sup>286</sup> Museosta puhuttiin harrastuksena ja toimeliaisuuden paik-

kana, mutta sen rakennuksia ei mainittu erityisinä kokoontumistiloina.

*Edeltävä polvi on saanut rakennettua moni- puolisen museon, joka vaatii nyt huolenpitoa ja kunnostusta. Olisi anteeksiantamatonta, jos tilat ränsistysivät huolenpidon puutteeseen. Tunnen olevani oikealla asialla käytännön kotiseututyössä ja tuloksetkin näkyvät. Vie- railijoiden vastaanotto ja museon esittely on antoisaa.* [Tilaisuus 1.]

*Silimät on auenneet monta kertaa, että kun muualta päin tulee väkiä, ne aivan voihkii justiin Klemetti-museotaki, että minkälainen paikka voi olla! Kun ei sitä oo itte hoksannut- kaan.* [Tilaisuus 1.]

Kirkkonkylällä toimivalla Kirkonraitti ry:llä ei ole omaa taloa. Keskustassa monet yhdistykset ko- koontuvat Väentuvalla, joka on entinen kunnantalo ja jonka tulevaisuus näyttää epäselvältä. Erityiselle järjestölle olisi varmasti tarvetta. Se on syys-kin huomioitu kunnan kulttuuristrategiassa.

Kuten jo aiemmin mainittiin, Ruonan Rinki- ranta on ollut ruonalaisten kylätalona vuodesta 1998. Ringillä on kova maine talkootoimijana. Se on ollut säännöllisten tiistaikokkien pääasiallinen paikka.

– *Kyllä se on noi – – tiistain kökät, jotka on sitä ihan konkreettisimmillaan. Se elikä tää yhdes- sä tekeminen, yhteisten asioiden pyyteetön...*

*Kukaan ei kysele palkkaa, tai mitään muu- takaan. Sovitaan vaan, että kello 18 aletaan hommat.*

– *Se on just näin. Ja sitten kun me on 15 vuotta tätä Rinkirantaa tässä kunnostettu, niin tässä on mukava keljuulla mukana toisillensa ja syörä makkaraita.* [Tilaisuus 2.]

Talkooperinne on yhä voimissaan melkein joka puolella pitäjää. Talkoilla on tehty Salmirantaa, Piilopirttiä, Patiskan majaa ja monia muita koh- teita. Kuitenkin Ruonan aktiivisuutta pidetään esimerkiksi. Siitä on kello kantanut myös pitä- jän itäosiin: ”*Siellon niitä juhulia ja kökkiä ja joka viikko on talakoot, ja on lastentapahtumia ja on vaikka mitä.*”<sup>287</sup>

Länsirannalla koulu toimi myös kylälaisten ta- paamispaikkana. Kun koulu lakkautettiin ja myy- tiin yksityisille, kyläläisetkin joutuivat hakemaan yhteisille toimintoilleen uudet tilat. Eräänlaisena kylätalona palvelee nyt Patiskan metsästysmaja,

<sup>284</sup> Yhdistysten lukumääriä asukasluvuun suhteutettuna: Lapua 2,0 (sataa asukasta kohti), Alavus 2,0, Kuortane 3,0 Ähtäri 3,9. Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisteri, yhdistysten lukumäärä 2012. Tilastokeskuksen asukasluvut 2012.

<sup>285</sup> Tuomaala 1968, 191.

<sup>286</sup> Ks. Kokkila 1975; Peltola 1991, 145–146.

<sup>287</sup> Tilaisuus 11.



jonka taustayhteisönä on metsästysseura. Patiskan majalla pidettiin myös kotiseutukeskustelujen yleisötilaisuuksia.

*Kylä puhaltaa yhteen hiileen. Meillä on kaikkea oikein, mitä me tarvitsemme. Ei meiltä puutu mitään suoraan sanottuna. On tämä kämppäkin täällä. Kun koulu meni, niin tehtiin tämä. Saaraan kokoontua.* [Tilaisuus 5.]

Salmenkylällä on kaksikin kokoontumispaikkaa. Salmiranta tehtiin kylätaloksi hieman ennemmin, kuin koulu myytiin yksityiskodiksi. Tosin Vasunmäessä sijaitseva koulurakennus ei ole salmenkyläisille ollut samassa roolissa kuin esimerkiksi Länsirannan koulu länsirantaaisille. ”Ei tämä [koulu] koskaan ole ollu kyläläisten kokoontumispaikka. Kyllä se on ollu maamiesseuran talo.”<sup>288</sup>

Vaikka maamiesseuran toiminta on vähentynyt koneiden vuokraamiseksi, Piiskoomännyn vartioima maamiesseuran talo on edelleen kylän miehille mieluinen ja jopa viikoittainen tapaamispaikka. Sunnuntain lehdet noudetaan talon pihasta. Kylän naiset eivät tuntuneet oikein tietävän, mitä talossa tapahtuu. Selvästi se on tärkeä paikka: sinne pitää kokoontua, vaikka sitä ei edes kunnolla lämmitetä. Muusta kylätoiminnasta mainittiin naisten kutomapiiri ja yhteisesti järjestetyt Lapin matkat.<sup>289</sup>

*Siinä maamiesseuralle ne kokoontuvat aina sinne postia hakemahan, aina puoli kuuden aikana.* [Maastokäynti 2.]

*On siellä vähän kylämä... Joo. Toiminnan keskus kuitenkin. Täällä on kuitenkin kaikkia nuota maatalousvärkkiä ja on tuota puutarhavärkkiäkin. Puutarhaa ja tällaisia. Melkein kaikkea saa tehdyksi, mitä täällä tarvitahan. Niin täällä on näitä värkkiä, mitä lainatahan...* [Maastokäynti 2.]

Tapahtumat järjestetään nykyään Salmirannassa. Siellä on pidetty kinkerit ja kylätapaamiset, siellä poltetaan pääsiäiskokko, siellä pidetään myös viikoittaiset sauna- ja avantouinti-illat. Kesäaikana kylätaloa annetaan myös vuokralle.

*Tää Salmiranta ainakin nyt tällä kylällä niin on aika tärkeä kotiseutu, kaikille. Kymmenen miestä ja naista viikossa käy avantouinnissa ja saunoomassa viikoittain. Se on aika tärkeä nykyisin, kohtaamispaikkana sillä lailla.* [Tilaisuus 3.]

Myös Leppälässä ja Löyässä on omat maamiesseurantalonsa, mutta niillä ei tunnu olevan samankaltaista merkitystä arkisina tapaamispaikkoina. Mäyryssä sijaitsee Klemetin suunnittelema Yljoen nuorisoseurantalo. Se on ollut keskeinen näyttämö kylän ja koko Kuortaneen historiassa. Uutena yhteisenä tilana on mäyryläisillä käytössään myös Piilopirtti. Monia seurantaloja tuntuu vaivaavan sama hiljeneminen, joka on seurausta yhdistysten toiminnan laimenemisestä.

*Jos jää sellaanen aikaansaapa vetäjä pois, ja sitten vaan väitellähän siitä, että kuka rupiaas seuraavaksi vetämähän, ja kukaan ei viitti sanaa, notta mä voisin ruveta, koska niin tuntuu siltä, notten mä ny ittiäni tyrkytä. Näin, näin ainakin maamiesseura loppuu täällä Löyä-Virtalas.* [Tilaisuus 11.]

Mäyryn Piilopirtti on Kuortaneelle erityinen rakennus, jonka mainitsivat Mäyryn suunnalla asuvat keskustelijat. Se oli myös yksi kohde, jota Mäyryssä esitettiin maastokäynnin kohteeksi, mutta sillä on myös yleisempää merkitystä kotiseudun tärkeänä kohteena. Se mainittiin peräti viidessä eri keskustelussa, ja se nimettiin kotiseudun avainkohteeksikin viisi kertaa.<sup>290</sup>

Piilopirtit olivat Venäjän miehityskausien aikaisia pakopaikkoja, joihin kokonaiset talokunnat vetäytyivät turvaan. Tällaisia takamaille rakennettuja pirttejä tehtiin erityisesti isonvihan aikana, mutta niille tuli runsasta käyttöä myös Suomen sodassa.

*Meillä on piilopirtti metässä, jos oikein haluaa mennä rauhahan, niin sinne saa mennä rauhoittumahan.* [Tilaisuus 4.]

*Tähän paikkaan liittyy historiaa, se on mäyryläisten talkootyön hyvä taidonnäyte, kylälaisten kokoontumispaikka, sitä vuokrataan.* [Tilaisuus 4.]

Keskusteluissa ja maastokäynneillä viitattiin vaikeiden aikojen piilopirttikokemuksiin useita kertoja. Joskus isonvihan ja Suomen sodan tapahtumat sekoittuivat toisiinsa tai kertojille ei ollut täysin selvä, mihin historian miehitysvaiheeseen tapahtuma liittyi. Joka tapauksessa tarinoiden ansiosta useat piilopirttien paikat ovat säilyneet ihmisten tietoisuudessa.

Kaatialan asukkaat pakenivat Ikolaan. Salmen taisteluja paettiin salmen yli Vasunniemeen, Jylhästä lähdettiin Sikanevan pakosaunoille. Pi-

<sup>288</sup> Maastokäynti 5.

<sup>289</sup> Maastokäynti 2.

<sup>290</sup> Tilaisuudet 4, 5 ja 7.

lopirtti oli myös Lehtimäen ja Kuortaneen rajalla Heininevan Kotasaaressa. Rintalan Matin piilopirtillään tekemiä ryssänsurmia muisteltiin Tulliportin maastokäynnilläkin.<sup>291</sup> Rasulan piilopirtin jälkiä oli näkyvissä ns. Pakosaaressa, Jaskarin sarassa, lähellä Kaulalampea vielä 1960-luvulla. Pirtissä piileksi myös tiistenjokisia. Pirtti oli samassa tehtävässä myös Suomen sodassa. Sen jäänteet purettiin vasta viime sotien jälkeen.<sup>292</sup> Herojanpihan väki pakeni Suomen sodan aikana Maanuksen haudalle, jota käsiteltiin jo luonnon muistomerkkien kohdalla. Siksi paikka tunnetaan myös nimellä Pakosaunanmäki.<sup>293</sup> Piilopirtit ankkuroidut van-  
kasti alueen historiaan.

Mäyrän Piilopirtti on rakennettu isonvihan aikaisen Kuhalammin piilopirtin kohdalle, Piilomäkenä tunnettuun paikkaan. Pirtti on sananmukaisesti piilossa, synkän metsän keskellä. Lehtimäentieltä oikealle kääntyvältä Sarvinevantieltä jatketaan vielä Kurikkanevan jälkeen noin 700 metriä vasemmalle. Nykyinen rakennus sijaitsee noin 60 metriä alkuperäisestä piilopirtistä.

Kuhalampi muutti piilopirttiinsä, koska hänen taloonsa, nykyisen Kuhapirtin paikkeille, majoitui venäläisiä sotilaita. Kun talossa oli peräti kuusi tytärtä, isäntä katsoi parhaaksi häipyä näkyvistä.

*Olivat kattoneet venäläiset aivan liian pitkään niitten tyttöjen mukaan. Isäntä kattoo että, nyt pitää lähteä.* [Maastokäynti 3.]

Piilopirtti tehtiin kunnianosoitukseksi vaikeille ajoille. Se rakennettiin vuosina 1999–2000 Koi-  
viston tuparadin yläosasta.<sup>294</sup>

*Oikeastaan piilopirtti [idea] tuli Hautalan Kai-  
jan aloitteesta. Se kuuli tarinan siitä, mihinä –  
– aikaanaan ol piilopirtti oikeen isonvihan  
aikana. Ja se halus – – näyttää, minkälainen  
paikka se on. Me käytihin siinä ja ehrootti, jot-  
ta hän voisi aina viedä ruuat sinne piilopirtille,  
että se olis hänelle vähän niin kun lisää tienes-  
tiä.* [Maastokäynti 3.]

Syrjäisen sijaintinsa vuoksi Piilopirtti ei kuiten-  
kaan ole kasvanut suureksi tapahtumien pitopaik-  
aksi. Koululaiset käyttävät sitä nykyään leirikou-  
lupaikkana. Yhteiskoulun oppilaat tekevät sinne  
seikkailuvaelluksia, joiden aikana pysähdytään  
Rumanvuoren näkötorilla. Yöpyminen on Piilo-  
pirtissä, jossa isoviha ja Suomen sota ovat luon-

nollisia historian opetusaiheita. Ympäröivä luonto  
pursuaa maantieteen ja biologian aiheita. Piilopirt-  
ti on myös partiolaisten retkikohde.

## LOGISTISET RAKENTEET

### TIET

Harvemmin pysähdytään ajattelemaan, kuinka  
tärkeä rooli teillä on kotiseudun muodostumises-  
sa. Tiestö kuuluu kuitenkin niihin tekijöihin, jotka  
nousevat esiin melkein kaikkialla kotiseudusta pu-  
huttaessa. Tämä on ymmärrettävää: kuljemme tei-  
tä pitkin. Nykyään ne hallitsevat maantieteellistä  
jäsennostamme täydellisemmin kuin koskaan en-  
nen. Harva samaa asioille metsien halki, eivätkä  
vesireititkään kuulu enää useimpien suomalaisten  
päivittäiseen elämän piiriin. Sen sijaan teistä ja tei-  
denvarsista on tullut entistä tärkeämpi osa kotiseu-  
dun kulttuurimaisemaa.

*Nämä maantiet, niin ne on ollu hyvin tärkeitä,  
kun on pitänyt kulukia monehen suuntaan...  
On näitä yrittäjiäkin ja liikennöitsijöitä.* [Ti-  
laisuus 3.]

*Kaikin tavoin kaikki nämä paikallistiet, ja tie-  
tenkin Kuuskuutonenkin, se on onneksi vähän  
kauempana meiltäkin, että jos täs on 12-vuo-  
tiaasta ollut sanotaanko näis kotiseutuasioos  
mukana, niin kyllä se on käynyt hyvin, hyvin  
tutuksi ja mielenkiintoiseksi ja aina vaan mie-  
lenkiintoisemmaksi se tulee, mitä vanhem-  
maksi tulee.* [Tilaisuus 2.]

Tiet muodostavat kotiseutukäytäviä. Niiden var-  
ret tuntuvat kotoisilta. Teiden ulkopuolella on vain  
harvoja maisemia, jotka tunnistetaan yleisesti. Ko-  
din lähestyminen ja kotiin tulemisen kokemus liit-  
tyvät vahvasti tienvarrelta omiksi omaksuttuihin  
merkkeihin.

*Niin, järven rantaa pitkin. Aina kun sille [tie-  
le] kääntyy, niin 'no niin, kohta ollaan koto-  
na! Ei oo enää pitkä matka!' Et sit, jos se [tie]  
puuttuis siitä, häviäis yhtäkkiä, eikä sitä enää  
ajaiskaan, niin se olis silleen, että missäs koh-  
taa sitten ollaan kohta kotona.* [Tilaisuus 8.]

*Niin jos, tästä tiestä tosiaan, kun Virroilta  
kääntyy tänne, niin vaikka on vielä matkaa,  
niin no kohta tää on viimeinen suora, lapsil-  
le sanoin pienenä. Nyt ei enää käännä. Nyt  
olla viimeisellä... Virroilta tänne, niin ei oo  
sitten enää kuin kotvanen.* [Tilaisuus 8.]

<sup>291</sup> Ala-Kulju 1968, 74–75, 82; Harju 1960, 21–22. Tuomaala 1968, 192.

<sup>292</sup> Pihasta pihaan 2008, 261.

<sup>293</sup> Ruona 2013, 71–72.

<sup>294</sup> Pirättyy puheelle 2000, 318–319.

Kuortaneella tieverkoston kotiseutuarvo on korkealla toisestakin syystä. Alueen tiestö on eteläpohjalaisittain vanhaa: Uudenkaarlepyyntien ja Kuopiontien alkuvaiheet olivat 1600- ja 1700-luvuilla. Muut tiet ovat yllättävänkin nuoria. Ne ovat saaneet virallisen aseman vasta 1900-luvulla.

Vanhon valtateiden perustamisella on ollut huomattava merkitys sille, millaiseksi Kuortane, sen kylät ja kylien väliset suhteet ovat muodostuneet. Ilman valtateita ja niiden risteystä asutus olisi järjestynyt toiseen asentoon, Salmen kylästä ei olisi tullut markkinapaikkaa; isoviha ja Suomen sotakaan eivät olisi koskettaneet seutuja samalla tavalla. Vieläpä ihmisten elintavat ja kulttuuri olisivat kehittyneet erilaisiksi.

*Tuolta Kyrööstä tai nykysestä Ylistarosta kai ne neljä jeppeä ens kerran tullu tuolta jokee pitkin tännepäin ja asettunut 1550 pyöriästä tänne, ja se on ollut sen ajan pikitie, jota on tullu ja jääty tänne. Nyt meillä on onneksi pikitie Kuuskutonen, joka ei oo mikään laskimo, vaan se on mun mielestä valtimo. Elikkä se on hyvä, että meillä on tuo, vaikka siinä tietenkin tiettyt ongelmat aina tällaises isos ties on. Mutta kyllähän se mahdollistaa siirtymisen tänne ja täältä pois ja kaikki tällaiset.* [Tilaisuus 2.]

Ensimmäisen virallisen tien syntyminen liittyi suoraan Uudenkaarlepyyn kaupungin perustamiseen. Uusikaarlepyy sai kaupunkioikeudet 1620, ja niiden perustana oli oma toiminnallinen maakunta. Hahmotettiin alue, jolta talonpojat tulisivat asioimaan uudessa kaupungissa ja joiden varassa kaupungin porvaristo pystyisi hankkimaan oman elantonsa. Tällaiseksi asiantialueeksi katsottiin Uudestakaarlepyystä kaakkoon Ruovedelle ulottuva alue. Koska tuolla markilla ei ollut vesiyhteyttä, siihen päätettiin rakentaa tie. Tosin sen lopullinen toteutuminen vei sata vuotta. Härmän ja Lapuan väliä alettiin rakentaa vasta 1680-luvun puolivälissä. Kuortaneen suuntaan tie saatiin jonkinlaiseen kuntoon 1695, mutta ruoветiset valittivat, että Suomenselältä Pohjanmaalle päin se ei ollut ajokelpoinen.<sup>295</sup> Tien ylläpito oli kova rasitus talonpojille.

*Täs on vanha kantatie. Ruovesi-Uusikaarlepyy -tie. 1792 [sic!] ensimmäisen kerran saatu äntiin. Joo. ja sitten sitä piti näiden, jotka taloa piti, niin niiden piti kunnossa pitää sitä tietä. Kyllä, kyllä siitä oli vaivaa!* [Tilaisuus 3.]

*Kapiahan se on ollut kun sillon Suomen sodan aikana neljä metrinen se oli vain. Ja se oli silti päätie. Armeijakin lähti kulkemaan sitä pitkin.* [Tilaisuus 3.]

Vanhaa Uudenkaarlepyyntietä paremmin Kuortaneella muistetaan toinen vanha valtatie: Kuopiontie. Ehkä siksi, että se on edelleen nimenä käytössä. Se muistetaan myös Kuopiontienristeyksestä, joka on monille vanhemmille asukkaille tärkeä muistojen paikka.

Aloitteen Kuopiontien rakentamiseksi tekivät saarijärviset vuoden 1755 valtiopäiville. He halusivat kunnan kulkuyhteyden omaan kaupunkiinsa Pietarsaareen. Tie päätettiin rakentaa, mutta ei Pietarsaareen vaan Vaasaan, joka oli tärkeämpi hallintokaupunki. Sinne oli muun muassa perustettu hovioikeuden istuin 1776. Kuortaneesta tuli risteyspaikka ja Salmesta kaupallinen keskus, kun Saarijärvi–Kuortane -tieosuus valmistui 1782.<sup>296</sup> Salmelle vakiintui markkinapaikka, sinne perustettiin kihlakunnan viljamakasiini, ja Kustaa III:n sodan aikana (1788–1790) siitä tuli yksi neljästä muonitusmakasiinin sijoituspaikoista. 1792 maaherra Tandefelt ehdotti Salmelle kauppalaioikeuksia. Tämä hanke ei kuitenkaan edennyt.<sup>297</sup>

”Kuuluisa Kuopiontienhaara” oli yksi kotiseutuajelun pysähdyspaikoista sekä liikennehistoriallisen että kulttuurisen merkityksensä vuoksi. Ruonan ja Salmen kylien välissä sijaitseva risteys on ollut jopa vuosisatojen ajan nuorison tapaamispaikkana. Juuri risteyskohdalle ei koskaan ole noussut taajamaa. Etelä-Pohjanmaalla sillat ovat olleet monin paikoin perinteisinä tapaamispaikkoina, niin Kuortaneellakin esimerkiksi Kuurilan silta.<sup>298</sup> Kuopiontienristeyksessä ei ole siltaa. Kuitenkin siellä on ollut soittoa, tanssia, epävirallisia juhlia, pääsiäisvalkeita, ehkä joskus tappelujakin. Vanhimmilla keskustelijoilla on paikasta omia muistoja.

*Täs on ollu seurakunnan mettiä ja sitten pitkät pinot, puupinot, ja siellä on sitten nuoriso tosiaan juhlinu ja tanssinehet, vaikkei olis saanu, ja sitten on ollu aina tähyistäjä. Jotta kun on nimismies tullut, niin on väki menny matalana pakohon.* [Maastokäynti 5.]

*Siellä oikeestaan tanhuttiin. Sanotaas nyt vanahalla nimellä. – Aina oli hanuristi. – Ne oli Latvamäen veljekset oli pääasiassa.* [Maastokäynti 5.]

<sup>296</sup> Nenonen 1999, 243–244.

<sup>297</sup> Alanen 1960, 14.

<sup>298</sup> Pirättöy puheelle 2000, 70.

Puupinojen takia Kuopiontienhaaraa on kutsuttu myös Pinolaksi. Muita nuorten tanhupaikkoja ovat olleet ainakin Ruonan silta, Viitaniemi, Kuljunvuori, Vesterinkujan pää, Kuudentienristeys urheiluopiston lähellä sekä Leppälänkylän Pöhinä Mattilanmäen takana.<sup>299</sup>

Pitäjän itäisemmissä osissa vanhojen valteiden vaikutus ei ole ollut yhtä suuri. Suomen-selällä asuttiin tavallaan sivussa, mutta samalla paremmassa turvassa sota-aikojen vainolaisilta. Keskustelijat kertoivat, että tsaarin aikana Töysän suuntaankin suunniteltiin parempaa tietä, ja tar-koitukseen osoitettiin rahatkin.

*Virstanpylyvät uusittihin, ja sitten sillä oli tie-  
tysti hyviä ystäviä, kun oli rahaa, ja ne juotihin  
ne rahat, ja tie jäi tekemättä.* [Tilaisuus 11.]

Vaikka Kuortanetta halkoi kaksi todella vanhaa tietä, niiden kunnossa ei komeista nimistä huoli-matta ole ollut hurraamista.

*Tämäkin Ruonalle vievä tie, se oli keskellä  
hevosura ja kärrynpyörän raiteet näin sitte  
sivulla. Ja sitten siellä tuli hevoosia vastaan,  
niin piti auton pirättää. Niin usein kattoon  
sieltä tuulilasın takaa, niin jotta tuo mies pel-  
kää enemmän kuin tuo hevoonen. Se repii oh-  
jaksia kovasti, niin jotta sais sen hevoosen pe-  
lekäämään. Mun mielestäni niin päin ajattelin  
sen. Se oli sitä aikaa.* [Tilaisuus 3.]

Autot ja hevoset olivat ajoneuvoina pitkään tasa-päin. Nykyaikainen tiejärjestelmämme on yllät-tävän nuori. Se rakennettiin tasatahtia autoistu-misen kanssa. Liikkuminen mullistui. Alettiin asioida naapurikeskuksissa. Vielä 1950-luvulla Kuortaneella ei ollut yhtään päällystettyä tietä. Seinäjoellekin mentiin Kuuskutosta pitkin Lapuan kautta kiertäen. Suorasta yhteydestä oli haaveil-tu kauan. Vaikka työt Mäyry–Veneskoski välillä aloitettiin vuonna 1939, sota viivytti hanketta niin paljon, että osuus avattiin liikenteelle vasta 1955. Kun tämä tie sai öljysorapinnan 1962, siitä tuli alueensa ensimmäinen piki-tie.<sup>300</sup> Matti Sippolan 1960-luvun puolivälissä tekemässä tutkimuksessa todettiin, että Seinäjoesta oli tullut suosituin kunnan ulkopuolinen asiointikeskus: uuden tien myötä siellä käytiin peräti kerran kuukaudessa.<sup>301</sup> Liikkuminen oli vielä 50 vuotta sitten verrattomas-ti vähäisempää kuin tänä päivänä.

Vuonna 1938 otettiin käyttöön teiden numeroin-ti, ja Ruovesi–Uusikaarlepyy -tiestä tuli kantatie 66.<sup>302</sup> Sen uusiminen 1960–70-lukujen vaihteessa oli iso työmaa. Kuortaneen kohdalla linjaus siirtyi lähes koko matkalta rannasta itään ja tie sai öljy-sorapäällysteen 1967–68. Yhteyden rakentaminen jatkui vielä 1970-luvun alkuvuodet Lapuan suun-taan.<sup>303</sup>

Uuden kantatie 66:n rakentaminen mainittiin usein historian tärkeäksi tapahtumaksi.<sup>304</sup> Tien-varren paikkakunnat ovat poikkeuksellisen hyvin tuttuja myös suurelle yleisölle Raittisen veljesten Route 66 -levytysten ansiosta. Maalaismaisemaa halkovan tien varrella on enää harvoja maalais-kuntia.

*Jussi Raittisen kanssa keskusteltiin, kerran  
Lohjalle mentiin, niin ainoat rehelliset kunnat  
on, jotka Kuuskutosesta jäljellä on enää Ruo-  
vesi ja Kuortane. Muut on kaupunkeja. Eikö oo  
aika kornia?* [Maastokäynti 5.]

Vanhan Kuuskutosen paikkaa muisteltiin mo-nessa tilaisuudessa. Kuortaneella vanhat tieurat ovat edelleen käytössä paikallisteinä. Se on myös yksi valtakunnallisen kulttuurimaiseman pe-rusteluista: nykyiset Murrennevantie, Vanhatie, Lahdenkankaantie, Killisentie, Viirteenmäentie, Kuljuntie, Sysilammintie, Pouskuntie ja Ruonantie noudattavat vanhaa valtatien pohjaa.

– – varmaan muistaa ton Kuuskutosen. Ku sehan vanha tie menöö siitä... Kuinka sitä ny sanotaan? Sanotaanko sitä Alatieksi, mikä... Onko se Kuhantie? Siitähan se on menny se vanha tie. [Tilaisuus 4.]

*Tämä [Sysilammintie] oli täyttöpäätä Kuus-  
kuutonen, kun mää olen ollu pieni, ja Seinäjo-  
ellekin piti mennä täältä.* [Maastokäynti 5.]

*Niin se vanha Kuuskutonen? Niin se kato me-  
nee tälle, tuollekin puolelle. Tosta näkyy tuota  
vanhaa tietä. Tekee tämmösen lenkin noin,  
ja sitten se menee tuonne Vaarenkankaalle.* [Maastokäynti 3.]

Kuortaneenjärven länsiranta on ollut heikompien tieyhteyksien varassa. Kunnia tien alkuun saat-tamisesta annetaan yleensä nimismies Anders Bergille, joka vaikutti Kuortaneella 1827–48. Hän kutsui Puodinkedolle tiekokouksen 1828. Vielä

<sup>299</sup> Saari 1985, 49; Pesonen 1974, 8; 1976, 16–17; Kuha 1977, 17. *Kuor-tanes-Seuran Joulukuulu* 1988, 43.

<sup>300</sup> *Pirätti puheelle* 2000, 246–248.

<sup>301</sup> Sippola 1968, 239.

<sup>302</sup> Antila 1999, 276.

<sup>303</sup> *Ruona* 2013, 213.

<sup>304</sup> Tilaisuus 2.

1800-luvun lopussakin tieura oli heikko. Yleiseksi tieksi se muuttui 1913, maantiekseksi 1934 ja asfalttippinnoite tuli vasta 1995–97.<sup>305</sup>

Päällystämistä edelsi suoraa toimintaa hipova omatoimisuus, jota kyläläiset mielellään muistelivat. Tien kuntoon kyllästyneinä he päättivät kunnostaa sen omin päin.<sup>306</sup> Muistojen mukaan tie, josta ”*hätinä läpi pääsi*” oli parin päivän kuluttua ”*ku asfalttia*”.

*Kylälääset ajettiin hiekkaa, se hiakootettiin läpille. Viis-kuuskymmentä kuormaa ajettiin mursketta tuohon valtion tielle eikä kysytty tiemestarilta mitään.* [Tilaisuus 5.]

*Minä soitin muun muassa joka taloon, että maksakko yhden kuorman hiekkaa siihen, jos ruvetaan hiakootamaan. Tiliman muuta joo, ilman muuta. Se on huonossa kunnossa. Joka talosta luvattiin. Ikänä ei oo niin heleppoo keräystä ollu, kun se! Kuorma hiekkaa tai mursketta!* [Tilaisuus 5.]

Muut alueen tie ovat vielä uudempia: Mäyry–Palo-mäki tuli paikallistieksi 1962 ja päällystettiin 1997. Mäyry–Lehtimäki tehtiin 1962, Hynnillä–Kivenmäki 1967 ja Hynnillä–Kivinen (Mallusentie) 1972.<sup>307</sup>

Kantatie 66:n lisäksi keskusteluissa mainittiin noin 30 tiennimeä. Kuuskutonen oli selvästi useimmin puhuttu. Siitä keskusteltiin yhdeksässä tilaisuudessa, kun esimerkiksi Seinäjoentie mainittiin viidessä, Lehtimäentie ja Alajärventie kumpikin kahdessa keskustelussa. Kuuskutonen on Kuortaneella läsnä monessa paikassa ja monella tavalla: puhuttiin uudesta ja vanhasta Kuuskutosesta, mutta puhuttiin myös muilla, uudemmilla nimillä sen monista eri osista.

Muista teistä käytetyt puheenvuorot olivat harvinaisia ja yleensä yksittäisiä, mutta toisinaan ne sisälsivät hyvin vahvojakin kannanottoja.

*Keskustie, että kun se kuvattais sellaisesta kohdasta, ettei nuota kauppoja näkyisi niin mun mielestä se on ihana. Mutta sitten nuo osuuskappu ja kookappu pilaa sen. Se oli sellainen raitti kans, mikä olis säästämisen arvoinen.* [Tilaisuus 1.]

Tiet eivät ole pelkästään siirtymätiloja tai kuljetuskanavia. Niillä on merkitystä asukkailla maise-mina ja turvallisuutta luovina paikkoina: kotitietä

kulkiessa mieli rauhoittuu. Joku nimesikin kotiseutunsa avainkohteeksi hiekkatiet ja joku toinen paikallistiet. Ei siis jotain erityistä tietä, vaan seudun tiet ylipäänsä.<sup>308</sup> Tiet ovat myös tapahtumien paikkoja. Tiellä on kohdattu muita ihmisiä, teille on jopa kokoonnuttu järjestettyihin tilaisuuksiin.

Hevosajokilpailuja on vanhastaan nähty kirkosta palattaessa, mutta niitä on järjestetty myös suunnitellusti. Kuortaneelle perustettiin hevosjalostusyhdistys 1898. Sen toimintaan kuului myös kilpa-ajojen järjestäminen järven jäällä ja maanteilla.<sup>309</sup> Kotiseutukeskusteluissa hevosajoja muisteltiin sekä Seinäjoentieltä, Länsirannantieltä että Leppälästä.

*Leppälän kylällä oli kuuskytäluvulla Kätkäjoen ja Leppälän väliset kylienväliset hevosajokilpailut. Oliko niissä kymmenen hevosta kummastakin kylästä?* [Maastokäynti 5.]

*Sitten hevoset aina vietiin sinne lähtöpaikalle, että ne juoksee kotiapäin nopiampaa... Käytettiin kaikki luonnon suomat konstit... Ja olihan se sitten kuuskytäluvulla vielä se.* [Maastokäynti 5.]

Maantiejuoksujakin muisteltiin. Kuortaneenjärven ympärijuoksua järjestettiin 1970–80 -luvuilla. Tapahtuma palasi uudessa muodossa toiselle järevelle, kun keväällä 2008 järjestettiin Kuhanjärven I ympärijuoksu. Voittajia olivat länsirantaaset.<sup>310</sup>

*Silloin kun seitsemän-kahdeksakytluvuilla järvenympäri viesti oli, mun osuus oli yleensä tässä Salmen kohdalta Länsirannan sahalle, se osuus. Sitten kun tuli urheiluopiston joukkue mukaan, niin sitten se pilas koko kylien välisen viestin idean. Se tuli liian ylivoimainen joukkue. Tietenkin on hyvä kehua, kun me voitettiin kaikki aina.* [Maastokäynti 5.]

Länsirannan ikioma erikoisuus on jäätie: Länsirannan moottoritie. Se on noin puolentoista kilometrin pituinen ura Länsirannan venelaiturin kohdalta Kirkkorantaan. Reitin avaaminen on aina yksi vuoden merkkitapauksista länsirantaasille.<sup>311</sup> Ennen Haavistontien ja sillan rakentamista sillä oli todellinen merkitys kulkuyhteyksille. Se lyhensi matkaa Kirkonkylään jopa kymmenen kilometriä. Tietä on käytetty iät ajat. Klemetti mainitsee ensimmäisenä lapsuusmuistonaan hautajaissaaton

<sup>308</sup> Tilaisuus 2.

<sup>309</sup> Pirätyy puheelle 2000, 304; Ala-Heikkilä 1970, 33.

<sup>310</sup> Pihasta pihaan, 2008, 212.

<sup>311</sup> Pihasta pihaan 2008, 258–259.

<sup>305</sup> Pihasta pihaan 2008, 251–255.

<sup>306</sup> Viiskunta 13.5.1993.

<sup>307</sup> Pirätyy puheelle 2000, 248.



kulkemassa jäätiellä kohti Kirkkorantaa.<sup>312</sup> Viime vuosina talvet ovat olleet niin arvaamattomia, että jäinen oikotie on jäänyt haaveeksi.

*Sehän on yks tärkeä osa länsirantalaisuutta. Vähän huonoksi mennyt nykypäivänä, ku ei pääse enää, kun talvet on menny niin huonoiksi.* [Tilaisuus 5.]

*Kolmas vuosi oli jo, ettei päässy jälle, viime talvi.* [Tilaisuus 5.]

Vuosittainen vaihtelu on ollut suurta: 1990-luvulla oli sellaisiakin talvia, jolloin järveä pystyi ajamaan ristiin rastiin. Lumi ei ollut haitaksi.

Jäätie on länsirantaisten yleilyn aihe. On kutkuttavaa huomata, kuinka pohjalaisilta kysyy luonnetta ajaa auto jälle. Useimmat Etelä-Pohjanmaan järvet ovat niin pieniä, että jäätiellä ajaminen ei kuulu kuljettajien kokemuksiin. Länsirantaiset ajaisivat jäällä mieluusti vähän pitempäänkin. Asenne tuli hauskasti esiin, kun keskustelijat kertoivat kunnan järjestämästä tilaisuudesta, jossa kirjattiin ylös kuntalaisten toiveita.

*Kun mun vuoro tuli, niin [sanoin, että] minä haluaisin, että tämä jäätie, mikä menee järven yli tuonne kirkolle, niin haluaisin, että se pidettäis kesälläkin auki. Se kirjoitettiin ylös, yllätys vaan!* [Tilaisuus 5.]

## SILLAT

Kuortaneella on parisenkymmentä siltaa. Keskusteluissa tarkempaa huomiota saivat kaikki Kuortaneenjärven ympärillä olevat sillat: Ruonan silta, Salmen silta, Mäyryn silta ja Haaviston pukkisilta sekä Talinkalman patosilta. Näistä riitti puhetta, mutta muita siltoja mainittiin vain satunnaisesti.

Ruonan vanha silta on valtakunnallisesti tunnettu, varsinainen julkimosilta. Sukupolvi toisensa jälkeen luki kansakoulussa *Vänrikki Stoolin tarinoita*, runomuotoisia kertomuksia Suomen sodasta. Sielläkin Ruonan siltakin mainitaan:

*Verileikis et vaan ole viimeinen sen Lapuan kentällä näin; ja Ruonan sillalla, muistatko sen, eturinnassa iskit päin.*  
[Runeberg: Lotta Svärd]

Vuoden 1873 Hufvudstadsbladet-lehdessä oli erään matkalaisen kirjoitus Kuortaneesta. Tätä myös Heikki Klemetti lainasi kirjassaan *Kuortaneen*

*vaiheita: ”Paikkakunnalla ei ole mitään muuta nähtävää kuin tuo Ruonan silta”. Moni on sillan nähtyään ihmetellyt, miksi se ylipäätään on tehty. Siltahan on kuivalla maalla. Syitä on ainakin kaksi: aikaisemmin vesi on ollut korkeammalla. Toiseksi: ollaan tulva-alueella. Sillan ympärillä on edelleen aika ajoin vettä.*

Siltaa Ruonanluoman yli on tarvittu heti asutuksen vakiinnuttua alueelle. Tärkeimpänä syynä oli se, että vaikeakulkuinen paikka sijaitsi kirkon ja pappilan välissä, noin neljä kilometriä Kirkkokankaalta ja pari kilometriä Haapaniemen pappilasta. Sillasta on tietoja jo 1690-luvulta: vuonna 1699 lapualaiset kieltäytyivät osallistumasta uusikaarilepyläisten jokisillan korjaukseen, koska heillä oli ylläpidettävänä Kuortaneen maantiellä 200 syltä pitkä Ruonan silta, jossa kullakin Kuortaneen kapelin talokkaalla oli oma arkkku. Yhteensä arkkuja oli 45.<sup>313</sup>

Ruonan sillalla taisteltiin Suomen sodan aikaan 31.8.1808 viiden tunnin taistelu, jonka jälkeen silta poltettiin. Tarinat kertovat Töörnin Antista, Ruonan sillan sankarista, joka sillan tukeena pisteli venäläisiä kuin silakoita.<sup>314</sup>

*Sitten ku täs edestakaisin sorittiin, suomalaiset panivat sen palamaan, mutta venäläiset taisi kumminkin jotenkin siitä sitten ylitte.*  
[Maastokäynti 5.]

Silta rakennettiin samalle paikalle uudelleen 1810, edelleen puusta, vaikka jo silloin suunniteltiin kivilsiltää. Lopulta Lapuan pitäjän miehet rakensivat Ruonan sillan kivistä 1887.<sup>315</sup> Sillalla ei enää ole merkitystä kulkuyhteyksien kannalta. Se jäi eläkkeelle 1967, uuden pikitien valmistuttua. Kulkuyhteydet kohenivat, mutta yksi kotiseudun keskeisistä maamerkeistä jäi sivuun. Joululehdessä 1968 pahoiteltiin, että uusi pikitie pilaa Ruonan sillan.

Kiihättömien kotiseutuarojensa vuoksi asukkaat ovat halunneet pitää sillastaan huolta. Vuoden 2008 kesällä silta kunnostettiin Museovirastolta saadun avustuksen turvin kökkätyönä. Sillan puukaiteet uusittiin ja ympäristö siistittiin.

*Sitä mä oon oikeen kyllä ihmetelly, että jos on vaikka joku köppäänen kökkä, että jotain ikivanhaa kivilsiltää kunnostetahan – joka ny aattelis, että se nyt ei vois vähempää kiinnostaa – niin sataprosenttisesti joka taloosta on oltu mukana tekemäs siellä kökäs kivilsiltää!*  
[Tilaisuus 11.]

<sup>313</sup> Ruona 2013, 22, 472.

<sup>314</sup> Töörnistä, ks. Ala-Kulju 1968, 80–81. Maastokäynti 5.

<sup>315</sup> Ruona 2013, 22, 472.

<sup>312</sup> Klemetti 1947, 7.

Nykyisten liikennevirtojen kannalta alueen tärkein silta on Mäyryssä. Sinne alkuperäinen silta tehtiin 1934.<sup>316</sup> Kotiseutukeskusteluissa puhuttiin pitkään tuon vanhan sillan uudesta elämästä Haaviston tien nykyisenä pukkisiltana. Uudet kuorma-autot eivät mahtuneet rautaisen ristikkosillan läpi. Se oli sekä matala että kapea. Vuonna 1972 tilalle tehtiin ilmeettömämpi, mutta kestävämpi betonisilta.

Haaviston kohdalla entinen Mäyryn silta korvasi vuonna 1949 rakennetun pukkisillan. Se oli matala silta, vuosittain kevätjäiden runtelema, ja sitä jouduttiin korjailemaan jatkuvasti.<sup>317</sup>

*Se oli vaan puusta, ja minä olin sattumoisin alla suoverin kanssa, kun sillä oli likillä huvila, niin kyllä se oli niin huterä. Ajattelin, että varisi niskaan kaikenlaista tavaraa, taikka mitä tuolta tieltä voi olla. Niin ravistunut ne laudat, ne huojuu ja* [Tilaisuus 4.]

Kun sillan uusiminen tuli ajankohtaiseksi, mäyryläiset tarjosivat ratkaisuksi oman siltansa siirtämistä sinne.<sup>318</sup> Ajatus kokonaisen sillan uittamisesta ponttoneilla oli niin vieras, että tapahtumaa muisteltiin yhä monesta näkökulmasta.

*Sitähän pidettiin ihan hulluna, että sellaista voi ajatella. Minähän olin seurannu jo armeijassa pioneerien toimintaa ja sillä perusteella sanoon, että sen voi uittaa ponttoonien päällä. Ja niinpäs eherootin sitte Tielaitoksellekki ja viimeks onnistuin, mut kyllä länsirantaiset kaikkisa pisti vastaan. Eivät uskonu ollenkaan, että se on mahdollista.* [Tilaisuus 4.]

Erityisesti mäyryläisille tuntuu olevan tärkeää, että heidän vanha siltansa on yhä Kuortaneella. He puhuvatkin pukkisillasta vanhana Mäyryn siltana. Silta uitettiin keväällä 1975, ja se istui niin hyvin uudelle paikalleen, että kaikki eivät ole myöhemmin uskoneet puheita sillan siirrosta.

*Ne [ilmajokiset] jopa kävi autolasti tuolla sillalla, ja 85 vuonna, ja ne oli sitä mieltä, notta tätä [nykyistä Haaviston siltaa] ei oo mistään siirretty. Se on ollu täällä.* [Tilaisuus 4.]

Salmen kohdalla oli pitkään vain kahluupaikka. Ensimmäinen silta tehtiin hieman nykyisen sillan pohjoispuolelle vasta 1886.<sup>319</sup> ”Niskat saattaa olla vielä sillan vieres, mihkä tarttuu koukut.”<sup>320</sup> Vanha

silta oli seudun todellinen maamerkki, jonka purkaminen järkytti juuri kansakoulunsa aloittaneen keskustelijan mieltä.

*Joo, kun se hajotettiin, niin se oli kevättä, ja oli isoja hirsiiä tuonne vetehen, ja niitä tuonne ui Seurukselle. Niitä ui siitä, ja taisi mennä aina Talinkalamahan asti kenties. Ei niistä hirsistä välitetty paljon mitään – kun se hajotettiin. Vähän vaan niitä koottiin. Vaikka ne oli ter-vattuja, kantavia palkkeja.* [Tilaisuus 3.]

Katettu vanha silta oli näyttävä – kuin tunneli. Vaikka se palveli vain lyhyen ajan, se haluttaisiin silti nimetä kotiseudun kuvaksi. Tarinoissa kerrotaan, kuinka hevoset pelkäsivät sillan sisällä kulkuvia ääniä. Kerrottiin myös erikoisesta rohkeuden osoituksesta.

*Mutta siinä oli sitten niin rohkia mies meirän naapurista, Niemistön Eino... Nostettiin sen pyörä sinne katolle, ja se ajeli päästä päähän ja kääntyi siellä ja tuli takaasin, ja sellaaasella kolomen ja puolen metrin levyysellä sillalla, kannella! Rohkia oli!* [Tilaisuus 3.]

Toki ymmärretään, että nykyiset kuorma-autot ja traktorit tarvitsevat ihan toisenlaista kantavuutta. Vanha silta oli vain kolmisen metriä leveä. Sitä sopi kulkemaan hevosillakin vain yksi kerrallaan. Uusi silta tehtiin 1932–33.<sup>321</sup>

*Tästäkään tullu ensiksi muuta kun semmonen viis metriä leviä silta, ja tuota sekään ei riittänyt, ja sen kantavuus ei riittänyt. Siihen piti niitä ansainta lisätä. Siinä oli kaksi, niin sinne lisättiin niin, että niitä on nyt nelijä tai viis siellä alla, että se saatiin siihen kuuteenkymmeneen tonniin kantavuus tälle nykyysellen sillallen.* [Tilaisuus 3.]

Talinkalma poikkeaa olennaisesti kaikista muista alueen silloista. Se on patosilta, jolla säädellään Kuortaneenjärven vedenpintaa. Tärkeän tehtävän – sa vuoksi Talinkalma nimettiin Salmen keskustelutilaisuudessa yhdeksi kotiseudun avainkohteeksi, vaikka se sijaitsee Lapualla. Sitä ehdotettiin myös yhdeksi maastokäyntikohteeksi,<sup>322</sup> ja kotiseutuajelun aikana yksi jalkautuminen tehtiinkin siellä.

Talinkalman patorakennelmat olivat pitkään lapualaisten omin luvun tekemiä. Niistä on käre-

<sup>316</sup> Sillan rakentamisesta, ks. *Pirätyy puheelle* 2000, 197–199.

<sup>317</sup> Sillan rakentamisesta, ks. *Pihasta pihaan* 2008, 255–256.

<sup>318</sup> Sillan siirtämisestä, ks. *Pirätyy puheelle* 2000, 249–250 ja *Pihasta pihaan* 2008, 257–259.

<sup>319</sup> Klemetti 1932, 316.

<sup>320</sup> Tilaisuus 3.

<sup>321</sup> Kotola 2006, 18.

<sup>322</sup> Maastokäynti 2.

jämerkintöjä 1700-luvulta. Riitoja tuli, kun padon ylä- ja alapuolella käsitykset sopivasta pinnankorkeudesta eivät aina käyneet yksiin.<sup>323</sup>

*Keväällä, kun rupes tulvat nousemahan – , niin sieltä Lapualta käytiin laittamassa pato tänne. – – No sehän tarkoitti sitä, että Kuortanejärves rupes vesi nousemahan. Sieltä lähdettiin kirkkoveneellä sitten tänne purkamahan patoa, ja taas tuli Lapualta porukkaa sitä aukasemahan, ja näin tällästä kissa–hiiri-leikkiä siinä oli, ja sitten se tarina kertoo, että jossakin vaiheessa sinne oli tullu – – porukat yhtä aikaa. Ja siitähän oli seurannu puukkohiopat sitten. [Maastokäynti 5.]*

Tulvat olivat pahoja yläpuolisissa vesissä, Kuhajärvessä, Porkkusenlammissa ja Kuortaneenjärvesäkin, Talinkalman perkaukseen asti. Järven pinnan korkeus vaihteli vuodenaikojen mukaan paljon nykyistä enemmän ja kevättulvat tekivät esimerkiksi Hiironniemestä saaren.<sup>324</sup> Kuortaneenjärven lasku oli yhtenä ratkaisuna esillä jo 1765. Talinkalman syventämistä tavoitellut yhtiö perustettiin 1795. Poikkeuksellisen korkealla vesi oli 1922. Se johti lopulta perkaustoihin, jotka tehtiin viimein 1930-luvulla. Vedenpinta laski, kuten oli tarkoituskinkin, ja Seurus, samoin kuin Nisos Ruonanluoman avaamisen jälkeen, alkoivat ruohottua.<sup>325</sup>

Ensimmäinen luvallinen pato oli niin sanottu neulapato. Siinä virtauksen määrää säädeltiin yksinkertaisesti lisäämällä tai poistamalla patorakenteen viisimetrisiä parruja, joita sanottiin neuloiksi. Kaikkiaan neuloja oli 205.<sup>326</sup> Nykyisessä padossa neulat on korvattu teräslukuilla, joissa on sähköinen hydraulikka ja pumppujärjestelmä. Patoa hoiti pitkään Salmenkylän oma mies, Jouko Keski-Salmi, nykyään se on kauko-ohjauksessa. Vieläkin Kuortaneella ajatellaan, että lapualaisilla on liiaksi sananvaltaa järven säätelyssä.

Talinkalman suunnittelussa on vielä yksi Kuortaneen kannalta kiinnostava henkilöhistoriallinen yksityiskohta, josta keskustelijat halusivat muistuttaa:

*Tässähän teki – – Kuortanejärven selvitystyön tää Aallon poika, Hamilkar Aalto... Sehän suunnittelee prototyyppiä muun muassa Vaasan voimaloillekin, voimalaitoksille Että sillä tavalla Aallon suku jatku sit täällä Kuortaneella kolomatta sukupolvea [Naurahdus.] Isoisä maanmittas maat... [Maastokäynti 5.]*

Talinkalma on myös luontonsa puolesta kiinnostava paikka, sillä koski pysyy kovan virtauksen vuoksi aina auki. Paikka houkuttaa lintuharrastajia, ja kalastajat vetävät siitä harjusta ja kirjolohta.

*Mää käyn täällä talavella vähintään kerran kuukaudessa. – – Kun tää koskijakso alakaa, niin se on kaks kilometriä, niin se on auki, vaikka ei nyt aivan kokonaan auki. Mutta vaikka on kuinka kovat pakkaset, nii silti pysyy ainakin osittain sulana. [Maastokäynti 5.]*

Kuortaneen kunnan eteläosassa sijaitseva Sarvikaan silta oli viimeinen tunteita nostattanut siltakohde. Sarvikkaassa vanha silta on niin olennaisesti maisemaa hallitseva maamerkki, että sen korjaussuunnitelmat nähtiin suorasukaisesti kotiseudun pahimpana uhkakuvana. Pelätään, että vanha silta korvataan uudella ja koskea ruopataan. *"Silta on nyt jo purku-uhan alla ja jos se lähtee en enää viihdy siellä."*<sup>327</sup>

Useita silloilta avautuvia näkymiä tarjottiin kotiseutua kuvaavaksi valokuvaksi; Salmen vanha silta, Haaviston silta, Sarvekkaan silta. Ehdotuksissa ilmeni jälleen myös kuortanelainen avaruuden ihanne: *"Kun klasista kattelee, niin saa katella kauas tuonne Pukkisillalle lähes kymmenen kilometrin päähän."*<sup>328</sup>

## VERKKOLOGISTIIKKA

Nykyelämänmenoon kuuluvat kiinteänä osana monet logistiset verkot: vesi- ja viemäri-, sähkö-, puhelin-, radio-, TV- ja tietoliikenneverkot. Niihin on totuttu, eikä niitä ajatella. Itse kunkin elämä tuntuisi nykyään aika vieraalta ilman verkkopalveluja. Keskustelijoiden puheissa ne mainittiin yleensä toisijaisesti, kiinnittämättä huomiota itse rakenteeseen. Viitattiin radio- ja TV-ohjelmiin, ei kuitenkaan radioverkkoon. Puhelin mainittiin esimerkiksi silloin, kun kerrottiin, että joku oli soittanut. Hieman tarkemmin pysähdyttiin uusimpiin rakenteisiin: viemäriverkostoon ja tietoverkkoihin. Molemmat täydentyvät edelleen; rakentaminen jatkuu.

Kuortaneelta Lapualle johtavan siirtoviemärin teko on vaikuttanut monien lähiympäristöön. Töiden tieltä on kaadettu puita ja poistettu kiinteitä rakenteitakin. Aina se ei ole ollut haitaksi. Vesi- ja viemäriasioita pidettiin pääosin ongelmattomina.

*Täällä rupiaa olemaan asiat kunnos, kun viemäri on tehty ja vettä tuloo ja pikitie menöö. [Maastokäynti 5.]*

<sup>323</sup> Klemetti 1932, 166–167; Kotola 2006, 13–15.

<sup>324</sup> Ruona 2013, 357; Pirätttyy puheelle 2000, 72.

<sup>325</sup> Ranta-Knuuttila 1968, 174.

<sup>326</sup> Hutu 2006, 27.

<sup>327</sup> Tilaisuus 9.

<sup>328</sup> Tilaisuus 2.

*Mä olen ollut niin onnellinen, kun tämä kuului-  
sa viemäri, mikä likaviemäri tehtiin sinne, niin  
sen takia oli pakko kaataa niitä koivuja siitä, ja  
nyt minulla on aivan upea järvinäkymä, kun  
ne vanhat koivut piti kaataa pois.* [Tilaisuus 1.]

Jonkin verran epäilyjä esitettiin tulevista jäteve-  
sinormeista. Valtioneuvosto asetti kesällä 2003  
varsin tiukat vaatimukset kotitalouksien likavesien  
käsittelylle. Siirtymäaikaa annettiin kymmenen  
vuotta. Tässä tarkoituksessa on rakennettu saos-  
tuskaivoja, maasuodatusjärjestelmiä, imeytyskent-  
tiä ja pienpuhdistamoja.<sup>329</sup> Keskusteluissa epäiltiin,  
että kunnallista viemäriverkkoa tullaan jatkossa  
laajentamaan. Onko silloin ihan tarkoituksenmu-  
kaista velvoittaa kaikki liittymään verkkoon?

*Jos kunta laajentaa vesi- ja viemäriverkosto,  
niin siihen siirtyy kaikki. Ja piste. Ja kukaan ei  
saa vapauksia. Että kannattaa muistaa se... Se  
ei oo halpaa nimittäin.* [Tilaisuus 2.]

Uudet tietoverkot synnyttivät enemmän sisällöl-  
listä pohdintaa. Netti kuuluu jo ihmisten arki-  
päivään. Siitä puhuttiin viidessä keskustelussa.  
Verkko on arkinen asiointipaikka, jossa hoidetaan  
tilaukset, laskut, varaukset, ilmoitukset, mainok-  
set ja tiedonvaihto. Se tuotiin esiin myös tapaamis-  
paikkana.

Yhtenä kotiseudun erityispiirteenä otettiin  
useita kertoja esiin alueen aktiivisuus valokuitu-  
verkon rakentamisessa. Sitä pidettiin kilpailuteki-  
jänä. Osuuskunta Kuuskaista aloitti haja-asutus-  
alueiden valokuituverkon rakentamisen alueella  
jo 2000-luvun alussa. Ensimmäisenä oma verkko  
otettiin käyttöön Ruonalla vuonna 2003.

*Sitten meillä on yksi hyvä etu, kun meillä on  
tuota tämä... valokuitu. Me oltiin pilottikun-  
ta. Kymmenen kylää oli Etelä-Pohjanmaalta.  
Täältä Ruonalta se lähti, ja meni sitten tonne  
Salamelle ja niin edellensä. Se on yks suuri etu,  
joka tarvittiin. Me oltiin ensimmäisiä, saatiin  
se kohtuullisen edullisesti. Kirkollahan nyt ei  
oo sitä* [Tilaisuus 2.]

– *Ne on kunnossa noi tietoliikenneyhteydet,  
et pystyy etätöitä tekemään. Ne on paljon pa-  
remmin kuin monessa muussa paikassa tääl-  
lä. Todella nopeet yhteydet.*

– *Valokuitu taitaa melkein joka talossa täällä.  
Kuuskaista.*

– *Ja ollu pitkään!* [Tilaisuus 5.]

Tietoverkkoja käytetään päivittäiseen asiointiin.  
Netissä tehdään ostoksia, varataan aika terveys-  
keskukseen ja varataan kirjat kirjastosta. Sähkö-  
posti ja Facebook mainittiin toistuvasti tapoina  
tiedottaa asioista omalle lähipiirille, joissain tapa-  
uksissa laajemmillekin joukoille. Samalla ihmisten  
tapaaminen kasvokkain on vähentynyt.

*Kyllä mä ainakin ite hoidan sen [Facebookin]  
kautta paljonkin asioita, mutta ne on sem-  
moisia vaan lähinnä, että puhelinlasku sääs-  
tyy, kun voi ilmaiseksikin käydä jonkun niin  
sanotun keskustelun, jota ilman nyt vois olla.*  
[Tilaisuus 11.]

*Ne mokomat on menny kehittämään kaikkia  
Facebookia ja Skypeä ja muuta tällaista, niin  
harvoin tässä tulee kasvokkain tavattua enää  
koulun ulkopuolella.* [Tilaisuus 7.]

*Facebook on ehkä semmoinen väline, millä  
sitten järjestellään näitä oikeita tapaamisia.  
Se justiin toimii siinä erittäin mainiosti.* [Tilai-  
suus 11.]

Virtuaaliset ympäristöt muistuttavat monella ta-  
valla perinteisiä ympäristöjä. Verkossakin on ko-  
tisivuja, verkko-osoitteita, joissa asioidaan toistu-  
vasti. Syntyy virtuaalisia paikkoja, jotka alkavat  
tuntua tutuilta ja omilta. Niihin kiintyminen ei  
juuri poikkea tavasta, jolla kiinnytään mihin ta-  
hansa luonnon ympäristön, rakennetun ympäris-  
tön tai sosiaalisen ympäristön kohteisiin. Tutulla  
sivulla tehty muutos voi aiheuttaa kiusallisia tun-  
temuksia, kun paikka ei enää olekaan sama. Mai-  
nosmiesten suosittama säännöllinen ilmeenvaihto  
ei aina olekaan hyvä asia. Kotiseudun ilmiön uusiin  
muotoihin on alettu kiinnittää huomiota myös ko-  
tiseutututkimuksessa.<sup>330</sup>

Facebookin oma kansikuva mainittiin pari  
kertaa myös paikkana, johon on valittu oman ko-  
tiseudun suosikkikuva. Kuvaan oli päässyt ranta,  
terassi, lato ja pelto. [Tilaisuus 6.] Varsinkin nuo-  
risolle netistä on tullut uusi tila, jossa voidaan ta-  
vata kavereita. Partiolaiset kertoivat käyttävänsä  
tietoverkkoja paljon ja päivittäin. Netissä pelataan,  
mutta myös pidetään yhteyttä tuttuihin.

*Joo, siis mähän olen Skypeissä itte melkeen  
joka ilta tai Streaming Chatissa tai johonakin.*  
[Tilaisuus 7.]

<sup>329</sup> Aho 2006, 90–94.

<sup>330</sup> Eichmanns 2013, 1–12.

*Ehkä semmoinen kavereiden kanssa kanssakäyminen on vähentynyt, että vaan ihan spontaanisti keräännyttäis. Et kyllä melkeen pitää sopia oikein, että milloin leikitään. Että on kiva, kun joskus joku tulee ovelle pyytämään leikkimään.* [Tilaisuus 7.]

Netissä tavataan enimmäkseen samoja kavereita, joiden kanssa on nähty päivällä koulussa. Illalla kyläileminen on vähentynyt, vaikka monien mielestä se onkin *"ihan piristävää"*. Kyläilyllä on kuitenkin edelleen oma, erityinen arvonsa, sillä yhteydenpitoa verkoitse pidetään hieman eriluonteisena. Osa vanhemmista epäilee, että lapset viettävät netissä liikaa aikaa.

*Koulun ulkopuolella en kauheasti ystäviä tapaille, mutta koulussa ja joskus sitten ystävä tulee kylään. Facebookissa tavallaan ystäviä myös tapaa.* [Tilaisuus 9.]

*Aatelkaa, mä joudun joka aamu niin ottaan boksen matolaatikosta muuntajan pois, että poika ei pääse hillumaan netissä koulun jälkeen.* [Tilaisuus 2.]

## MUISTOMERKIT

Paikan henkeä ja alueidentiteettejä koskevassa tutkimusperinteessä korostetaan usein patsaiden ja muistomerkkien erityistä merkitystä. Ne on nähty eräänlaisina yhteisen historian tiivistyminä. Tällainen ajattelu saattaa olla jonkinlaista ylitulkin-  
taa. Kuortaneenjärven kotiseutukeskusteluissa virallisuonteisille muistomerkeille annettiin varsin vähän huomiota. Jos talonpoikaissäitiön jakamat kunniakilvet ja hautausmaan hautapaadet jätetään huomiotta, alueella sijaitsee kolmattakymmentä patsasta, muistolaattaa tai muuta muistomerkkin kaltaista kohdetta. Suurin osa niistä ei saanut min-  
käänlaista huomiota keskusteluissa, ja ainoastaan viidestä vaihdettiin ajatuksia. Patsaiden asema on ehkä jossain määrin samankaltainen kuin aiem-  
min käsiteltyjen luonnonmuistomerkkien: niiden merkitys korostuu vasta, jos ne menetetään.

Muistomerkit ovat muistin paikkoja. Niihin viitataan tyypillisesti, kun muistellaan jonkin tapahtuman tarkkaa ajankohtaa tai yksityiskohtia. Virikekeskusteluissa monumenteista puhuttiin erittäin vähän – ainoana poikkeuksena oli Nurminiemen muistomerkki. Sen sijaan maastossa käytiin keskusteluja neljästä eri monumentin luonteisesta kohteesta. Useimmin keskusteltiin muistomerkkin hankkimisesta ja pystytystilaisuudesta, mutta muisteltiin myös niitä tapahtumia, joista

muistomerkki kertoo, ja sehän on niiden varsinaisen tehtävä.

Nurminiemen muistomerkistä puhuttiin kuudessa tilaisuudessa. Siellä myös vierailtiin kotiseutuajelulla. Viidesti se nimettiin kotiseudun avainkohteeksi.<sup>331</sup> *"Kannattaa käydä. Tää on hieno paikka."*<sup>332</sup> Muista Suomen sodan muistomerkeistä Nurminiemi eroaa ennen muuta siinä, että alue on ollut tärkein sotatapahtumien muistoksi järjestyttujen tilaisuuksien pitopaikka. Nurminiemestä puhuessaan keskustelijat eivät ajattele pelkästään muistomerkkiä laattoineen vaan myös juhlahetkiä, joihin ovat osallistuneet. Paikalla on pidetty muistojuhlaa jo Venäjän vallan aikana, ainakin vuosina 1879 ja 1893.<sup>333</sup> Nurminiemeen oli Ruonan taisteluun aikaan sijoittuneena hallitsevalle paikalle, ympäristöään korkeammalle, ruotsalaisten pääpatteri, kuusi kuusinaulaista tykkiä. Läheisiin peltoihin on haudattu kaatuneita.<sup>334</sup> Paikalla vierailtaessa osallistujat kertovat mielellään näitä sotatapahtumia ja osoittavat tapahtumien paikkoja.

*Ampu tuohon suuntaan... Sit kun venäläiset oli yön aikana saanu tuonne suuntaan, lahden ylitte, oliko se peräti kakstoista naulaa? Se on aika iso, ja ollunnii suoraan tähän, ja yhdestä osumasta, kuoliiko niitä yli kaksikymmentä?* [Maastokäynti 5.]

*Elikkä justinsa sieltä Hietaniemestä on ammuttu tänne ja suurta tuhoa tullu.* [Maastokäynti 5.]

Erikoisuutena hämmästeltiin myös joukkojen suuruutta. Koskaan ei paikkakunnalla ole ollut niin paljon ihmisiä kuin silloin: *"Noin kahdeksantuhatta venäläistä ja kuustuhatta ruottalais-suomalaista."*<sup>335</sup>

Nurminiemen muistopatsas pystytettiin taistelujen satavuotisjuhlaan ja paljastettiin 31.8.1908. Tärkeimpänä puuhamiehenä oli Siimon Kokkila. Pohjalaisella osakunnallakin oli rooli. Patsaan pystytyslupaa kysyttiin, mutta ei saatu. Huvittava yksityiskohta kertoo myös yleisestä asennoitumisesta sortokausien venäläistämistoimiin.

*Joku kamreeri oli tullut kyselemähän, että onko lupa? 'On, on. Lupa on.' Ei kukaan tien-nyt, että on, taikka ei myöntäny, jotta – –sitä ei oo myönnetty.* [Maastokäynti 5.]

<sup>331</sup> Tilaisuudet 2, 6, 7, 10.

<sup>332</sup> Maastokäynti 5.

<sup>333</sup> Siimon Kokkilan puhe vuoden 1893 tapahtumassa on julkaistu *Kuortanes-Seuran joulussa 1963*, 10–11.

<sup>334</sup> Ala-Kulju 1968, 84–85.

<sup>335</sup> Maastokäynti 5.



Kaksikymmentäluvulla alueelle suunniteltiin myös uutta patsasta, mutta lopulta muistomerkkiä on täydennetty vain graniittilaatalla vuonna 1958.<sup>336</sup> Laattaan on kaiverrettu Heikki Klemetin sanat.

*Pyykki on pantu ja pysyy  
pysy lujana omalla maalla  
oma maa vielä sun kuntoas kysyy*<sup>337</sup>

Mäyryn Tulliportti on toinen muistomerkkityyppinen avainkohde. Se kertoo lähes sata vuotta vanhemmista tapahtumista: isonvihan aikaisesta venäläismiehityksestä. Kuortane kuuluu niihin alueisiin, jotka joutuivat suuressa Pohjan sodassa onnettomasti päättyneen Napuen taistelun jälkeen vallatuiksi seitsemäksi vuodeksi 1714–1721. Alue kärsi ryöstelystä ensin Ruotsin armeijan perään-tyessä. Heti perään tulivat venäläiset: ryöstettiin, kidutettiin, otettiin pakkoveroja, poltettiin rakennuksia. Peräti 35 lasta vietiin Venäjälle: 25 poikaa ja 10 tyttöä.<sup>338</sup> Useimmat olivat rippikouluikäisiä, mutta alle kymmenvuotiaitakin vietiin. Traumaattiset tapahtumat muistetaan sukupolvien yli. Esimerkiksi Rasulasta vietiin viisi lasta.<sup>339</sup> Isonvihan tärkeimmässä historian yleisesityksessä Kustaa H.J. Vilksen mainitsee Kuortaneen tapahtumat vain lyhyesti parissa kohdassa, mutta niistäkin ilmenee, että valtatien varsi kuului miehittäjien pahasti ryöstämiin ja runtelemiin alueisiin.<sup>340</sup>

Tulliportti on Kuortaneen pakko-ottojen tulaupaikka. Se on tavallaan luonnonmuistomerkki, kahdesta siirtolohkareesta muodostuva ”portti”, jonka välistä kylään johtava poikkitie on aikaisemmin kulkenut.

*Täs on ollu leiri kasakoolla. Ja tästä on kuljettu kahden kiven välistä koko kuortanelaasten karja.* [Maastokäynti 3.]

Vain ne säästyivät, ”mitä ne saattaa joku piiloottaa johonki piilopirtille mettähän.”

Vuonna 1997 kyläyhdistys paljasti Tulliportin tapahtumista kertovan muistolaatan levähdyspaikan toiseen reunaan. Kivellä muistetaan sekä isonvihan että Suomen sodan tapahtumia Mäyrässä.<sup>341</sup> Maastokäynnillä muisteltiin sen pystytystä ja kyläseuran paikalla järjestämää juhlaa.

Leppälän murhakivi tuli puheeksi melkein vahingossa Mertajärven maastokäynnin yhteydessä. Muistokivi sijaitsee Leppäläntieltä Kaatajan talon kohdalta parisataa metriä Rantatöysään päin. Kivessä on taidokas kaiverrus: ”Täs on murhattu sota herra 1808”.<sup>342</sup> Leppälän murhakivi esiintyy paikkana myös kaunokirjallisuudessa, Kuortaneella syntyneen Rauha S. Virtasen romaanissa *Kiurut laulavat* kivi herättää lapsissa pelonsekais- ta kunnioitusta: ”mahtava kivi, päältä tasainen, ja siinä näkyy selvästi ihmisruumiin mittainen syvennys”.<sup>343</sup> Keskustelijoilla oli erilaisia käsityksiä kiven merkityksestä.

*Se Murhakivi nii, se on leppäläläisten silmis, se on jo vähän kulunu, että nyt jotka on muutanu Leppälään, niin se on niille arvokas asia.* [Maastokäynti 4.]

Erilaisia käsityksiä oli myös tapahtumista, jotka johtivat venäläisen upseerin surmaan ja myöhemmin kiven pystyttämiseen. Oliko kyseessä naisen kunniaa puolustanut isäntä, joka kosti upseerille? Vai oliko surmaaja upseerin mukana vain venäläisten oppaaksi pakotettuna? Vai oliko kyseessä Siperiaan vietävä vanki, joka karkasi upseerilta?

Jotain suhtautumisesta muistomerkkiin kertoo se, että kivi on nykyään halki. Se oli vähällä joutua sillan rakennustarpeiksi 1930-luvun alussa, kun Töysään menevää tietä korjattiin.<sup>344</sup> Tällaisesta muistokiven hävittämisestä puhuttiin myös Länsirannalla. Matti Yli-Nisulan tietojen mukaan Seppälänpihan asumukset olivat aiemmin alempana rannassa ja siellä kulki Länsirannantiekkin. Noin 50 metriä Yli-Seppälän riihestä on kivi, johon on hakattu luku 1765. Paikkaa on pidetty venäläisten vartiopaikkana, mutta myöhemmissä ojaikaivuissa kivi on kääntynyt nurin, eikä numero enää näy.<sup>345</sup> Kotiseutukeskustelijoilla oli kuitenkin muitakin käsityksiä vartiokiven häviämisestä.

*Siinä on venäläinen vartiopaikka, siinä tuulimyllyn juurella, silloin isonvihan aikana ollu [sic!]. Siinä kasakat venäjää kirjoottanu kiveen, mutta tämä isäntä on valanut betonia siihen kiven päälle vissiin, ettei kukaan vaan...* [Tilaisuus 5.]

<sup>336</sup> Ala-Kulju 1968, 84–86.

<sup>337</sup> Klemetti 1952, 166; Nurminiemen muistomerkkin graniittilaatta 1958. Myös Klemetin kesähuvin kivipyykissä. Ks. Yli-Hallila 1995b, 196.

<sup>338</sup> Luettelo kaapatuista lapsista, ks. Ekola 2011, 14.

<sup>339</sup> Ks. myös *Pihasta pihaan* 2008, 260; *Ruona* 2013, 63.

<sup>340</sup> Vilksen 2005, 92, 107.

<sup>341</sup> *Pirähty puheelle* 2000, 318; Keski-Kuha 1997, 30.

<sup>342</sup> Ala-Kulju 1968, 83–84.

<sup>343</sup> Virtanen 1973, 31.

<sup>344</sup> Nurmi 1956, 24.

<sup>345</sup> *Pihasta pihaan* 2008, 251, 263.

*Siinä on ollu Sepposen [Seppälän?] talo, ja ne on kasakat menny sinne, niin se on vissiin kaks niitä kasakkaa se isäntä tappanut ja haudannut sinne niemeen sitte. Se on ollu semmoinen vartiopaikka siellä. Täälei monta taloa ollu kylällä silloin. Historiaa mennään taapäin. – Ei taida kyläkirjaskaan olla paljon mainintaa siitä. [Tilaisuus 5.]*

Mahdollisesti kertomuksissa yhdistyy ainakin kaksi tarinaa, sillä myös kotiseutuajelun aikana kerrottiin Seppälänpihan surmasta. Tämän version mukaan muistokivi olisi käytetty riihen perustuksiin.

*Täs on, tuota niin, venäläinen upseeri tapettu jossain tässä lähistöllä, ja sille laitettiin hautakivi, ja se hautakivi on tämän, jonkun näistä – – tämän riihen kivistä. [Maastokäynti 5.]*

Vaikuttaa siltä, että tapahtumia on kaksi: vartiopaikka ja surmatyö. Onko myös kiviä kaksi: nyrinkääntynyt vartiokivi ja tarkoituksella hävitetty surmakivi? Joka tapauksessa venäläisperäisillä muistokivillä näyttää olevan taipumusta päätyä sillan, riihen tai tuulimyllyn perustuksiin.

Piiskoomännyn maastokäynnillä kokoonnuttiin myös jatkosotaan lähteneiden muistomerkille. Siitä ei puhuttu kotiseutukeskustelussa, mutta maastossa muisteltiin sen pystyttämistä ja vihkimistilaisuutta, ja sitä että kivi painaa kahdeksan tonnia.

*Se on tuosta Korvenkalliolta, kymmenen kilometriä tuonne itähän päin. Pyörökuormaaja sen toi. Ei sitä kyllä taskuunsa kukaan ota siitä! [Maastokäynti 2.]*

*Niin, ja sitten tuossa on tuo teksti! Eveliina Ala-Kulju, joka oli ensimmäänen kansanedustaja Kuortaneelta niin sen tuota niin, ja vapaussodassa ensimmäisen kuolleen hautaus oli, niin tuas lukoo tua hautaseppeleen kirjoitus tuo vapaudensodasta [Maastokäynti 2.]*

Vielä keskusteluissa mainittiin Ruonanmäen jatkosodan muistomerkki sekä Lapualla sijaitseva Kiviristin muistomerkki, jonka muistotekstin oppikoulunsa Lapualla käyneet ovat opetelleet ulkoa.<sup>346</sup> Suurin osa alueen monumenteista jäi huomiota vaille. Sellaisia ovat esimerkiksi Takalan Patterinmäen muistomerkki, Akanristi, Erik Stählin muistokivi, Vasumäen muistolaatta, Kaatialan hukku-neiden muistolaatat, Heikki Klemetin ja Heikki

Mikkilän muistopatsaat, Iisakki Arpalan ankkuri-muistomerkki ja Pentti Mäenpään Tiedon portaati eli vanhan kansakoulun muistomerkki.<sup>347</sup> Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ne olisivat merkityksettömiä. Niillä on tehtävänsä muistin paikkoina. Ole-massaolollaan ne muistuttavat erityisestä tapahtumasta. Keskusteluaineiston perusteella niillä ei kuitenkaan ole aktiivista, yleistä merkitystä alueen asukkaiden kotiseutuidentiteetin ilmentäjänä.

## PERINNEMAISEMAAN LIITTYVIÄ SYVÄRAKENTEITA

Perinnemaisemalla tarkoitetaan varhaisten elinkeinojen muovaamaa kulttuurimaisemaa. Se on rakennetun ympäristön ja luonnonympäristön yhdistelmä. Kuortaneenjärven perinnemaisemassa painottuvat talonpoikaisasutus, tiestö ja peltomaiset.

Suhtautumisessaan pohjalaistaloihin kuortanelaiset jakautuvat karkeasti kohteen joukkoon. Suurelle osalle pohjalaistalot ovat kotiseudun tärkeitä ja rakkain kulttuuriperintö. Se on jotakin erityistä, se erottaa kotialueen kaikista muista. Heille jokaisen vanhan pohjalaistalon menettäminen on isku. Monet ovat valmiita suuriinkin ponnistuksiin oman kulttuurimaisemansa säilyttämiseksi. Tällaisista ponnistuksista annetaan myös sosiaalista tunnustusta: taloan ja sen pihapiiriä huolellisesti hoitavaa katsotaan ihaillen. Se tarkoittaa myös sitä, että pihapiirin tulee olla hoidettu.

Varhaisemmasta tunnustuksesta kertovat rakennusten seinissä komeilevat Talonpoikaiskulttuurisäätiön kunniakilvet. Niitä on myönnetty Kuortaneelle poikkeuksellisen paljon. Kunniakilpiä alettiin myöntää 1940-luvulla.<sup>348</sup> Jo 1950-luvun aikana Kuortaneelle annettiin 63 kilpeä: kaksikerroksisia taloja 32, yksikerroksisia 20, lutteja 6, aittoja 5. Kun säätiö 1984 tarkasti tunnustuksen saaneiden rakennusten kuntoa, todettiin, että ne olivat pääosin hyvässä kunnossa. Vain muutama oli purettu. Lähinnä muutoksia oli tehty talojen sisällä: keskuslämmitys, WC, sauna.<sup>349</sup>

Toiset kokevat perinnön jonkinlaisena rasitteena. Vaikka rakennettu kulttuuriympäristö on heistäkin miellyttävä, yhteiskunnan ohjaus ja muiden ihmisten paine voi tuntua liialliselta. He kokevat epäreiluksi, että heidät velvoitetaan kantamaan vastuu vanhasta rakennusmassasta, joka voi olla huonokuntoinen ja edellyttää huomattavaa rahal-

<sup>347</sup> Ks. *Ruona* 2013, 441–442; Taimisto 1971, 6; Heiska 2002, 29.

<sup>348</sup> Stenfors 2007, 216–218.

<sup>349</sup> Rakennusluettelo, ks. Lepistö 1984, 32–33.

<sup>346</sup> Ks. Visuri ja Luoto 2008, 230–231.

lista panostusta, vie aikaa ja aiheuttaa monenlaista epämukavuutta käytännön elämässä.

*Meillä on myös uutta rakennuskantaa, ei piä väheksyä. Ei asuta museossa kumminkaan meistä kaikki.* [Tilaisuus 2.]

Pohjalaistalo tuntuu taakalta, jonka edessä koetaan riittämättömyyttä, voimattomuutta, väsymystä tai turhautumista. Harvoin on kyse piittaamattomuudesta. He muistuttavat, että kyse on kuitenkin yksityisomaisuudesta. Tuntuu epärealistalta, että jokainen lähimmäinen omaa oikeuden arvostella sitä, miten he omaa omaisuutensa hoiavat. Päälle tulee vielä viranomaisten ohjeistus ja valvonta. Lopputuloksena voi olla, että perintöön aletaan suhtautua välinpitämättömästi: kun ei tee mitään, ei syyllisty mihinkään.

Kyllillä ja kylänrajoilla näyttää olevan huomattava merkitys kuortanelaisille myös kotiseudun määrittäjänä. Kuortaneen kylät olivat vahvoja yksiköitä vielä puoli vuosisataa sitten. Ne luokiteltiin koko Etelä-Pohjanmaan käsittävässä tutkimuksessa 1960-luvun alussa. Silloin aluetieteilijöiden suosiossa olivat palvelutasomääritykset. Kuortaneella kirkonkylä luokiteltiin kirkonkylätasolle, Mäyry ja Leppälä kuuluivat palvelukylätasoon sekä Salmi, Ruona, Löyä, Länsiranta, Lentilä ja Sarvikas kyläkeskuksiksi.<sup>350</sup>

Kuortaneen kantatalojen nimiä käsittelevässä laudaturtyössään Päivikki Kulju on erottanut Kuortaneelta kymmenen kylää ja peräti 39 kulmakuntaa, joita tavallisimmin kutsutaan pihoiksi. Kaikkiaan hän löysi aineistostaan yhdeksän kulmakuntanimeä. Ne olivat yleisyysjärjestyksessä (1974): piha, loukko, kylä, perä, mäki, nurkka, puoli, kirkko ja pää.<sup>351</sup> Kaikki samat kulmakuntanimet olivat edelleen käytössä myös vuosien 2012–2013 kotiseutukeskusteluissa.

Seudulta kerätyt sananlaskut kertovat omalla tavallaan kyläkulmien moninaisuudesta ja rajanäkennistä niiden välillä. Tällaiset sanonnat eivät juuri koskaan mairrittele kohdettansa. Niitä kerotavat muut kuin källin kohdealueen asukkaat, ja niillä lujitetaan muiden yhteishenkeä. Toisaalta ne samalla todistavat eri kulmakuntien yhteydenpidosta: sanalaskuja ei tuntemattomista synny.

*Leppälänloukolla ei oo ku yksi markka ja sekin on soikko.* [Notta 1990, 44]

*Mäyrynkyläs ei oo kun yksi kirnu ja silläkin Mikkilän Kusti laskettelo.* [Notta 1990, 53]

*Kaikki Kuhanpihaaset ajaa mun roupistani, eivätkä maksa vittujakaan.* [Tillrinki 2000, 8.]  
*Selekäsä käänsi ku vaivaispoika länsirantaa-sille.* [Tillrinki 2000, 18.]

*Kauhajärves soitetahan pappi paskallenki.* [Musta 2004, 24.]

*On yhyreksää lajia hulluja ja Nisulan hullut päälle.* [Musta 2004, 45.]

*Joka haluaa rikkautta nähärä, menköhø Ruisloukolle.* [Musta 2004, 70.]

*Kirkonkylän komiat, Yljoen hienot, Rannan romut ja Ruonan rökkähät.* [Musta 2004, 70.]

Keskusteluissa kotiseutua lähestyttiin usein oman kylän tai asuinalueen kautta. Kotiseutu hahmotettiin usein lähtökohtaisesti kuntaa pienemmäksi kyläksi tai asuinalueeksi. Jonkinlaisena lähikotiseutuna hahmottuivat esimerkiksi keskustaajaman Kortesmäki ja Harjunpuiston alue.

*Mä esitän vastalauseen, ettei oo Kortesmäkee kuvana!* [Tilaisuus 7.]

*Kortesmäen asuinalue on tärkeä, koska siellä on paljon tuttuja ihmisiä, ja se on tuttu paikka. On myös turvallinen. Asuin itse Kortesmäessä ja olen asunut siellä melkeinpä koko ikäni, joten siksi se on mukava paikka.* [Tilaisuus 9.]

*Saamme asua Harjunpuiston alueella, mä muistan ajan, jolloin siinä ei ollut mitään se oli hiekkamonttua ja aivan luonnonmukainen. – – Nyt se on kuin puistoalue, se on niin ihana ja kauneinta asutusaluetta siinä harjun ympäri on meidän talot, asunnot, rakennukset ja laaksoa hoidetaan se mitä hoidetaan. Se on aika nätti iltavalaistuksineen nyt jo. Ja kesällä on kahessa lammessa siinä suihkukaivo tai suihkulähteet.* [Tilaisuus 1.]

Kylänrajoja pohtiessaan keskustelijat itsekkin yllättyivät huomattessaan, että johonkin suuntaan raja on jyrkempi kuin muualle. Virtalan–Löyän suunnalla raja on huokoinen Leppälän suuntaan, mutta terävämpi Töysään ja kaikkein jyrkin Lehtimäelle.<sup>352</sup> Kylien tärkeä rooli ilmeni esimerkiksi, kun keskustelijoita pyydettiin nimeämään kotiseudun tärkeitä ihmisiä: niitä valittiin ensi sijassa omasta kylästä. Kotiseutu rajattiin siis yllättävänkin tiukasti, näin esimerkiksi Ruonassa, Mäyryssä ja Länsirannalla. Toisaalta katsottiin kunnan yli, maakunnallisiin vaikuttajiin.<sup>353</sup> Tämän kääntöpuolena oli havaittavissa jonkinlainen kuntapää-

<sup>350</sup> Palomäki 1963; Sippola 1968, 228.

<sup>351</sup> Kulju 1974, 128–129.

<sup>352</sup> Tilaisuus 11.

<sup>353</sup> Tilaisuus 3.

täjien aliarvostus. Niin virkamies- kuin luottamus- henkilöt saivat verrattain vähän huomiota.

Tuotiin myös esille, että kaikki Kuortaneen kylät eivät perinteisesti ole olleet yhtä arvostettuja. Viitattiin tapaan nimittää joitakin kulmakuntia loukoiksi.<sup>354</sup> Nimityksessä kalskahtaa väheksyntä. Tosin osa keskustelijoista piti loukko-nimitystäkin neutraalina, jopa ylpeilyn aiheena. Kuljun mukaan loukko-nimityksen pejoratiivisuus ilmeni hänen aineistossaan muun muassa siitä, että nimitystä käytettiin vain muista, ei koskaan omasta asuinpaikasta puhuttaessa.<sup>355</sup> Tällaista säännönmukaisuutta ei ollut enää 2012–13. Vaikuttaa siltä, että 40 vuoden kuluessa sanasta on tullut neutraalimpi.

*Minoon ainakin joutunu omaa kylää aina koko ikäni puolustelemahan, kun siinä on ollu vähän sellanen luokkajako. Tämä on sit ollu et Leppälän loukko, Ruisloukko sit on ruonanrökkähät, ja nämä kaikki on ollut tässä kolme-neljäkymmentä vuotta ni aivan, aivan on sitten muotia! Et ne on kyllä vähän hiljentyny. – Määkin sanoin, et ei se nyt kyllä enää tämä Leppälänloukko, että meillä on aika hyvä tämä kulukuyhteys, jotta kun se on jäänyt pois se loukko, mutta jotkut sitä vielä korostavat sitä loukkoa, jotta – se on nyt kyllähän ni taasantunut tämä homma* [Tilaisuus 10.]

*Mun mielestä se on hienoa sanoo, et mä oon Leppälänloukolta. Se on mulle jo niinkun noussu arvoasteikolla ylös silleen, että ei se oo enää haukkumasana. Niin, niin, kyllä siitä voi olla ihan ylpee.* [Tilaisuus 10.]

Vaikka kylät eivät enää ole keskuksina yhtä merkittäviä kuin 1960-luvulla, kylärajoilla on edelleen merkitystä arkipäivän asioinnissa ja hallinnossa, esimerkiksi koulupiirejä suunniteltaessa. Se miltä ihmisistä tuntuu, on tärkeä ja huomionarvoinen asia. Jos naapurikylässä ei ole totuttu asioimaan, ja jos sitä ei edes mielletä omaksi kotiseudeksi, uusia aluemuodostelmia on vaikea toteuttaa. Keskustelijat epäilivät, onko eri kylien oppilaita mahdollista sijoittaa samaan kouluun.<sup>356</sup>

*Ei ollu nyt ku pari kuukautta sitten, tuota niin oli tämä kouluasia sit, tuota. Et minäkin sanon, et eiköhän laiteta Mäyry ja Ylijoki molemmat kiinni, niin Yljoen rouva tuumas, jotta sitten heidän lapsia, ei sitten Leppälänloukolle ikänä tuoda.* [Tilaisuus 10.]

Länsirannan pohjoinen raja on varsin selvä: se vedetään Salmen suuntaan Kontteleista. Honkolanpiha on jo yksiselitteisesti Länsirantaa. Mäyryn rajankäynti sen sijaan herätti keskustelua. Tunnistettiin kolme eri rajaa.

*Elikkä on koulupiirinraja: Mäyryn koulun ja Länsirannan koulun koulupiirinraja. Se menee vähän tuonnemmas, vielä ku ajetaan. Ja sitten on maamiesseuranraja, ja sitten on metsätysseuraraja. Ja ne on, kaikki menee pikkasen eri paikasta.* [Maastokäynti 5.]

Porkkuspiha laskettiin keskusteluissa molempiin kyliin.<sup>357</sup> Sitä on käsitelty myös molemmissa kyläkirjoissa ja Mäyryn maisemanhoitosuunnitelmassa.<sup>358</sup> Käsitys Mäyrystä näyttää olevan laajenemassa. Joidenkin keskustelijoiden mielestä Haavistontie on nykyään muodostunut kylänrajaksi, kun taas menneisyydessä Länsiranta on pyrkinyt ulottumaan aina Seinäjoentielle saakka. Molemmista kylistä tunnistettiin laajemishaluja.

*Yli-Nisulan Matti aikoinaan, se oli hyvin jyrkkä näissä asioissa, ja se, se siirteli sitä rajaa, vaikka oli Mäyryä...* [Maastokäynti 5.]

Mäyry on rakentunut koko Kuhajärven ympärille, mutta sen ydinalueeksi on vähitellen muodostunut Kohtakangas. ”Kyllä se oikeastaan sitten se Öljymäki on Mäyryä. Sitä sanotaan Öljymäkeksi.”<sup>359</sup> Mäyryn ja Yljoen parhaillaan käynnissä olleista koulukiistoista huolimatta rajaveto Mäyrystä etelään vaikutti keskusteluissa toissijaiselta. Mäyry katsoo Kuhajärvelle, Hynnipiha yhdistää sen luontevasti Heikkilään. Myös Matti Sippolan 1960-luvulla tekemässä vaikutusalue tutkimuksessa Mäyryn alue näyttäytyi laajana Ruismäkeen sekä Kivenloukon ja Heikkilän suuntiin.<sup>360</sup>

Kirkonkylä alkoi kasvaa taajamaksi vasta, kun kirkko sijoitettiin silloisten talokuntien, Ruonan–Salmen ja Mäyryn–Yljoen puoliväliin. Ruonan ja kirkonkylän raja on Mustapäänkirkolla. Se kuuluu toiminnallisesti Ruonaan, vaikka posti ”*Mustapäähän tulee kirkolta päin.*”<sup>361</sup> Mustapäänkirkko mainittiin muutaman kerran myös omana kotiseutualueenaan, jolloin tarkoitettiin tienvarren asutusrykelmää. Se on jollain tavoin erityinen alue Ruonan ja Kirkonkylän välissä.

<sup>354</sup> Loukko-nimitys on kulmakuntanimenä erityisesti Suupohjassa. Huhtala 1995, 256.

<sup>355</sup> Kulju 1974, 131.

<sup>356</sup> Tilaisuus 7.

<sup>357</sup> Tilaisuudet 4 ja 5.

<sup>358</sup> Repo ym. 2006a, 11.

<sup>359</sup> Maastokäynti 5.

<sup>360</sup> Sippola 1968, 237–238.

<sup>361</sup> Maastokäynti 1.

*Mun kotiseutu on tietysti se Mustapäänkirkko. En oo periaatteessa sieltä kovin kauas lähtenytkään.* [Tilaisuus 1.]

*Mustapään kylänraitti: näkymä lapsuus- ja nykyisen kodin ikkunasta.* [Tilaisuus 2.]

Vanhat piharajat muodostavat yhä joissain asioissa myös toiminnallisia yksiköitä. Sellaisesta on kyse myös Ruonan Mustapään kohdalla, mutta samankaltaisia erottuu monissa muissakin kylissä. Kylään muuttaneelle saattoi tulla yllätyksenä, että sen sisällä olikin monta toiminnallista pihaa. Salmen keskustelijat tunnistivat omalta kylältään ainakin neljä pienaluetta. Salmen länsipuolella asutusta on eniten Hautamäentien eli Akkavallankadun varrella, jota ”*Prukkuksi sanottiin silloin. Sitten [sil-lan] tämä puoli, sitten oli Jylhänmäki, ja Lepistön nurkka, että oikeestaan neljä kinkeripiiriä pienes-sä kylässä.*”<sup>362</sup> Rajat on tarkoituksellisesti haluttu rikkoa.

*Mä jostakin listasta aloin puhumaan jollekki, niin mulle sanottiin, – – että täältä puolelta sil-taa ei mennä tuonne puolelle, eikä tuolta tulla tänne puolelle. Se oli mulle kaikista yllätyksin, että kun on kyllä pieni kylä, niin sitte vielä se-kin jaetaan eri lohkoihin.* [Tilaisuus 3.]

*Joo, kyllä se on ollu silloin aikoinaan, mutta ei se enää kylläkään. Kyllä se on nyt rikottu, että ei siinä oo...* [Tilaisuus 3.]

Salmen keskustelu ei ollut ainoa lajissaan. Piha-kunnilla on ollut todellista merkitystä melkein joka kylässä. Pihat ovat aikaisemmin muodostaneet luonnollisen tapaamisalueen. Ainakin kolmessa keskustelussa pohdittiin havaintoja siitä, kuinka pitkään kylien, pihojen ja joskus jopa talojen väliset rajat voivat kantaa hyvässä ja pahassa.

*Se on ennen ollu joka pihakunnas – –, että il-lalla on saattaneet miehet kokoontua yhteen taloohin, ja siellä on juttu luistanu, ja sitte taas toisena iltana menty johki toiseen taloohin. Sellaanen kanssakäyminen on vähentynyt.* [Tilaisuus 5.]

*Tälläset perinteet on ihan oikeasti vahvassa. – – Se saattaa mennä vaikka kuinka pitkälle ja kauas. – – Siellä möyrii edelleen.* [Tilaisuus 2.]

*Kun vuonna 27 Auliksen lehmät oli meidän pellossa, niin sitä kostetaan seittämänteen ja kahdeksanteen sukupolveen sitten.* [Tilaisuus 2.]

Viimeaikaisissa aluerakenteen muutoskeskus-teluissa kunnille on annettu etuoikeutettu rooli asukkaiden paikallisen toiminnan perusyksikönä. Kuntakäsitteen sisältöä on levitetty kauas poliittis-hallinnollisen rakenteen yli. On puhuttu identiteetikunnista ja kunnista ihmisten toimin-nan konstruaationa. Kuortaneenjärven ympäris-tön kylä- ja piharajat ovat osoitus siitä, että pai-kallisesti toimiessaan ihmiset eivät aina tai edes yleensä katso edustavansa kuntaa. He toimivat järjestöissä ja seuroissa, esimerkiksi urheiluseu-roissa, kyläseuroissa tai partiossa, niitä he edus-tavat ja niihin samastuvat. Suuri merkitys näyttää olevan kylillä ja jopa sen pienemmillä osilla, joita Kuortaneella nimitetään pihoiksi. Oma paikalli-suuden alue on usein paljon kuntayksikköä pie-nempi ja joskus se on myös kunnanrajoja rikkova. Usein ihmiset mieltävät edustavansa kotiseutuaan tai toimivansa sen puolesta. Silloin kyse ei niin-kään ole paikallisuudesta vaan meikäläisyydestä. Siitä, mitä muutkin samankaltaiset edustavat, siitä mihin samastutaan. Sitä ei useinkaan hahmoteta yksipaikkaisesti.

<sup>362</sup> Tilaisuus 3.



# HENKISEN JA SOSIAALISEN YMPÄRISTÖN OMINAISPIIRTEITÄ

*On rauhallista, ei oo poliiseja, ja saa vapaasti mennä ja sellaista rentoa. [Tilaisuus 9.]*

Tarkastelussamme kotiseutukuvan muodostamiseksi Kuortaneenjärven ympäristöstä olemme jo luontoa ja rakennettua ympäristöä koskevissa pääluvuissa käsitelleet myös monia henkisen ja sosiaalisen ympäristön piirteitä esimerkiksi asumisen, kylien ja urheilun osalta. Tähän lukuun olemme pyrkinet kuitenkin kokoamaan päätarkastelun siitä kotiseudun aineettomasta osasta, joka ilmenee hengen kulttuurissa ja sosiaalisissa suhteissa. Sillä on usein ratkaiseva osa kotiseutukokemuksen rakentumisessa. Jo todettua ei ole tarkoitus toistaa, mutta toistoakaan ei voi täysin välttää.

Kotiseudun ajatusta voi selvittää meikäläisyyden käsitteen avulla. Sen kokemuksessa osatekijöitä ovat luonnon ja rakennetun ympäristön kotoiset piirteet, mutta vieläkin voimakkaammin meikäläisyyden tunnetta muodostaa kaikki se näkymätön, jonka tunnistamme omaksemme ja itsellemme kuuluviksi. Sellaisista on kyse henkisessä ja sosiaalisessa ympäristössä. Tässä mielessä otamme tarkasteltavaksi tavat ja luonteenpiirteet, uskonnon, sivistykselliset ja poliittiset liikkeet, harrastukset, ruokakulttuurin, perinteet ja tapahtumat, kielen, sukulaisuuden, historian tapahtumat ja kotiseutua luonnehtivat henkilöt. Kaikkia näitä tarkastellaan sellaisina kuin ne näyttäytyivät Kuortaneenjärven kotiseutukeskusteluissa 2012–13.

## TAVAT JA LUONTEENPIIRTEET

Tavat, luonne ja sopivana pidetty käyttäytyminen ovat olennainen osa kotiseudun henkistä ilmastoa. Täällä ajatellaan ja toimitaan kuin meilläpäin. Luonteenpiirteet ja tottumukset eivät synny tyhjästä. Niiden takana on aiempien sukupolvien esimerkki, jopa vuosisatainen perintö. Vanhoissa sananlaskuissa nokiotta on ylpeä juuristaan ja tietoinen omasta arvostaan, maustaan ja tyyli- taju- taan.

*Oon minä sellaanen Kuortanehen nokiotta. [Notta 1990, 47]*

*Kolome komiaa: minä, Kontteli ja Vasu. [Notta 1990, 33]*

*On sen verran Kuortanehelta, nottei osaa si- vuun ajaa. [Notta 1990, 44]*

Tällaisissa sanonnoissa on usein kysymys tros- saamisesta, eli asian liioittelemisesta pilke silmä- kulmassa. Saattaapa mukana olla pientä uhoakin. Sanontojen taustalta saattaa lukea ylpeyttä tervan- polttoperinnöstä ja sen myötä rakentuneesta talon- poikauskulttuurista. Kotiseutukeskusteluissakin muistettiin mainita Kuortaneen komeiden kaksi- fooninkisten olevan tervanpolttorahoilla ansaittu- ja ja rakennettuja. Sellaisesta kehtaakin olla ylpeä.

Vaativattomuus ja yksinkertainen pukeutumi- nen olivat eräänlaisia hyveitä Etelä-Pohjanmaalla erityisesti herännäisalueilla. Ylpeyttä paheksut- tiin, ja jos sellaista ilmeni, se kitkettiin pois.<sup>363</sup> Myös Kuortaneella viljellään sanontoja, joissa itseä ja omia joukkoja tietoisesti väheksytään. Kumma kyllä, nekin kuulostavat melkein kehu- puheilta.

*Ei oo häävinen puhuja, muttei oo häviset kuu- lijakkaan. [Tillrinki 2000, 7.]*

*On niin ruma, notta on oikeen komia. [Notta 1990, 47]*

Sananparsien kuortanelaiset liittyvät eteläpohja- laisiin myös siinä, että heillä on kova maine yrit- teliäinä ja tekevinä ihmisiä, jotka hoitavat asiansa ja työnsä tunnollisesti. Työteliäisyyden lisäksi ar- voihin kuuluvat itsenäisyys ja rauhallinen suuri- piirteisyys. Myös naisen pitää olla itsenäinen. Te- keminen ja tapahtuminen on aina parempi kuin mitänsanomaton toimetttömyys.

*Ei makaavan kissin suuhun hiirtä tuu. [Musta 2004, 10.]*

*Se on talon kunnia, ku väki haisee. [Notta 1990, 43.]*

*Tulis eres palohälytys. [Notta 1990, 14]*

<sup>363</sup> Johannyttoki 1998, 7.

Eteläpohjalaiseen luonteeseen kuuluu, että joutavista ei pidä valittaa ja kolhut pitää kestää. Vastoinikäymisten kohdatessa ei lannistuta. Niiden kanssa joko opitaan elämään tai keksitään keino uuden ratkaisun löytämiseksi: *Älä välitä, ei Villekään välittänyt. Ku tupa palo, ni muutti kamarihiasumaha.*<sup>364</sup>

Kirkkoon ja uskontoon kuortanelainen voi suhtautua rennosti, pingottamatta.

*Joka nukkuu kirkos saarnan aikana, on asiat kunnos.* [Tillrinki 2000, 7.]

*Paree olla papin vihoos ku sepän vihoos.* [Musta 2004, 48.]

Sanonnat kertovat suvaitsevaisuudesta. Kukin saa tehdä omalla tavallaan, kunhan jälkeä syntyy. Jokainen omalla tyyllillään ja sellaisena kuin on.

*Laillansa kukin kirnuu ja kaikki silti voita saa.* [Notta 1990, 11.]

*Oikein vaari veisaa, mutta muari väärin kuunteloo.* [Tillrinki 2000, 14.]

*No ei oo kauneurella pilattu, mutta ei oo ruumuuren takia käräjihinkää tämmäty.* [Notta 1990, 53]

Luonteeltaan nokiotta on utelias ja puhelias – joskus häiriöksi asti. Puheliaisuus ilmenee esimerkiksi siinä, että kuulumiset pitää vaihtaa. *Pirätytään puheelle*, kuten Mäyryn kyläkirjan otsikkokin ilmaisee.

Elämäniloja arvostetaan. Niihin kuuluvat laulu, tanssi, hyvä ruoka ja koreat vaatteet. Ilonpito on nokiottalle luvallista, jopa kerskumisen aihe. Hyvää ruokaa arvostetaan, eikä sitä tarvitse säästellä. Myös vieraanvaraisuus on hyveellistä, eikä vieraanvaraisuuden osoituksia kuulu kainostella. Kahvipöytäkutsunkin voi esittää tästä näkökulmasta: *"Tuu saamahan!"*<sup>365</sup> Komeudella on oma arvonsa. Koristelusta ei tarvitse tinkiä, ei vaikka se vaatisi suuriakin ponnisteluja. Myös alkoholin kohtuukäyttö kuuluu hyvin seuratapoihin.

*Heikot seinille, huuti Lahtisen Kaisa, ku polokkaamahan lähti.* [Notta 1990, 66]

*Reilusti eletähän, vaikka päivää vähemmän, sanoo Konttelin Elias.* [Tillrinki 2000, 18.]

*Tupsut teherään, vaikka kerä menis kaikki.* [Tillrinki 2000, 11.]

*Menee hiiri pemppuun, jos ei jouluna ole uutta vaatetta päälle pantavaksi.* [Tillrinki 2000, 15.]

*Nuaren miehen pitää olla aina komian, hyvin puetun ja hiukka ryyppääväinen, sanoo Ahonpään Hermann.* [Tillrinki 2000, 19.]

Näistäkin esimerkeistä on jo ilmennyt, että kurasilematon kielenkäyttö on yksi kuortanelaisen puhutavan erikoispiirteitä. Mäyryn kyläkirjassa kerrotaan sillan rakentamisesta, jossa sillan paa-lutuksen yhteydessä juntan iskuja tahditettiin laullu. Ensimmäinen säkeistö meni heti itse asiaan eikä jatko muuttunut yhtään siveämmäksi.<sup>366</sup> Roiseja ilmaisuja löytyy myös kuortanelaisista sanonnoista. Etelä-Pohjanmaalla sanotaan ruma sana niin kuin se on.

*Ei meillä palijo manata, mutta voi tottajumalauta tuolla toiskas.* [Musta 2004, 10.]

*Naamasta sen näköö, koska lasta paskattaa.* [Tillrinki 2000, 11.]

*Haisoo hyvältä ku enkelinpiaru.* [Tillrinki 2000, 11.]

Samanlainen roisius kuuluu myös kaskussa Klemetistä. Tämän kaskun kertoivat muistinvaraisesti myös keskustelijat. *"Pyysitte lantaa. Tulette saamaan sontaa. Terveisin Eenokki Pousku."*<sup>367</sup>

Osin samankaltaisina välähtelivät tämän päivän asukkaiden elämän arvot kotiseutukeskusteluissa, mutta erojakin ilmeni. Ainakin kieli on siistiytynyt: tämän aineiston perusteella ei näytä siltä, että kuortanelaiset ilmaisisivat itseään erityisen ronskisti. Huumoria ei kuitenkaan pidä pilata liialla hienotunteisuudella.

Omaa kotiseutua luonnehdittaessa kiinnitettiin yleensä huomiota kahteen erilaiseen asiaan: toisaalta luonnehdittiin ihmistyyppiä, toisaalta mielessä olivat alueen yleiset piirteet. Esimerkiksi sellaisilla määreillä kuin reiluus, uteliasuus ja yritteliäisyys viitattiin selvästi ihmisluontoon. Paremminkin ympäristön piirteisiin taitavat liittyä rauhallisuus, komeus ja kauneus. Osa ääneen lausutuista määreistä voi viitata kumpaan osaan tahansa: tällainen oli esimerkiksi varsin yleinen määre pohjalaisuus.

*Jos täs muutamalla sanalla kuvailla omaa kotiseutua, niin kyllä se on, se on komia ja rehevä ja ylpeä, jos pitäis kuvailla pohjalaista ihmistä näin niinkun ihmistyyppinä. Mut sitten täällon myös todella kaunistu, kaikki on ehkä pikkasen isompaa, mitä on normaalisti. Sekä tekemisessä että rakennuskulttuurissa.* [Tilaisuus 11.]

<sup>364</sup> Musta 2004, 71.

<sup>365</sup> Tillrinki 2000, 18.

<sup>366</sup> Pirätytty puheelle 2000, 197–198.

<sup>367</sup> Notta 1990, 52, 67.

Kuortanelainen katsoo asuvansa kauniissa ympäristössä, jossa upea luonnonmaisema yhdistyy komeisiin rakennuksiin. Tällainen kotimaisen luonnehdinta paljastaa samalla jotain asukkaiden omista luonteenpiirteistä. Kuortanelaiden avaruuden ja siisteyden kaipuu tuli jo esille luonnonympäristön yhteydessä. Sille sukua on myös pyrkimys komeaan, jopa suoranainen komeilunhalu.

Vieläkin useammin kotiseutuun yhdistettiin rauhallisuus. Tarkoitettiin muun muassa sitä, että ympärillä ei ole ahdistavaa liikennettä eikä ahtaita kerrostaloja.<sup>368</sup> Varsinkin pitäjän itäosissa rauha merkitsee myös hiljaisuutta, mutta useammin sillä tarkoitettiin seesteisyyttä ja mahdollisuutta olla rennosti, omissa oloissaan ilman, että yhteiskunta valvoo, saatikka puuttuu tekemisiin. Rauhallisuus on vapautta ja tilaa ympärillä.<sup>369</sup>

*Maisema ja rauhallinen kotielämä hoitavat mieltä ja akut latautuvat. Kun ihminen viihtyy kotonaan, ei ole tarvis lähteä ulkomaan reisuille.* [Tilaisuus 8.]

*Siellä jos jossakin saat olla vaan ja nauttia omasta rauhasta (ilman kyttääviä mummoja).* [Tilaisuus 9.]

Yhteiskoululaisen kotiseudulla pitää olla ”peltoa ja mettä ja sitten niin, ettei tuu vaan mitään kerrostaloja sinne takapihalle.” Uhkakuvassa kotiseutu on muuttunut. ”Kotialueelle on rakentunut taloja ja peltoaukealla on taloja ja kauppvoja. Poliiseja vilisee ja autoilijoita tulvi Leppäläntiellä.”<sup>370</sup>

Rauhallisuus liitettiin välillisesti sekä avaruuteen ja väljyyteen että pitkiin välimatkoihin, joka voi olla syrjäisyyttäkin.

*Väljyys ja pitkät välimatkat on myös hyvin tyypillisiä ainakin mun kotiseudulle.* [Tilaisuus 11.]

*Tämä syrjäisyys, jos ajatellaan tätä kohtaa Kuortaneella, on ollut tietty etukin sitten meillä täällä asuneille.* [Tilaisuus 11.]

Huolestuttavana kehityksenä kuvattiin esimerkiksi kotiseutua, jossa ”ei ole enää väljyyttä eikä omaa rauhaa. Esim. kodistamme [Ruonalla] näkee 15 omakoti- tai lomakiinteistöä.”<sup>371</sup>

Oman rauhan hakeminen ei tarkoita sitä, että muista ei välitettäisi. Pääinvastoin: naapuria ja naapurin tekemisiä seurataan, vaikka niitä ei ehkä

kommentoida tai repostella. Uteliaisuus kuului keskustelijoiden useimmin mainitsemaan luonteenpiirteisiin. Naapurin isäntä voi kiinnostua, jos ajaa tontille kuorman vaikka vain lapsen hiekkakaksaksi. ”Mitä sää oikein rakennat?” Muualta tulleet kertoivat tästä runsaasti esimerkkejä: uteliaita ollaan – varsinkin toisten asioista.

*Mun isän veli on pitänyt Salmen kylällä joskus aikaa aikaa sekatavarakauppaa, ja sitten se on loppunut se kauppa, nytte varmaan kaks-kytävuoitta sitten, ja aina kun sen näköö, niin se muistaa mainita, että kuortanelaiset on kovia huolehtimahan toistensa ja toistensa asioista.* [Tilaisuus 11.]

*Jos sä rakennat jotakin tai jotakin siellä nik-karoorahan tai jotakin kaivetaan tai jotakin näin, niin kyllä joku kylältä varmasti tulee kattomaan, että ’mitää sie täällä teet?’; että se on sellaista justiin, että vähän uteliaisuutta.* [Tilaisuus 11.]

Joskus kiinnostusta on liikaa, ja se voi alkaa häiritä. Mutta yleisemmin kiinnostus ilmenee huolehtivaisuutena. Se on osaltaan vaikuttamassa myös naapuriapuun, yhteishengen muodostumiseen ja talkoohenkisyyteen.

*Välillä olen kokenut ahdistavana sen: liika uteliaisuus tai ihmettely ja koko ajan seuraaminen. Mitä se nyt tekee? Minne se menee ja mitähän se? – ja jos ei tee juuri niin kuin oletetaan tekevän, niin siitä huomautetaan.* [Tilaisuus 1.]

*Sillä halutaan varmistaa, että sulla on asiat hyvin!* [Tilaisuus 1.]

*Kyllä talkoohenki on vielä olemassa, se on yks pohojalaanen piirre. Tämä on semmoinen reiluuden ja avoimuuden, spontaniuden ohella kyllä se on valttia edelleen.* [Tilaisuus 1.]

Selän takana ei puhuta. Pikemminkin kuortanelainen on avoin ja spontaani ja suorapuheinen. Eikä spontaanisuus jää pelkäksi puheliaisuudeksi. Se voi olla myös rempseyttä. Kuortanelainen on valmis myös toimintaan. Hän on yritteliäs ja aikaansaapa ihminen.<sup>372</sup>

*Ainakin täällä on suorapuheisia ihmisiä, että täällä ei tarvi niin kauheesti orjaalla... Että saa olla oma ittensä, että – Varmaan, nyt tuolta*

<sup>368</sup> Tilaisuudet 4 ja 9.

<sup>369</sup> Tilaisuus 9.

<sup>370</sup> Tilaisuus 9.

<sup>371</sup> Tilaisuus 11.

<sup>372</sup> Tilaisuus 8.

*etelästä päin tulleita – vähän kattotaan, että se ei kuulu aivan heti niinkun meihin, mutta että silti kuitenkin ollaan reiluja.* [Tilaisuus 11.]

*Yrittäjäys on kyllä valtavan iso asia. Se tulee esille monessa keskustelussa, varsinkin kaupunkilaisten kanssa, että täällä ollaan aika hulluja, hullunrohkeita monessa asiassa ja yritteliäitä ihmisiä.* [Tilaisuus 11.]

Usein tehdään ennen kuin ajatellaan. Jonkun mielestä asioihin ryhdytään joskus jopa holtittomasti ja hullunrohkeudella. Nopea asioihin ryhtyminenkin voi jonkun mielestä vaikuttaa komeilulta tai uhoamiseltakin. Osa keskustelijoista oli sitä mieltä, että nämä ovat virhetulkintoja. Oikeasti kyseessä on vain innokas yrittämisenhalu.

Yleisesti pohjalaisuuteen liitettävä reiluus on luonteenpiirre, jonka myös kuortanelaiset tunnistavat ja tunnustavat mieluusti itsessään. Reiluus nähdään ystävällisyytenä.<sup>373</sup>

Keskustelijat eivät kaihtaneet ikäviä luonnehintoja. Huonoina piirteinä mainittiin ylpeys, epäluuloisuus, kateus ja juopottelu. Toisaalta kuortanelaiset ovat hienoja, mukavia, tavallisia ihmisiä. He ovat erittäin luotettavia sitten, kun luottamuksen saavuttaa.

Tärkeänä piirteenä kotiseutuun liitettiin myös ennustettavuus, asioiden sujuvuus, tuttuus ja turvallisuus. Ennustettavuuden takana on yhdenmukainen arvomaailma ja sen pysyvyys – siis eräänlainen konservatiivisuus, vaikka tuota sanaa käytettiin hyvin harvoin. Asiat sujuvat, koska kaikki tietävät, miten niihin suhtaudutaan ja miten ne hoidetaan. Tämäkin voi merkitä rauhallisuutta. Ei tarvitse pinnistellä.

*Ja ylipäättänsäkin kotiseutu – se koostuu sellaisesta salasesta, tavallaan vähän rauhallisestakin paikasta, sellaisesta, mistä suurin piirtein tietää, miten kaikki asiat menee. Että on sellainen vähän rutiininkinomainenkin paikka.* [Tilaisuus 6.]

*Aina kun tänne palaa, niin kaikki on helppoa, kun koska ihmiset tuntee toisensa. Kyllä se sellainen yhteisöllisyys kotiseudulla on tosi tärkeä asia, – että asioita on helppo hoitaa, kun ihmiset tuntee toisensa ja tietää vähän taustaa ja mikään ei oo niin mutkikasta oikeestaan täällä. – Jos lähtee isoohin kaupunkeihin, niin muuttuu kasvottomaksi.* [Tilaisuus 11.]

Tervehtiminen herätti runsaasti ajatuksia. Jokaisella on siitä kokemuksia – jokainen tervehtii ja

tulee tervehdityksi. Painokkaitakin mielipiteitä esitettiin, ja ne jakautuivat voimakkaasti. Muualta muuttaneet olivat tehneet myönteisiä havaintoja. Vieraatkin ihmiset tervehtivät iloisesti ilman, että syntyy vaikutelmaa uteliaasta tuijottamisesta.

*Musta ainakin tuntuu, että täällä ollaan tavallaan ystävällisempiä ihmisiä. Kaupaskin kun menee, niin siellä aivan itelle ventovieraat ihmiset moikkailee ja hymyilee, mutta sitten, kun kotona meet kauppaan, niin siellä on niin paljon vieraita niitä ihmisiä, että ei ne edes päälle katto kaikki.* [Tilaisuus 6.]

*Mä tulin vielä pienemmältä paikkakunnalta, ja siellä vielä pienemmällä paikkakunnalla kaikki tuijotti mua, kun mä muutin sinne. Täällä mua ei tuijottanut kukaan sen takia, että täällä on opisto, täällä on totuttu siihen, että täällä on uusia ihmisiä. Että se ei oo kyläkuvassa semmoinen asia, että 'Hei, tänne on muuttanut joku!', jos tänne tulee joku tuntematon ihminen. Ja erittäin pian, olisko kymmenen kauppareissun jälkeen, niin kassat tervehti, niin kun oltais aina nähty, ja myyjät tervehti, ja työpaikan kautta mäkin sain kaveriteita.* [Tilaisuus 7.]

Yhtä usein kerrottiin toisenlaisestakin käytöksestä. Arveltiin, että Kuortaneella ei ehkä tervehditä, mutta eipä juuri tuijotetakaan. On totuttu näkemään vieraita ihmisiä – esimerkiksi opiston urheilijoita järveä kiertämässä. Ehkä kyse on siitä, että eri kylillä ja asuinalueilla käyttäytyään tervehtimisen osalta hieman eri tavalla. Arveltiin, että välittömyys kasvaa Suomenselän suunnassa. Kuortaneella ei olla ihan yhtä iloisia kuin syvemmällä Suomenselällä, mutta kuitenkin avoimempia kuin Alavudella. Savolainen iloisuus näkyy niinkin arkisessa asiassa kuin tervehtimistavoissa. Pohjalaiset eivät kovin lupsakkaasti vieraita lähesty.

*Esim. Kortesmäki alueena, niin yksi tämmöinen – kaikkien kanssa toimeentuleva mamma sanoi, että kun siellä ei tervehditä toisiaan. Nuoret ihmiset ei tervehti häntäkään, vaikka ne on lasten kanssa pihalla. Ihan kuin semmoisen kaupungin lähiö, jossa sitten ei joko välitetä tai ei haluta tai ajatellaan, että mitähän ne ajattelee, jos mä häntä tervehdin, että mikä sillä on taka-ajatuksena.* [Tilaisuus 2.]

*Se on suomalaisten perusominaisuus tämä tervehtimättömyys Kuortaneellakin, mutta ei Ruonalla.* [Tilaisuus 2.]

<sup>373</sup> Tilaisuudet 1 ja 8.

*Sitten kun mennään Lehtimäelle, Soiniin, Alajärvelle niin siellä on jo savolaisuutta sen ver-  
ran, että se on ihan toisentyypistä tervehti-  
misen suhteen. [Tilaisuus 2.]*

## USKONTO

Kirkkorakennuksella on vahva merkitys nykykuortanelaistaen kotiseudussa. Uskonto hengellisenä liikkeenä ja toimintana sai sen sijaan keskusteluisa varsin vähän huomiota. Kirkollisia rakennuksia ja kirkkomaata käsiteltiin sadassa puheenvuorossa, muu uskonnollisen elämän monimuotoisuus sai huomiota 50 puheenvuoron verran. Niistä parikymmentä käsitteli yksittäisiä ihmisiä, tavallisesti pappia tai kirkkoherraa. Kirkollinen toimitus mainittiin kymmenen kertaa, useimmin kyseessä oli hautajaiset. Toiminnasta mainittiin kertaalleen kinkerit, joulukirkko, kirkonmenot ja retiriitti. Seurakunnasta puhuttiin kuudesti ja sen eri hallinnollisista toimielimistä neljästi.

Uskonnollisuuden perinne on alueella kiinnostava. Kuortaneella on vaikuttanut 1800-luvun aikana kaksi merkittävää uskonnollista liikettä: vasulaisuus ja beckiläisyys. Beckiläisyys eli raamatullinen suuntaus oli alun perin herännäisyyden eli körttiläisyyden vastaliike. Se alkoi herätyskristillisyyden aiheuttamista uhkakuvista huolestuneiden pappien liikkeenä. Opillinen pääperiaate oli, että Raamattua tulee tulkita vain Raamatulla. Monet 1800-luvun tiukat kuortanelaispapiit kuuluivat beckiläisiin: N. R. Lagus, Karl Nauklér, Emil Stenbäck sekä kiertokoulunopettaja Isak Ojala. Liikkeen vankin tukipylväs Kuortaneella oli Wilhelm Johansson (1848–1904). Hänen vaikutuksesta Kuortaneen beckiläisyyden ympärille kehittyi puhdasoppisuuden piiri, joka veti puoleensa myös maallikkajäseniä, useimmin entisiä körttejä. 1900-luvulla liike alkoi saada jopa pietistisiä piirteitä.<sup>374</sup>

Tähän kehitykseen on todennäköisesti johtanut se, että Kuortaneella beckiläisillä oli herännäisyyden lisäksi kilpailijanaan kirkon ulkopuolelle suljettu radikaalipietistinen liike: vasulaisuus. Se oli viimeisiä versoja siinä uskonnollisten liikkeiden sarjassa, joka levisi Pohjanmaalla kirkon ulkopuolella keskieuropalaisten mystikoiden, kuten Jacob Böhlen (1575–1624) ja P. J. Spenerin (1635–1705) kirjoitusten pohjalta.<sup>375</sup> 1900-luvun myöhäisen beckiläisyyden viimeisten edustajien ja herännäisyyden välillä vallinnut hyvä yhteisymmärrys on antanut aiheen siihen tulkintaan, että

Raamattu-suuntaus tavallaan edusti körttiläisyyttä Kuortaneella.<sup>376</sup> Tähän sisältyy virhetulkinnan vaara. Beckiläisyys varmasti täytti herännäisyydeltä vapaata tilaa, mutta liikkeet olivat kilpailuasetelmassa. *Kuortanes-Seuran Joulussa 1962* on osittain julkaistu raamatullaisen kirkkoherra Nauklérin lähtösaarna vuodelta 1857. Se on täynnä pyhää vihaa, joka kohdistuu sekä heränneisiin että vasulaisiin nimeltä mainiten.<sup>377</sup>

Uskonnollisista liikkeistä mainittiin useimmin vasulaisuus (10), lisäksi mainittiin luterilaisuus kerran ja wallenbergiläisyys kerran, nekin molemmat vasulaisuudesta keskusteltessa. Mitään muita liikkeitä ei mainittu. Näyttää siltä, että herätysliikkeillä ei ole merkittävää roolia tämän päivän kuortanelaistaen kotiseutukuvassa. Yksikään kirkon sisällä nykyään toimivista liikkeistä ei tullut esiin millään tavalla.

Vasulaisuus mainittiin yleensä, kun virikkeeksi annettiin kotiseutuun vaikuttaneet ja kotiseutua muokanneet historian tapahtumat. Usein se todettiin, mutta nopeasti edettiin eteenpäin. Kerrottiin, että oppi oli lähtöisin Salmen Vasunmäestä.

*Nekin on Salmelta, kaikki hyvä on Salmelta.*  
[Tilaisuus 2.]

*Minä sanoin sen vasulaisuuden. Onhan se aikoinaan...*

—

*Se oli semmoinen lyhyt aika.* [Tilaisuus 8.]

*Mutta onko se muokannut, sitä mä en tiedä.*  
*Voi olla päinvastainen vaikutus.* [Tilaisuus 8.]

Liike keräsi vahvimmillaan (1820–50) piiriinsä noin puolet kuortanelaisista. Vuosisadan loppuun mennessä se oli hiipunut marginaaliseksi. Kannattajissa oli huomattavia talollisia perhekuntineen ja esimerkiksi seurakunnan lukkari.<sup>378</sup> Kuitenkin siihen suhtaudutaan edelleen vaitonaisesti. Joskus sitä luonnehdittiin erikoiseksi. Mainittiin alkohoolinkäyttö ja yhteisvuoteus.

*Niitähän oli toinen puoli luterilaisista vasulaisia.* [Maastokäynti 5.]

*Eikö ne tuota-ni ollut niin uskossa, jotta ne meni vällyn allen?* [Maastokäynti 5.]

Tunnettiin myös pari kirjaa: Pekka Vihman opinäyte vasulaisuudesta sekä Antti Tuurin romaani, joka käsittelee Kauhavalle 1700-luvun loppuun

<sup>374</sup> Vihma 1968a, 90–91, 93, 95.

<sup>375</sup> Ks. Luukkanen 2001; Fräntilä 2001, 180–183.

<sup>376</sup> Ala-Kulju 1963, 16.

<sup>377</sup> Tuomaala 1962, 9.

<sup>378</sup> Vihma 1959, 33–35; Klemetti 1932, 245–246.



sijoittunutta wallenbergiläisyyttä.<sup>379</sup> Kerrottiin myös, että Klemetti on kirjoittanut paljon vasulaisista.

Klemetti mainitsee Iisakki Vasun (1783–1854) talonpoikana, joka on kirjoittanut oman dogmaatiikan.<sup>380</sup> Klemetti antaa liikkeestä myönteisen kuvan: hän ihasteli vasulaisten musiikillista tasoa. Hän tallensi ja välitti muille monia vasulaisten sävelmiä, kirjoitti kuvauksia liikkeen pelimanneista, vei sävelmiä musiikkijuhlille ja radioon.<sup>381</sup> Hänen vasulaisensa eivät olleet moraalisesti sen heikompia kuin muidenkaan uskonpuhujien kannattajat, pikemmin päinvastoin, mutta vasulaisten kristillisuus oli erilaista. Hänen mielestään siinä oli häivähdyks katolisuutta. He pukeutuivat värikkäästi, seuroihin kuului soitto, laulu, tanssi ja alkoholin seremoniakäyttö. Ajateltiin, että se avaa sielun hengelle. Humaltua ei kuitenkaan saanut. Rikoksiin vasulaiset eivät syyllistyneet. Myös puheet seksuaalimoraalin löyhyydestä Klemetti kumoo perättöminä. Aviottomia lapsia heillä ei näytetty olleen. Vaikka lähes kaikki vasulaisuudesta kertovat kirjalliset lähteet ovat liikkeen vastustajien kirjoittamia, Klemetti ei löydä niistä juuri mitään raskauttavaa. Osa keskustelijoista asettui samalla kannalle.

*Vasulaisuudet vähän on ollu, mutta ei niin hirveitä [villitsijöitä], ei oo. [Tilaisuus 2.]*

*Se oli vaan paikallisten virallisten pappien panneltua se, tämä vasulaisten haukkuminen. [Maastokäynti 5.]*

Vasulaisten oppia ja uskomuksia on 2000-luvulla kuvattu kolmessa kyläkirjassa.<sup>382</sup> Kaiken tässä luetellun kirjallisuuden perusteella vasulaisuus näyttäytyy erikoisena mutta sittenkin harmittomana uskonnollisena liikkeenä. Sen oppi oli valikoiva ja menot sisälsivät osin hupaisiakin piirteitä, kuten nöyrytymisen merkiksi suoritettu pöytien ali ryöminen ja seremoniallinen käärmeen pään polkeminen. Hätkähdyttäviltä voivat vaikuttaa hurmoksellisuus, joka johti taivaisten vaunujen odotukseen, jonka paikoiksi mainitaan Kultavuori, Rantalan vuori tai Kuhankallio ja päiväksi 25.7.1898.<sup>383</sup> Lopun ajan odotuksessaan vasulaisuus ei eroa muista, aikaisemmista tai myöhemmistä, hurmoksellisista liikkeistä. Tänä päivänä se saattaisi sittenkin

mahtua luterilaisen kirkon sisään. Liikkeen suurin ongelma oli varmasti sen salamyhkäisyys. Vasulaisilla oli omat kokoontumiset ja omat kulkureitit.<sup>384</sup> Kun vasulaisten menoihin ei päässyt kuka tahansa osallistumaan, niistä alkoi kiertää epäselviä huhuja, jotka muuttuivat ihmisten mielikuvituksessa yhä hurjemmiksi: juopottelua, yhteisvuoteutta, näkymättömäksi loihtimista ja muita ihmetekoja. Samantapaisia syytöksiä on esitetty kaikkina aikoina lukemattomista valtakirkon ulkopuolisista uskonnollisista liikkeistä. Yleensä todellisuus on ollut paljon huhupuheita arkipäiväisempi, niin epäilemättä myös vasulaisuuden kohdalla.

## SIVISTYKSELLISET JA POLIITTISET LIIKKEET

Henkisistä ja poliittisista liikkeistä puhuttiin huomiota herättävän vähän. Sivistysliikkeisiin viitattiin lähinnä rakennusten kautta. Nuorisoseuran talot ovat olleet juhlien tapahtumapaikkoina ja kylien henkisen elämän keskuksina. Ne mainittiin paikkoina, jossa Klemetti oli sanonut jotain olennaista ja monille mieleenpainuvaa. Kerrottiin esimerkiksi oikeistoradikalismien aikaan liittyvä tapaus, josta Klemettikin joutui osalliseksi.

*Nuorisoseura – siellä oli pistooliampuja lähellä. Meinas viedä kuulon, kun Ojanperän Reino sotilaspoliisiina oli vahtimassa, ettei se päässy liian lähelle. Meinas viedä sen kuulon kato! Se kyttäs. Se oli niin kovaa peliä! [Maastokäynti 5.]*

Kuortaneelle nuorisoseura perustettiin kesällä 1896, ja 1904 se jakaantui Ylijoen ja Kuortaneen (Kirkonkylän) yhdistyksiksi.<sup>385</sup> Hieman kaihoisasti muisteltiin sivistysjärjestöjen kukkeinta aikaa, jolloin joka kylällä oli omat elävät seuransa. Vaikka talot ovat yhä olemassa, toiminta on pahasti alamaissa.

*Maamiesseura ei toimi, nuorisoseura ei toimi, puhumattakaan raittiusseurasta, ja kaikki on aikanaan toiminu. [Tilaisuus 11.]*

Sivistysliikkeiden aikaisempaan merkitykseen nähden niiden saama huomio oli vähäinen, mutta vielä olemattomampi sija annettiin puoluepoliittiselle toiminnalle. Ainoa puolue, joka keskusteluisa mainittiin, oli Isänmaallinen kansanliike (IKL).

<sup>379</sup> Wallenbergiläisyyden ja vasulaisuuden opilliset erot ovat niin ilmeisiä, että kyseessä on oikeastaan kaksi aatehistoriallisesti rinnakkaista uskonliikettä, vaikka osuvatkin ajallisesti peräkkäin. Tälle kannalle asettuu myös Pekka Vihma. 1959, 55.

<sup>380</sup> Klemetti 1947, 86.

<sup>381</sup> Klemetti 1948b, 12; 1948a, 343–351; 1947, 95, 282; 1944, 72–76.

<sup>382</sup> *Pirätyy puheelle* 2000, 157–161; *Pihasta pihaan* 2008, 163–171; *Ruona* 2013, 161–168.

<sup>383</sup> Palomaa 1962. Kolivisto 1973. *Pirätyy puheelle* 2000, 159.

<sup>384</sup> Vihma 1959, 40–41.

<sup>385</sup> Kuortaneen nuorisoseuran ja raittiusseuroista, ks. *Kuortane-Seuran joulukalenteri* 1981, 12–16.



Miehiä tervakirkossa Aholankankaalla 2013. Kuva Mika Vihma.

Se onkin ymmärrettävää, sillä Kuortane oli IKL:n vahvinta tukialuetta. Tosin sekin mainittiin vain kaksi kertaa. Kerrottiin IKL:n Nurminiemessä järjestämistä juhlista. Toiseksi se nimettiin esimerkiksi suurista kansanliikkeistä.

*Niin joo, siis kyllä tällaisia kansanliikkeitä on ollut pieniä lyhytaikaisia, mutta en tiedä, onko ne jättänyt mitään, niin kun muokannut kotiseutua sen kummemmin, että ne on tällaisia.* [Tilaisuus 8.]

Vaikka puolueiden edustamalle poliittisuudelle ei annettu keskusteluissa juuri minkäänlaista sijaa, sitäkin on syytä tarkastella kirjallisuuden valossa, sillä Kuortaneen poliittinen kehitys on jopa valtakunnallisesti erittäin mielenkiintoinen. Leimallisenä piirteenä on konservatiivinen oikeistolaisuus, joka on kerännyt vahvan kannatuksen yhtäjaksoisesti koko kansanedustuslaitoksen olemassaoloajan. Tätä ei tuotu esiin kotiseudun erityisenä tekijänä tai kotoisuutta synnyttävänä piirteenä – ellei sellaisena pidetä kotiseudun luonnehdintoja rauhallisiksi ja ennustettavaksi paikaksi.

*Tämä on semmoinen sekotus jonkinasteista konservatismia yhdistettynä kumminkin tulevaisuuden uskaan. – Tarkoitän sitä, että tämä on tuttu, turvallinen...* [Tilaisuus 2.]

Poliittista väriä selvitetään yleensä vaalituloksista ja puoluesidonnaisten lehtien tilausmääristä. Kun lehtiä alettiin tilata, Kuortaneella suosiota saivat sen ajan konservatiivisuutta edustaneet vanhasuomalaiset lehdet: *Suometar* ja sen seuraaja *Uusi Suometar*. Kuortane oli suomattarelaisten vankkaa kannatusaluetta: kun vanhasuomalaisten kannatus maassa vuonna 1916 oli 17,6 %, kannatus Kuortaneella oli 70. Kokoomus perustettiin vanhasuomalaisten kannattajien voimin valtiomuotoikiistan aikana 1918 yhdistämään monarkisteja. Sen äänenkannattaja *Vaasa* oli ylivoimaisesti luetuin lehti Kuortaneella. Kokoomus sai 1920-luvulla 60–80 % äänistä. Kuortanelaiset kansanedustajat Eveliina Ala-Kulju (1867–1940), Aleksanteri Koivisto (1863–1921), Aukusti Luoma (1888–1943), Heikki Ala-Mäyry (1893–1960) ja Reino Ala-Kulju (1898–1983) olivat kaikki kokoomuksen (ja osin välillä IKL:n) edustajia.<sup>386</sup>

<sup>386</sup> Sippola 1968b, 119, 121.

Länsiranta oli oikeistoradikalismien vahvinta aluetta. Kyläkirjan mukaan Honkolanpihalla kaikki kannattivat Lapuanliikettä, ja kannatus oli vankkaa myös Ruonalla.<sup>387</sup> Moni nuorimies teki Vientirauhan organisoimia rikkurikeikkoja Helsingin, Viipurin ja Kemin satamiin. Talonpoikaismarssiin 7.7.1930 osallistui pelkästään Ruonalta 20 isäntää. Kuortaneelta lähdettiin myös Mäntsälän kapinaan (1932), jonka romahdettua kapinoitsijoita piileskeli Ruonan ladoissa, Honkisaareissa ja Viitalan talossa.<sup>388</sup> Isänmaallinen kansanliike, IKL sai Kuortaneella vankan aseman. Reino Ala-Kulju oli IKL:n viikkolehden (*Lakeuden sana*, *Lakeuden suunta*) päätoimittaja. Sen päivälehtiä (*Ajan Suunta*, *Lakeus*) luettiin ihan yhtä paljon kuin *Ilkkaa* ja *Vaasaa*.<sup>389</sup> Ala-Kuljun ehdokkuuden siivittämänä puolue sai vuoden 1936 eduskuntavaaleissa Kuortanella 51,4 % äänistä ja presidentinvaaleissa 1937 peräti 55 %. Länsirannalla IKL:n kannatus oli liki sataprosenttinen.<sup>390</sup> Leukailtiin, että Kuortaneen kunnalliselämässä kokoomus edusti poliittista vasesemmistoa.

Oikeastaan maalaisliiton kannatus nousi Kuortaneella vasta reaktiona IKL:n suosioon ja ylilyönteihin. Osa äänestäjistä siirtyi kokoomuksen yli maalaisliittoon. 1960-luvulla tehdyn tutkimuksen mukaan alue oli edelleen kokoomuslehden hallitsema: myös maalaisliittolaiset lukivat *Vaasaa*.<sup>391</sup> Kunta ei kuitenkaan ollut yhdestä puusta: pitäjän itäosissa IKL:n kannatus oli koko ajan vaatimatonta.

Myös kotiseutukeskustelujen aikana Kuortane oli Suomen oikeistolaisin kunta. Sen oikeistolaisuus ei enää vuosikymmeniin ole ollut kokoomusjohtoista. Suurin puolue on keskusta. Myös perussuomalaisen kannatus on huomattavaa. Koko kansanedustuslaitoksen olemassaoloajan vasemmistopuolueet ovat pysyneet pienpuolueina. Enimmillään ne ovat keränneet 25 % äänistä 1900-luvun toisella vuosikymmenellä, 1960-luvulla noin 10 %. Vasemmistolehtien levikki on ollut paljon pienempi.<sup>392</sup>

Ilmeisesti kuortanelaiset eivät itse ajattele asuvansa Suomen oikeistolaisimmassa kunnassa. Ehkä siihen ei kiinnitetä huomiota, koska niin on aina ollut. Kuvaavaa on, että oikeistolaisuuden ottivat esille keskusteluissa ainoastaan kesäkuortanelaiset, jotka asuvat osin muualla. Jotkut kotiseudun piirteet hahmotetaan helpommin kauempaa.

## HARRASTUKSET

Liikunta ja urheilu eri muodoissaan ovat kuortanelaisten suosituin harrastus. Keskustelijat puhuivat siitä harrastuksenaan lähes sata kertaa. Lajien kirjo oli huikea (suluissa mainintojen lukumäärä): ammunta (2), avantouinti (2), golf (5), hevoskilpajoit (2), hiihto (12), jalkapallo (2), jääkiekko (5), keilaaminen, kolmiloikka, laskettelu (2), lenkkeily (3), lentopallo (7), liikunta (5), luistelu (3), paini, pesäpall (7), pyöräily (5), salibandy, soutaminen (3), sukeltaminen (2), suunnistus (2), sähkö (2), tennis (2), uinti (9), urheilu (9), veneily, yleisurheilu. Muut harrastukset saivat yhteenlaskettuna enemmän suosiota; ne keräsivät noin 150 mainintaa.

Yhteiskoululaisten harrastuksia tiedusteltiin erikseen kirjallisesti. Heille liikunnalliset harrastukset olivat vielä ylivoimaisempia. Liikunta tai urheilu mainittiin 28 kertaa, kun kaikki muut harrastukset saivat vain 17 mainintaa.

*Samoo on Kuortaneella, niin urheilutapahtumat, on juhannuskilipaalat, mutta myös kyllä puhutaan paikkakunnallisesta urheilusta niin paini, paini ja sitten pesäpall – . Oikeestansa mihinä päin vaan Kuortanetta harrastetaan, paitti painilla nyt pääsääntöisesti opistolla. [Tilaisuus 11.]*

Kylienvälinen pesäpall ja yleisurheilu olivat Kuortaneen Kunnan keskeistä toimintaa 1920-luvulla. Menestystä tuli myös hiihdossa, mutta kaikkein vahvin laji on ollut paini. Omat painikämpät tehtiin Mäyryyn (1939), Ruonalle (1947) ja Yljoelle (1950). Menestystä tuli harrastuksen ja panosten mukaan: Kuortaneen Kunto saavutti maan parhaan painiseuran arvon SM-kisojen pistesumman perustella vuosina 1971–73 ja 1980.<sup>393</sup> Nykyisin painiharrastus on hiipunut. Kotiseutukeskustelujen perusteella valtalajeja näyttävät olevan hiihto, uinti, joukkuepallot ja pyöräily.

Liikunnallisten harrastusten suosio perustuu suurelta osin urheiluopistoon ja urheiluseura Kuortaneen Kuntoon. Tällainen lajien kirjo ei olisi mahdollinen alle neljän tuhannen asukkaan paikkakunnalla ilman opiston tarjoamia puitteita.

*Vaikka mäkin oon käytännössä lapsuuteni ja nuoruuteni eri tiloissa, pallohallissa, maapohjahallissa asunut, että kaikki vapaa-aika on mennyt opistolla... Mielenkiintoista. [Tilaisuus 7.]*

<sup>387</sup> *Pihasta pihaan* 2008, 307.

<sup>388</sup> *Ruona* 2013, 40.

<sup>389</sup> Hokkanen 2006, 90; Sippola 1968b, 125.

<sup>390</sup> *Pirätyy puheelle* 2000, 176.

<sup>391</sup> Sippola 1968b, 122.

<sup>392</sup> Sippola 1968b, 124.

<sup>393</sup> Hakola 1981, 30–32; Vuorela 1988, 49.

*Se on ollu etuoikeus. Oot saanu asua täällä paikkakunnalla ja pojankloppina saanu juosta tuolla ilkosillaan uima- tai tuolla maapohjahallissa. Että se oli suuri etuoikeus kaks kertaa viikossa. Muut oli muualta kauempaa, niin ei niillä tämmösiä mahdollisuuksia ollu, muuta kun tulla tänne aina kerran kuukaudessa tai jotain vastaavaa. Se on hieno asia. Että voi sanoa, että oon ollu erittäin tyytyväinen, ku oon urheilua harrastava ihminen ollu nuoresta pitäin – –. Ja niillä paikkakunnilla, missä on, niin varmaan koulumenestyskin on paljon parempi. [Maastokäynti 5.]*

Urheiluopiston aloittaessa toimintaansa Aholankankaalla 1950-luvulla tilanne oli vielä toinen. Vaikka huippu-urheilijoita ihailtiin – Suomihan oli juostu maailmankartalle – kansa suhtautui hie-man epäillen sellaiseen rehkimiseen, jolla ei tavoiteltu mitään tuotannollista päämäärää.

*Mun isoäiteeni, se ei ymmärtänyt tällääsiä hölkkääjiä. Nii sen mielestä ne oli hassuja. Hassuja taas menöö!* [Maastokäynti 5.]

Liikunta ei merkitse kuortanelaisille huippu-urheilua. Lukion ja yhteiskoulun keskusteluihin osallistujissa oli runsaasti kilpaurheilijoita, mutta vastauksien kokonaisuudessa liikunta näyttäytyy kuntoiluna: lenkkeilyä, soutelua, pyöräretkiä. Urheiluväkeä ei juuri muisteltu kotiseudun tärkeinä henkilöinä.

Tärkein kosketuskohta huippu-urheiluun oli omalla paikkakunnalla järjestettävät Eliittikisat. Useimmille se merkitsee kesäistä yleisötapahtumaa ja kansanjuhlaa, mutta monille myös ansio-mahdollisuuksia tai talkootyötä.

*Täältä on Eliittikisat, – – ne on kuiteski muokannu ja muokkaa jatkuvasti edelleen sitä [kotiseutua] – – täällä vain eletään hurmuksesta hurmukseen ja odotetaan, että ens vuonna ne taas tulee. [Tilaisuus 10.]*

*Minulle tärkeä paikka kotiseudullani on Kuortaneen Kuku:n maja, jossa minä olen aina pienempänä ollut. Siellä kesäisin järjestetään Eliittikisat, joissa olen ollut töissä. Sen puuttuminen olisi muuttanut elämäni paljon. [Tilaisuus 9.]*

Pohjanmaan urheiluopiston aloittaessa liikunnalla ei ollut hallitsevaa asemaa kuortanelaiden harrastuksissa. Kuortane oli ensisijassa musiikkipitäjä. Pitkät kuorolaulun, pelimannimusiikin ja sävel-

tämisen perinteet olivat leimallisia 1900-luvun alkupuolen Kuortaneelle. Klemetti kerskuu, että hänen lapsuudessaan kaikki osasivat soittaa viulua tai klarinettia, myös palkolliset.<sup>394</sup> Soittaminen oli kaiken kansan harrastus. Klemetin oma vaikutus järjestäytyneeseen musiikkiharrastukseen oli valtava: hän kuljetti kuoroja, laulujuhlia ja orkestereita ympäri Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaa ja kehitti musiikkialaa myös tutkijana. Kuortaneelle hän oli perustamassa soittokuntaa, kirkkokuoroa ja vaikutti puolisonsa kanssa myös monien muiden kuorojen toimintaan.<sup>395</sup>

Musiikkiperinne näkyi keskusteluissa edelleen. Taideaineita harrastetaan runsaasti, ja musiikki on taidemudoista suosituin. Taiteet limityivät kotiseutuun hyvin sulavasti, monella tasolla. Keskusteluissa nimettiin yksittäisiä teoksia: lauluja, tauluja, televisio-ohjelmia, mainittiin runoja ja lausuttiinkin niitä. Myös tanssi eri muodoissaan tuli harrastuksena esille.

Käytettyjen puheenvuorojen perusteella musiikin ja taiteiden merkitys näyttää kuitenkin jakautuvan eri tavalla yhteiskoululaisten ja muiden kotiseutukeskustelijoiden kesken. Keskusteluissa viitattiin musiikkiharrastukseen noin 30 kertaa: bändit (3), karaoke (2), konsertit (3), kuoro (6), laulaminen (2), musiikki (8), ooppera, pelimannimusiikki (2) ja soitto (4). Instrumentteina mainittiin piano ja poikkuhuilu. Yhteiskoulun kirjallisissa vastauksissa musiikin mainitsi vain yksi vastaaja.

*Meillä on yleensä aika aktiivista musiikkitoimintaa ja kuoroja on tosi paljon ja poikakuorot ja sitten tämmöiset poikamieskuorot, jotka on tuota niin aika tunnettujakin. [Tilaisuus 6.]*

*Mä panisin vielä tonne [kotiseudun kuvakollaasiin] viulistien kanssa hanuristinkin näkyville, koska täällähän on Suomen mestarisoittajia. [Tilaisuus 10.]*

Vaikka Klemetin ansiot kuoromusiikin saralla muistetaan hyvin, kuoroista ja orkestereista ei juuri puhuttu. Yksittäisiä pelimanneja ja muita musiikin tekijöitä luettiin, mutta kokonaan keskustelujen ulkopuolelle jäivät kaikki seudulla vuosikymmeniä vaikuttaneet musiikkiryhmät, kuten Kuortaneen pelimannit, soittoakunta ja kirkkokuoro, naiskuoro sekä vaskiseitsikko.<sup>396</sup> Musiikinopettaja Airi Mannisen synnyttämä kuoroinnostus oli ainoa viittaus koulujen kuorotoimintaan.

<sup>394</sup> Klemetti 1947, 9–10; ks. myös Klemetti 1955, 131.

<sup>395</sup> Ks. Kilpiö 1995, erit. 70–76; Klemetti 1945, 146

<sup>396</sup> Kuoroista ja orkestereista Moisio 1974; Peltola 2009; Peltola 1991, 165–178; Vehniä 1981.





Pelimanni Markku Lepistö. Kuva Mika Vihma.

*Kun saa kun on nuo lapset aikuistumassa, niin minä vielä tästä, jos minut johonkin kuoron vielä hyväksytään, niin olen vielä johonkin kuoroon joskus menossa. – Se semmoinen musiikin innostus siihen ja kipinä on jäänyt, mut en ole saanut sitä aikaiseksi kuoroon menemään vielä tähän päivään mennessä, mutta että ehkä semmoinenkin päivä vielä koittaa.* [Tilaisuus 8.]

Lasten musiikkileiri Kuisman laulajaiset mainittiin omana kuorotapahtumana. Sen vähäinen suosio huolestutti yhtä keskustelijaa. Esitettiin myös ajatus uudesta kuorofestivaalista, jota yksi osallistuja oli hahmotellut mielessään eräänlaisena kokonaistaideteoksena.

*Kyllä mä olin yllättynyt, että Kuisman laulajaiset on tosiaan lasten musiikkileiri. Opisto ja kunta ja Klemetti-seura on siinä, niin ei siellä oo kun, alta viiskymmentäkö? Jyväskylästä ainakin tulee joku porukka... Että ei oo paljo!* [Maastokäynti 5.]

*Mul on ollu sellanen idea-ajatus monta kertaa, jotta Kuortaneella järjestettäis kansainväliset*

*kuoromusiikkifestivaalit viiden tai kymmen vuoden välein ja siinä ois ihan kilpailu. Tehtäs Aalto-maljakon muotonen esiintymislava, ja siellä lavan ympäristössä palais Kuortaneenjärven valo, eli tervasoihdut siellä ympärillä. Se symbolois aika loistavasti tätä paikkakuntaa.* [Maastokäynti 5.]

Musiikin ja liikunnan väliin sijoittuva tanssi mainittiin harrastuksena keskusteluissa 14 kertaa. Yhteiskoulun kirjallisissa vastauksissa se sai vielä kaksi mainintaa. Tanssin kirjo oli laaja. Harrastuksiin kuului tanssimuotoja baletista kansantanssiin, showjazziin ja jytään. Tanssikin voi olla liikuntaa, kuten yhden yhteiskoululaisen mainitsema hip hop, ”jolla pidän itseni ns. kunnossa”.

Tanssista puhuttiin myös asiana, jota kaivataan nuoruuden kotiseudusta. Spontaanisti pystyyn nostetut sillankansitanssit tai Kuopiontienristeyksen tanhut kuuluivat vanhimpien keskustelijoiden muistoihin, mutta samantapaista nostalgiaa kuultiin myös työikäisiltä. Seurantalojen tanssit olivat jälleenrakentamisen ajan nuorison harrastuksia.<sup>397</sup>

<sup>397</sup> Yli-Hallila 1988, 23.



Samoin tanssi on kuulunut hääperinteeseen – jopa yli yön tanssiminen.<sup>398</sup> Tanssipaikkoina mainittiin seurantaloiden lisäksi Kukun maja, Saarijärven Kukonhiekkajätkä ja Multian Halli.<sup>399</sup>

*Nuorille oli paljon enemmän ehkä niitä tapah-  
tumuksia. Että oli kaikkia niin kun Seuralla tans-  
sia joka viikonloppu, ja siellä oli valtakunnal-  
lisesti hyvin suosittuja bändejä ja sun muuta.  
Eihän täällä tänä päivänä ole mitään sellaista.  
Että se on mennyt. [Tilaisuus 8.]*

*Kun mä olin kakara, niin siellähän [Leppälän  
elokuuhilla] oli tanssit aina sitten illalla, ja siellä  
oli niinku sitä väkeäkin tosi paljon, ja nyt ei oo  
mitään. Katuaa niinku tuollaiset kylän yhtei-  
set jutut. [Tilaisuus 11.]*

Toisaalta ihasteltiin, kuinka elävän musiikin ja tanssin ohjelmatarjonta nuorille on viime aikoi-  
na alkanut kehittyä. Muoto on toinen kuin sillan-  
kansilla tai lavoilla, mutta tarkoitus edelleen ihan  
sama. Erityisesti mainittiin Juke Kataja-Rahkon  
aikaansaannokset elävän musiikin tarjonnassa.

*Se on mun mielestä aivan supermies, kun se  
nuorille kaikkia näitä musiikkijuttuja, esiinty-  
jiä jaksaa puurtaa, niin. On jotenkin erilainen  
kuva tullut koko Kuortaneesta. – Kun mä  
oon itte käynyt joskus, kun on nyt täysikäisek-  
si päässyt, niin vanhassa Nokiotassa, ja siellä  
oli esiintyjinä yleensä tällöisiä duoja, joille  
maksettiin ehkä viiskyt markkaa esiintymis-  
palkkioita, sellaisia ihan olemattomia. Niin  
nyt on kyllä tosiaan ihan eri meininki siellä.  
Että se on vaikuttanut. [Tilaisuus 11.]*

Visuaaliset taiteet mainittiin keskusteluissa 14  
kertaa: elokuvat, televisio, kuvataide (2), taide (3),  
valokuva (4), teatteri (3). Yläasteen oppilaiden kir-  
jallisissa vastauksissa annettiin neljä mainintaa:  
kuvataide (2), piirtäminen ja valokuvaus.

Kuvataiteet henkilöityivät ennen muuta Iiva-  
ri Honkolaan ja Soile Yli-Mäyryyn, mutta niminä  
toistuivat myös Heikki Mikkilä ja Armi Klemetti.  
Lämpimästä suhteesta kuvataiteeseen kertoo se,  
että useissa keskusteluissa haluttiin kertoa omas-  
sa kodissa olevasta taulusta. Niiden tekijöinä olivat  
nimenomaan Yli-Mäyry ja Honkola. Mainittiin  
esimerkiksi Kirkkoranta-aiheiset taulut, Keski-  
Honkolan tupanäkymä ja Seppälänpihan maise-  
mamaalaus.

*Mulla se taulu. – Seppälän niistä aitoosta ja  
siitä tuulimyllystä, niin mulla on se taulu, ai-  
koonansa maalattu isoäiti maalootti sen sil-  
loin aikoonansa. [Tilaisuus 5.]*

*Viime kesänä mä oli tuolla konsertissa, nii  
oli kauhea, kun yks taulu kattoo mua. Se kat-  
too niin, jotta mun oli aivan pakko se hakia.  
[Maastokäynti 5.]*

Vuosisatainen musiikin ja kenties muidenkin tai-  
deaineiden suosio ja harrastus on vähentynyt.  
Musiikin asema oli 1900-luvun puolivälissä niin  
vahva, että sen hiipuminen on ollut erittäin verk-  
kaista mutta sittenkin väijäämätöntä. Klemetti  
itsekin murehti, että hänen elämäntyönsä kuoro-  
musiikin parissa näyttää katoavan kuin tuhka tu-  
leen. Kuoromusiikilla ei ole enää asemaa erityisenä  
kansallisena taidemuotona koko Suomessa eikä se  
nouse erityiseen asemaan Klemetin kotipitäjäs-  
sääntöön.<sup>400</sup>

Keskustelijatkin esittivät epäilyjä sekä urheilun  
että musiikin osalta.

*Se on hyvä asia totta kai, että tuodaan taas  
urheilukeskittymä, mutta sitten kun kattotaan  
asukaslukua, nii jos pelkälle urheilulle on –  
panostettu, niin asukasluku on vaan tippunut  
kuin lehmänhantaa alaspäin. – Ehkä sille  
pitäs sitten vain löytää se toinen vastapaino.  
[Tilaisuus 10.]*

*Jos mä mietin mun kotiseutua, ei tuu ekana  
mieleen mummot, jotka soittaa viulua, eikä  
museokaan. [Tilaisuus 6.]*

Muista kulttuurisista harrastuksista mainittiin  
yleisesti kulttuuri (5), käsityöt (3), tervanpolto (2),  
kirjoittaminen ja murre. Yksi käsityöharrastaja  
oli myös yhteiskoulun vastauksissa. Sisällöllisesti  
lähelle saattavat tulla myös jotkut yhteiskunnalli-  
set harrastukset, ainakin kotiseututyö, perinnepii-  
ri, kylätoiminta ja talkoot.

On mahdollista, että yhteiskunnallista toimin-  
taa ei aina edes mielletä harrastukseksi. Järjestö-  
jen kokouksiin, juhliin, tapaamisiin ja talkoisiin  
osallistutaan kyläläisinä, kuntalaisina, asukkaina  
tai kansalaisina. Osallistuminen on päivittäistä  
elämää – ei erityinen harrastus. Toiselle yhdistyk-  
sen jäsenyys on harrastuksenomainen valinta, ja  
joku voi mieltää poliittisen ja uskonnollisen aktii-  
visuudenkin pikemmin harrastukseksi kuin maa-  
ilmankatsomukseksi. Kotiseutukeskusteluissa vii-

<sup>398</sup> Ks. esim. Peltola 1994, 56–57.

<sup>399</sup> Tilaisuudet 8 ja 10.

<sup>400</sup> Kilpiö 1995, 119–120.

tattiin yhteiskunnalliseen toimintaan tällä tavalla parikymmentä kertaa. Yhdistystoiminnasta toki puhuttiin paljon useammin. Avainsanoja olivat järjestötoiminta, kokoukset, kotiseututyö, kökät ja talkoot, leirit, perinnepiiri sekä vapaaehtoistyö. Kyläilykin kuuluu sosiaalisiin harrastuksiin. Sen mainitsi neljä keskustelijaa.

Seurojen ja yhdistysten tilaisuudet ovat paikkoja, joissa ihmiset tapaavat toisiaan. Seuratoiminnassa yhdistyy monenlainen tekeminen ja myös muut harrastukset.

*Periaatteessa se on aina kökkätapaaminen tai sitten kokouksen tai muuten, joku yhteenen ilta tuloo, niin silloin ollaan porukalla koossa. [Maastokäynti 1.]*

*Ja kotiseututyötä, siitä mä tykkään tälläsestä käytännön työstä. Oon kyllä ylypiä, kun Klemetin tontti on suurin piirtein siivottu, siivuumista olis taas. Nyt me ollaan – – kaas ikkunakki maalattu. Käytännön kotiseututyötä. Kökällä ei enää onnistu, niin sitten se pitää jotenkin muuten tehdä. [Tilaisuus 1.]*

Suosittuja ovat myös luontoon liittyvät harrastukset. Keskusteluissa mainintoja kertyi viitisenkymmentä: kalastus (18), metsästys (12), marjastus (5) ja metsänhoito. Partio mainittiin seitsemän kertaa, luonnossa ulkoilu kahdesti. Yhteiskoulun vastauksissa oli vielä neljä ratsastajaa ja yksi koiraharrastaja. Partio korostui luonnollisesti siksi, että yksi keskusteluista järjestettiin Kuortaneen Kuismien kanssa. Monet luontoharrastukset yhdistyvät myös liikuntaan, ja toisin päin (esimerkiksi lenkkeily, suunnistus ja soutaminen).

*Kyllä varmaan ne harrastukset varmaan juuri on, että täällä täytyy tykätä justiin näistä marjastamisesta ja liikunnasta. Tai kalastamisesta. [Tilaisuus 8.]*

Kalastuksen harrastajia tuntui olevan joka keskustelussa. Innokkaimmat asianharrastajat kertoivat kalastavansa kesäaikaan miltei kellon ympäri.<sup>401</sup> Tavoitelluin laji on kuha, joka elää järvissä luontaisena. Kuhakanta on Kuortaneella erittäin runsas. Useimmiten järvestä nousee kuitenkin särki tai lahna.<sup>402</sup> Kalastus on kaikenikäisten harrastus. Myös lukiolaiset kalastavat; käyvät ainakin pilkillä.

– Kuhaa lähinnä.  
– Ahventa tulee ja haukea.

– *Me käytiin pari kertaa, niin varmaan toistakytä [saatiin] kaikkiaan. [Tilaisuus 6.]*

Yksi kalastuksen muoto on hoitokalastus, jota harjoitetaan Kuortaneenjärven tilan parantamiseksi. Roskakaloja poistamalla tehdään tilaa alkuperäisille arvokaloille, muikulle ja kuhalle. On suunniteltu myös niin sanotun tehokalastuksen aloittamista. Se on yleisesti Suomessa käytetty kunnostusmenetelmä, jossa pyydetäisiin valtaosa särkikaloista pois.<sup>403</sup>

Metsäharrastuksista suurimmassa merkityksessä näyttää keskustelujen perusteella olevan metsästys. Se on suosittua varsinkin järven länsipuolen metsäisillä mailla. Metsästys on paljon enemmän kuin pelkkä metsästystapahtuma. Monille se on tärkeä yhteisöllisyyden muoto. Se on ollut hyvä tekosyy toimia yhdessä, rakentaa koontumistilat ja järjestää tapahtumia. Metsästys on tuonut kylään myös matkailijoita, jotka saivat myös onnistumisen elämyksiä: ”Neljä hirviä kuu-resta ampuivat.”<sup>404</sup> Tosin muisteltiin, että joskus aikaisemmin saaliit olivat suurempia, ainakin linnustajilla ja pienriistan pyytäjillä.

*Kuus jänistäkin saatto tulla päivässä, kun lähti jänismetsään... Metsot oli semmonen tyypillinen lintu. Sorsastus oli aina sellainen tyypillinen kans aina, kun se aika alako. [Maastokäynti 5.]*

*Leppälänkylässä oleva Pastonperä, tärkeä harrastuspaikka. Harrastuksena metsästys siis. Isän kanssa sielä olen paljon kulkenut, pienestä pitäen, ja vielä viimeisenkin yhteisen metsästysreissun. [Tilaisuus 11.]*

Nuoriso harrastaa paljon, ja kuten kaikkialla, Kuortaneellakin harrastukset kasautuvat. Innokas lapsi on kiinnostunut kaikesta, eivätkä eri harrastukset riitele keskenään.

*Partioo ja sitten tanssi, kokkikouluu... Ja vielä sähkö... ja vielä urheilukouluu. [Tilaisuus 7.]*

*No kyllähän se paljon urheilun parissa menee tietysti ja sitten musiikin parissa. Jos ei yhtä paljon niin ehkä vielä vähän enemmänkin menee, että siinähan ne kaks pääälajia onkin. Salibandy, pesäpallo ja muu urheilu, hiihdot talvisin ja musiikin parissa sitten ja musiikin parissa on sitten pianon soittoa ja sitten hui-lua, poikkihuilun soittoa on ja kuorossa lau-*

<sup>401</sup> Tilaisuus 5.

<sup>402</sup> Tuhkanen 2006, 33–35.

<sup>403</sup> Tuhkanen 2006, 37–39.

<sup>404</sup> Tilaisuus 5.

*lamista ja kaikkea maharolllista ja tietysti nyt partiota. Ja sitten nyt monissa, monihin järjestöihin oon saanut itseni myös.* [Tilaisuus 7.]

Liikunta ja taideharrastukset eivät sulje toisiaan pois, eikä nuori harrastaja edes ajattele niitä toisensa kilpailijoina. Ehkä urheilun nykyinen ylivoima Kuortaneen nuorison harrastuksena johtuu enemmän liikuntamahdollisuuksien paremmasta tarjonnasta. Korkeatasoinen ohjaus ja hyvät tilat vetävät urheilun pariin, ja suurten osallistujamäärien ansiosta harrastusta voi jatkaa pitkälle.

Vielä harrastuksina mainittiin pelit ja leikit eri muodoissaan 11 kertaa. Puhuttiin kortti- ja lautapeleistä, tietokonepeleistä ja ulkopeleistä. Mökkeily ei noussut harrastuksena esiin juuri lainkaan. Mainittiin matkailu, Lapin reissut ja mökinvuokraus. Pari kertaa mainittiin myös saunominen ja shoppailu.

## RUOKAKULTTUURI

Syöminen on olennainen osa arkipäivää. Jokaisella on käsitys hyvästä ruuasta. Makutottumukset, ruuat ja ruokailutavat opitaan lähimmäisiltä, useimmat seuraavat kodin ja koulun antamia esimerkkejä. Näin meillä päin syödään, tällaisia ruokia ja juuri näin laitettuina. Makumieltymykset seuraavat mukanamme eikä niitä välttämättä kyseenalaisteta ennen kuin kohdataan ihmisiä, joiden ruokakulttuuri onkin toisenlainen. Tämä näkyi oivallisesti Kuortaneen urheilulukiolaisten kotiseutukeskustelussa, jonka osallistujat olivat eripuolilta Suomea. Keskipohjalainen mutti oli tyystin tuntematon herkku useimmille lukiolaisille, mutta keskipohjalainen opiskelija nimesi sen oikeapäätä kotiseutunsa ruuaksi. Tampereelta tullut opiskelija mainitsi herkkunaan mustan makkaran. Se löytyi Kuortaneeltakin jopa koulun ruokalistalta, mutta valinta ei saanut ymmärrystä muilta keskustelijoilta eikä tamperelaiselta.

*Se ei oo kovin laadukasta, sanotaan näin. Se vähän maistuu erilaiselta siellä kotona. Ja siellä on ihan sellaisia, Tapolalla on sellaisia omia ravintoloitakin, missä saa pelkästään mustaa makkaraa. Sellainen niinkun Tampereen oma juttu.* [Tilaisuus 6.]

Oman kotiseudun ruoka ei olekaan samanlaista toisessa ympäristössä. Se tehdään ehkä vähän toisin, jokin ainesosa puuttuu tai ehkä se pannaan tarjolle eri tavalla. Keskusteluissa käytettiin vajaa kaksisataa ruokaan liittyvää puheenvuoroa ja mai-

nittiin lähes sata ruokaa, elintarviketta tai ruuan ainesosaa.

Keskustelujen ruokavirikkeenä oli kuva hernekeitosta. Etelä-Pohjanmaan maakuntaportaalina mukaan hernerokka on Kuortaneen perinneruokaa. Se ei kuitenkaan kelvannut keskustelijoille. Kaikista virikkeissä esiintyneistä asioista se sai vähiten hyväksyntää. Kahdeksassa keskustelussa hernekeitosta sanouduttiin nopeasti irti. Sitä pidettiin vieraana.<sup>405</sup> Useimmat keskustelijat tunsivat ruuan hernekeittona, mutta perinteisesti ruuan nimi on Kuortaneella ollut hernerokka.

*Tuo hernekeitto on vähän sellainen, että ei se nyt oikeen istu.* [Tilaisuus 9.]

*Eihän hernekeitto oo täällä perinneruokaa?* [Tilaisuus 2.]

*Kyllä hernerokka on erittäin vieras koko Etelä-Pohjanmaalle mun mielestä. On niin vieras perinneruoka! Mieluummin joku liharuoka.* [Tilaisuus 1.]

Vain kahdessa keskustelussa hernekeitto hyväksyttiin kotiseudun ruokaperinteeseen, mutta toisella nimellä: *”se on hernerokka oikee nimi.”*<sup>406</sup> Kerran arveltiin, että paremmin kotiseutua kuvaaviakin ruokia olisi, mutta hernerokka on kuitenkin nimetty perinneruouaksi. Muisteltiin myös, että sitä on joskus ollut tarjolla yleisötilaisuuksissa.

*Hernerokka nyt tietysti on sellane, mikä on täällä se omansa.* [Tilaisuus 11.]

*No sitä on ainakin keitetty Kuhinoissa nämä tarjoiltu nämä, äitikin on keittänyt sitä monia kymmeniä litroja näissä maatalousnaississa.* [Tilaisuus 8.]

Kuortaneelta tallennetussa 1900-luvun alun ruokaperinteiden kuvauksessa rokka ei saa erityistä roolia. Se tunnetaan laskiaisruokana, ja se valmistettiin ilman lihaa.<sup>407</sup> Hernekeiton vastustus oli kuitenkin keskusteluissa niin voimakasta, että kuortanelaiten olisi ehkä syytä harkita uuden perinneruuan nimeämistä. Vaihtoehtoina eniten kannatusta saivat leipäjuusto, siitä valmistettu kaljaveli ja kuhakeitto.

Leipäjuustoa pidettiin kotiseudun herkkuna<sup>408</sup>. Kerrottiin, että aikaisemmin oli tapana lehmien pöitua viedä juustosta lämpimäisiä naapureille.

<sup>405</sup> Tilaisuudet 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9 ja 11.

<sup>406</sup> Tilaisuus 11.

<sup>407</sup> Peltola 1962, 19.

<sup>408</sup> Valmistuksesta ks. Honkola 1967, 20.

*Mä kaipaen kans sitä leipäjuustoa tonne hernekeiton tilalle. [Tilaisuus 8.]*

*Täällä oli sellainen tapa, että kun oli tällöinen kylä, ja sitten kun oli lehmä taloiss, ja lehmä poiki, niin sitten talon emännät meni juustokahville. Se oli tällöinen hyvin sosiaalinen tapa. [Tilaisuus 8.]*

Leipäjuustoa tehdään edelleen kotikäyttöön. Monet hankkivat sitä perhejuhliin Peltokankaan kotijuustolasta Leppälänkylältä. Leipäjuusto ei kuitenkaan ole pääruoka, pikemmin kahvipöydän tähti. Sitä käytetään myös ruokien aineksena, esimerkiksi keitossa, jonka useimmat tunsivat nimellä kaljaveli. Joillekin se oli piimäveliä tai klimppivelliä.

Veteraanit ovat perinteisesti tarjonneet kuortanelaisittain tehtyä kaljaveliä Kuhinoilla, ja sillä on aina ollut suuri menekki.<sup>409</sup> Osa keskustelijoista oli vakuuttunut, että mistään muualta ei saa yhtä hyvää velliä. Myös lukiolaiset olivat huomanneet Kuhinoilla tämän ruuan. Tosin sen laadusta ei oikein oltu varmoja.

*– Onko se kaljaveli jotenkin niinku kuortanelainen homma, kun sitä saa ainakin aina Kuhinoilla, jos haluaa?*

*– Onko se ruokaa vai juomaa?*

*– Jotakin soppaa? Siinä on jotakin sitten sielä justiin killuu niitä leipäjuuston palasia. Se on ihan hyvää, mutta emmät tiedä, onko se sitten jotekin eteläpohjalainen juttu. Vai onko*

*se kuortanelainen juttu, vai mikä se on, mutta kyllä sitä vois kuvitella, että se olis teemaan sopiva, kun sitä Kuhinoilla kerran tarjotaan, ettei tarjota jotakin lihapullia... [Tilaisuus 6.]*

Löyälle muuttanut keskustelija kertoo käyneensä vuosikymmeniä sitten perinneruokakurssin, ja siellä opetettiin kaljavellin teko. Siitä ei kuitenkaan tullut itselle arkiruokaa.<sup>410</sup> Kaljaveli jakoi mielipiteitä monessa keskustelussa.

*– Joskus isolle porukalle tarjosin siellä Ruonan kylätalolla kaljaveliä, niin puolet jätti syömättä. Ne ei ollu paikallisia.*

*– Emmäkään lapsia oo vielä saanu syömään, mutta, mutta kyllä minä syön ja...*

*– Joo, kyllä mäkin pystyn syömään.*

*– Mä tein kerran piimäveliä ja tuli niin saki-aa, että mun piti maksaa kaikille, että ne söi sitä. Toista kertaa en... Tuli kalliiksi. [Tilaisuus 8.]*

Kaljaveli on Etelä-Pohjanmaalla laajalti tunnettu pitoruoka. Sitä on tehty esimerkiksi hääpöytään. Näin sen muistivat vanhimmat keskustelijat omasta lapsuudestaan.

*Meillä oli kaljaveli pitoruokana toisena päivänä, vanhaan aikaan kun oli vihitty. Ja sitten on päivällinen ja sitte seuraavana päivänä ja seuraavana tuli kaikki kyläaset syömähän kaljaveliä, ja kyllä se oli hyvää ja me orotet-*

<sup>409</sup> Mustapää 2007, 69.

<sup>410</sup> Tilaisuus 11.



Kuhakeittoa Mäyrin Kuhapirtillä 2013. Kuva Timo Suutari.

*tiin lapsena niitä. Ja se on nykyään vieläkin. Kotikaljaa ja rusinoota ja kaikkia hyvää siinä, kyllä se oli hyvää.* [Tilaisuus 1.]

Kaljavelli onkin nimetty perinneruuaksi monessa pitäjässä (Ilmajoella, Karijoella, Laihialla ja Teuvalla), mutta valmistustavat eroavat, ja siksi maussakin on eroja.<sup>411</sup> Keskustelijoiden mielestä kaljavellin kohdalla on ratkaisevaa, että se tehdään oikein. Keittokirjojen ohjeet voivat olla ihan kummallisia, koska *”se keitetään joka pitäjässä eri tavalla.”*<sup>412</sup>

*Kun mä tein sen ohjeen mukaan, mikä siinä oli, ja toisiaan kaikki suvun kattilat piti sotkia!* [Tilaisuus 1.]

*Mä oon joskus täällä tehnyt jopa tuolta Itä-Suomesta tulleille asiakasryhmille kaljavelliä jäläkiruuaksi. Ne otti varovasti teelusikallisen, että ’hyi hyi, mitähän tämä on, tällaista ruskiaa kamalannäköistä ruokaa!’ ja sitten ne vähän maistoi, ja sitten ne haki lisää ja taas vähän lisää ja taas vähän lisää. Mutta ne tykkäs siitä kuitenkin, vaikka ennakkoluulot oli aikamoiset.* [Tilaisuus 11.]

Kalaruuat, erityisesti kalakeitto ja mieluiten oman järven kohasta tehty, saivat vielä enemmän kannatusta kotiseudun omaksi ruuaksi. Kuhakeitto sopii pitoruuaksi, mutta se on kuulunut ympäri vuoden myös arjen ruokapöytään, ja se on edelleen suosittu. Esimerkiksi länsirantaaset tarjoavat sitä syysjuhlissaan. Kuha on täkäläinen kala, Kuortaneenjärven yleisin arvokala. Mäyryssä eletään kuhan mukaan nimetyn järven rannalla. Kuha on jopa kunnan vaakunassa. Perustelut ovat siis monet.

*Heeiii, senhän pitäisi olla kuhakeitto! Kalakeitto se pitää olla!* [Tilaisuus 1.]

*Kuharuokaa, kun on Kuhajärvin Kuhakeitto vois olla semmonen.* [Tilaisuus 4.]

- *Laittasin kuhakeiton siihen, koska sitä tulee... Ainakin teillä syödään, mä tierän, ja meilläkin syödään.*
- *Kuortaneenjärven kala.*
- *Ja vaakunassa on kuhan kuvat ja kaikki.* [Tilaisuus 2.]

Kuortaneella nuoruutensa elänyt kirjailija Ensio Rislakki muistaa kummeksuneensa, kun Kuortanella ei syöty muuta kuin suolasilakkaa, vaikka kalaa oli järvi täynnä. Hänen muistojensa mukaan ihmisen ruokaa eivät nokiottien mielestä olleet myöskään sienet eikä kaurapuuro. Kalaruuista on kuitenkin muistiinmerkintöjä järven toiselta puolen, Klemetin lapsuusmuistoista,<sup>413</sup> ja Kuhajärven rannoilla toimivat ravintolat ovat koko toimintansa ajan pitäneet kuhakeittoa ruokalistoiltaan.

Muita kotiseudun ruokaperinteestä mainittuja valintoja olivat liha- ja riistaruuat, kahvi ja makkarat. Kaikki nämä saavat tukea myös aiheutta käsittelevistä kirjoituksista<sup>414</sup>, mutta kotiseututilaisuuksien osallistujat eivät ryhtyneet käymään niistä hienosyisempää keskustelua.

## PERINTEET JA TAPAHTUMAT

Muusta ympäristöstä profiloivien perinteiden keksiminen oli keskustelijoista vaikeaa. Ylipäänsä perinteisiä tapoja ja tapahtumia mainittiin vähänlaisesti. Mainittiin esimerkiksi ”perinteinen eteläpohjalainen kulttuuri”<sup>415</sup> sen kummemmin yksilöimättä. Keskeisten vuotuitapahtumien tunnistaminen oli selvästi helpompaa.

Tervahaudan polttaminen ei ole Kuortaneella pelkästään historiaa vaan elävä perinne, josta asukkaat ovat ylpeitä. Viimeiset elinkeinolliset tervahaudat sammuivat jo 1900-luvun ensivuosisikymmeninä. Sen jälkeen tervaa on poltettu satunnaisesti, näytösluontoisesti, kunnes 1980-luvun puolivälissä tervanpoltosta jalostettiin yleisötaphtuma. Se edellyttää pitkäaikaista sitoutumista, sillä haudan sytyttämistä edeltää jopa viiden vuoden työ. Toiminnasta on huolehtinut Lions Club Kuortane.<sup>416</sup>

*Me poltettiin vuonna 84 vuonna ensimmäinen ja sitten siitä viis eteenpäin. Ja Vimpelis kävin polttamassa kaks tervahautaa. Ja sellasta, ett tuotiin tämä tervanpoltto kans muotiin, ja se on ollu erittäin hyvä pisesmesmielessäkin, että tuota niin, kannatti lähteä sitä kokeelemaan, ja moomma onnistunut siinä hyvin, ja eniten on tullu yhdestä haudasta 1600 litraa tervaa. Mutta nyt tuo on menny siihen tuhanteen ja allekin tuhannen litran.* [Tilaisuus 3.]

<sup>411</sup> Suomen pitäjäruuat 1986, 150–154.

<sup>412</sup> Tilaisuus 1.

<sup>413</sup> Rislakki 1972, 14; Klemetti 1947, 32–37.

<sup>414</sup> Peltola 1962.

<sup>415</sup> Tilaisuus 5.

<sup>416</sup> Vehniä 1984, 27.



Uudella vuosituhannella hauta on poltettu noin joka neljäs vuosi, myös tätä kirjoitettaessa kesällä 2013. Seuraava on kuitenkin tulossa jo kolmen vuoden kuluttua. Leijonien hauta on Aholankankaalla aivan Kuortaneen keskustan läheisyydessä. Tervahaudan ympärille on rakennettu viikon pituinen kansanjuhla: Terwaviikko. Haudalla tapahtuu yötä päivää; siellä on koko ajan miehiä töissä. Haudan sytyttäminen ja tapin avaaminen ovat tapahtumia, joita kokoonnutaan seuraamaan alueen ympärille rakennettuun katsomoon. Haudalle on viety myös perinnemarkkinat ja Kuortanes-päivän pääjuhla. Työssään juhlapaikan keskellä hääriessään tervanpolttajat luovat kaikkiin tilaisuuksiin jäljittelemätömän tunnelman. Välittömyys tarttuu. Kaikkialla leijuu savun haju.

Samaan viikonloppuun osui kesällä 2013 myös Kuortaneen Kuhinat. Se on markkinatapahtuma, jota on järjestetty säännöllisesti vuodesta 1981 alkaen. Järjestäjinä ovat olleet kunta, yrittäjät, Terwa-projekti ja urheiluseura Kuortaneen Kunto.

- *Kuhinoolla on paras hetki.* [Naurua.]
- *Kaikki odottaa Kuhinoota koko vuoden, että voi purkaa kaikki tunteensa patoutumat.*
- –
- *Ne meinas jo lakata, kun yrittäjät lopetti. Sitte urheiluseura jatko.*

*Kymmenen vuotta sitte vielä meni perjantai-iltana pirummainen letka pyörällä Kuhinoolle, ja hyvin on vähentyny.* [Tilaisuus 5.]

Markkinoiden yhteyteen on pakattu muutakin tapahtumatarjontaa, jotta Kuhinoista saataisiin festivaalinomainen kokonaisuus. Kuhinoilla on valittu kesätyttöä, vuoden yrittäjää ja kunnon kuortanelaista; on järjestetty toria, karjanäyttelyjä, tansseja, kruunuhäitä, pesäpalloa ja rock-konsertteja.<sup>417</sup> Tervahautakin on poltettu usein kuhinaviikolla, ensimmäisen kerran vuonna 1984, jolloin tapahtuma kasvoi viikon pituiseksi. Kuortanes-päivää on usein vietetty viikon loppuksi.<sup>418</sup>

Perinteiset markkinat ovat monin paikoin menettäneet suosiotaan, mutta Kuhinat on säilyttänyt asemansa edelleen varsin hyvin. Se on tapahtuma, jota odotetaan. Toki sen kulta-aika oli 1990-luvun puolella.

Kuhinoiden merkityksestä kertoo, että se otettiin esiin peräti kahdeksassa kotiseutukeskustelussa, joskus yllättävissäkin yhteyksissä. Kuhinoiden toteutus, niille osallistuminen ja niihin liittyvät muistot kietoutuvat monenlaisiin kotiseutukokeuksiin.

*Joo, minäkin tulin töistä, niin perjantai-iltana yhdet kummisaappahat näkyy Nisulan kau-ravainios. Polokupyörä oli siinä tien liittymäs.* [Tilaisuus 5.]

Kuhinat nostettiin pari kertaa myös kotiseudun avainkohteeksi. Ne ovat asia, jonka kaikki seudulla tietävät. Kuhinat näyttävät kiinnostavan kaikenikäisiä asukkaita. Niiden kotiseutumerkitys korostuu sitä mukaa, kun muut alueen tapahtumat hiljenevät. Kuhinoille mennään tunnelman vuoksi tai tapaamaan vaikkapa sukulaisia tai vanhoja koulukavereita.

*Kuhinat ovat ehkä mukavin tapahtuma kesäisin täällä, ilman niitä olisi paljon tylsempää. Siellä voi viettää aikaa kavereiden kanssa ja olla vaan.* [Tilaisuus 9.]

*Lomalla tänne tulen minä ja sitten ne muut opiskelijakaverit, jotka on hävinny ympäri Suomee, mut sit lomalla ollaan täällä samaan aikaan ja tavataan ja käydään Kuhinoilla* – *Tällaista niin kun tapahtumabongailua vähän, että missä käydään. Siis tavataan ne, joiden kanssa täällä on vietetty aikaa.* [Tilaisuus 8.]

*Mä ottaisin kuvan Kuhinoista. Sen takia, että silloin täällä on väkeä niin järjettömästi. Että onko Kuortaneella oikeesti näin paljon ihmisiä?* [Tilaisuus 7.]

Pääsiäiskokkoakin ehdotettiin kotiseudun kuvaksi. Muualta muuttaneille pääsiäiskokkon polttaminen on perinne, jonka varmasti panee merkille. ”*Mä olin aivan äimänä, kun mä tulin tänne, että täällä poltetaan kokkoa pääsiäisenä.*”<sup>419</sup> Monessa talossa on omia, pienempiä kokkoja, mutta perinne on kehitymässä yhä selvemmin kylätapahtumaksi. Kylien yhteisiä kokkoja rakennetaan Kuortaneenjärven joka puolella: suurimmat Länsirannalla, Salmella ja Ruonalla. Muillakin kylillä ja järvillä on omansa.

Tämä perinne on myös mieluisa ja helppo omaksua. Kokko on kaikkialla Suomessa tunnettu asia, ja pääsiäisenä sen polttaminen on sääolojen vuoksi usein paljon helpompi järjestää kuin juhanuksena. ”*Mulla on nykyään pääsiäiskokko. – Ei valakia vielä, vaan kokko.*”<sup>420</sup> Ulkopohjalaisten järjestöt ovat vieneet perinnettä myös muualle Suomeen.

<sup>417</sup> Mustapää 2007, 3, 13, 15, 40, 95.

<sup>418</sup> Mustapää 2007, 18, 24.

<sup>419</sup> Tilaisuus 7.

<sup>420</sup> Tilaisuus 7.

*Järvenpäässä ei kyllä kokkoja ollu, mutta jos-  
sain vaiheessa, kun oltiin pääsiäinen, niin oli  
Sipoon puolella, oli siinä joku kokko, mutta  
aika, aika vähän tosiaan siellä on ollut kokko-  
ja [Tilaisuus 8.]*

*Kyllä sellaanen joku elävä kuva siitä pääsiäis-  
kokkotouhusta, kun on lapsia ja sillä lailla nii.  
Se voisi olla semmoinen. [Tilaisuus 5.]*

Pääsiäiskokkojen lisäksi monilla kylillä on pe-  
rinteisesti järjestetty omia vuotuis tapahtumia.  
Vuosikymmeniltä muistetaan esimerkiksi Ruon-  
nan Rökkähät, Länsirannan kalasoppailmat ja  
Leppälän elojuhlat. Omintakeisia tapahtumia pi-  
detään kylien voiman- ja taidonnäytteinä, ja niillä  
nähtiin jopa kylien imagoa rakentavaa merkitystä.  
Yksi osallistuja kertoi itsekin tulleensa Leppälään  
aluksi vain elojuhlille. Ne olivat hänen ennakkoti-  
etonsa kylästä. ”Yksikseni tulin ja sillä tiellä var-  
masti oonkin ja aina oon tykänny käydä ja oon  
ollu järjestämäs.”<sup>421</sup>

Tunnettujen ja pitkään jatkuneiden kylätapahtu-  
mien hiljeneminen herätti keskustelijoissa kysy-  
myksiä. Monien mielestä omaperäisille juhlille oli-  
si edelleen tilaa ammattimaisempien festivaalien  
seassa. Esimerkiksi Löyän kesäjuhlia järjestettiin  
innokkaasti vielä 1990-luvulla, ja ne olivat varsin  
suosittuja.<sup>422</sup> Miksi laajaakin huomiota saaneet ta-  
pahtumat hiipuvat? Leppälän traktorinvetokilpai-  
luja pidettiin hyvin omintakeisena juhlena. Vastaa-  
vaa ei järjestetä missään muualla.

*Ainakin se jäi mulle kaivertamaan, että minkä  
takia se loppuu, kun se keräs porukkaa ympä-  
ri Kuortanetta niin hyvin. [Tilaisuus 11.]*

*Ihan samoin on Leppälänkylästä kadonnu  
nämä elojuhlat. Onhan siellä nyt jotain pien-  
tä päivällä, mutta silloin kun mä olin kakara,  
niin siellähän oli tanssit aina sitten illalla, ja  
siellä oli sitä väkeäkin tosi paljon, ja nyt ei oo  
mitään. Katuaa tuollaiset kylän yhteiset jutut.  
[Tilaisuus 11.]*

Moni kokee, että tilaisuuksien sääntely on mennyt  
kohtuuttomaksi. Kukaan ei halua vastuunkanta-  
jaksi pieniinkään tapahtumiin. Tarvitaan järjes-  
tysmieskursseja, hygieniapasseja, monenlaisia  
lupia ja selvityksiä. Kaikki yksinkertaiset tavat  
toteuttaa juhlia ruohonjuuritasolla ovat leimautu-  
neet jollain tapaa epäilyttäviksi. Alkoholin tarjoa-  
minen on erityisen hankalaa. Talkoisiin osallis-

tuminen, työn teettämisestä puhumattakaan, on  
saatu näyttämään pikkurikolliselta.

Toinen suuri ongelma on kilpailun kovenemi-  
nen. Maalaiskylien on vaikea menestyä kaupunki-  
en suurten tapahtumatoimijoiden kanssa.

*Ennen on saanu tenavat selekähä, jos ne on  
kosken uuteen kaljapulloon. Nykyään – – ni-  
itä [tenavia ja pulloja] ei saa olla edes samoilla  
alueilla. Ne pitää rajata, ja siinä pitää olla tiet-  
ty määrä ihmisiä. [Tilaisuus 11.]*

*Tarjontaa on lähiympäristössä, kaupungeis-  
sa niin paljon, ja on isoja konsertteja ja isoja  
tapahtumia ja kesäaikaan varsinkin on isoja,  
hienoja tapahtumia, johonka ihmiset sitten  
varmaan lähtee mieluummin ja tuntuu, ettei  
sitä enää niin arvosteta semmosta ite tehtyä –  
– kyläjuhlameininkiä. Valitettavasti. – – Var-  
sinkin nuoremmat ajattelee, ettei tuommois-  
ten mummojen ja vaarien kanssa ny sinne  
pyörimään. [Tilaisuus 11.]*

## KIELI JA MURRE

Kieli kuuluu kaikkein vahvimpiin kotoisuutta syn-  
nyttäviin tekijöihin. Paikka on helpompi tuntea  
omaksi ja kotoiseksi, jos siellä käytettävä kieli on  
tuttua ja noudattaa niitä periaatteita, joihin on itse  
tottunut. Tuttuuteen vaikuttavat monet asiat: ään-  
teet, sanat, lauserakenteet, puhenuotti, keskustelu-  
tavat ja -kulttuuri. Kielestä käytiin ajatustenvaihi-  
toa kolmessa kotiseutukeskustelussa.<sup>423</sup>

Kuortaneella puhuttava kieli kuuluu eteläpoh-  
jalaisiin murteisiin, sen Alavudelta Alahärmään  
ulottuvaan pohjoiseen ryhmään. Suomenselän  
alueella samaan murreryhmään kuuluvat myös  
Alavus ja suurin osa Töysää. Eteläpohjalaiset mur-  
teet ovat melko yhtenäisiä, ja alueella on selvät ra-  
jat. Murre on helppo tunnistaa, sillä siinä on useita  
piirteitä, jotka ovat luonteenomaisia vain sille. Ete-  
läpohjalaiset ovat säilyttäneet murteensa hyvin.  
Murre on melko samanlaista myös Keski-Pohjan-  
maan Vetelissä, Kaustisella ja Halsualla niin sano-  
tun savolaiskiilan pohjoispuolella. Ilmeisesti etelä-  
pohjalainen murrealue ulottui sinne saakka ennen  
savolaisten levittäytymistä.<sup>424</sup>

Lähemmin tarkasteltaessa eteläpohjalainen  
murrealue jakautuu pienempiin osiin. Suurimmat  
erot ovat pohjoisen ja eteläisen murteen välillä,  
mutta esimerkiksi Kuortaneen, sekä Alavuden ja  
Töysän erotkin ovat tunnistettavissa, ja jopa Kuor-

<sup>421</sup> Tilaisuus 10.

<sup>422</sup> Ks. Peltola 1994, 83–87.

<sup>423</sup> Tilaisuudet 1, 7 ja 11.

<sup>424</sup> Ks. Suomen murteet 2006.

taneen sisältä tarkkakorvainen tutkija on nähnyt aihetta peräti kolmen pienemmän alamurrealueen hahmottamiseen.<sup>425</sup> Verrattomasti jyrkempi on raja Kuortaneelta itään, Lehtimäelle ja Alajärvelle. Ne kuuluvat Keuruun–Evijärven välimurteisiin, jota kutsutaan yleensä tuttavallisesti savolaiskiilaksi alueen kiilamaisen muodon vuoksi. Siihen suuntaan kuka tahansa huomaa puhutavan muutuvan.

*Se on kyllä ihme juttu, että tässä on muutama kilometri väliä, kun on Lehtimäen raja, nykyisin tietysti Alajärvi, mutta seuraavat talot tästä, kun lähdetään tuonne Lehtimäentietä, niin kyllä se on kun ihan eri maa. Ihmisten luonteenpiirteitä mä en oo huomannut, ehkä mä oon vaan niin laput silmillä, että mä vaan kiinnitä semmoseen huomiota, mutta se kieli on kyllä! Se on ihme homma.* [Tilaisuus 11.]

Savolaiskiilan alueelta Kuortaneelle muuttaneiden puheen tunnistaa helposti vielä vuosien päästä. 'Otta' on naapurissa 'ohta' ja 'mettä' 'mehtä', eikä se tunnu puheesta kovin helposti kuluvan.<sup>426</sup> Kuten Alavudella ja Töysässä, myös Kuortaneella puhutaan sekamurretta, mutta Kuortaneella savolaisvaikutus on vähäisintä. Sen puhetta on luonnehdittu 'leveäksi ja reheväksi'.<sup>427</sup>

Maisemat ja murre muuttuvat myös etelän suuntaan, ensin hitaasti Alavudella, Virtoja lähestyttäessä nopeammin. Kaikki rajat tuntuvat olevan samassa kohdassa: murteet, luonteenpiirteet, pinnanmuodot, usein jopa lumiraja.

*Onhan se erilainen, ja tuntuu, että se noudattaa aika paljon murrealueitakin sillä lailla, että kun tästä menee Alavudelle ja siitä Sulka-vankylän ohi Virroille, niin maisema on erilainen ja murre on erilainen.* [Tilaisuus 7.]

*Toises tuloo rotkoa heti saman tien ja toises on lakiaa ja mettikköä ja vähän kumpareta.* [Tilaisuus 7.]

*Luonteenpiirre on hyvin, hyvin eteläpohjalainen [Kuortaneella], ja siinä on ehkä sekoitumaa jo tuolta muista heimopiireistä, kun kieliraja menee – – hyvinkin tuossa lähellä, kun Lehtimäelle päin mennään. Mutta eteläpohjalaisuus on kuitenkin hyvin leimallista.* [Tilaisuus 11.]

Joillain muresanoilla on asukkaille erityisen vahva merkitys. Kuortaneella sellaisia ovat esimerkiksi 'nokiotta' ja 'Kuurtanes'. Ne kertovat alueellisesta identiteetistä. Nokiotta on yhdyssana, yleiskielellä sanottaisiin nokiotsa. Nokiottista puhutaan satunnaisesti, mutta sitä tuskin ajatellaan yhdyssanaksi. Sillä tarkoitetaan Kuortaneella asuvaa ihmistä sanan perimmäistä merkitystä sen kummemmin pohtimatta. Kuortanelaisen otsa on noessa jatkuvan tervanpolton vuoksi. Toinen toistettu esimerkki on kunnan nimen ääntämisohje.

*Aikoonansa muistan soran aikaan, kun oli Suomen kuvalehdessä kirjootus. Yks helsinkiläinen rouva – – moitti Klemettiä, että kun se aina vaan puhuu Kuortaneesta. Ja – – se on Kuortane paljo hienempi. – – Klemetti vastasi siihen, jotta – – 'kyllä se hieno on. Ruotsin herrat on sen vääntäneet Kuortaneeksi, mutta Kuurtanes se on. Jotta se on niin kun köhönäles ja perkeles ja Kuurtanes'. – – Se S-pääte on siellä aina.* [Tilaisuus 10.]

Radioesitelmässään "Mikä Kuurtanes on?" (1948) Klemetti esitteli molemmat sanat suurelle yleisölle omaan kuviakumartelemattomaan tyyliinsä. Kuortane on hänen mukaansa "myöhempiaikaisten ruotsalaisten kirjuriherrain hullutuksia, jonka kansa on saanut pitää hyvänänsä. Pitäjän oikean nimen tietävät nyttemmin epäluokiset murjaanit ja ihmissyöjätkin, koska se seisoo – – Kuurtanes-laivan kyljessä."<sup>428</sup>

Joskus murteessa yleisesti käytettävät sanat ovat niin yllätyksellisiä, että niitä on vaikea ymmärtää. Mainittiin 'valokki' (kypsä suomuurain)<sup>429</sup> ja 'kuskipukki' (maitolaituri)<sup>430</sup>. Muualta muuttaneille mieleenpainuvia ovat olleet esimerkiksi 'juntu' (pieni polku), 'kokki' (ullakko, usein rakentamaton) ja 'ankkastukki' (pullapitko).<sup>431</sup>

*Mies sanoi, – – kun mentiin sinne mettään ensimmäisen kerran lasten kanssa: 'menkää nyt tuota juntua!' Mä ajattelin, että mikähän se juntu ny sitten on. Mulla ei ollut harmainta aavistusta.* [Tilaisuus 11.]

*Ankkastukki. Ei aavistustakaan, mikä se oli. Liitin sen eläinkuntaan. En tiennyt, että kyse on pullapitkosta.* [Tilaisuus 7.]

<sup>428</sup> Klemetti 1948b, 10.

<sup>429</sup> Tilaisuus 8.

<sup>430</sup> Tilaisuus 5.

<sup>431</sup> Tilaisuudet 7 ja 11. Vrt. Yli-Hallila 1988, 22.

<sup>425</sup> Juusela 1989, 378–379; Mäntykangas 1961, 10.

<sup>426</sup> Tilaisuus 1.

<sup>427</sup> Mäntykangas 1961, 10.

Samanlaista ymmärtämisen vaikeutta kohtaavat myös kuortanelaiset savolaiskiilan naapuripitäjissä.

*Soinissa sanotaan, että ´kuunnellaan hiasta musiikkia käet taskussa´. [Koskee oman paitansa hihaa.] Hihasta musiikkia? Ja käet taskussa? Kukkuu?” [Tilaisuus 11.]*

Savolainen muoto ´käet´ kuulosti Virtalan–Löyän asukkaiden korvissa niin vieraalta, että se tarvitsi vielä erikseen sananselityksen. ”Ne tarkoittaa käsiä.” Raja savolaiskiilan siirtymämurteisiin on jyrkin, mutta tulkintavaikeuksia voidaan kohdata myös eteläpohjalaisen murrealueen sisällä. Ilma-joella syntynyt keskustelija huomasi Kuortaneelle muutettuaan, että murre oli täällä toisenlaista.

*Kun mä menin kutomapiirihinkin, niin mä sanoin, että voisin tehrä jotain täällä. – – Mä voisin soholoolla kutua okulia. Kaikki katto ihan ihmeissään. Vaikka ei oo, kun 70 kilometriä matkaa! [Tilaisuus 1.]*

Kotoisaan puhetapaan sisältyy myös kaikki se, miten kielellä pelataan. Mikä on kotiseudulla noudatettava vastaamistapa, ja milloin voi jättää vastaamatta. Miten puhetta myötäillään, ja miten puheenvuoro otetaan itselle. Toisen väitteitä vahvistaessaan ja kiistäessään kuortanelaiset käyttävät ilmauksia, jotka jäävät muualta tulleiden korvaan.

*– Mua nauratti ihan hirveesti semmoinen lause, kun hetkinen, ´johan nyt toki´ ja ´eihän nyt toki´ [äänen painotuksin]. Joka asiaan. Se ei varmaan teidän mielestä oo yhtään kummallista?*

*– Ei, ei oo.*

*– Eihän nyt toki. [Naurua.] [Tilaisuus 7.]*

Johan nyt toki, eihän nyt toki, tottahan nyt toki ja juurikin niin ovat kaikille kuortanelaisille tuttuja fraaseja. Niitä sopivasti ripottelemalla voi osoittaa keskustelussa mielenkiintoa ja varata puheenvuoron. Niillä kerrotaan, että minulla on puheena olevaan asiaan jokin kanta: myönnän, tuen, vahvistan, kiistan, vastustan, epäilen tai paheksun. Niitä käytetään sitä enemmän, mitä kiivaammaksi keskustelu yltyy. Esimerkiksi Leppälässä käytyä koulukeskustelua:

*– Sellaasia ne meinaavat, jotta pari vuotta [vain] ne on antanu Leppälän koulullekin – – aikaa jatkaa.*

*– Eee, eihän nyt toki! [Tilaisuus 10.]*

Juontajan ja keskustelijan vuoropuhelua isonvihan aikaisista lastenryöstöistä:

*Vietiinkö lapsia?*

*– Johan nyt tokikin: 34 lasta.<sup>432</sup>*

*Oliko se nimenomaan tältä kylältä vai koko Kuortaneelta?*

*– Koko Kuortaneelta 34.*

*Tuliko niitä takaisin?*

*– Ei oo yhtään tullu takasin.*

*No onko tämä semmoinen asia, jonka kuortanelaiset edelleen muistaa?*

*– Johan nyt toki. [Maastokäynti 3.]*

Kotiseudulle rikastuu myös sananlaskuja. Sattuva lausahdus erityisessä tilanteessa voi saada siivet. Osa sutkauksista ja sanomuksista saattaa levitä laajalle alueelle, osa voi jäädä yhden kulmakunnan tai jopa perhepiirin omaisuudeksi. Sananlauseiden käyttäminen ja ymmärtäminen edellyttävät hyvää kielitaitoa. Usein niihin sisältyy piilo- ja sivumerkitäyksiä, jotka avautuvat huonosti, ellei tunne ympäristöä ja henkilöitä, joiden elämänpiirissä sanonnat ovat syntyneet. Tämä rajoittaa niiden yleiskielistä käyttöä. Sananparsa ei menesty kunnolla ympäristössä, jossa sen syy-yhteydet ovat kadonneet.

Kuortanelaisia sananparsia on julkaistu kahdessa kokoelmassa (*Tillrinkii kaikki* ja *Notta-niin-niin*).<sup>433</sup> Lisäksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmissa on runsaasti kuortanelaista aineistoa, josta suuri osa on herojalaisen harrastajan Helmi Mäkelän (l. Tienvieren Helmin) koamia. Mäkelä palkittiin moneen kertaan yli 30 vuotta kestäneestä sanastonkeruustaan, joka tuotti yli 3 300 muistiinpanoa. Mäkelän kokoamia aineistoja sisältyy runsaasti julkaisuun *Musta se on sika pimees*.

Kotiseutukeskustelujen aineistossa sananlaskuja esiintyi melko vähän, alle kymmenen kertaa. Tästä päätelleen ne eivät ole seudulla keskustelukäytössä erityisen yleisiä. Joskus sananparsiksi jääneiden lausahdusten alkuperäkin tiedetään. Klemetin nimiin pantiin sanonta *’on Kuortaneelta eikä muualta kehtaisi ollakaan’*, samoin Länsirannasta ja sen asukkaista viljelty lausahdus *’komiaa kylää, mutta (siellä asuu) yksinkertainen kansa’*. Puuskahdus on tosin pantu monen muunkin

<sup>432</sup> Oik. vähintään 35. Ks. Ekola 2011, 14.

<sup>433</sup> *Notta-niin-niin. Kuortanelaasta huumoria*. Kuortaneen reserviupseerikerho. Alavus. 1990; *Tillrinki kaikki. Kuortanelaasta huumoria*. Harri Vehniä (toim.). Kuortaneen Reserviupseerikerho. Seinäjoki. 2000; *Musta se on sika pimees*. Raija Heiskala (toim.). Saarijärvi. 2004.

kuortanelaisen suuhun.<sup>434</sup> Ainoa wellerismityypinen sanomus liitettiin nimismies Anders Bergiin (1827–48) tai oikeastaan hänen leskeensä toisen avioliittonsa aikana, Herman Klemetin puolisona: *'Itte minä ajan, sanoo Pärin leski*. Muut käytetyt sanonnat olivat Suomessa yleisemmin tunnettuja.

*Naiset erellä vaikka heikoille jälle.*

*Menestys ei tuu ennen työntekoa muuta kun sanakirjas.*

*Aviosopu kokeillaan aina kalaverkoilla.*

*Sen herkumpaa, mitä serkumpaa.*

Kieleen liittyviä eroja on myös siinä, miten argumentointi etenee; miten ja milloin mielipiteensä voi esittää. Mennäänkö asiaan oikopäätä, vai tarvitaanko esilauseita. Kotiseutukeskustelijat näkivät tässä olennaisen eron ainakin Pohjois-Pohjanmaalle. Kuortaneella pitkiä välipuheita ei tarvita. Mieluiten mennään suoraan asiaan.

*Kun siellä [Pohjois-Pohjanmaalla] – – joku soittaa vaan kavereilleen ja pyytää jotakin apua, niin – – siinä puhelus kestää kauan, kun ensin jaaritellaan, että 'No mitä kuuluu? Ja mitäs meinaat tänään tehdä? ja mulla on ainakin sellainen täällä, ketä täällä Kuortaneella on kaverit, niin niille soitetaan ja kysytään – – että 'voikko tulla auttamaan mua tässä?' – – Vaikka täällä ei tuntisikkaan henkilökoh-  
taisesti sitä ihmistä, niin silti se tuntuu paljon helepommalta mennä. [Tilaisuus 11.]*

*Voi kysyä, mutta jos ei vastata, niin tietää, että on asia sillä selevä. Eli sitä ei enää sitten kysyt. Joten se suorapuheisuus ja semmonen asioitten selkeys tietyllä lailla, niin on hyvin ominaista meille kaikille kuortanelaisille. [Tilaisuus 11.]*

## SUKULAISUUS

Kylän rajoilla on merkitystä, niin myös sukulaisuudella. Näillä asioilla on myös yhteys. Kylät ovat muodostuneet taloja jakamalla. Myös torppia osoitettiin sukulaisille. Kuortaneen torpat olivat verrattain pieniä, mutta niiden asukkaat kuitenkin arvostukseltaan usein lähes yhdenveroisia talollisten sukulaistensa kanssa. On arveltu, että tämän vuoksi torppakysymys ei Kuortaneella koskaan kärjistynyt: torpparitkin taistelivat valkoisten puolella.<sup>435</sup>

*Vaikka niitä lähisukulaisia ei kaikilla välttämättä enää oo, mutta kyllähän sellaista serku-pikkuserkkujuttua on aika paljon. Se, että onko kuinka kiinteät suhteet Mutta täällä on kuitenkin nämä naimamatkat on aikanaan ollu aika lyhyitä, niin täällä on niin ristiin menny. [Tilaisuus 2.]*

*Tuntuu ihan, että kun mä asun syntymäkorisani. Että siellä on kaikki ne mun vahemmat, mun isovanhemmat. Kaikki on eläny ja syntyny siinä, ja kattelen niitä peltoja ja kiviä, mitä on sinne sivulle nostettu, niin sitä miettii sitten, että mitä ne on tehny aikanaansa, että siinä on se henki. [Tilaisuus 10.]*

Rakenteeltaan hajanainenkin kylä voi sukulaisuuden vuoksi muodostaa varsin tiiviin yhteisön. Länsirannalla keskustelijat huomasivat, että myös useimmilla kotiseudulle muuttaneilla on ollut valmis yhteys alueelle. Tulijat ovat olleet sukulaisia tai tulleet sukulaisiksi avioliiton kautta. Muualta ilman sukulaissuhdetta tulleita keksittiin ensin vain kaksi: toinen oli tullut Ruonalta ja toinen ihan Löyältä asti.<sup>436</sup> Naapurikylistä muuttaneet miellettiin siis muualta tulleiksi. Toiseen suuntaan muuttaneillakin tiedettiin olleen sopeutumista uudelle kotiseudulleen. Kerrottiin Kuortaneen Ylipäähän muuttaneista länsirantaaisista, jotka eivät kunnolla kotoutuneet jokivarteen.

*On siinä oma varauksellisuutensa vaan kumminki, ku tuloo eri kylälle. Ja tällä kylällä oli sitte kumminkin omanlaanen tyyliä. [Tilaisuus 5.]*

*Kyllä se vaan ensteksi aluksi pitää – – paikkaansa hakia – – ja tunnustella. [Tilaisuus 5.]*

Tarkemman pohtimisen jälkeen muistettiin vielä olympiaurheilija Eduard Hämäläisen perhe. Hän muutti Länsirannalle Valko-Venäjältä.<sup>437</sup>

Mäyryssä käytiin samantapainen keskustelu. Kotoutuminen on helpompaa, jos tulijalla on valmiiksi alueelle jokin side, aviopuoliso tai muu sukulainen. Kaikkein helpointa on paluumuuttajilla. Tämä pätee myös loma-asukkaisiin.

*– Suurin osa niistä [loma-asukkaista] on sukulaisia.*

*– Tai syntynyt kuitenkin täällä. [Tilaisuus 4.]*

<sup>434</sup> Ks. Pihasta pihaan 2008, 11.

<sup>435</sup> Pihasta pihaan 2008, 64; Piräytyy puheelle 2000, 46–47.

<sup>436</sup> Tilaisuus 5.

<sup>437</sup> Ks. Hautala 1995, 16–17.



*Alavudeltakin muutti ainakin Keski-Kuljuun. Se oli vielä tuota niin Keski-Kuljun tyttären kans oli naimisis, niin se oli helppo [muut-taa] –. Melekeen aikuisia lapsia, kaks tyttöö. Tietenkin se oli jo, kun oli isäänsä ja äitiänsä tykönä vierailulla, niin se oli jo sitä kautta tut-tu. [Tilaisuus 4.]*

Sukulaisuuden merkitys kotiseutukokemuksessa ilmenee myös keskusteluissa käytetyssä sanastossa. Sukulaissanoja käytettiin jokaisessa keskustelussa paljon, yhteensä yli 400 puheenvuorossa. Karkeasti arvioiden kuortanelaiset puhuivat sukulaisista jopa kymmenkertaisesti verrattuna nurmolaisiin ja käyttivät myös monipuolisempaa sukulaisnimitystä.<sup>438</sup> Seuraavassa luettelossa ovat kaikki Kuortaneenjärven keskusteluissa käytetyt sukulais sanat. Numero sanan jäljessä ilmaisee, kuinka monessa keskustelussa sana esiintyi.

*alkuperäissuku, anoppi 2, appiukko, appivanhemmat, avioliitto, edeltävät polvet, emäntä 4, esi-isä, ikäihmiset, isä, isoisä 3, isotveljet, isotäti, isovanhemmat 3, isoäitee 2, isoäiti 2, isuäiti, isä 12, isän veli 3, isäntä 6, juuret 3, jälkikasvu, kakara, kihlattu, kolmas polvi, kummi 2, kummitäti, lapsenlapsenlapset, lapsenlapsi, lapsi 11, lapsiperhe 2, lasten perheet, lastenlapsi, leski, lähisukulainen, mamma, miehen sisko, miehen tädit, mies 5, miniä 2, morsian, mumma, mummi 2, mummo 3, nuori 2, nuoripari 2, nuorisio 2, paappa, pakolaisperhe, pappa, perhe 11, perheenjäsen 2, perikunta, pikkupoika, pikkuserkku 3, poika 6, poikamies, poikaystävä, pojanpojat, polvi, puoliso, rouva, serkku 4, serkkupoika, setä 3, setämies, sisarukset 5, sisarus 2, sisko 5, suku 9, sukujuuret 5, sukukotipaikka, sukulainen 10, sukulaisperhe, sukulais-suhde 2, sukupolvi 6, sukupuu, sukusuhde, suoveri, tenavat, toinen polvi, tyttäret, tyttö 2, tytär 7, täti, uusi sukupolvi, vaari, vaimo 8, vaimon isä, vanha emäntä, vanhapoika, vanhemmat 4, vanhukset, vauva, veli 6, velimies, velipoika 2, veljekset, veljenpoika, veljet 2, vävy, äitee, äitee 3, äiti 10, äitin suku, äitinisä, äitinäiti, äitipuoli.*

Monille sukulaisuus on luonteva tapa määrittää oma kotiseutunsa. Kotiseutu on siellä, missä oma perhe ja sukulaiset ovat. Aina rajan vetäminen kylän ja suvun väliin ei ole yksinkertaista. Kun talot periytyvät, sukulainen ja naapuri alkavat vuosien saatossa tarkoittaa melkein samaa asiaa.

– [Kotiseutu on] kotipaikkakunnalta justiin se kylä, missä on asunut.

– Ja sit ne, missä on vaikka isovanhemmat asunut ja muut sukulaiset. [Tilaisuus 6.]

*Sukulaiset on täällä aika paljon, että täällä on sekä isä että äitin suku on Kuortaneelta lähtöisin. Ja sitten näitä sisko asuu täällä nykyään vielä. [Tilaisuus 8.]*

Ihmisten kokemukset eivät ole yhdenmukaisia. Yhden kotiseutu voi menettää merkitystään, jos sinne ei enää ole sukusuhdetta. Jonkun toisen kotiseutukokemuksissa sukulaiset eivät ole lainkaan ratkaisevassa asemassa. Lapsuuden kokemukset ja muistot voivat olla tärkeämpiä kuin nykyinen sukulaisuus.

*Alavudes ei nyt oo oikeastaan enää mitään, kun ei oo enää sukulaisia eikä ketään omaa porukkaa enää asu, niin eipä siellä tule enää liioin käytyä hirveästi. [Tilaisuus 10.]*

*Kuitenkin sitten noin neljätoista vuotta sitten Killinkoskelta muuttanut pois, ja se oli sitten se, mikä tuntuu kodilta, vaikkei mulla oo sukulaisia eikä mitään siellä. Oma lapsuus on ollut niinku siellä. [Tilaisuus 10.]*

## HISTORIAN TAPAHTUMAT

Kotiseutukokemus rakentuu ajassa historian tapahtumista, joiden tulkintoja yhteisö kantaa mukanaan kertomuksina ja muistoina. Kaikkiin kotiseudun avainkohteisiin liittyy muistoja ja kertomuksia. Siksi historian tapahtumat ovat jo tulleet varsin monipuolisesti käsitellyiksi. Oikeastaan niitä on käsitelty koko ajan. Kotiseudun luontoa, rakennuksia ja henkistä ympäristöä on mahdollon kuvata ja tulkita ilman niihin liittyviä tapahtumia. Tämäkin tarkastelu osoittaa todeksi kirjan alussa esitetyn vidalilaisen ajattelutavan: ympäristö on suuri historiankirja. Se on täynnä menneisyyden jälkiä. Luontoa on muokattu, viljelty ja rakennettu.

Osa kotiseudun tapahtumista on sellaisia, jotka tiedostetaan hyvin aktiivisesti. Näiden selvittämiseksi kotiseutukeskustelijoita pyydettiin nimeämään sellaisia historian tapahtumia, jotka ovat eniten vaikuttaneet kotiseutuun. Mitkä olisivat siis tapahtumia, joita ilman kotiseutu ei olisi samanlainen? Edelleen tiedusteltiin, mitkä kotiseudun tapahtumat jokainen todennäköisesti tietää.

Jotkut lähtivät liikkeelle todella kaukaa: luonnonhistoriasta.

<sup>438</sup> Riukulehto ja Suutari 2012, 78–79.

– *Jääkausi.* [Naurua] *Se on morfologin tulo-kulma.*

– *Niin, tähän on ollut ennen merenrantaa, Litorinameren aikana. Pitää muistaa se, merenrannasta jouduttu järven rannalle.* [Tilaisuus 2.]

*Noi rantapoukamat, nehän on jääkauden jäätymiä. Se on jää puskenu ne tänne rantaan. Kaikilla paikkakunnilla, mis on tämmönen hieno hiekkaranta, ne on nimenomaan jääkauden aikaan jälkeä maastossa, et se on ihan kymmenen-ykstoistatuhatta vuotta vanhaa jälkeä tässäkin maastossa.* [Maastokäynti 5.]

Harvoin keskustelijoiden ajatukset kulkeutuivat näin kauas, mutta Ruotsin ja Venäjän vallan ajoilta valittiin paljon tapahtumia. Seudun asuttaminen mainittiin satunnaisesti. Sotatapahtumat sen sijaan saivat runsaasti mainintoja. Suuren Pohjan sodan aikaista miehitystä, isoavihaa (1713–1721), käsiteltiin kolmessa keskustelussa. Siitä muistettiin kaksi asiaa: kansan piileskely erämaapirteissä ja venäläisten aiheuttama hävitys, johon kuuluivat surmatyöt sekä omaisuuden ja lapsien ryöstöt. On helppo ymmärtää, miksi tämänkaltaiset tapahtumat muistetaan ja miksi yhteisö välittää muistoa sukupolvelta toiselle. Ajanjakso oli erittäin poikkeuksellinen ja raju; se kosketi jokaista asukasta ikään tai asemaan katsomatta. Kotiseudullinen merkitys korostuu vielä, koska isoviha ei kosketanut samalla tavalla koko valtakuntaa. Nykyinen Ruotsi ja Suomen Lappi jäivät miehittämättä. Pahinta tuhoa kärsi Pohjanmaa ja aivan erityisen ilkeyden kohteeksi joutui valtatienvarsiasutus, noin kymmenen kilometriä leveä vyöhyke.<sup>439</sup>

Kuortaneen alue joutui sodan jalkoihin uudestaan Suomen sodassa 1808–1809.<sup>440</sup> Se oli useimmin mainittu historian tapahtuma. Suomen sodasta ja usein myös sen tarkemmin nimitystä taistelusta puhuttiin seitsemässä keskustelussa, yhteensä parikymmentä kertaa. Osa kertomuksista oli kirjoista luettua viisautta, mutta kerrottiin myös oman suvun vaiheista vaikeina aikoina sellaisena, kuin sukulaisilta oli kuultu. Jälleen kansa pakeni piilopirtteihin.

*Isä vei sinne meidän karjan ja siellä teuras-tettiin ja pääsi keulasta karkaamahan ja tuli kotia ja ne sai lypsää sitten sitä, jotta ei aivan lehmätööntä oloa sitten. Näin tarina kertoo.* [Maastokäynti 2.]

Suomen sota on uudempi tapahtuma ja muistetaan ehkä siksi isoavihaa paremmin. Suomen sodasta taisteluineen syntyi jo Venäjän vallan aikana kirjallisuutta Runebergistä lähtien. Kuortaneen taisteluilla on niissä oma sijansa. Klemettikin on kirjoittanut Ruonan taistelusta novellin, jossa muistellaan taistelun kulkua ja Mustapään taloa venäläisten päämajana.<sup>441</sup> Kotiseutukeskusteluissa Suomen sodan tapahtumat tunnettiin paljon paremmin kuin suuren Pohjan sodan. Nimettiin taistelu- ja hautapaikkoja, kerrottiin sotatapahtumista, jotka koskettivat omia sukulaisia tai kotikylää. Kaikki tieto ei ollut luettu tai kuultu: kerrottiin myös itse tehdyistä löydöistä.

*Tämä on sitten Suomen soran taistelualuetta kans. Venäläiset on ollu tällä kylällä.* [Maastokäynti 5.]

*Ja tuolla vetehenpäin on sitten se Tuomiston alla se Haisuoja, johona on ollu paljon venäläisiä, niin venäläisiä, kaatunehia, ja ne on vis-siin vähän haissu siellä sitte.* [Maastokäynti 5.]

– *Sieltä teiltä päin, sieltä Jylhänmäeltä meille päin. Isoäitee on ainakin kertonu...*

– *Pistin on sieltä mettän reunasta Vuorenmäen syrjästä löetty.* [Tilaisuus 3.]

– *Patteri justiin ollu täs, tästä ampuneet.*

– *Ja tuolla mihinä mä asun, niin sinnepäin on ainakin ammuttu tuonne Ruonantien varteen ... Ympärihinsä.* [Maastokäynti 2.]

Myöhemmät sodat saivat vähemmän huomiota. Vuoden 1918 tapahtumista puhuttiin kahdessa keskustelussa. Mainittiin vapaussotaan lähtemisen ja vapaussodan surmat.<sup>442</sup>

Toisen maailmansodan aikaiset tapahtumat puhuttivat kuudessa keskustelussa yhteensä seitsemän kertaa.<sup>443</sup> Asiat painoutuivat varsin erikoisesti: sotatapahtumista ei keskusteltu lainkaan. Kuortanelaiskompanian murheen päiväksi koitunutta Taipaleenjoen taistelua 16.12.1939 käsiteltiin vain epäsuorasti Taipaleen iltojen muistotapahtumien kautta. Useimmin puheeksi otettiin paikkakunnalla työvoimana olleet sotavangit, joista vanhimilla keskustelijoilla oli omakohtaisia muistoja. Ilmeisesti ne tapahtumat, joiden näyttämö on ollut kotona, saavat ihmisten kotiseutukäsityksissä eniten huomiota. Alueelle evakuoituja karjalaisia ei

<sup>441</sup> Klemetti 1945, 235–241.

<sup>442</sup> Tilaisuus 3, maastokäynnit 2 ja 3; Harju 1984a, 18–20.

<sup>443</sup> Kuortanelaisista talvi-, jatko- ja Lapinsodissa ks. Harju 1984b; Rinta-Rasula 2006. Aihetta käsitellään monipuolisesti myös *Kuortanes-Seuran Joulussa 1989* ja 1994.

<sup>439</sup> Vilkuna 2005.

<sup>440</sup> Kuvauksia: Visuri 2008, 102–107; venäläinen aikalaiskuvas: Bulgarin 1996, 101–116.

kuitenkaan käsitelty. Heihin viitattiin vain epäsuorasti kahdessa asiayhteydessä: väkiluku oli sotien jälkeen siirtolaisten vuoksi suurimmillaan, ja heidän tiedettiin käyttävän sienä ruokana.<sup>444</sup> Heidän vaikutuksensa näyttää jääneen varsin vähäiseksi. Kuortaneelle siirtyi sodan jaloista useita satoja siirtolaisia Jaakkimasta, Uukuniemeltä, Impilahdesta, Suistamolta ja Pyhäjärveltä. Vuonna 1949 kunnan alueella asui 266 siirtolaista, mutta vuonna 1989 Kuortaneen karjalaisten yhdistyksessä oli enää 14 jäsentä.<sup>445</sup>

Kuortaneen sotavankikertomuksissa erottuu samoja piirteitä, kuin sotavankimuistoissa yleisemminkin: vangit olivat mukavia ihmisiä, heitä kohdeltiin hyvin ja he ymmärsivät, että heillä oli hyvä olla, eivätkä he olisi halunneet lähteä takaisin Venäjälle.<sup>446</sup> Esimerkkinä varsin vapaasta oleskelusta kerrottiin Valoikka-nimiselle vangille osoitetusta hakkuu-urakasta:

*Isä meni tutkimaan tuota. Kulki tuonne met-  
tään Salmen taakse ja katto, että onko pinoja  
tullu – . Ei ollu pinoja tullut, ja selevisi jäl-  
kihi, että tämä Valoikka oli ollut inkeriläisellä  
naisella Länsirannalla riioossa. Hyvin vähän  
oli pinoja ilmestynyt. [Maastokäynti 1.]*

*Molote Lukaskoi Vladimir Ivanovits. Se oli se  
vanki, joka kuluki meidän kans elokuvissakin.  
Se oli aivan täydes vapaudes. Oli vaikka jopa  
lähteä täältä. Ja lupas kirjoittaa... Venäjältä,  
mutta eipä kirjoittanu. [Tilaisuus 4.]*

Samansuuntaisesti Kuortaneella oleskelusta todistaa omalla äänellään myös sotavanki ja kuortane-  
laisen professorin, Arvo Myllymäen isä televisiodo-  
kumentissa ”Matka isän luo”. (Ykkösdokumentti.  
6.3.2011. YLE TV1. Ohjaus: Ari Lehikoinen.)

Tervakulttuurin merkitys kotiseutuun ratkai-  
sevasti vaikuttaneena historian rakenteena oteti-  
tiin puheeksi lähes yhtä usein kuin sotatapahtu-  
mat, seitsemässä keskustelussa. Terva ja siihen  
liittyvät käsitteet, kuten tervanpoltto, tervatalous,  
tervahaudat, tervatynnyrit, lomittuivat monenlai-  
siin puheenaiteisiin. Kaikkiaan tervasta puhuttiin  
toki huomattavasti enemmän kuin sotatapahtu-  
mista (lähes 80 puheenvuorossa).

*Tervanpolttohan voi olla, että se on muokan-  
nut. Tuonut vaurautta ainakin tänne. [Tilai-  
suus 8.]*

*Tuo tervanpolttohan on nyt semmoinen asia,  
mikä aina pitää mainita ja millä on historia ja  
tuota onneksi on oma paikka senniminen, että  
siitä saa aina hyvän tarinan. [Tilaisuus 11.]*

Tervakulttuuri on vaikuttanut nimistöön, mai-  
semiin, rakennuskantaan, ihmisten varallisuus-  
teen ja identiteettiin. ”Se on meidän teollisuuden  
alkuja.”<sup>447</sup> Tervaan liittyy myös yksittäisiä histo-  
rian tapahtumia, joita on muisteltu sukupolvien  
ajan. Tällaisia ovat esimerkiksi kertomukset terva-  
paloista. Kuortaneenjärven palo on niin erikoinen  
tapahtuma, että se muistetaan hyvin. Järvipalosta  
muistuttaa myös Ahti Hammarin suunnittelema  
kunnan vaakuna.<sup>448</sup>

Rasulanrannan järvipalo on ajoitettu 1830-lu-  
vulle. Tapahtumalla on epäilemättä historiallinen  
perusta, mutta monien sukupolvien kuluessa sen  
syy ja tapahtumien tarkka kulku ovat hämärty-  
neet. Järven paloon on esitetty kolme syytä, joista  
kaksi liittyy tervaan: rantaa lähinnä olleen terva-  
haudan räjähdysmäinen palo, järven pohjassa ole-  
van kuparisuonen aktiivisuus ja tervavaraston palo  
rannassa.<sup>449</sup> Aulis J. Alanen pitää kuparisuonen  
reaktiota mahdottomana selityksenä ja todennä-  
köisimpänä syynä rannan lähellä sijainneen lähes  
satatynnyrisen Rasulan tervahaudan räjähdystä.  
Muistitiedon mukaan hauta ampui tervaa sellai-  
sella voimalla, että ”paloipa sata syltä kiviaitaa ja  
katselemaan tuppautuneen kyröläisen karvaken-  
gän noukat”.<sup>450</sup>

Tervanvalmistus, -varastointi ja -käsitteily oli  
palonarkaa toimintaa. Rasulan tapaus ei ole ainoa  
tervapalo, jota muisteltiin.

*Siinähan oli sellanen tarina, jotta lapualaiset  
käy polttamahan ne tervatynnyrit siellä Sal-  
men puolella, ja salmelaiset teki vastapalve-  
luksen ja sitten sen koko kylän sieltä Lapuan  
puolelta polttivat pahanatki. Tiistenjoelta,  
sieltähän meni koko kylä kerralla, että tällä-  
nen on tarina yksikin siitä tervahommista.  
[Tilaisuus 10.]*

Tervalle mainittiin monia käyttötarkoituksia: sillä  
on käsitelty kirkon katto ja siltojen puurakenteet.  
Kotiseutukirjallisuus kertoo monipuolisesta lääke-  
käytöstä: tervalla on hoidettu haavat ja hammas-  
vaivat, jopa sisätaudit. Kuhinoilla sitä on suositettu  
pontikan mausteeksi.<sup>451</sup> Kuortanelainen sananlas-

<sup>447</sup> Tilaisuus 2.

<sup>448</sup> Honkola 2012, 48; tilaisuus 8.

<sup>449</sup> Pihasta pihaan 2008, 23. Kuparisuonen räjähtämisestä ks. *Kuor-  
tanes-Seuran joulu* 1971, 40.

<sup>450</sup> Alanen 1968, 31.

<sup>451</sup> Rasinperä 1967, 22; Mustapää 2007, 69.

<sup>444</sup> Tilaisuus 8, maastokäynti 5.

<sup>445</sup> Tauriainen 1988, 58–59. Kuortaneen siirtokarjalaisista on ker-  
rottu *Kuortanes-Seuran Joulussa* 1997, 32–35.

<sup>446</sup> Ks. esim. Takala 2012, 41; Maunus 1996, 17.

ku opettaa ”mitäs teet, niin tee tervan kanssa”<sup>452</sup>  
Keskusteluissa se mainittiin myös lahjaesineenä ja  
tuliaisena, tervaa tarjottiin jopa hyttysmyrkyksi.<sup>453</sup>

*Kuortaneen tervaa vietiin Kanadaan asti tuli-  
aislahjaksi ja esiteltiin, että miks me viedään  
se tervatynnyri sinne, että mitä aarretta siellä  
on.* [Tilaisuus 10.]

Metsätalouden rakenteista mainittiin tervatalou-  
den rinnalla kerran myös tukinuitto ja kaskeami-  
nen.

Liikenneolojen kehittyminen sai huomiota  
neljässä keskustelussa. Vasta teiden rakentaminen  
yhdisti seudun kaupunkeihin. Tällä tarkoitettiin  
useimmin pääteiden, kuten kantatie 66:n – sekä  
vanhan että uuden – mutta myös paikallisteiden  
rakentamista.<sup>454</sup> Viitattiin myös yleiseen liiken-  
neolojen muuttumiseen. Kerran tässä yhteydessä  
mainittiin myös jokien perkaukset.<sup>455</sup>

Urheiluopiston perustaminen nimettiin ko-  
tiseudun tärkeimmäksi tapahtumaksi neljässä  
keskustelussa,<sup>456</sup> ja neljässä keskustelussa kat-  
sottiin vielä lähemmäs. Eniten kotiseutua muut-  
taneeksi tapahtumaksi nimettiin menossa oleva  
rakennemuutos, 1990-lama ja niihin liittyvä maa-  
seudun tyhjeneminen sekä väkiluvun ja palvelujen  
väheneminen.<sup>457</sup> Muutoksilla tarkoitettiin siis sekä  
sotien jälkeistä muuttoliikettä taajamiin että viime  
vuosikymmenien rakennemuutosta. Sotien jälkei-  
nen muuttoliike on ollut Kuortaneelle voimakkaas-  
ti tappiollinen. Vuosina 1950–64 peräti 73 prosent-  
tia kuntalaisista vaihtoi asuinpaikkaa. Noin 1600  
ihmistä muutti kunnan sisällä, ja muuttotappiota  
tuli lähes 1700 henkeä.<sup>458</sup>

Pieni osa vastaajista lähestyi virikettä oman  
henkilöhistoriansa kautta ja alkoi miettiä sellaisia  
menneisyyden tapahtumia, joista itselle oli jäänyt  
voimakas muisto tai jotka olivat muuttaneet pe-  
rusteellisesti vastaajan kokemaa kotiseutua. Sil-  
loin vastaukseksi saatiin aivan toisentyypisiä ta-  
pahtumia: isovanhempien kuolema, leikkikaverin  
asuinpaikan vaihtuminen, muutto Kuortaneelle  
ja pyörällä ajamaan oppiminen.<sup>459</sup> Omakohtaisel-  
le historiatietoisuudelle ja kotiseutukäsitykselle  
nämä ovat mullistavia tekijöitä. Esimerkiksi pyö-  
rällä ajamisen taito tekee mahdolliseksi itsenäisen  
liikkumisen paljon aiempaa laajemmalla alueella.  
Sen historiallista merkitystä yhden ihmisen koti-  
seudulle ei ole syytä epäillä.

## KOTISEUTUA LUONNEHTIVAT HENKILÖT

Monille arvokkainta kotiseutua ovat sen ihmis-  
suhteet ja -verkostot. Suuressa roolissa ovat perhe,  
sukulaiset ja etniset ryhmät, joita jo käsiteltiin jo  
edellä. Toinen osa ihmissuhteiden kokonaisuutta  
ovat kotiseudun tärkeät ihmiset. Tämän selvittä-  
miseksi keskustelijoita pyydettiin tarkastelemaan  
kotiseutuaan ihmisinä. Kysyttiin, kuka elävä tai  
edesmennyt henkilö on kotiseudun kannalta rat-  
kaiseva. Kenen vaikutus on ollut niin suuri, että  
ilman häntä paikka ei olisi sama? Eri keskusteluissa  
päädyttiin yllättävän erilaisiin nimiin. Monesti  
nimettiin lähinnä oman kylän asukkaita.<sup>460</sup> Koti-  
seudun avainhenkilöitä valittiin siis todella läheltä,  
paikallistakin paikallisemmalla tasolla. On ym-  
märrettävää, että niitä ei nostettu esiin muissa kes-  
kusteluissa. Toisaalta haluttiin tuoda esiin sellaisia  
maakunnallisen ja kansallisen tason vaikuttajia,  
joiden katsottiin edistäneen kotiseudun asiaa. Lue-  
teltiin esimerkiksi kansanedustajia.<sup>461</sup> Kunnalliset  
päättökentekijät sivuutettiin lähes täydellises-  
ti. Tämä oli odottamatonta. Asetelma ei muutu,  
vaikka tarkastelisimme keskusteluissa syntyneen  
aineiston kokonaisuutta (ei pelkästään avainhen-  
kilöitä koskevaa virikettä). Nimet hajosivat voi-  
makkaasti: mainittiin 241 henkilöä, mutta heistä  
vain 12 useammassa kuin kahdessa keskustelussa.

*Kyllä meiltä Kuortaneelta on suurmiehiä ja  
naisia lähteny, lähetetty maailmalle, näitten  
esilletuominen. Monesti Alvar Aalto unohde-  
taan, Klemetti muistetaan parhaiten ja nyt tie-  
tysti Soile Yli-Mäyry. Kyllä nämä on sellaista  
ekstraa, mitä ei ole joka paikassa.* [Tilaisuus  
1.]

Oikeastaan Kuortaneenjärven alueella on vain yksi  
kiistaton kotiseudun avainhenkilö. Hän on Heikki  
Klemetti (1876–1953). Hänestä puhuttiin kymme-  
nessä keskustelussa, nimi mainittiin yhteensä 55  
kertaa. Tähän ohjasi ehkä jonkin verran se, että  
virikeaineistossa esiintyi Klemetti-aiheinen pos-  
tiivimerkki. Se tunnistettiin yleensä nopeasti. Armi  
Klementti (1885–1979) mainittiin kuusi kertaa.

Klemetin merkitys on yllättävän hallitseva; se  
on niin painava, että hänen rinnallaan ei oikeu-  
denmukaisuuden vuoksi tarvitsisi käsitellä ke-  
tään muita. Seudun muut merkkihenkilöt painivat  
kevyemmässä sarjassa: Alvar Aalto (1898–1976)  
mainittiin kuudessa keskustelussa 16 kertaa, Soi-  
le Yli-Mäyry niin ikään kuudessa keskustelussa 13

<sup>452</sup> Musta 2004, 40.

<sup>453</sup> Tilaisuudet 3 ja 10, maastokäynti 5.

<sup>454</sup> Tilaisuudet 3, 4, 7 ja 10.

<sup>455</sup> Tilaisuus 3.

<sup>456</sup> Tilaisuudet 4, 5, 7 ja 8.

<sup>457</sup> Tilaisuudet 2, 3 ja 11, maastokäynti 1.

<sup>458</sup> Hakala 1967, 14.

<sup>459</sup> Tilaisuus 9.

<sup>460</sup> Tilaisuudet 4 ja 5.

<sup>461</sup> Tilaisuus 2.



kertaa. Kaikki muut jäivät alle kymmenen maininnan. Reino ja Eveliina Ala-Kulju keräsivät yhteensä kymmenen mainintaa, samoin Vihmat Heikki, Kalevi ja Pekka. Nykyisistä toimijoista ja vaikuttajista useimmin esiintyi Aulis Keisalan nimi: neljässä eri keskustelussa yhteensä kuusi kertaa.

Heikki Klemetin ylivertainen merkitys kotiseudulle havainnollistuu alla olevassa sanapilvessä. Toteutukseen otettiin kaikki aineistossa mainitut henkilönimet.<sup>462</sup> Tuloksesta ei jää paljon tulkinanvaraa.

Klemetti on kuortanelaisten kotiseudussa läsnä monella tasolla. Todennäköisesti kuortanelaiset eivät edes aavista, kuinka vähän tunnettu suurmies Klemetti nykyään on. Kuortanelaisille hänen kirjoituksensa ovat elävää todellisuutta. Hänen sanontojaan lainataan, hänestä kerrotaan kaskuja. Asiat perustellaan Klemetin mielipiteellä. Hän on yleisesti käytetty auktoriteetti. Näkyvällä paikalla kirkon vieressä sijaitseva Klemetti-museo patsainneen muistuttaa pitäjän suurmiehestä. Miltei jokaiseen joululehteen on poimittu jokin Klemetin kirjoitus arkistojen kätöistä. Vuoden 1975 joululehti oli kokonaan Klemetti-aiheinen, ja kesällä 1976 järjestettiin kokonainen viikko Klemetin savutuotisjuhlaa.<sup>463</sup>

Heikki Klemetti oli syntyperäinen kuortanelainen, ja hän myös asui suuren osan elämästään Kuortaneen Klemetilässä, ensin vakinaisesti, myöhemmin kesäasukkaana. Hän oli lukkar Herman Klemetin (1825–1888) poika.<sup>464</sup> Hän teki elämäntyönsä monipuolisesti kansanperinteen parissa. Kotiseudulla oli suuri merkitys hänen töilleen. Sen henkilöistä ja tapahtumista kertovat hänen kirjansa, sieltä ovat usein myös laulujen aiheet ja

teemat, sanastontutkimuksen sekä esine- ja rakennustutkimuksen esimerkit ja kohteet. Klemetin suurimmat ansiot ovat musiikin historian, kuoromusiikin sekä esinetutkimuksen ja kirkonrakentamisen aloilla. Kotiseudullaan hän johti yhden jos toisenkin kotiseutuhankkeen toteutumista: niitä ovat esimerkiksi Ruonan taistelun muistomerkki, sankarivainajien patsas ja pitäjän historia.<sup>465</sup>

Jos Klemetti saa ja on aina saanut jakamatoman tunnustuksen kuortanelaisen kotiseudun kulmakivenä, samaa ei voi sanoa paikkakunnan toisesta suurmiehestä, Alvar Aallosta, joka vietti Kuortaneen Peltokankaalla vain lapsuutensa viisi ensimmäistä vuotta. Kesti pitkään, ennen kuin kuortanelaiset kunnolla tajusivat Aallon kuortanelaisuuden. Hänet mainitaan joululehdessä ensimmäisen kerran vasta vuonna 1974.<sup>466</sup> Sen jälkeen laajempi kirjoitus on ollut kotiseutulehdessä noin kymmenen vuoden välein (1984, 1988, 1997 ja 2010). Soile Yli-Mäyry vahvistaa, että Aallon kuortanelaisuutta ei lainkaan noteerattu vielä 1970-luvun alussa. Hänelle paljastui vasta Stuttgartin taideakatemiassa, että Aalto oli kotoisin melkein naapurista.<sup>467</sup> Vieläkin monet kuortanelaiset näyttävät ajattelevan, että Aalto kävi Kuortaneella vain syntymässä.<sup>468</sup> Hän ei ihan oikea kuortanelainen ehkä olekaan. Osa keskustelijoista ihmetteli, miksi Aallon maine ei koidu Kuortaneen eduksi.

*Miten Alvar Aalto, se on Hesariskin ja vähintään joka kahden viikon päästä, jossakin aina esissä ja. Tiedä mitenkä sitä voisi Kuortane käyttää hyväksi?* [Tilaisuus 2.]

<sup>462</sup> Visualisointi toteutettiin Tagxedo-ohjelmistolla.

<sup>463</sup> *Kuortanes-Seuran joululehti* 1976, 10–14.

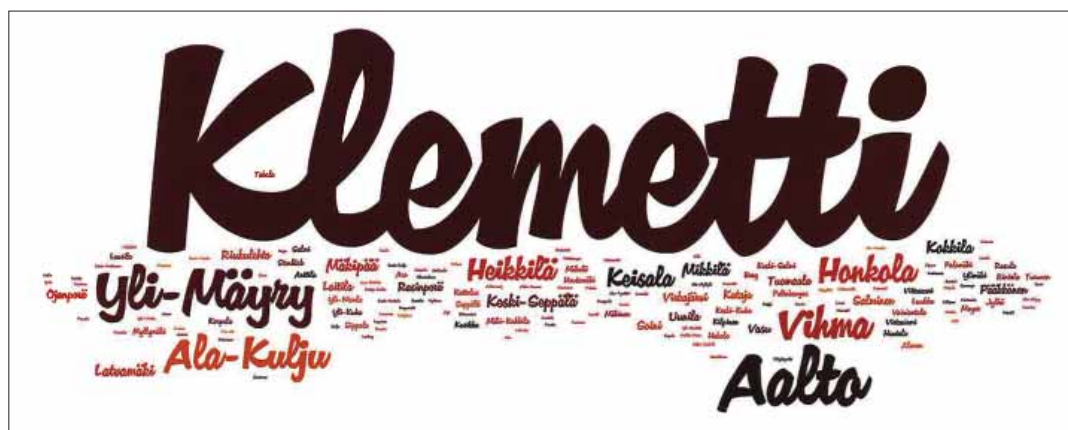
<sup>464</sup> Elämäkertoja: Virkkunen 1973; Pitkänen 1975; Yli-Hallila 1995a.

<sup>465</sup> Ala-Kulju 1975, 14–16. Vaikutuksesta kirkonrakennustutkimukseen ks. Haaramäki 1995, 312–319.

<sup>466</sup> Peltokangas 1974, 24.

<sup>467</sup> Yli-Mäyry 2005, 148.

<sup>468</sup> Tilaisuus 2.



Henkilönimien esiintymiä havainnollistava sanapilvi Kuortaneenjärven kotiseutukeskusteluista.



Aallon isä oli maanmittausinsinööri J.H. Aalto (1869–1940). Hän tuli Kuortaneelle täydentämään isoajakoa. Aallon lapsuusajasta ei ole säilynyt kasukuja Kuortaneella, eikä niitä muutenkaan tunneta. Aallon elämäkerran kirjoittaja Göran Schildt on nostanut kirjansa ensimmäisen osan otsikkoon Kuortaneen kodissa sijainneen valkoisen pöydän, joka oli painunut Alvarin mieleen.<sup>469</sup> Aaltoon perehtyneen tietokirjailijan, Markus Aaltosen mukaan Kuortaneen merkitys saattoi olla Alvarille suurempi kuin Schildt antaa ymmärtää, sillä lapsuusvuosilla on aina erityinen vaikutus henkiseen kehitykseen. Hän myös huomauttaa, että Alvar piti myöhemmin yhteyttä Kuortaneen kodin alakerassa asuneen kauppias Peltosen perheeseen.<sup>470</sup>

Täysin vieraiksi eivät Aallon ajatuksetkaan jääneet: häneen vedottiin maisemia ja arkkitehtuuria koskevista asioista. Harmiteltiin, että hänen töitään ei ole Kuortaneella. Esimerkiksi urheiluopiston kokonaisuus voisi olla toisenlainen Aallon hahmottamana.<sup>471</sup>

*Kyllä se vaan tämä luonnonmuovaama maisema on kaikkein semmonen rauhottavin ja kaunein. Siinä ei oo, näy tää insinöörin kädenjälki. Aalto aina kritikoi tätä insinöörien ammattitaitoa suoraan... Pitäis maastonmuotoja noudattaa ja ottaa luonto huomioon kaikessa suunnittelussa lähtökohtaisesti.* [Maastokäynti 5.]

Kolmas kuortanelaiden esiin nostama kotiseudun henkilö on mäyryläinen kuvataiteilija Soile Yli-Mäyry. Hän on syntynyt Mäyryn kylässä, ja siellä sijaitsee myös taiteilijan kesäateljee. Yli-Mäyry elää parasta luomisvaihettaan. Keskustelijat kertoivat, että hän tuo nykyään paikkakunnalle eniten näkyvyyttä tiedotusvälineissä. Arveltiin, että hänen painoarvonsa kotiseutua luonnehtivana henkilönä tulee edelleen kasvamaan. Yli-Mäyryn taidehalli sai myös mainintoja kotiseudun avainkohteeksi.

*Semmoinen kuuluisuus, Soile Yli-Mäyry, kun sitä on. TV:ssä ollu... ja sillä lailla tehnyt Mäyryä tunnetuksi.* [Tilaisuus 4.]

*No Soile on tulossa tietenkin. Ja voi olla että 50 vuoden päästä kun kysytään, niin Soile onkin sitten jo ihan eri kastissa.* [Tilaisuus 2.]

Toinenkin kuvataiteilija muistetaan melko hyvin. Iivari Honkola (1898–1970) teki koko elämän-

työnsä Kuortaneella.<sup>472</sup> Hänen maalauksiaan ja piirroksiaan on miltei joka talossa, kirjaimellisesti. Vuosikymmenten ajan hän tallensi Kuortaneen maisemia töihinsä. Hän kertoi kaiken kuvien avulla, huumorin pilke silmäkulmassaan. Satiiri oli usein liiankin osuvaa. Honkola teki myös muotokuvia. Hän kuvitti piirroksin joululehdet ja muut paikkakunnan julkaisut vuosikymmenten ajan. Kun tähän lisätään vielä yli 70-vuotiaaksi jatkunut opettajantyö, on helppo ymmärtää, että vaikutus on ollut seudulla läpitunkeva.

*Se on ihan Kirkkorantataulu, kirkko ja venes puuttuu. Tuo oikias vähän matkaa. Iivari Honkola, joka on syntynyt tällä kohtaa 200 metriä, on taiteilija. Eikös oo?... Piirteli niitä, niitä on joka talossa melkein.* [Tilaisuus 5.]

Honkola teki myös vaativia koristeveistotöitä, maasälpämosaiikkia, valoi pienoispatsaita. Tunnetuimpia töitä on sankarihautojen muistomerkki. Honkola on myös yksi kolmesta taiteilijasta, jotka Yli-Mäyry mainitsee omana opettajanaan.<sup>473</sup>

Koristeveistäjien varsinaisen edustaja on kuitenkin ollut Heikki Mikkilä eli Hukari (1801–1850). Hän teki huonekaluja, esimerkiksi rokokootyyppiä nurkkakaappeja, kellokaappeja ja piironkeja. Mikkilä muistetaan erityisesti kymmenestä vaimaisukoistaan ja Kuortaneen kirkon sisustuksesta. Lisäksi hän teki lukuisia hautapaaluja, jotka kuitenkin ovat signeerausta vailla ja suurimmaksi osaksi hävinneet.<sup>474</sup>

Mikkilä sai keskusteluissa edustaa koko kuortanelaista puuseppien ja muiden kädentaitajien joukkoa, jota on omana aikanaan arvostettu kaukana maakunnan rajojen takana. Vaikka tunnettuja käsityöläisiä on koko joukko, vain Mikkilästä keskusteltiin. Sutimanni Juha Haanpää (1811–1872), Klasimestari Matti Heroja (1800–1869) tai Kaarangan Matti (Matti Niemi) (1831–1923) eivät tulleet mainituiksi. Nykyisten antiikkiharrastajien kuortanelaiseen esineistöön kohdistama kiinnostus perustuu näiden mestarien tunnistettavaan kädenjälkeen. Arvostukseen on osaltaan vaikuttanut alueellisten yksityiskohtien runsaus, kuten värikyvyys ja omat koristeveistoaiheet (esim. pässinsarvi).<sup>475</sup>

Kotiseudun keskeisistä henkilöistä puhuttaessa pelimannitiheys oli huomattava. Nimeltä mainittiin toistakymmentä soittajaa. Lueteltiin kokonaisia muusikkosukuja: Lepistöt, Latvamäet, Viitasaaret, Ahot, Seppälät. Muusikot muistetaan,

<sup>469</sup> Schildt 1982, 22–34.

<sup>470</sup> Aaltonen 2010, 8–9.

<sup>471</sup> Maastokäynti 5.

<sup>472</sup> Markku Honkolan laatima taiteilijakuvaus, ks. *Ruona* 2013, 296–309.

<sup>473</sup> Yli-Hallila 1990; Yli-Mäyry 2005, 47–49, 65–66.

<sup>474</sup> Ala-Kulju 1971, 17.

<sup>475</sup> Pohjonen 1997, 153–163; Heikinmäki 1995, 276.

mutta heidän joukostaan ei kukaan noussut selvästi yli muiden.<sup>476</sup>

*Latvamäen miehet kun oli, niin se oli oikeastaan... Ne oli kaikki, kaikki ihan ensimmäisiä. Ne oli niin paljon taitavia vielä... kaiken musiikin taitajia.* [Maastokäynti 5.]

*Kyllä Viitasaaren suku, kyllä se on siltä saralta aika pitkälle. Tietysti nyt Heikki Klemetti, mutta kyllä vaan koko Viitasaaren suku on aika paljon musiikin parissa ja vaikuttajana täällä ollut useamman vuosikymmenen ajan.* [Tilaisuus 7.]

Musiikkimiehistä mielessä olivat esimerkiksi Ville Laurila, Kauko Laitila, Kosti Seppälä, Jalo Keski-Seppälä sekä vielä tuoreessa muistissa olleiden Spelien taiteellisenä johtajana toiminut Markku Lepistö. Useimmin mainittiin Tauno Aho (1914–1996). Hän on myös kirjallisuuden perusteella viime vuosikymmeninä eniten huomiota saanut kuortanelainen kansansoittaja.<sup>477</sup>

*Aho Tauno: mestaripelimanni Leppälänkylästä. Täällähän on kansanmusiikki edelleen hyvin vahvana.* [Tilaisuus 10.]

*Monet häät on kateltu poijanmoskana, kun ne on soittanu.* [Naurua] *Laitilan Kauko soitti saksofonia ja klarinettia.* [Maastokäynti 5.]

*Laurilan Ville, joka oli hanuristi. Sillä oli orkesteri aikanaan. Hyvä soittaja oli.* [Maastokäynti 5.]

Kuuluisista kansanpelimanneista kaikkein tunnetuimpia, Juha Seijaria (1834–1904), Elias Tallaria (1850–1911) ja Elias Sorvaria eli Pinniä (1837–1919) ei mainittu lainkaan. Kansanmusiikin varhaiset edustajat eivät ole enää samalla tavalla asukkaiden mielissä kuin vielä Klemetin aikaan.<sup>478</sup>

Humanistien suuri rooli kotiseudun avainhenkilöiden kärkeä on kiinnostava seikka. Keskustelijoiden kotiseutupuhuntaa hallitsivat taiteiden ja kansanperinteen tekijät: musiikki, kuvataide, arkkitehtuuri ja kansanperinne kaikissa keskustelutilaisuuksissa. Tämä on ilmeisesti Kuortaneen kotiseututihentymille erityinen piirre. Naapuripiitäjässä Nurmossa kotiseudun ihmiskasvot olivat tyystin toisenlaiset. Ihmisiä mainittiin Nurmossa

nimeltä varsin vähän. Parhaiten edustettuina olivat urheilijat, kirkonmiehet ja nurmolaissyntyiset tutkijat.<sup>479</sup> Kuortaneella kuvan täyttivät taiteilijat ja tavalliset kyläläiset. Urheilijana mainittiin kolmiloikkaaja Juhani Mäki-Maunus. Urheiluväkeen kuuluvat myös opiston perustamisen yhteydessä mainitut Jukka Uunila ja Kosti Rasinperä sekä Länsirannalle muuttaneet Hämäläiset.

*Tuolta urheilumaailmasta Rasinperän Kosti on hyvin myös sitten tehnyt tunnetuksi kyllä Kuortanettakin tuolla maailmalla.* [Tilaisuus 8.]

Kunnalliselämän ja politiikan toimijoita ei Kuortaneen kotiseutukeskusteluissa juuri muisteltu. Ainoastaan äiti ja poika Ala-Kulju huomioitiin useammassa keskustelussa, mutta heidän kohdallaan viitattiin ansioihin kasvattajina, perinteen ja kotiseututyön aktiiveina, ei pelkästään kansanedustajan asemaan. Sen sijaan kotiseutuun vaikuttaneena valtiopäivämiehenä nostettiin kolmesti esille lehtimäkeläinen Eino Uusitalo.<sup>480</sup>

*Kyllä se on täällä touhunnut, justiin tuo kotiseutumuseo on Reinon pystyttämä. Aika paljon.* [Tilaisuus 8.]

*Se Uudentalon Einokin on yks, joka on hankkinut tänne nämä kulukuyhteydet, nämä maantiet. Järjestänyt rahoitukset.* [Tilaisuus 11.]

Eveliina Ala-Kuljulla (1867–1940) on osasto Kuortaneen kotiseutukokoelmassa. Sinne on koottu koko Ala-Kuljun kirjallinen tuotanto, sekä Kotikasvatusyhdistyksen äänenkannattajan *Koti*-lehden Eveliina Ala-Kuljulle omistama muistonumero.<sup>481</sup> Kaikki Ala-Kuljun kirjat käsittelevät kasvatuskysymyksiä. Anssi Orrenmaa on määritellyt Ala-Kuljun ajattelutavan lyhyesti ja perinteisesti: sen arvot olivat koti, uskonto ja isänmaa, juuri tässä järjestyksessä. Ala-Kulju korosti, että isä ja äiti ovat kasvattajia ja koulu apulainen.<sup>482</sup> Eveliina Ala-Kulju on jäänyt keskustelijoiden mieleen yhtenä maamme ensimmäisistä naiskansanedustajista, mutta hän on ollut myös mieleenpainuva olemukseltaan.

*Eveliina Ala-Kulju on ollu niin vankka ihminen, jotta kun mun äiti on ollu ompelija, niin sille ei niinku yks mittanauha piisannu hoikalle paikalle.*

<sup>476</sup> Latvamäistä ks. Yli-Isotalo 1990; Ahoista ks. Yli-Hallila 1976.

<sup>477</sup> Ks. esim. Yli-Hallila 1976, 15–16; Vehniä 1994, 14. Aho oli myös Markku Lepistön opinnäytetyön aiheena Sibelius-Akatemiassa.

<sup>478</sup> Klemetti 1975; 1948a Heikinmäki 1995, 278; Klemetti 1955, 176–177.

<sup>479</sup> Ks. Riukulehto ja Suutari 2012, 81–82.

<sup>480</sup> Tilaisuudet 3, 8 ja 11.

<sup>481</sup> *Koti* 7–8/1940.

<sup>482</sup> Orrenmaa 1987, 6; Ala-Kulju 1922.

*Sitähän se Klemetti jossain kirjassa kuvaa, että kun Rasinperän Liinu käveli kirkon käytävällä, niin se oli niinku valtamerilaiva. [Maastokäynti 5.]*

Moni persoonallinen kirkonmies on tehnyt elämäntyönsä Kuortaneella, mutta heidän vaikutuksensa ei näytä suoraan yltävän tämän päivän kuortanelaisten kotiseutukuviin. Useimmin mainittiin isä ja poika Vihma, jotka palvelivat Kuortaneen seurakuntaa peräkkäin (kirkkoherraina 1952–70 ja 1970–99). He ovat läsnä tämän päivän kotiseutukuvassa myös omakohtaisina muistoina ja kasukuina. Edeltäneistä papeista mainittiin oikeastaan vain, että Eevertti Soini (1920–52) ja häntä edeltäneet papit olivat kovin ankaria. Sitä pidettiin jopa todellisen pappismiehen tuntomerkkinä.

– Eevertti Soini, kirkkoherra.  
– Se on viimeenen pappi ollu Kuortaneella.  
– Ei sen jälkeen oo pappia ollukaan oikeen kunnolla...  
– Kyllä vanha Vihmakin osas jyrkkänä olla!  
– Osas olla jyrkkänä, kun se sille puolelle meni.  
– Kyllä vanha Vihmakin vaan oli aika ponteva poika!  
– Mutta ei se Soinille pärjänny.  
– Oli vähän liiaksi upseeri.

– Se oli, Soini saarnas niin kaks tuntia siinä, ku pääs pönttöön nii se lopettanu ollenkaan. [Tilaisuus 5.]

*Ku täällä oli ruunuhäät, jotta nuorisoseura sais rahaa, nii tämä isä Vihma päästeli kirkon saarnastuolista: 'Hävetkää te, jotka tälläisiä järjestätte.' [Maastokäynti 5.]*

Heikki Vihma (1936–2009) mainittiin henkilönä, joka ”on pitänyt seurakuntaa pystyssä kauan-kauan-kauan.”<sup>483</sup> Hän oli 35 vuotta Kuortaneen seurakunnan palveluksessa: virallisena apulaisena 1964–70 ja kirkkoherrana vuoteen 1999.

## HENKISEEN YMPÄRISTÖÖN LIITTYVIÄ SYVÄRAKENTEITA

Tässä kirjassa on tuotu toistuvasti esiin, että kotiseudun luontoa, rakennettua ja henkistä ympäristöä on mahdoton kuvata ja tulkita oikein ilman tietoa niihin liittyvistä tapahtumista. Mutta suhde

toimii toisinkin päin: ympäristömme on täynnä jälkiä menneisyydestä. Luontoa on muokattu, viljelty ja rakennettu. Paikat ja tapahtumat käyvät loputonta vuoropuhelua.

Esimerkiksi tulvarakentamisella luodaan hyvin kauaskantoisia, jopa tuhansia vuosia kestäviä rakenteita, jotka vaikuttavat myöhempiin mahdollisuuksiin ja ratkaisuihin. Pohjalaistalot on tehty tietyssä historiallisessa tilanteessa niiden tarpeiden ja mahdollisuuksien mukaisiksi, jotka silloin vallitsivat, mutta ne ovat edelleen kuortanelaisen elämisympäristön rakenteellinen osa.

Samoin vanhat ajattelutavat ja tottumukset peiriyvät menneisyydestä ja vaikuttavat kauas tulevaisuuteen. Vasulaisuuden vaikutus ei loppunut 1800-luvulle eikä IKL:n 1930-luvulle. Ne itsekä olivat historiallisten syvärakenteiden ilmentymiä, jotka tulivat tuollaisina mahdollisiksi juuri niissä oloissa siihen aikaan. Tänä päivänä niiden takana olevat rakenteet saavat uusia ilmenemismuotoja ja vaikuttavat omalta osaltaan ihmisten ajattelutapoihin ja käyttäytymiseen jopa silloin, kun niiden vaikutuksesta ei olla tietoisia.

Useita tällaisia syvärakenteita tai mahdollisia syvärakenteita on jo avattu. Kaikkia mahdollisia rakenteita on mahdotonta näin pienessä tutkimuksessa edes tunnistaa. Henkisen ja sosiaalisen ympäristön lukuisista puheenaiheista hahmottaa langanpäitä, joista vetämällä voidaan nähtävillä saada pari kiinnostavaa syvärakennetta.

Kiinnostava kysymys on vasulaisuuden merkitys. Kun enimmillään puolet seurakuntalaisista on jonkin uskonnollisen liikkeen vaikutuksessa vuosisadan ajan ja toinenkin puoli on välillisesti samassa vaikutuspiirissä, lienee selvä, että liikkeen vaikutus ei katoa yhdessä hetkessä. Vasulaisuus ei mennyt hautaan viimeisen vasulaisen mukana. Yhtä selvää on myös se, että vasulaisuutta ei seipitetty hetkessä. Kuortaneella oli jo jotain, mikä synnytti uskonnollisen liikkeen; jotain mikä löysi purkautumiskanavan Iisakki Vasumäen ja Eenokki Hynnisen pietismissä.

Vasulaisuuden vaikutus tämän päivän kuortanelaisiin ei ole opillinen. Sen sijaan vasulaisuus on varteenotettava selitys monille Kuortaneella tavattaville ajattelutavoille ja tottumuksille.

Keskustelijat olivat tietoisia siitä, että yllättävän vanhatkin ajattelutavat ja uskonnolliset tavat saattavat vaikuttaa nykyisiin ajattelutapoihin.

*Musiikki se on kyllä mahtavaa, mitä niillon ollu sitä marssimusiikkia, mitä se Klemetti onnistu saamaan [talteen]. [Maastokäynti 5.]*

<sup>483</sup> Tilaisuus 10.

*Kyllähän ne vieläkin heijastuu täällä. On hyvin vahvana monen, en nyt luettele mitään, mutta tiedän ja huomaan, että on niilläkin sektoreilla perinteet olemassa. Että säilyy vuosisadasta toiseen, jos sanotaan näinkin. Tietysti muuttuu, mutta emmä tiedä, onko nyt niin muokannut mitään asioita mutta... Monenlaisia tarinoita oon kuullu. [Tilaisuus 3.]*

Olisiko värikkään pukeutumisen, elävän pelimanniperinteen ja tanssiharrastuksen takana häivähdyks vasulaista tapakristillisyyttä? Entä valoisuuden, siisteyden ja avaruuden kaipuun? Värikäs ja musisoiva vasulaisuus oli vahvimmillaan samaan aikaan, kun naapuripitäjissä Lapualla ja Nurmossa vallitsi korutonta ja yksinkertaista pukeutumista ja tapakulttuuria korostava herännäisyys ukkojen ajan karussa muodossa.

Huonekalujen koristemaalauksissa Kuortaneella käytettiin vihreää, sinistä, keltaista ja valkoista, mutta hallitseva pohjaväri oli punainen. Juuri värikkyytensä vuoksi kuortanelainen esiinistö on nyt antiikkiharrastajien suosiossa.<sup>484</sup> Myös pukeutuminen oli värikästä. 1880-luvun kansanpukuun kuuluivat väljähihainen paita, musta liivi ja raitahäntähame, jonka pohjaväri oli puna-keltainen. Kirkossa käyntiä juhlistettiin vielä silkkihuivilla.<sup>485</sup> Kuortanelaiden tapakulttuuria käsittelevissä muistelmissa kerrotaan, että 1900-luvun alussa miesten arkivaatteitakin tavattiin värjätä. Vanhoissa kuortanelaisissa valokuvissa juhlaikansa on pukeutunut väreihin. Raidat ja kukkaisuviot tunnistaa, vaikka valokuvat ovatkin mustavalkoisia. Värikkäitä ovat myös Kuortaneen puvun eri versiot, jotka perustuvat Armi Klemetin selvityksiin.<sup>486</sup> Kuortanelainen kirkkokansa pukeutuu yhä värikkäästi, ja Kuortaneen kirkko on yhä punainen.

Tanssi on Kuortaneella aina kuulunut vapaa-ajan viettoon ja juhlahetkiin.<sup>487</sup> Vuonna 1965 tehdyssä nuorisotutkimuksessa pantiin merkille, että uskonnollisesti suuntautuneet nuoret olivat Kuortaneella toisin kuin muualla Etelä-Pohjanmaalla runsaasti suuntautuneita myös tansseihin.<sup>488</sup>

Kuortane on vahvaa pelimannien ja kansanmusiikin aluetta. 1800-luvulla kansantaitelijoi-ta tuli varsinkin vasulaisten piiristä.<sup>489</sup> Tällainen ympäristö on ollut mahdollinen kasvualusta taitelijoille, esimerkiksi Klemetin ja Yli-Mäyryn kaltaisille näkyville ja räiskyvillekin kulttuuri-

hahmoille: ”*Koska Luoja antaa kukkaniityssä eri väristen kukkien kukkia, niin miksi en käyttäisi väripaletin kaikkia värejä?*”<sup>490</sup> Värikkäiden töiden tekijät – niin musiikissa kuin kuvataiteessa – ovat kohdanneet paljon vaikeamman ympäristön siellä, missä sopivaisuus- ja kauneusarvot perustuvat korruttomuuteen ja vaatimattomuuteen.

Kun kuortanelainen puhuu kansallisuuksista tai etnisistä ryhmistä, tavallisin aihe on venäläiset – ainakin kotiseutukeskustelujen aineistojen perusteella. Esimerkiksi suomenruotsalaiset ja Ruotsin vallan aika mainittiin yhteensä vain neljässä puheenvuorossa, nykyisiin ruotsalaisiin, norjalaisiin tai tanskalaisiin ei viitattu kertaakaan. Amerikka vilahti keskusteluissa 12 kertaa, esimerkiksi siirtolaisuuden kohdemaana. Saksalaiset ja virolaiset mainittiin viidesti, italialaiset peräti kuudesti. Näiden rinnalla ylivoimainen kiinnostus kohdistui Venäjään ja venäläisiin.

Itänaapuriin liittyvät asiat nousivat tavalla tai toisella puheenaiheeksi yhdeksässä keskustelussa. Venäläisistä, Venäjästä ja Venäjän vallasta käytettiin 21 puheenvuoroa. Lisäksi mainittiin kasakat seitsemän kertaa – niilläkin tarkoitettiin venäläisiä. Yksittäin viitattiin vielä mm. Neuvosto-Karjalaan ja Neuvosto-Venäjään. Samaa aihepiiriä sivusivat myös kaikki sotatapahtumiin liittyvät keskustelut, sillä venäläiset ovat olleet osapuole-na kaikissa niissä sodissa, joita Kuortaneenjärven kotiseutukeskustelijat muistelivat. Sodassa on kyllä käyty muuallakin. Karoliinien kuolonmarssi kosketti eteläpohjalaisia Norjassa, samoin 30-vuotisen sodan Keski-Euroopan retket. Vuosisatojen ajan Riika ja Rääveli, (nykyinen Tallinna), olivat eteläpohjalaisten varuskuntakaupungit.<sup>491</sup> Niiden vaikutus ei Kuortaneen keskusteluissa kuulunut. Sotamuistojen ja kertomusten kohteina olivat iso-viha, Suomen sota, vapaussota sekä viimeksi koettu sota-aika. Ne kaikki ovat sotia, joissa vastustaja – vihollinen tai vainolainen – oli aina venäläinen.

Italialaiset, virolaiset ja saksalaiset esiintyivät puheissa sukulaisina, työntekijöinä ja matkailijoina. Venäläisten rooleja hallitsi toinen sävy. Venäläinen on ottanut pakolla karjaa ja elintarvikkeita sekä suuret määrät muuta omaisuutta ja hävittänyt rakennuksia. Mäyryn maastokäynnin oleellinen sisältö oli karjan, omaisuuden ja 35 lapsen ryöstäminen Venäjälle isonvihan aikana. Vainolaisen tuhotyöt toistuivat Suomen sodan muistoissa. Venäläistä vastaan sodittiin, heitä surmattiin, heitä jouduttiin leirittämään ja heidän väkivaltaansa ja pakko-ottojansa pakoitiin piilopirtteihin. Suomen

<sup>484</sup> Pohjonen 1997, 153.

<sup>485</sup> Heikinmäki 1995, 285.

<sup>486</sup> Kuha 1963, 36; Mäenpää 1983, 15–16.

<sup>487</sup> Heikinmäki 1995, 287–288.

<sup>488</sup> Annala 1968, 220.

<sup>489</sup> Pelttonen 2001, 43.

<sup>490</sup> Yli-Mäyry 2005, 7; ks. myös 153.

<sup>491</sup> Karoliinien kuolonmarssi 1989; Luukko 1945, 413–506.

sotaa seurasi Venäjän vallan aika, jonka päätteeksi lähdettiin vapaussotaan, häätämään venäläisiä vaikka pelkällä kirveellä, kuten 17-vuotias Heikki Ketola, josta kerrottiin Piiskoomännillä.

*Niin, täs oli kutsunta kans. Oliko se maaliskuulla sitten, kun vapaussota oli alaannu ja, ja Lapualle lähti sitten, niin ennen kutsuntoja, ja tuo Ketolan Heikkikin niin se oli seittämän-toista ikään, niin sanoi, että hänelläkin oli kirves joukos, kun ne lähti pois venäläisiä ajamaan pois. [Maastokäynti 2.]*

Tarinat ja muistot ovat erityisen vaikuttavia, kun niihin liittyy tuttu tapahtumapaikka. Tunnetuimpia keskustelijoille olivat sotien taistelupaikat, joista on olemassa paljon myös kirjallista tietoa. Kuka tahansa voi tutustua Suomen sodan tärkeisiin taistelupaikkoihin esimerkiksi Ruonalla sijaitsevassa Suomen sodan opastuskeskuksessa tai lukea tapahtumakuvauksia kotiseutukirjallisuudesta. Kuortaneen kyläkirjoissa käsitellään isonvihan ja Suomen sodan aikaisia tapahtumia.<sup>492</sup> Taisteluista kertovat omalla tavallaan myös lukuisat muistokivet, tärkeimpänä Nurminiemen Suomen sodan taistelujen muistomerkki.

Osallistujat ehdottivat maastokäyntikohteisiin neljää sotamuistoihin liittyvää kohdetta, joista kolme toteutettiin: Piiskoomänty (Suomen sodan Salmen taistelun keskus, suomalaisten päämaja, vapaussotaan lähtö); Nurminiemi (Ruonan taistelun tapahtumapaikka ja sodan muistomerkki, myöhempien vuosijuhlien pitopaikka), Tulliportti (isonvihan aikaisten pakko-ottojen tullauspaikka, Suomen sodan aikainen kasakkaleiri ja näiden muistomerkki). Lisäksi ehdotettiin Piilopirttiä (isonvihan ja Suomen sodan kokemuksiin pohjautuva pakopirtti metsän keskellä). Kaikki nämä paikat kertovat omalta osaltaan asukkaiden Venäjä-suhteesta. Ne ovat paikkoja, joissa venäläisten muisto konkretisoituu. Kaikki kertovat vaikeuksista. Tunteina niihin tiivistyvät murhe, kärsimys, viha ja katkeruus.

*Rintalan isäntä ja emäntä pakotettiin piilopirtille viemään, ja ne teki sen tempun sitten, että ne nukkuu ne otti hengiltä. Siinä oli, siinä se emäntä oli niin voimakas, että se oli niin kun isännänkin pelastus, että, että ne oli yhteistuumin, kuitenkin tekivät sen, että... Se on merkitty sitten siellä se paikka, mihin ne on haudattu. Ne venäläiset. [Maastokäynti 3.]*

Maastokäyntien ilmeinen etu oli, että paikat inspiroivat kertomaan asioita, joita ei muutoin olisi otettu puheeksi. Maastossa mainittiin muun muassa Suomen sodan aikainen hautausmaa Salmella, sotavankien saapuminen kuorma-auton lavalla ja vapaussotaan lähtemisen paikka Ruonalla. Kotiseutuajelun yhteydessä osoitettiin venäläisten päämajana palvelleen Mustapään talon entinen paikka, missä venäläisjoukkojen johtaja, kenraali Kamenski asui Ruonassa oleskellessaan. Talo on purettu. *"Sitä ei siirretty mihinkään, vaan se visiin pistettiin polttopuiksi."*<sup>493</sup>

Maastokäyntien aikana puheeksi tuli myös kolme (mahdollisesti neljä) venäläisten pystyttämää muistokiveä, jotka on hävitetty. Mainittiin myös useita venäläisten joukkohautojen mahdollisia paikkoja.<sup>494</sup> Nämä kertovat edellisten sukupolvien suhtautumisesta venäläismuistoihin. Se toi myös oman erikoisen lisänsä venäläiskeskusteluihin. Muistettiin kertoa, että venäläisten haudat ja muistokivet ovat hävinneet, eikä niistä enää tiedetä. Kertomus Nurminiemen oman monumentin pystyttämisestä ilman venäläisten lupaa näyttäytyy kontrastina Leppälän murhakiven halkaisemiselle ja Seppälänpihan muistokivien uusiokäytölle riihen tai tuulimyllyn alla.<sup>495</sup>

Sotien kova hinta heijastuu myös jälkipolviin. Eräs keskustelijoista arveli, että vielä isovanhempien sukupolvelle itänaapuriin matkustamisen ajatus olisi ollut vaikea. *"Minä oon täs keväällä käyny Venäjällä, ja sanoon, et paappa varmaan kääntyys haudas, jos tietääs, että mä oon käyny Venäjällä."*<sup>496</sup> Lukuisissa sotavankikertomuksissa venäläisiin ei kuitenkaan suhtauduttu erityisen vihamielisesti, päinvastoin.

*Oikeestansa kun venäläiset sotavangit oli täällä, ja täällä oli paljo. Ne oli niin viksuja ihmisiä, notta se aikalailla lientyi siitä. Mun käsittääkseni kaikkialla, mihinä oli venäläisiä sotavankia, niin tuota se oli oikeestaan, silitti aika paljon asenteita. [Maastokäynti 3.]*

Vangeista kerrottiin hyväntahtoisia tarinoita. Heidän kanssaan on ystäväystytty, ja heidän myöhempi kohtalonsa Venäjällä on aiheuttanut surua. Sekin vahvistaa tavallaan käsitystä siitä, mitä Venäjä ja venäläisyys historian valossa seudun asukkaille merkitsee: pakkovaltaa, määräyksiä, alistumista. Tänä päivänäkin kasakka edustaa kuortanelaisessa puhunnassa pakkovaltaa. Näin kerrottiin rantatontin rakentamisvaikeuksista:

<sup>492</sup> Pihasta pihaan 2008, 260–262; , Pirätytty puheelle 2000, 74–76; 318–319; Ruona 2013, 63–72.

<sup>493</sup> Maastokäynti 5.

<sup>494</sup> Maastokäynnit 4 ja 5, tilaisuus 3.

<sup>495</sup> Tilaisuus 5, maastokäynnit 4 ja 5.

<sup>496</sup> Maastokäynti 3.



*Ne on perintönä saanu tontin rannasta, ja nyt siihen ei sitte saakaan rakentaa! Se on vähän sellaanen pirultaane juttu. Etten tiedä, minkälaanen kasakkaporukka sen tulisi purkamaan sitte, kun sen vaan tekis.* [Tilaisuus 5.]

Itänaapurin kanssa saa olla varuillaan. Eläytymistehtävässä tulevaisuuden yhdeksi uhkakuvaksi nimettiin Venäjältä saapuvan ydinvoimaonnettomuuden mahdollisuus. Myös epämieluisaan aluepolitiikkaan löytyi vertailukohta naapurimaasta peräti kahdessa keskustelussa:

*Mua pelottaa ainakin, kun noita kuntia nyt pannaan yhteen.. – – Se tuntuu toisia kovasti kiinnostavan, jotta ny pitääas kaikki panna yhteen. Meillä on tuo naapuri Neuvosto-Venäjä, siellä oli kaikki yhteistä, mutta ei sekää ollu oikee kehuttavaa.* [Tilaisuus 3.]

*On paljon parempi, että on toimintaa kylilläkin, kun että kylät rupeaisivat näyttämään 'Neuvosto-Karjalalta'.* [Tilaisuus 11.]

Nuorempien sukupolvien mielissä sodan muistot alkavat hämärtyä ja samalla muuttuu ilmeisesti myös venäläiskuva. Lukiolaisten ja yhteiskoulu-  
laisten tilaisuuksissa sota-ajat eivät nousseet puheenaiheiksi lainkaan ja partiolaistenkin tilaisuudessa vain muistomerkkinä kotiseutua kuvaavan valokuvan muodossa. Sodan käynnyttä sukupolvea kuitenkin arvostetaan. Virtalan keskustelussa nuori osallistuja nimesi kotiseudun tärkeiksi henkilöiksi sotaveteraanit ansioista, mitä he ovat elämässään Suomen hyväksi tehneet.



Petäjäniemi. Kuva Markku Honkola.

# KOKONAISKUVA KOTISEUTUJEN TIHENTYMISTÄ KUORTANEELLA

*Nokiottaan kotomaa* -hankkeessa asetettiin tavoitteeksi kehittää kotiseutusuunnittelun malli, joka soveltuu kotiseututiedon keräämiseen kuntaa pienemmältä alueelta, tässä tapauksessa Kuortaneenjärven ympäristöstä. Jalostimme tähän käyttötarkoitukseen jo aiemmista hankkeista tuttuja virikekeskustelu- ja eläytymismenetelmiä sekä kahta uudentyypistä maastomenetelmää: kotiseutuajelua ja kotiseutukävelyä. Edelleen luvattiin, että kotiseutusuunnittelun prosessissa muodostetaan kuva alueen asukkaiden tämänhetkisistä kotiseutukäsityksistä, kotiseudun avainkohteista ja syvärakenteista sekä kuvaus ja tulkinta näiden merkityksestä.

Kotiseutusuunnittelun menetelmistä saatu kokemus on raportoitu yksityiskohtaisesti tämän kirjan sisarjulkaisussa.<sup>497</sup> Tässä kirjassa olemme keskittyneet aineiston tulkintaan. Johdantoluvussa esittelimme tarkastelumme teoreettisen taustan: kokemuksellisen kotiseututeorian. Kotiseudun avainkohteet käsitelimme kolmessa seuraavassa pääluvussa. Ensin tarkastelimme luonnonympäristön osuutta, sitten rakennettua ympäristöä ja kolmanneksi henkisen ja sosiaalisen ympäristön osuutta kotiseudun rakentumisessa.

Keskeisten paikkojen ja tapahtumien tulkintaa on myös kotiseudun syvärakenteiden hahmottaminen ja arviointi. Se on toteutettu osin avainkohteiden kirjallisen taustoituksen yhteydessä. Esimerkiksi pohjalaistaloperinteen ja tervakulttuurin vaikutus sekä vesi- ja maantielogistiikan rakenteiden tarkastelu on integroitu päälukuihin. Jokaisen pääluvun (2–4) lopussa nostimme lähempään pohdintaan joitakin syvärakenteita – tarkoituksellisesti sellaisia, jotka eivät ole aivan ilmeisiä. Ne ovat puheenvuoroja jo hieman pitemmälle kurottavassa keskustelussa. Sellaisina käsitelimme asukkaiden alueellisen suuntautumisen (maakunnallinen asemointi ja kylänrajojen merkitys), kauneuskäsityksien (avaruuden, siisteyden ja valon kaipuu) sekä uskonnollisen perinnön ja historiallisen venäläis-suhteen vaikutusta tämän päivän kotiseutukuvaan.

Arviomme Kuortaneenjärven keskeisyydestä kotiseudun rakentumisessa sai kotiseutukeskusteluista vahvaa tukea. Tämä havainnollistuu mainiosti seuraavan sivun sanapilvestä, johon on poimittu kaikki keskustelujen ja maastokäyntien paikannimet.<sup>498</sup> Sanamassaan kuuluvat siis sekä luonnon että rakennetun ympäristön paikannimet. Kuortaneenjärvi saa keskeisen painon, mutta ei suhteetonta asemaa. Kymmenkunta muuta avainpaikkaa ponnahtaa esiin kokonaisuudesta, näkyvimpinä urheiluopisto, Kuortane, kirkko, Kirkkoranta ja Ruona. Ne olivat keskusteluissa useimmin toistuneita paikannimiä. Kohta seuraavina tulevat Mäyry, koulu, opisto, Salmi, kirkonkylä.

Kun tarkastelu ulotetaan Kuortaneen ulkopuolella sijaitseviin paikannimiin, näkyvän aseman saavat myös Seinäjoki ja Alavus. Paljon pienemmällä, mutta kuitenkin selkeästi näkyvällä painoarvolla, pilvessä erottuvat esimerkiksi sellaiset paikat kuin Helsinki ja Amerikka. Niilläkin on oma sijansa kuortanelaisten kotiseutukuvassa. Helsinki on heidänkin oma pääkaupunkinsa. Amerikka selittyy eteläpohjalaisten runsaalla siirtolaisuudella ison veden taakse. Siinä syntyi siteitä, jotka kantavat myös tähän päivään.

Seuraavan sivun sanapilvet kuvaavat kotiseutukeskustelujen kokonaisuutta. Jos pilvi laadittaisiin joka tilaisuudesta erikseen, se olisi aina varsin erinäköinen. Periaatteessa oman sanapilven voisi piirtää vaikka jokaiselle osallistujalle. Se härjistä puhuu, joka härjillä ajaa. Kukin keskustelija paljastaa puhuessaan juuri ne tekijät, jotka ovat hänen kotiseutukuvassaan olennaisia. Kotiseudun avainpaikat ja -tapahtumat tihtyvät eri tavoin. Kun pilvi on kerätty 116 keskustelijan kaikista puheen- vuoroista, se on jo varsin todistusvoimainen havainnekuva seudulla tärkeinä pidetyistä paikoista.

On luonnollista, että maantieteellisesti tai elämäntilanteensa vuoksi lähellä toisiaan olevat ihmiset pitävät tärkeinä samoja paikkoja ja muistelevat samoja tapahtumia. Niiden perusteella Kuortaneelta voidaan erottaa useita kotiseututihentymiä.

<sup>497</sup> Rinne-Koski ja Riukulehto 2013.

<sup>498</sup> Visualisointi toteutettiin Wordle-ohjelmistolla.





Seudun päätihentymä on tiiviisti Kuortaneenjärven ympärillä. Järven läheisyydessä eläville keskustelijoille Kuortaneenjärven merkitys on vielä korostuneempi kuin muille. Järvi on heidän kotiseutunsa keskellä. Koko elämä pyörii järven ympärillä: alakoulu, yläaste, lukio, kirkko, urheilupuisto, kirkkoranta, Kuuskutonen, Ruonanmäki, Länsirannan pohjalaistalot, Salmen Piiskoomänty. Järven lähellä elävien kotiseutuun kuuluu vain harvoja kauempana sijaitsevia avainkohteita. Henkilökohtaisesti tärkeitä paikkoja ja tapahtumia voi yksittäistapauksissa olla hyvinkin kaukana – jopa toisella puolella Suomea – mutta tällaiset kohteet eivät saa tukea muilta keskustelijoilta. Siksi ne eivät nouse merkittäviksi yhteisen kotiseututihentymän kuvauksessa.

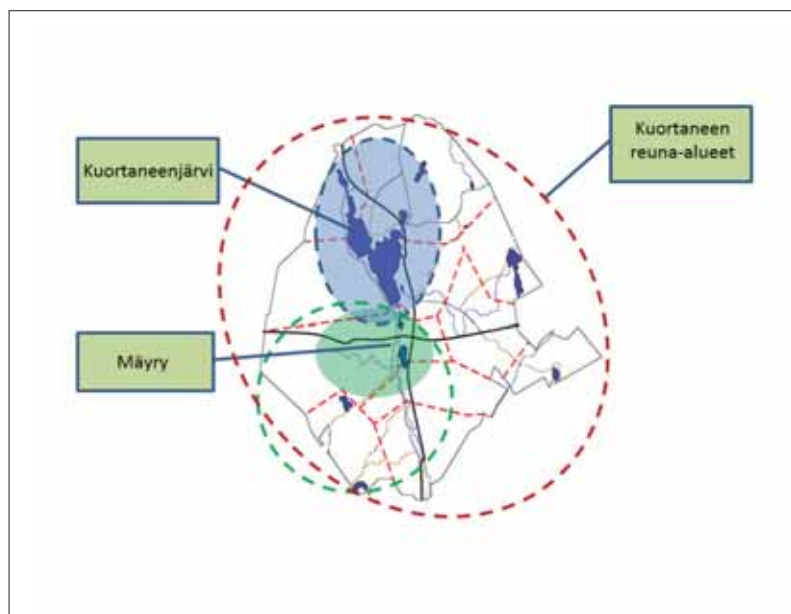
Päätihentymän sisällä kukin Kuortaneenjärveä reunustava kylä näyttää muodostavan oman osatihentymänsä. Kaikki alueen asukkaat jakavat joukon yhteisiä avainkohteita: kirkko, yläaste ja urheilupuisto. Lisäksi joka kylällä on omia, heille erityisiä kohteita. Seppälänpiha, Kurkimänty, Kinkonevan sauna ja Ruukin runni saivat mainintoja vain Länsirannalta. Salmenkylällä voidaan luetella vastaavasti Piiskoomänty, Salmiranta, seurantalo ja Seurus. Ruonan koulusta, Nisoksesta ja Rinkirannasta ei juuri puhuttu muualla kuin Ruonalla.

Kuortaneenjärvestä etäännyttäessä puhunta muuttuu. Mäyrin, Leppälän ja Virtalan keskustelijat nimesivät tärkeitä paikkoja ja tapahtumia myös

Kuortaneenjärven ympäriltä. Opisto, Kirkkoranta, kirkko ja koulu hallitsivat myös heidän kotiseutukuviaan. Mutta niiden lisäksi avainkohteita mainittiin myös kauempaa Kuortaneelta, ja yksittäiset maininnat alkoivat levitä jopa kuntarajojen taa. Tärkeiksi nousivat Mertajärvi, Löyänjärvi ja Sarvikas. Mainintoja saivat myös Kätjänjärvi ja Keskinen. Kauempana elävien kotiseutu näyttää laajemmalta. Heillä on omaan lähikotiseutuun kuuluvia kohteita, jotka jäävät Kuortaneenjärven ympärillä eläville liki tuntemattomiksi. Tällaisia olivat esimerkiksi Leppälän Mertajärvi ja ja Virtalan Myllykamari.

Tässäkin tihentymässä voidaan erottaa osatihentymiä, mutta ne eivät ole yhtä jyrkkiä kuin Kuortaneenjärven päätihentymässä. Leppälän, Virtalan ja Löyän keskustelijat tunnustivat runsaasti tärkeitä paikkoja ja tapahtumia toistensa alueelta, mutta myös Ylijoen ja Mäyrin suunnilta (Kuharannan golf-kenttä, Mäyrin Neste, Sarvekaan kosket, Torppa). Heillä on taipumus ajatella kotiseutunsa laajempaan. He kaipasivat keskustelujen aikana virikekuvia myös Lapuanjokivarresta ja Ruismäestä. Kotiseudun tapahtumia ja tärkeitä henkilöitä he nimesivät pitäjän joka puolelta. Kuortaneenjärven ympärillä pidetyissä kotiseutukusteluissa katsottiin tiukemmin omaan kylään ja järven suuntaan.

Kuhajärven ympärille levittyvä Mäyry muodostaa kolmannen kotiseututihentymän. Siinä Ku-



Kartta 7. Kuortaneen kotiseututihentymät.

hajärven merkitys korostuu. Vaikka Mäyryn liikekeskus sijaitsee lähellä Kuortaneenjärveä, Mäyryn keskustelijat katsoivat muualle. Kun mäyryläinen puhui järvestä, se tarkoitti aina Kuhajärveä. Kuortane jäi selän taa. Mäyryn kotiseututihentymän vaikutus kantaa länteen Märijärvelle ja Ruismäkeen sekä etelään pitkin Lapuanjokivartta. Nämä alueet muodostavat jonkinlaisen ulkokehän Mäyryn tihentymässä.

Kuva kotiseututihentymistä olisi tarkentunut, jos pitäjän koillis- ja eteläosissa olisi järjestetty omat kotiseutukeskustelunsa. Esimerkiksi Yljoen–Sarvikkaan–Luhtalan–Kivenmäen -alueelta olisi varmasti tunnistettu nyt kokonaan huomiotta jääneitä kotiseudun avainkohteita. Mahdollisesti olisi myös hahmottunut kuntarajat ylittäviä yhteyksiä Alavudelle. Sellaisten etsiminen ei kuitenkaan ollut tämän työn varsinainen tarkoitus. Huomio haluttiin keskittää Kuortaneenjärven lähistöön.

Kuvaa kotiseudusta voitaisiin tarkentaa periaatteessa loputtomiin. Henkilökohtaisissa kokemuksissa syntyvä kotiseutukäsitys on niin monisyinen, että ilmiökirjo laajenee jokaisessa keskustelussa. Toisaalta näimme, että kotiseudun yhteiset piirteet alkoivat hahmottua nopeasti. Kuortaneenjärven kotiseututihentymän kannalta useampien keskustelujen ja maastokäyntien toteuttaminen tuskin olisi olennaisesti lisännyt tietämystämme.

Samojen aiheiden toistuminen ja joidenkin muiden täydellinen puuttuminen ei ole pelkkää sattumaa tai aineiston vinoutta. Aineisto koostui yhdestätoista kotiseutukeskustelusta ja viidestä maastossa tallennetusta keskustelusta. Näistä kertyi kaikkiaan pitkästi yli 30 tuntia kotiseutupuhetta. On vaikea uskoa, että joidenkin puheenaiheiden toistuminen tai puuttuminen voisi ratkaisevasti johtua käytetystä menetelmästä. Pikemminkin on kyse siitä, että keskusteluissa annettiin oikeasti suuntaviivoja sille, mitkä tekijät kuortanelaisessa kotiseutukuvassa tänä päivänä korostuvat. Kaikki aiemmin historianlehdille kirjatut asiat eivät siihen välttämättä enää kuulu, mutta uusiakin piirteitä on tullut mukaan. Tavallaan jokainen sukupolvi rakentaa itse oman kotiseutunsa. Jokainen tekee – pääosin tiedostamattaan – valintoja siitä, mitkä kotiseudun paikat ovat avainasemassa ja mitkä tapahtumat muistetaan. Kotiseutukeskustelujen puheenvuorot ovat todistuksia eläväksi koetusta kotiseudusta juuri sellaisena kuin se näyttäytyy tällä hetkellä.

Kuortaneella vuonna 1965 retkeilleet kotiseutututkijat raportoivat tunnelmistaan *Kuortanes-Seuran Joulussa*. Julia Virtala nosti kirjoitukses-

saan Kuortaneesta ja kuortanelaisuudesta esiin muutamia huomiota kiinnittäneitä asioita. Ensiksi itserakkaus – sillä hän tarkoitti asukkaiden ylpeyttä omasta kotiseudustaan ja sen kohteista – sitten luettelonomaisesti: urheiluopisto ja Aholankankaan leirintäalue, talonpoikaisasutus, kirkko, Seppälänpihan aitat ja tuulimylly, talomuseo, näkymä Kuortaneenjärvelle Mustapäänmäeltä. Tässä kohdassa kirjoitus sisältää ikävästi oikeaan osuneen ennustuksen: *”Mustapään talo voidaan jonakin päivänä hävittää – –. Mutta talomuseo säilyy.”*<sup>499</sup> Juuri näin on päässyt käymään.

Viisikymmentä vuotta vanha luettelo on hämmästyttävän samankaltainen, kuin kotiseutukeskusteluissa 2012–13 hahmottuva yleiskuva. Talonpoikaistalot, kirkko, Kuortaneenjärvi ja urheiluopisto olivat puhutuimpia aiheita. Myös talomuseo ja Seppälänpihan kohteet saivat edelleen hyvin huomiota.

Huomionarvoinen kuortanelainen piirre sisältyy myös rakennetun ympäristön keskeiseen asemaan. Keskusteluissa – kuten myös tässä raportissa – rakennettua ympäristöä käsiteltiin selvästi pitempään kuin luontoa tai henkistä ympäristöä. Rakennuksista puhuessaan kuortanelaisia miellytti etenkin talonpoikainen rakennuskanta. Siksi mekin aloitimme rakennettua ympäristöä tulkitsevan lukumme pohjalaistaloista. Ei ole itsestään selvää, että kansankulttuuri saa tänä päivänä näin näkyvän aseman ja arvostuksen kotiseudun arjessa. Vaikuttaa siltä, että Kuortaneella talonpoikaisrakennukset ymmärretään luontevasti kotiseudun osaksi, vieläpä sen perustekijäksi. Tämä lupaa hyvää valtakunnallisesti arvokkaalle Kuortaneen kulttuurimaisemalle. Kulttuuri ja perinnemaisema voivat säilyä vain, jos alueen asukkaat itse arvostavat niitä. Kuortaneella siihen on hyvät edellytykset.

<sup>499</sup> Virtala 1965, 9.



# LÄHTEET

## VIRIKEKESKUSTELUTILAISUUDET

- Tilaisuus 1. Kuortaneen kirkonkylän kotiseutukeskustelu. Kylänraitti ry. Kuortaneen kunnantalo 15.9.2012
- Tilaisuus 2. Ruonan kotiseutukeskustelu. Rinkiranta 17.9.2012
- Tilaisuus 3. Salmen kotiseutukeskustelu. Salmiranta 24.9.2012
- Tilaisuus 4. Mäyrin kotiseutukeskustelu. Mäyrin koulu 29.9.2012
- Tilaisuus 5. Kuortaneen Länsirannan kotiseutukeskustelu. Patiskan maja 31.10.2012
- Tilaisuus 6. Kuortaneen lukion kotiseutukeskustelu. 20.12.2012
- Tilaisuus 7. Partiolaisten kotiseutu: Kuortaneen Kuismat kotiseutukeskustelussa. Kuortaneen seurakuntakeskus 21.1.2013
- Tilaisuus 8. Kesäkuurtanelaiset ry:n kotiseutukeskustelu. Väentupa 31.3.2013
- Tilaisuus 9. Kuortaneen yhteiskoulun kotiseutukeskustelu. 10.4.2013
- Tilaisuus 10. Leppälänkylän kotiseutukeskustelu. Leppälän maamiesseurantalo 23.5.2013
- Tilaisuus 11. Virtalan–Löyän kotiseutukeskustelu. Kokous- ja tapahtumakeskus Virtaniemi 5.6.2013

## MAASTOKÄYNNIT

- Maastokäynti 1. Ruonanmäen kotiseutukävely: Ruona 17.9.2012
- Maastokäynti 2. Piiskoomännyn kotiseutukävely: Salmi 24.9.2012
- Maastokäynti 3. Tulliportin kotiseutukävely: Mäyry 29.9.2013
- Maastokäynti 4. Mertajärven kotiseutukävely: Leppälä 23.5.2013
- Maastokäynti 5. Kuortaneenjärven kotiseutuajelu 29.5.2013

## ARKISTOT JA REKISTERIT

- Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo. Käsälä, Risto ja Mäkinen, Tiina (2004). Kuntakeskuksen ja Mäyrin yleiskaava-alueen rakennusinventointi II. Kuortane.
- Etelä-Pohjanmaan liitto. Etelä-Pohjanmaan maakuntaportaali.
- Museovirasto. Rakennusperintörekisteri.
- Patentti- ja rekisterihallitus. Yhdistysrekisteri.
- Tilastokeskus. Rakennukset ja kesämökit 2012.

## KIRJALLISUUS

- Aaltonen, Eeva-Kaarina ja Storberg, Karl-Erik: Kuortaneenjärven vedenlaatu ja kuormitus. Teoksessa: *Kuortaneenjärvi – Lapuanjoen helmi*. Liisa Maria Rautio ja Eeva-Karina Aaltonen (toim.). Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa. 59–71.
- Aaltonen, Markus (2010). Alvar Aalto sai perusevää Kuortaneelta. *Kuortanes-Seuran joulu 2010*. 8–10.
- Adler, Jerry ja Lawler, Andrew (2012). How the Chicken Conquered the World. In *Smithsonian Magazine*. June 2012.
- Aho, Jami (2006). Jätevesien käsittely haja-asutusalueilla. Teoksessa *Kuortaneenjärvi – Lapuanjoen helmi*. Liisa Maria Rautio ja Eeva-Karina Aaltonen (toim.). Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa. 89–95.
- Alakarhu, Susanna (2006). Kulttuurimaisemaa ja perinneympäristöä. Teoksessa *Kuortaneenjärvi – Lapuanjoen helmi*. Liisa Maria Rautio ja Eeva-Karina Aaltonen (toim.). Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa. 77–82.
- Ala-Heikkilä H. (1970). Kirkkomatkoista ravikilpailuihin. *Kuortanes-Seuran joulu 1970*. 33.
- Ala-Kulju, Eveliina (1922). *Lapset ja vanhemmat I–II*. Edistysseurojen kustannus.
- Ala-Kulju, Reino (1963). Herätysliikkeiden vaikutuksia Kuortaneella 1800-luvulla. *Kuortanes-Seuran joulu 1963*. Viiskunta. Alavus. 16–17.
- Ala-Kulju, Reino (1968). Kansantietoa Kuortaneen, Ruonan ja Salmen taisteluista. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 71–86.
- Ala-Kulju, Reino (1971). Kansantaiteilija Heikki Mikkilä. Puhe patsaan paljastusjuhlassa 1.8.1971. *Kuortanes-Seuran joulu 1971*. 16–17.
- Ala-Kulju, Reino (1975). Heikki Klemetti – kuortanelainen. Teoksessa *Kytösavut XII*. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton julkaisu. Ilkan kirjapaino. Seinäjoki. 12–21.
- Ala-Kulju, Reino (1976). Kuortaneen kirkko 200-vuotias. *Kuortanes-Seuran joulu 1976*. 18–21.
- Alanen, Aulis J. (1960). Kun Kuortane oli emäseurakunta ja Salmesta ehdotettiin kauppala. *Kuortanes-Seuran Joulu 1960*. Viiskunta. Alavus. 13–14.
- Alanen, Aulis J. (1968). Kuortaneen nokiottat. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 13–70.
- Alanen, Aulis J. (1987). *Perinteitä ja paljastuksia*. Kirjayhtymä.
- Annala, Tapani (2006). Nuorison sosiaaliset suhteet. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 213–225.
- Antila, Kimmo (1999). Valtatieajatuksen synty ja toteutus. Teoksessa *Soraa työtä, hevosia. Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1860–1945*. Jaakko Masonen, ym. (toim.). Tielaitos. Helsinki. 256–285.
- Asuntupa, Matti (1963). Muirem myllyt myätäpäivi, Mäyrym Mylly vastapäivi. *Kuortanes-Seuran joulu 1963*. Viiskunta. Alavus. 12–13.
- Björkgren, Ulrika (2001). *Vegetationen och dess slitageärlighet i Sarvikas, Kuortane kommun, Sydösterbotten*. Åbo Akademi. Institutionen för biologi. Pro gradu.
- Braudel, Fernand (1986). *L'identité de la France. I Espace et histoire. II Les hommes et les choses*. Flammarion. Paris 1990 [Arthaud 1986].
- Bulgarin, Faddei (1996). *Sotilaan sydän. Suomen sodasta Engelin Helsinkiin*. Toimittanut ja suomentanut Marja Itkonen-Kaila. SKS. Piek-sämäki. [Alkuperäiset tekstit 1840-luvulta.]
- Dardel, Eric (1946). *L'histoire, science du concret*. Presses universitaires de France. Paris.
- Dardel, Eric (1952). *L'homme et la terre. Nature de la réalité géographique*. Editions de CTHS. Paris 1990 [1952].
- Eichmanns, Gabriele (2013). Heimat in the Age of Globalization. In *Heimat Goes Mobile. Hybrid Forms of Home in Literature in Film*. Gabriele Eichmanns and Yvonne Franke (eds.). Cambridge Scholars Publishing. 1–12.
- Ekola, Veikko (2011). Isonvihan väestömenetyksiä Kuortaneella 1714–1720. *Kuortanes-Seuran joulu 2011*, 14.

- Fernández Manjón, Desiderio (2010). *La identidad humana y los territorios. El caso de Castilla y León*. Vision Libros. Madrid.
- Fräntilä, Markku (2001). Yhtenäiskulttuurin uhri. Pohjanmaan hurmahenkinen separatisti Jaakko Wallenberg. Teoksessa *Perinnettä vai bisnestä? Kulttuurin paikalliset ulottuvuudet*. Sulevi Riukulehto (toim.) Atena. Jyväskylä. 179–202.
- Haaramäki, Ossi (1995). Kirkot, tapulit ja niiden rakentajat Heikki Klemetin tutkimustyön kohteina. Teoksessa *Heikki Klemetti – elämäntyö suomalaisessa kulttuurissa sävelen, sanan ja perinteen palveluksessa*. Hanna Keisala (toim.) Etelä-Pohjanmaan liitto. Jyväskylä. 305–335.
- Hakala, Juhani (1967). Muuttoliikkeestä Kuortaneella vuosina 1950–1964. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1967*. 14–15.
- Hakala, Juhani (1982). Tervaspuiista kaksifooninkisiin – kulttuurihistoria vailla vertaa. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1982*. 22–23.
- Hakola, Tapani (1981). 60-vuotias Kuortaneen Kunto. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1981*. 28–33.
- Harju, Esa (1960). Rintalan Iso-Masa pakolaisten pelastajana. *Kuortanes-Seuran Joulukuulu 1960*. Viiskunta. Alavus. 21–22.
- Harju, Teuvo (1984a). Kuortanelaiset vapausso-dassa. Teoksessa *Kuortanelaiset sotiemme veteraanit*. Teuvo Harju (toim.). Kuortaneen sotaveteraanit ry. Viiskunta. Alavus. 18–20.
- Harju, Teuvo (1984b). Yleiskatsaus kuortanelaisen osallistumisesta talvi- ja jatkosotaan. Teoksessa *Kuortanelaiset sotiemme veteraanit*. Teuvo Harju (toim.). Kuortaneen sotaveteraanit ry. Viiskunta. Alavus. 89–97.
- Hautala, Eero (1995). Elämän 10-ottelu saatte-li Eduardin Valko-Venäjältä Kuortaneelle. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1995*. 16–17.
- Heikinmäki, Maija-Liisa (1995). Heikki Klemetti perinteen tutkijana. Teoksessa *Heikki Klemetti – elämäntyö suomalaisessa kulttuurissa sävelen, sanan ja perinteen palveluksessa*. Hanna Keisala (toim.) Etelä-Pohjanmaan liitto. Jyväskylä. 265–303.
- Heikkilä, Kalevi (1992). Ruukin runni. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1992*. 8–11.
- Heikkilä, Kalevi (2000). *Yhteinen koto. Pohjanmaan urheiluopisto 1950 – Kuortaneen urheiluopisto 2000*. Kuortaneen urheiluopisto. Jyväskylä.
- Heiska, Sinikka (2002). Hautuumaan hoitoa ja historiaa. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 2002*. 28–29.
- Hokkanen, Kari (2006). *Ilkan vuosisata*. Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura. Otavan kirjapaino. Keuruu.
- Helander, A. Benjamin (1949). *Suomen metsätalouden historia*. WSOY. Helsinki.
- Honkola, Iivari (1967). Kotijuusto. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1967*. 20.
- Honkola, Ritva (2012). Kuortaneen vaakunasta. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 2012*. 48–49.
- Honkola, Sulo (1987). Kuortaneen nykyisten tilojen perustamiset 1500 – 1700-luvuilla. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1987*. 36–37.
- Huhtala, Heikki (1995). Heikki Klemetti nimistön-tutkijana – arviointia puolen vuosisadan jäl-keen. Teoksessa *Heikki Klemetti – elämäntyö suomalaisessa kulttuurissa sävelen, sanan ja perinteen palveluksessa*. Hanna Keisala (toim.) Etelä-Pohjanmaan liitto. Jyväskylä. 239–264.
- Huttu, Unto (2006). Tulvantorjuntaa ja säännös-telyä. Teoksessa *Kuortaneenjärvi – Lapuan-joen helmi*. Liisa Maria Rautio ja Eeva-Karina Aaltonen (toim.). Länsi-Suomen ympäristö-keskus. Vaasa. 26–30.
- Hämäläinen, Albert (1930). *Keski-Suomen kan-sanrakennukset. Asuntohistoriallinen tutki-mus*. SKS. Helsinki.
- Jaakkola, Riitta, Anttila, Päivi ja Molander Lise-Lotta (2000). *Kuortaneenjärven kulttuuri-maisemissa*. Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa.
- Johannyytoki (1998). *Johannyytoki Lapuan mur-teella. Lapuan murteen sanakirja*. Toijannie-mi, Kaarina (toim.). Kolmas painos. Lapua-Seura ry.
- Jokinen, Asko (1970). Yhteishenkeä ja uskoa ur-heiluun opistoa puuhattaessa. Teoksessa *Pohjanmaan urheiluopisto 1950 Kuortaneen urheiluopisto 1970*. Matti Lähdesmäki, Jukka Uunila ja Veli Kaakinen (toim.). 27–34.
- Juusela, Kaisa (1989). Töysän murteesta. Teokses-sa *Töysän historia*. Ilmari Laukkonen. Töy-sän kunta. Vaasa.
- Järvinen, Reino (1979). Muistoja hautasaunan-tukisavotan tuntumasta. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1979*. 34–35.
- Kajander, Aarne (1983). Kuortaneenjärvestä ja vä-hän sen kaloistakin. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1983*. 33.
- Kangas, Kauko (1968). Haapaniemi, hiippakunnan opintokeskus. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1968*. 20–21.
- Kangas, Maija (1983). Mennyttä aikaa muistelen niin mielelläni vielä *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1983*. 22–23.
- Kansanen, Toivo (1963). Kansanopetuksen alku-vaiheista Kuortaneella. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1963*. Viiskunta. Alavus. 26–31.

- Karoliinien kuolonmarssi 1718–1719.* (1989). Reijo Takamaa (toim.). Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto. Seinäjoki.
- Keski-Kuha, Aaro (1997). Puhe isonvihan ja Suomen sodan Kuhan taistelun muistomerkin paljastustilaisuudessa syyskesällä 1997. *Kuortanes-Seuran jouluku 1997*. 30.
- Kilpiö, Markku (1995). Heikki Klemetti – suomalaisen kuorolaulun uudistaja. Teoksessa *Heikki Klemetti – elämäntyö suomalaisessa kulttuurissa sävelen, sanan ja perinteen palveluksessa*. Hanna Keisala (toim.) Etelä-Pohjanmaan liitto. Jyväskylä.
- Klemetti, Armi (1955). *Muistelen*. WSOY. Porvoo.
- Klemetti, Heikki (1927). *Suomalaisia kirkonrakentajia 1600- ja 1700-luvuilla*. WSOY. Porvoo.
- Klemetti, Heikki (1932). *Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin*. Karisto. Hämeenlinna 1987. [WSOY. Porvoo 1932]
- Klemetti, Heikki (1936). *Suomalaisia kirkonrakentajia 1800-luvulla*. WSOY. Porvoo.
- Klemetti, Heikki (1943). *Kuvat kulki*. WSOY. Porvoo.
- Klemetti, Heikki (1944). *Kuvat kulki vielä*. WSOY. Porvoo.
- Klemetti, Heikki (1945). *Viimeiset kuvat*. WSOY. Porvoo.
- Klemetti, Heikki (1946). *Ei ne olleetkaan viimeiset*. WSOY. Porvoo.
- Klemetti, Heikki (1947). *Elämää, jota elin*. WSOY. Porvoo.
- Klemetti, Heikki (1948a). *Kansan sana taiteessa*. WSOY. Porvoo.
- Klemetti, Heikki (1948b). Mikä Kuortanes on? Radioesitelmä vuodelta 1948. *Kuortanes-Seuran jouluku 1971*. 10–12.
- Klemetti, Heikki (1952). *Viidennet kuvat*. WSOY. Porvoo.
- Klemetti, Heikki (1975). Elias Tallari. *Kuortanes-Seuran jouluku 1975*. 8–10.
- Koivisto, Veikko (1973). Vasulaisten maailmanloppu. *Kuortanes-Seuran jouluku 1973*. 9–10.
- Koivisto, Anna-Maria ja Kullas, Johanna (2011). *Maatalousalueiden kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitelma, Kuortane*. Etelä-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen julkaisuja 1/2011. Vaasa.
- Kojonen, Eero (1969). Kuortaneen talojen isännät ja emännät vuosina 1549–1774. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 269–280.
- Kokkila, Kauko (1975). Kuortanes-Seura 30-vuotias. *Kuortanes-Seuran jouluku 1975*. 6–9.
- Kokkila, Siimon (1893). Puhe Nurminiemessä 1.9.1893. *Kuortanes-Seuran jouluku 1963*. Viiskunta. Alavus. 10–11.
- Kotola, Jukka (s.a.). *Kaatialan pegmatiitti*. Oulun yliopisto. Maantieteen laitos.
- Kotola, Jukka (2006). Kuortaneenjärven merkitys eri aikoina. Teoksessa *Kuortaneenjärvi – Lapuanjoen helmi*. Liisa Maria Rautio ja Eeva-Karina Aaltonen (toim.). Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa. 8–25.
- Kotola, Jukka ja Rajala, Terttu (2006). Rehevää kasvillisuutta ja levää. Teoksessa *Kuortaneenjärvi – Lapuanjoen helmi*. Liisa Maria Rautio ja Eeva-Karina Aaltonen (toim.). Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa. 49–58.
- Kuha, Heikki (1963). Vanhoja kuortanelaisia tapoja. *Kuortanes-Seuran jouluku 1963*. Viiskunta. Alavus. 35–36.
- Kuha, Liisa (1977). 100-vuotias Heikki Kuha. *Kuortanes-Seuran jouluku 1977*. 17–18.
- Kulju, Päivikki (1974). *Kuortaneen kantatalojen nimet*. Suomen kielen laudaturtyö. Helsingin yliopisto. Lokakuussa 1974.
- Kultur- och byggnadshistoriskt värdefulla objekt i Vasa län.* (1978). Salo, Anna-Majja ja al. (red.). Regionplaneförbundet för Vasa län. Vasa.
- Kunnas, Tarmo (2013). Kotiseudun ideaa tavoittamassa. Vuosikirjassa *Kotiseutu 2013*. Lassi Saressalo (toim.). Suomen kotiseutuliitto. 17–21.
- Kurikka, Olavi (1970). Maakuntamme urheilu – Urheiluopisto. Teoksessa *Pohjanmaan urheiluopisto 1950 Kuortaneen urheiluopisto 1970*. Matti Lähdesmäki, Jukka Uunila ja Veli Kaakinen (toim.). 12–13.
- Kuusisto, Antero (1959). *Kuortanes-Seuran Jouluku 1959*. Viiskunta. Alavus. 20.
- Kuusisto, Esko (1985). Etelä-Pohjanmaan vesistöjen hydrologiaa. Teoksessa Turunen, Harri: *Lakeuden joet. Etelä-Pohjanmaan vesienkäytön historia*. Kytösavut XV. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto. Kurikka. 267–275.
- Latvala, Henna ja Kamunen Jari (2006). Maatalouden vesiensuojelu etenee. Teoksessa *Kuortaneenjärvi – Lapuanjoen helmi*. Liisa Maria Rautio ja Eeva-Karina Aaltonen (toim.). Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa. 72–77.
- Leinonen, Artturi (1960). *Eteläpohjalainen luke-misto*. Ilkka Oy. Vaasa.
- Lepistö, Reino (1984). Kuortane. Tyylipuhtaan rakennustaiteen kehto. *Kuortanes-Seuran jouluku 1984*. 32–33.
- Luukkanen, Tarja-Liisa (2001). Näkymättömän kulttuurin vaikuttavuus. Pohjanmaan mystiikka sosiaalisten innovaatioiden kasvualus-

- tana. Teoksessa *Perinnettä vai bisnestä? Kulttuurin paikalliset ulottuvuudet*. Sulevi Riukulehto (toim.) Atena. Jyväskylä. 168–178.
- Luukko, Armas (1945). *Etelä-Pohjanmaan historia III. Nuijasodasta isoonvihaan*. Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta. Vaasa 1987.
- Lång-Kivilinna, Gunilla (1997). *Kuistilla. Rakenusperinne ja sen vaaliminen Pohjanmaalla*. Vaasan läänin taidetoimikunta. Vaasa.
- Lång-Kivilinna, Gunilla (2011). *Kitinojan perinne*. *Rakennustapaohjeisto*. Koto etelä-pohjalaiseen kulttuurimaisemaan -hanke ja Kitinojan kyläseura ry.
- Maunus, Marja-Riitta (1996). Sotavankeja Ruonalla. *Kuortanes-Seuran joulu 1996*. 17.
- Moisio, Pauli (1974). Kuortaneen soittokunnan 20-vuotishistoriikki. *Kuortanes-Seuran joulu 1974*. 22–23.
- Mursula, Arvo (1993). Sarvikkaan kosken ranta-milta. *Kuortanes-Seuran joulu 1993*. 24–25.
- Musta (2004). *Musta se on sika pimees*. Raija Heiskala (toim.). Saarijärvi.
- Mustapää, Soile (2007). *Kuortaneen Kuhinat. Kuhinoinnin 25 vuotta*. Kuortaneen Kunta ry. Opinnäytetyö. Seinäjoen ammattikorkeakoulun yrittäjyyden yksikkö.
- Mykrä, Marjut (2013). *Kotiseudun ympäristö Lapuanjokivarrassa. Opetuspaketti kouluille*. Erillisjulkaisu. Etelä-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus.
- Mäenpää Eila (1983). Kuortaneen puvun vaiheista. *Kuortanes-Seuran joulu 1983*. 15–16.
- Mäenpää, Pentti (1970). Opisto ja Kuortane. Teoksessa *Pohjanmaan urheiluopisto 1950 Kuortaneen urheiluopisto 1970*. Matti Lähdesmäki, Jukka Uunila ja Veli Kaakinen (toim.). 63.
- Mäkelä, Matti (2004). *Perhonjokilaakson astia- ja nurkkakaapit sekä niiden tekijät*. Helsingin yliopisto. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Suomalais-ugrilainen kansatiede. Pro gradu -tutkielma.
- Mäki-Hallila, Heikki (1966). Savupirtti Kuortaneen museolla. *Kuortanes-Seuran joulu 1965*. 4.
- Mäki-Kahra, Kalevi (2000). Lapuanjoen Sarvikkaankosket. *Kuortanes-Seuran joulu 2000*. 49–51.
- Mäkipää, Vilho (1980). Kadonnutta Ruonan kylää etsimässä. *Kuortanes-Seuran joulu 1980*. 38.
- Mäntykangas, Terttu (1961). Lyhyt tutkielma Kuortaneen murteen sisäisistä eroavuuksista. *Kuortanes-Seuran Joulu 1961*. 10–11.
- Nenonen, Marko (1999). Vesiltä pyörille: suuret maantiet 1550–1800. Teoksessa *Maata, jäätä, kulkijoita. Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860*. Tapani Mauranen (toim.). Tielaitos. Helsinki. 167–273.
- Niemi, Unto A. (2012). Työrupeama Kaatialan louhoksella. *Kuortanes-Seuran Joulu 2012*. 44.
- Notta (1990). *Notta-niin-niin. Kuortanelaasta huumoria*. Kuortaneen reserviupseerikerho. Alavus.
- Nummela, Sirpa (1984). Majantalli – Seurakunnan paikka omille nuorilleen. *Kuortanes-Seuran joulu 1984*. 41.
- Nurmi, Paavo (1956). Eräs muistomerkki. *Kuortanes-Seuran Joulu 1956*. Viiskunta. Alavus. 24.
- Nurmi, Paavo (1978). Kiertokoulussa. *Kuortanes-Seuran Joulu 1978*. 36.
- Nurmi, Paavo (1988). Muistelmia Leppälän liikelämästä. *Kuortanes-Seuran joulu 1988*. 14–15.
- Nyysölä, Kyösti (2005). *Osuusmeijerien kato. Etelä-Pohjanmaan osuusmeijerien keskittyminen 1900-luvulla*. Licensiaatintutkielma. Joensuun yliopisto 2005.
- Palomaa Vilho (1962). Pikku muistelmia vasulaisuudesta. *Kuortanes-Seuran Joulu 1962*. Viiskunta. Alavus. 25.
- Palomäki, Esko (1973). Kirkonkylän kansakoulun alkuvaiheita. *Kuortanes-Seuran joulu 1973*. 20–21, 25.
- Palomäki, Mauri (1963). *The Functional Centers and Areas in South Bothnia, Finland*. Fennia 88.
- Peltokangas, Helinä (1974). Alvar Aalto syntyi Kuortaneella. *Kuortanes-Seuran joulu 1974*. 24.
- Peltokangas, Pertti (2012). Vilmeikkö. *Kuortanes-Seuran joulu 2012*. 32–33.
- Peltola, Eeva (1962). Kuortaneella käytettyjä kansanruokia. *Kuortanes-Seuran Joulu 1962*. Viiskunta. Alavus. 19–20.
- Peltola, Eeva (1991). *Vuosien varrelta*. EKE-tuote. Kaustinen.
- Peltola, Eeva (1994). *Löyän kylän ja suvun vaiheet*. EKE-tuote. Kaustinen.
- Peltola, Eeva (2009). Kuortaneen kirkkokuoro 60-vuotias. *Kuortanes-Seuran joulu 2009*. 17–18.
- Peltonen, Lasse (2001). Hyvät kansanmusiikin ystävät. Kuortanes-päivän juhlaesitelmä talomuseolla su 22.7.2001. *Kuortanes-Seuran joulu 2001*. 42–46.
- Peltonen, Liisa (1989). Vilmeikön vaiheet. *Kuortanes-Seuran joulu 1989*. 39.
- Pesonen, Alli (1974). Kuismasta vähän, lapsen silmin. *Kuortanes-Seuran joulu 1974*. 8–9.
- Pesonen, Alli (1976). Muistikuvia piirileikin vaihteilta. *Kuortanes-Seuran joulu 1976*. 16–17.
- Pesonen, Alli (2002). Leikit. *Kuortanes-Seuran joulu 2002*. 20–21.



- Pettersson, Lars (1978). *Kaksikymmentäneljäkumaisen ristikirkon syntyongelmia*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 79. Helsinki.
- Pihasta pihaan (2008). *Kuortaneen Länsirannan kyläkirja*. Paula Hämäläinen (toim.). Länsirantaaset ry.
- Pirättiyy puheelle (2000). *Mäyryn kyläkirja: Iso-mäki, Mäyry, Ruismäki*. Liisa Ruismäki ym. (toim.). Mäyryn kyläyhdistys.
- Pitkänen, Paavo (1975). *Kuortaneen jättiläinen Heikki Klemetti kuorotaiteemme suurmies*. Suomen laulajain ja soittajain liitto. WSOY. Porvoo.
- Pohjonen, Raul (1997). *De österbotniska allmogemälarna. Pohjanmaan talonpoikaismaalarit 1750 – 1900*. En matrikel över dekorationsmälarna i Österbotten. KPpaino. Kokkola. 2. painos. [1993]
- Polari, Oiva (1990). *Pyhä Yrjänä ja vaivaispoika. Kansanomaista kuvataidetta*. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto. Vaasa.
- Rajala, Esko (1986). Kuortaneen harjuista. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1986*. 25–26.
- Rajala, Esko (1999). Kansallislinnun vuosisata Kuortaneella. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1999*. 50–53.
- Rajala, Esko (2006). Arvokkaita lintuvesiä. Teoksessa *Kuortaneenjärvi – Lapuanjoen helmi*. Liisa Maria Rautio ja Eeva-Karina Aaltonen (toim.). Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa. 40–48.
- Ranta-Knuuttila Antti: Kuortaneen heinäjärvet. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 173–186.
- Rasinperä, Ville (1967). Tervaa. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1967*. 22–23.
- Rasinperä, Ville (1968). Muistettavia kuortanelaisia. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 245–268.
- Repo, Esko A. ym. (2006a). Mäyryn kylä. Maisemanhoitosuunnitelma Kylän vetovoimaisuuden ja elinkelpoisuuden turvaamiseksi. Kuortane.
- Repo, Esko A. ym. (2006b). Ruonan kylä. Maisemanhoitosuunnitelma ”Kyläyhteisön kehittämisestä ja tulevaisuuden turvaamiseksi.” Kuortane.
- Rinta-Paavola, Helena (1968). Asumisesta Kurssin talossa 1870-luvulta nykyhetkeen. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 147–162.
- Rinta-Rasula, Heikki (2006). *Kuortaneen komppania talvisodassa*. Matti Lähdemäki, Kalevi Mäki-Kahra ja Erkki Annala (toim.). Näköispainos luutnantti A. Koiviston ja kersantti Heikki Rinta-Rasulan pitämästä sotapäiväkirjasta. Kuortaneen sotilaspojat. Kauhavan kirjapaino.
- Rinne-Koski, Katja ja Riukulehto, Sulevi (2013). *Kotiseudun kerroksia Kuortaneelta. Kuortaneenjärven kotiseutukeskustelujen dokumentointi*. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Raportteja 110.
- Rislakki, Ensio (1972). Pieni kirje kuortanelaisille. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1972*. 14.
- Riukulehto, Sulevi ja Suutari, Timo (2012). *Joki on Nurmon äiti. Nurmonjokilaakso kotiseutukuvassa*. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Julkaisuja 28.
- Riukulehto, Sulevi (2013a). Homely Sites and Landscapes as Elements of Regional Identity. In *Identities, Cultures, Spaces: Dialogue and Change*. Fernando Kuhn (ed.). Cambridge Scholars Publishing. 41–56.
- Riukulehto, Sulevi (2013b): Muisto kohtaa maiseman. Kotiseutu syntyy kokemuksista. Vuosikirjassa *Kotiseutu 2013*. Lassi Saressalo (toim.). Suomen kotiseutuliitto. 21–26.
- Ruismäki, Liisa (1997). Liikuntapainotteisesta urheilulukioksi. Teoksessa *Kuortaneen keskikoulusta urheilulukioon. 50 vuotta opintietä*. Haapala Jaakko ym. (toim.). Kuortaneen lukio. Alavus. 59–73.
- Runeberg, Johan Ludvig (1860): *Vänrikki Stoolin tarinat. II osa*. Suom. Otto Manninen. WSOY. Juva 1987.
- Ruona (2013). *Kylä historian laineilla*. Alpo Ranta-Maunus (toim.). Ruonan Rinki ry.
- Saari, Aaro (1985). Piirileikkipaikoista Kuortaneella 30-luvulla. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 1985*. 49.
- Saarinen, Jaakko (1985). *Kuortaneen metsänkäytön vaiheita ja metsänhoitoyhdistyksen toimintaa v. 1935–1985*. Viiskunta. Alavus.
- Savela, Heikki (2002) Kuortaneen Eliittikisat. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 2002*. 31.
- Savela, Heikki (2012) Onnistuneet Eliittikisat. *Kuortanes-Seuran joulukuulu 2012*. 17.
- Schildt, Göran (1982). *Valkoinen pöytä. Alvar Aallon nuoruus ja taiteelliset perusideat*. Otava. Helsinki.
- Seppälä, Matti (2006). Metsätalouden vesien-suojelutoimet. Teoksessa *Kuortaneenjärvi – Lapuanjoen helmi*. Liisa Maria Rautio ja Eeva-Karina Aaltonen (toim.). Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa. 83–88.

- Sippola, Aaro (2001). *Säästöpankin ja markan vuosisata. Kuortaneen Säästöpankin historiaa sadan vuoden ajalta 1901–2001*. Kuortaneen Säästöpankki. Kokkola.
- Sippola Matti (1968a) Kuortaneen kylät keskuksina. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 227–244
- Sippola Paavo (1968b). Tiedotusvälineiden saapuminen Kuortaneelle. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 117–135.
- Stenfors, Piia (2007). *Suomalainen kotiseutuliike 1894–1944*. SKS. Helsinki.
- Suomen pitäjäruuat (1986). *Svenska Österbotten. Etelä-Pohjanmaa*. Erillispainos. Jaakko Kolonen (toim.). Patakolmonen ky. Helsinki.
- Suutari, Timo ja Riukulehto, Sulevi (toim.) (2012). *Kotiseutua kutomassa. Nurmonjokilaakson kotiseutusunnitelman keskustelutalaisyksien dokumentointi*. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Raportteja 92.
- Taimisto, Paavo (1971). Luovutuspuhe Heikki Mikkilän muistopatsaan paljastustilaisuudessa 1.8.1971. *Kuortanes-Seuran joulu 1971*. 6.
- Takala, Kalle (2012). Sotavanki Vatimer. *Kuortanes-Seuran joulu 2012*. 41.
- Takalampi, Arto (1985). *Osuusmeijerien vaiheet Kuortaneella*. Ilkan kirjapaino. Seinäjoki.
- Tasanen, Tapani (2004). *Läksi puut ylenemään. Metsien hoidon historia Suomessa keskiajalta metsäteollisuuden läpimurtoon 1870-luvulla*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 920. Metsäntutkimuslaitos. Vammala.
- Tauriainen, Elsa (1988). *Karjalaseurat Etelä-Pohjanmaalla*. Saarijärvi.
- Teräväinen, Helena (2003). *Lakiaa ja komiaa. Kohti kulttuuriympäristön uusia arvoja Etelä-Pohjanmaalla*. Etelä-Pohjanmaan kulttuuriympäristöohjelma. Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa.
- Tienvieri, Helmi (1960). Piiskoomänty. *Kuortanes-Seuran Joulu 1960*. Viiskunta. Alavus. 25–26.
- Tilander, Lassi (1995). Suomalaisen golfin vuosikymmenet. Teoksessa *Suuri golfkirja 1*. WSOY. Porvoo. 131–175.
- Tillrinki (2000). *Tillrinki kaikki. Kuortanelasta huumoria*. Harri Vehniä (toim.). Kuortaneen Reserviupseerikerho. Seinäjoki.
- Toivonen, Tapio (1990). *Kuortaneen turvevarat ja niiden käyttökelpoisuus*. Geologian tutkimuskeskus. Turveraportti 242. Espoo.
- Tuan, Yi-Fu (1977). *Space and Place. The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press. Minneapolis 2011 [1977].
- Tuhkanen, Jaakko (2006). Monipuolinen kalasto. Teoksessa *Kuortaneenjärvi – Lapuanjoen helmi*. Liisa Maria Rautio ja Eeva-Karina Aaltonen (toim.). Länsi-Suomen ympäristökeskus. Vaasa. 31–39.
- Tuomaala, Väinö (1962). Pastori Carl Nauklérin lähtösaarna Kuortaneen kirkossa vuonna 1857. *Kuortanes-Seuran Joulu 1962*. Viiskunta. Alavus. 9–10.
- Tuomaala, Väinö (1966). Kaatialan pirut. *Kuortanes-Seuran joulu 1966*. 16.
- Tuomaala, Väinö (1968). Vanhat kuortanelaiset tarinoivat. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 187–200.
- Turunen, Harri (1985). *Lakeuden joet. Etelä-Pohjanmaan vesienkäytön historia*. Kytösavut XV. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto. Kurikka.
- Turunen, Harri (2004). *Suomalainen kotiseutuliike 1945–2000*. SKS. Helsinki.
- Täysihoidolahakemisto (1940). Suomen matkailijayhdistys. Weilin ja Goos.
- Vasko, Veijo (1970). Pohjanmaan urheiluopistolla oma henki. Teoksessa *Pohjanmaan urheiluopisto 1950 Kuortaneen urheiluopisto 1970*. Matti Lähdesmäki, Jukka Uunila ja Veli Kaainen (toim.). 54–55.
- Vehniä, Harri (1981). Kuortaneen pelimannit 10 vuotta – juhlakonsertti 17.5.1981. *Kuortanes-Seuran joulu 1981*. 35–36.
- Vehniä, Harri (1984). Nokiotien tervaperinne elpymässä. *Kuortanes-Seuran joulu 1984*. 26–27.
- Vehniä, Harri (1994). Tauno Aho 80 vuotta – juhlakonsertti 10.7.1994. *Kuortanes-Seuran joulu 1994*. 14.
- Vesteri, Heimo (1951). Kuortaneen Kunto 30-vuotias. Teoksessa *Kuortaneen Kunto. 50-vuotiskertomus*. Maakunta-Paino. Seinäjoki 1971 [Viiskunta 1951.]
- Vesteri, Heimo (1965). Kuortane – Etelä-Pohjanmaan Lido. *Kuortanes-Seuran joulu 1965*. 24.
- Vidal de La Blache, Paul (1903). *Tableau de la géographie de la France*. La Table Ronde. Paris 1994 [1903].
- Vihma, Heikki (1968a). Wilhelm Johansson ja raamatullinen suunta Kuortaneella. Teoksessa *Kuortaneen kirja*. Antti Ranta-Knuuttila (toim.) Etelä-Pohjalainen osakunta. Kyrönmaa XIV. Helsinki. 87–108.
- Vihma, Heikki (1968b). Torpan toimintaa. *Kuortanes-Seuran joulu 1968*. 7–9.
- Vihma, Pekka (1959). *Jaakko Wallenberg ja vasu-laisuus*. Laudatur-työ dogmatiikan alalta. 2.2.1959. Helsingin yliopisto.

- Viitasaari, Jukka (1985): *Kiertokoulusta peruskouluun. Kuortaneen koulutoimen 100-vuotis-taival*. Kuortaneen kunta. Jyväskylä.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2005). *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Virkkunen, Helge (1973). *Kuisma. Muistikuvia Heikki Klemetistä*. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Virkkunen, Marjatta (1986). *Etelä-Pohjanmaan korukivet*. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto. Seinäjoki.
- Virtala, Julia (1965). Kuortane naapuripitäjäläisten silmin. *Kuortanes-Seuran jouluku 1965*. 9.
- Virtanen, Rauha S. (1973) *Kiurut laulavat*. WSOY. Porvoo.
- Visuri, Pekka (2008). Sotatapahtumat 1808–1809. Teoksessa Reima T. A. Luoto, Heikki Talvitie, Pekka Visuri: *Suomen sota 1808 – 1809. Taustat, tapahtumat, muistomerkit*. Fenix-kustannus. Espoo.
- Visuri, Pekka ja Luoto, Reima T. A. (2008). Suomen sodan muistomerkit. Teoksessa Reima T. A. Luoto, Heikki Talvitie, Pekka Visuri: *Suomen sota 1808 – 1809. Taustat, tapahtumat, muistomerkit*. Fenix-kustannus. Espoo.
- Vuorela, Toivo (1949): *Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset*. Kyrönmaa VI. Etelä-Pohjalainen osakunta. Helsinki.
- Vuorela, Veikko (1988). Painiharrastuksen alkutalpaalta. *Kuortanes-Seuran jouluku 1988*. 49.
- Yli-Hallila, Irja (1976). Tauno Aho – kuortanelainen pelimanni kertoilee. *Kuortanes-Seuran jouluku 1976*. 15–16.
- Yli-Hallila, Irja (1988). Jämeriä ihmisiä – Kehittyvä koulu – Rauhallinen maaseutu. Neljän vuosikymmenen takainen Kuortane uuden tulokkaan silmin. *Kuortanes-Seuran jouluku 1988*. 20–23.
- Yli-Hallila, Irja (1990). Kylä elää Iivari Honkolan tauluissa. *Kuortanes-Seuran jouluku 1990*. 28–34.
- Yli-Hallila, Irja (1995a). Heikki Klemetin elämänsä. Teoksessa *Heikki Klemetti – elämäntyö suomalaisessa kulttuurissa sävelen, sanan ja perinteen palveluksessa*. Hanna Keisala (toim.). Etelä-Pohjanmaan liitto. Jyväskylä. 7–59.
- Yli-Hallila, Irja (1995b). Heikki Klemetti kauno-kirjallisuuden ja sanataiteen edustajana. Teoksessa *Heikki Klemetti – elämäntyö suomalaisessa kulttuurissa sävelen, sanan ja perinteen palveluksessa*. Hanna Keisala (toim.) Etelä-Pohjanmaan liitto. Jyväskylä. 175–238.
- Yli-Hallila, Irja (1997). Kuortaneen keskikoulu. Teoksessa *Kuortaneen keskikoulusta urheilulukioon. 50 vuotta opintietä*. Haapala Jaakko ym. (toim.). Kuortaneen lukio. Alavus. 9–22.
- Yli-Isotalo, Maire (1990). Latvamäen suutarit osasivat myös soittaa. *Kuortanes-Seuran jouluku 1990*. 18–19.
- Yli-Kaatiala, Saara (1988). Talomuseon tuulimylly. *Kuortanes-Seuran jouluku 1988*. 25.
- Yli-Mäyry, Soile (2005). *Palava tuhka*. Marja-Lee-na Virtanen (toim.). Ajatus-kirjat. Jyväskylä.

## LEHDET

*Koti*  
*Viiskunta*

## MUUT

- Matka isän luo*. Dokumenttielokuva. Suomi 2001. Ohjaus: Ari Lehtikainen. Esitetty YLEn Ykkösdokumentti-sarjassa 6.3.2011.
- Riukulehto, Sulevi ja Rinne-Koski, Katja (2013b) Etnografiset maastomenetelmät kotiseutututkimuksessa. Kokemuksia kävely- ja ajelu-keskustelumenetelmistä Kuortaneenjärven maastokäynneillä 2012–13. Konferenssisitelmä maaseutututkijataapaamisessa Kalajoella 22.–23.8.2013.
- Suomen murteet* (2006). Verkko-oppimateriaali. Tuottanut Erkki Savolainen. Itä-Suomen yliopisto. Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. <<http://sokl.uef.fi/aaineistot/aidinkieli/murteet/>>.
- Suutari, Timo (2013). Virikehaastattelumenetelmän ja eläytymismenetelmän käyttö kotiseutusunnittelussa. Konferenssisitelmä maaseutututkijataapaamisessa Kalajoella 22.–23.8.2013.



